

**UNIVERZA KRALJA ALEKSANDRA PRVEGA
V LJUBLJANI**

ZBORNİK ZNANSTVENIH RAZPRAV

XVI. LETNIK 1939-40

IZDAJA

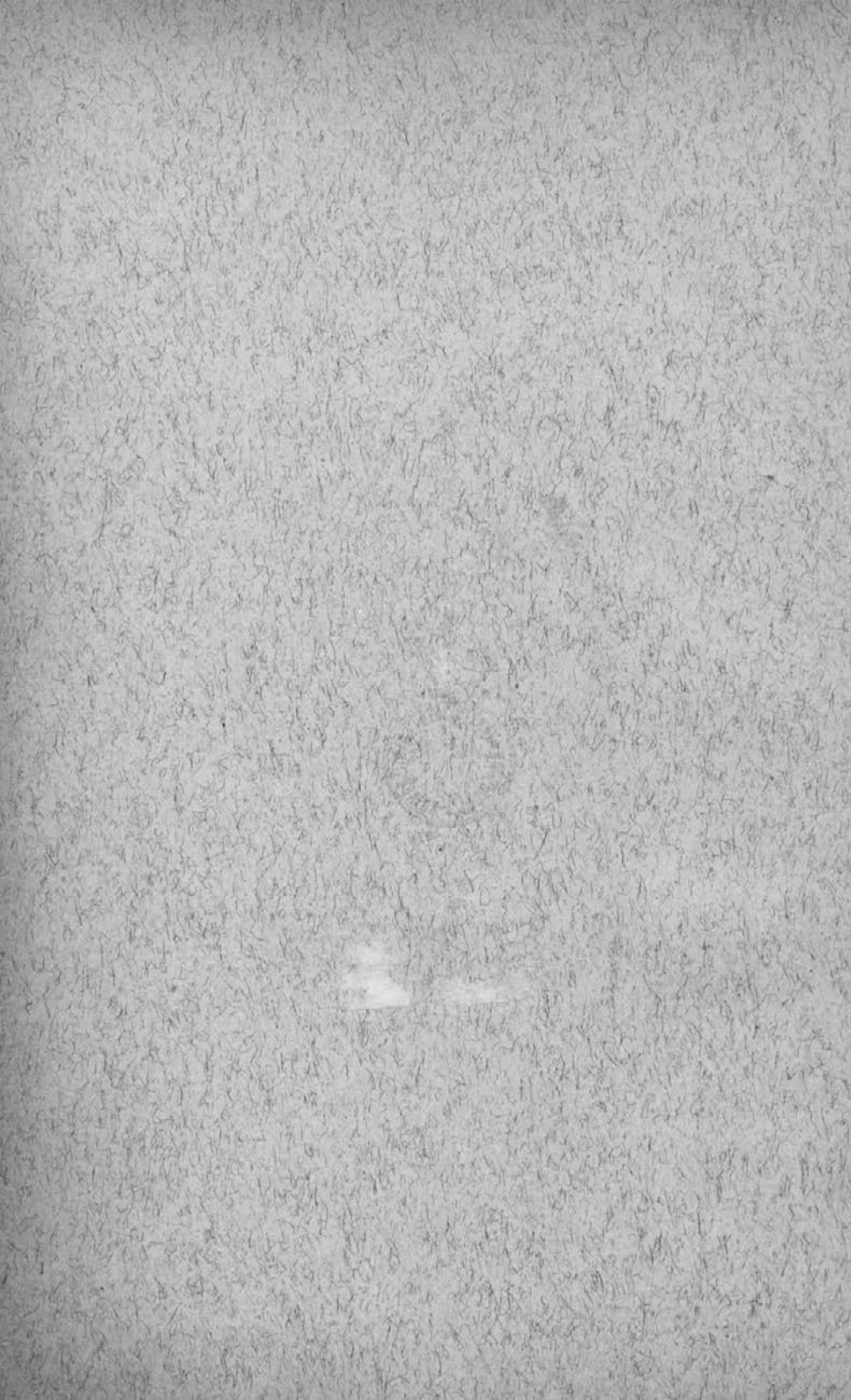
PROFESORSKI ZBOR JURIDIČNE FAKULTETE

V LJUBLJANI 1940

Vsi letniki Zbornikov so še v zalogi fakultete, kjer se dobe po sledečih cenah: 30 Din (I); 35 Din (II); 50 Din (III); 60 Din (IV); 100 Din (V); 45 Din (VI); 40 Din (VII); 50 Din (VIII); 60 Din (IX); 60 Din (X); 75 Din (XI); 80 Din (XII); 60 Din (XIII); 100 Din (XIV); 60 Din (XV); 80 Din (XVI).

Kdor naroči vse letnike (I—XVI), plača skupaj 555 Din.

Člani Društva prijateljev pravne fakultete v Ljubljani imajo $\frac{1}{3}$ popusta, plačajo torej za komplet (16 letnikov) 370 Din, posamezne letnike od I—XVI pa dobe za polovično ceno.

UNIVERSITÉ DU ROI ALEXANDRE PREMIER A LJUBLJANA

FACULTÉ DE DROIT

XVIe ANNÉE 1939-40

TRAVAUX ET ARTICLES

50952

~~42077~~

030025023

Ljubljana 1940

UNIVERZA KRALJA ALEKSANDRA PRVEGA V LJUBLJANI

**ZBORNİK
ZNANSTVENIH RAZPRAV**

XVI. LETNIK 1939-40

Izdaja

**profesorski zbor juridične fakultete
v Ljubljani**

Ljubljana 1940

Kazalo — Table des matières

Univ. prof. dr. Aleksander Bilimovič:	
Jugoslovanske železnice v preteklem dvajsetletju 1	Les chemins de fer yougoslaves pendant les dernières vingt années 1
Univ. prof. dr. iur. et hon. c. Dolenc Metod:	
Pravnozgodovinska študija o prisegi pri Slovencih 44	Rechtsgeschichtliche Studie über den Eid bei den Slovenen 44
Univ. prof. dr. Stanko Lapajne:	
Načrt pooblastilno- in poverilnopravnih določb za jugoslovanski državljanski (obligacijski) zakonik 87	Une proposition comment codifier dans le futur Code civil yougoslave les dispositions concernant le plein pouvoir et celles concernant le mandat 87
Univ. prof. Aleksander Maklecov:	
Vračunljivost, krivda in nevarnost 116	L'imputabilité, la culpabilité et l'état dangereux du délinquant 116
Univ. doc. dr. Vladimir Murko:	
Rodbinski oziri pri naših neposrednih davkih 159	Comment les impôts directs yougoslaves tiennent compte de l'état de famille 159
Univ. prof. dr. Janko Polec:	
Pripombe kranjske deželne komisije k Martinijevemu osnutku avstrijskega državljanskega zakonika 205	Bemerkungen der krainischen Landeskommission zu Martini's Entwurf des bürgerlichen Gesetzbuches 205
Kontr. univ. prof. dr. Evgen Spektorskij:	
Comte in Hegel 220	Comte et Hegel 220
Univ. prof. dr. Milan Škerlj:	
Sklic in potek skupščine v gospodarskih zadrugah 252	Einberufung und Verlauf der Generalversammlung bei Erwerbsgenossenschaften 252
Univ. prof. dr. Ivan Tomšič:	
Izseljevanje in vseljevanje z vidika mednarodnega javnega prava 287	L'émigration et l'immigration au point de vue du droit international public 287

Univ. prof. dr. Aleksander Bilimovič:

Jugoslovanske železnice v preteklem dvajsetletju.

I. Viri

Generalna direkcija državnih železnic izdaja od l. 1927. zelo podrobno publikacijo »Statistika jugoslovenskih železnica«. S početka je ta publikacija izhajala vsako leto v obliki enega zvezka, od l. 1929. naprej pa izhaja v obliki dveh debelih knjig. Njen prvi zvezek je vseboval podatke za l. 1924., katerim so bili dodani podatki za l. 1922. in l. 1923., zadnja dva zvezka pa se nanašata na l. 1938. Vsega je izšlo dosedaj 22 zvezkov. Publikacija ima srbsko in francosko besedilo. I. knjiga »Statistike« vsebuje: 1. Poslovno poročilo o jugoslovenskih državnih železnicah; 2. Statistiko železnic s podatki o dolžini omrežja, objektih in instalacijah, o voznem parku in njegovem delovanju, o prometu, osebju in nezgodah, o finančnih rezultatih, kakor tudi o poslovanju posameznih direkcij; 3. Statistiko železnic, nahajajočih se v eksploataciji drugih javnih in privatnih ustanov. Knjiga je ilustrirana z diagrami, fotografskimi posnetki in s karto jugoslovenskih železnic. II. knjiga vsebuje podatke o blagovnem prometu z razdelitvijo prometa v lokalni, izvozni, uvozni in tranzitni, o prometu različnih vrst blaga, o prometu pristaniških in drugih obmejnih postaj, kakor tudi o delovanju posameznih postaj. Tudi ta knjiga je ilustrirana z diagrami.

Razen te osnovne publikacije izdaja Generalna direkcija od l. 1933. še manjšo publikacijo pod naslovom »Najvažnji podaci o stanju i radu jugoslovenskih železnica za deset godina«. Prvi zvezek te publikacije vsebuje podatke za l. 1923—1932, zadnji pa podatke za l. 1929—1938. Dosedaj je izšlo 6 takih zvezkov. V vsakem izmed njih so navedeni podatki o normalnotirnih in ozkotirnih železnicah, nahaja-

jočih se v eksploataciji Generalne direkcije državnih železnic, zraven pa so dodani še podatki o železnicah, ki se nahajajo v eksploataciji drugih javnih in privatnih ustanov.

Slednjič je l. 1939. Generalna direkcija izdala še eno veliko publikacijo pod naslovom »Završni računi 1918/19—1937/38 sa najvažnijim statističkim podacima«. V tej veliki, 459 strani in 4° obsegajoči publikaciji so podani zaključni računi državnih železnic za 20 let od nastanka države do budžetnega leta 1937/38. Tem računom so dodani podrobni statistični podatki o stanju in poslovanju železnic, grupirani po budžetnih letih.

Vse te publikacije Generalne direkcije državnih železnic predstavljajo dragoceno zbirko bogatega gradiva, ki daje možnost detajlno proučavati ne samo železnice same in njihovo vlogo v gospodarskem življenju Jugoslavije, temveč tudi vse peripetije, skozi katere je tekom 20 let prešlo jugoslovansko narodno gospodarstvo. Kajti, kakor pripominja v svojem uvodu k »Zaključnim računom« generalni direktor ing. N. Djurić, »Usko povezane sa životom privrede, železnice su prolazile kroz sve one periode sad povoljne sad nepovoljne, kroz koje je prolazio celokupan naš privredni život.« Podatki, zbrani v navedenih publikacijah, potrjujejo te besede. Na valovanjih teh podatkov se jasno vidi valovanja, ki jih je od leta do leta preživljalo jugoslovansko narodno gospodarstvo. Njihova valovanja od meseca do meseca pa nam rišejo zelo zanimive pravilne sezijske variacije gospodarskega procesa. Slednjič dovoljuje pregled tega statističnega gradiva za preteklo 20 letje ugotoviti marsikatero splošne razvojne tendence tako v poslovanju železnic kakor v celotnem gospodarskem življenju države.

Vendar pa publikacije Generalne direkcije niso proste marsikaterih nedostatkov, počenši od manjših in končaje z zelo važnimi. Predvsem navajajo različni letniki v več primerih različne številke za ene in iste pojave v istih letih, tako da človek ne ve, katere izmed teh številk so pravilne. Dalje manjkajo v zadnjih letnikih »Statistike« mesečni podatki. Sreča je, da jih navajajo »Završni računi«. Razen tega prinašata vsakomesečno število natovorjenih vagonov publikacija Narodne banke o »Razvoju narodne privrede«

in »Statistični godišnjak«. Toda tudi tukaj se številke za l. 1938., navedene v eni publikaciji, ne ujemajo s številkami, ki jih navaja druga publikacija. Kar se tiče blagovnega prometa, grupirajo različni letniki »Statistike« prevažano blago v različne skupine, s čimer je zelo otežkočena primerjava podatkov za različna leta. Kar pa je še bolj važno, »Statistika« ne objavlja podatkov o tem, k a m je šlo blago, odpravljeno s posameznih postaj, in o d k o d je prihajalo blago, ki so ga dobivale posamezne postaje. Celo za pristaniške in druge obmejne postaje, za katere navaja II. knjiga »Statistike« podrobnejše podatke, ne najdemo tam podatkov o »kam« in »odkod«. Zato je nam znan samo »o b s e g« prometa, niso pa znane »s m e r i«, v katerih le-ta gre. Ne moremo si torej napraviti slike medsebojne izmenjave blaga med posameznimi deli države.¹ Manjkajo tudi k a r t o d i a g r a m i, ki bi ponazorjevali glavne struje potniškega in blagovnega prometa. Nadaljnja vrzel publikacij Generalne direkcije se tiče tarif. Za pojasnitev izprememb dohodkov od potniškega in blagovnega prometa, bi morale te publikacije podajati sistematičen pregled tarif in tarifne politike države. Na mesto tega prinašajo »Završni računi« le tu pa tam posamezne kratke pripombe o tarifah, kar seveda ne zadostuje za oceno vpliva tarif na dohodke železnic. To pa je tem manj razumljivo, ker vsebuje ta publikacija celo vrsto manj važnih stvari, kakor n. pr. in extenso različne uredbe in pravilnike o organizaciji prometnega ministrstva, prometne in finančno-računske službe. Bolj podrobno popisuje vsakoletne tarifne izpremembe »Statistika«, toda tudi v njej manjkajo različni važni podatki o tarifah in tarifni politiki. To vrzel bi morala Generalna direkcija izpopolniti z izdajo specialne publikacije o tarifah. Slednjič

¹ Le potom vpogleda v prvotni statistični material, ki ga ne publcira »Statistika«, je mogla ljubljanska kmetijska zbornica sestaviti pregled izvoza kmetijskih proizvodov iz Slovenije v inozemstvo in v druge banovine ter uvoza v Slovenijo iz inozemstva. Toda pregleda uvoza v Slovenijo iz drugih banovin ni mogla sestaviti, ker bi morala za to proučiti prvotni material, ki ga imajo druge železniške direkcije razen ljubljanske (gl. »Slovenski uvoz in izvoz« v »Poročilu kmetijske zbornice Dravske banovine« za poslovni leti 1937—1938. Ljubljana 1939, str. 191—209). Gl. tudi razprave dr. ing. Črtomira Nagodeta (Tehnika in gospodarstvo, 1936/37, št. 5—6 in 9—10).

bi moral statistični oddelek Generalne direkcije nekoliko več obdelavati zbrane podatke s pomočjo novejših matematično-statističnih metod. Lahko bi n. pr. izračunaval sezijske variacije in »trende« potniškega in blagovnega prometa ter z eliminiranjem teh komponent ugotavljal očiščena konjunktorna valovanja. Lahko bi tudi izračunaval korelacijo med železniškim prometom in nekaterimi drugimi gospodarskimi pojavi. Za tako obdelavo statističnih podatkov ima Generalna direkcija potrebno osebje, računske stroje in vse druge pripomočke, česar nima posamezni zasebni raziskovalec.

Toda vkljub vsem tem nedostatom predstavlja statistično gradivo, zbrano v publikacijah Generalne direkcije, nadvse važen vir za proučevanje železnic in narodnega gospodarstva Jugoslavije. Zato je obžalovanja vredno, da se to bogato gradivo dosedaj tako malo proučuje in znanstveno obdeluje ter vsled tega ne prinaša vse one koristi, ki bi jo sicer lahko prinašalo.

V pričujoči razpravi skušam orisati na podlagi tega gradiva poslovanje in finančne uspehe jugoslovanskih železnic v preteklem 20 letju.

II. Omrežje

Nova država je pričela svoje življenje z železniškim omrežjem, katerega nekateri deli so bili popolnoma porušeni, vozovje pa je bilo pokvarjeno ali celo odgnano pri odhodu okupacijskih čet. Razen tega je bilo železniško omrežje sestavljeno iz več posameznih delov, ki so pripadali različnim državnim področjem ter so bili iz političnih in strateških razlogov namenoma ločeni drug od drugega. Zgrajeni so bili namreč iz treh različnih središč — Dunaja, Budimpešte in Beograda — z vidika političnih in gospodarskih interesov treh raznih držav: Avstrije, Ogrske in Srbije. Zveza z Avstro-Ogrsko je obstojala le preko proge Beograd—Niš, ki jo je Avstro-Ogrska dovolila le vsled njenega mednarodnega pomena. Istotako ni bilo nobene zveze Srbije z morjem. Zaradi tega so stale od početka samega pred novo državo težke naloge, in sicer: 1. obnoviti med vojno porušene proge, 2. zgraditi nove proge, ki bi zvezale med seboj posa-

mezne dele železniškega omrežja in 3. napraviti ugodno zvezo z Jadranskim morjem. Prva naloga je bila z velikimi žrtvami izvršena že v prvih letih. Od novembra meseca 1918 do februarja 1919 je bilo z vojaškimi močmi začasno vzpostavljenih 480 km, od februarja do avgusta 1919 vzpostavljenih nadaljnjih 1000 km, od avgusta 1919 do konca l. 1924. pa so bile definitivno vzpostavljene proge, stalni mostovi, postaje in druge zgradbe. Tudi gradnja novih prog se je pričela takoj po nastanku nove države. Le izvršitev tretje naloge se je zavlekla in še dosedaj ni rešena definitivno in v polni meri.²

Ob nastanku Jugoslavije je bilo na njenem teritoriju, razen privatnih gozdnih in lokalnih železnic, 7434 km železniških prog, med njimi 5895 km normalnotirnih in 1539 km ozkotirnih. Od vseh železnic je bilo državnih 3990 km in privatnih 3444 km (534 km družbe Južnih železnic, 216 km drugih železnic v eksploataciji te družbe in 2694 km ostalih

² Gl. literaturo, navedeno v moji knjigi »Jugoslaviens« (Osteuropäische Länderberichte, Band II, Breslau 1927, str. 167—168) in bibliografski pregled Franja F. Repića v reviji »Saobraćajni Pregled« za leto 1931., št. 2 in nasl.; dalje: Anton Melik: Jugoslavija, Ljubljana 1923; Zdravko Vasković: Plan buduće železničke mreže u kralj. S. H. S., 1924; ing. P. Milenković: Nova železnička mreža u kralj. S. H. S., 1926; R. Avramović: Železnički saobraćaj v IV. knjigi »Narodne Enciklopedije«, 1929, str. 1323—1331; Miloš P. Stefanović: Naše železnice posle rata 1918—1928, 1929; D. Perowitsch: Entwicklung und Ausbau des jugoslawischen Eisenbahnnetzes, Diss., Köln 1932; Mijo Mirković: Saobraćajna politika, Beograd 1933, str. 196—198 in 217—218; Vladimir Pertot: Die Wandlungen im jugoslawischen Warenverkehr im Hinblick auf die drei Hauptverkehrsmittel (Weltwirtsch. Archiv, 43. Bd., Heft 2 1936, str. 392—421); Sven Helander: Nationale Verkehrsplanung, Jena 1937, str. 173—177; Dragomir Arnaoutowitch: Histoire des chemins de fer yougoslaves, 1925—1937, Paris 1937; Friedrich Martin: Eisenbahngeographie Jugoslaviens. Die historische Entwicklung und das heutige Eisenbahnnetz des Kgr. Jugoslaviens, geographisch betrachtet, Inaug.-Diss., 1937; Anton Melik: Razvoj železnic na ozemlju Jugoslavije (»Geografski Vestnik«, 1938, št. 1—4, str. 118—134 s štirimi kronološkimi kartami razvoja železnic na ozemlju Jugoslavije); Jugoslovanske železnice v sliki, številki in besedi, Ljubljana 1939 (s kartogramom obremenitve posameznih prog). Gl. tudi številne razprave Č. Nagodeta (Misel in delo, 1938, št. 1 in 10—11, 1939, št. 6—7 in 12 in Tehnika in gospodarstvo, 1934, 1935/36, št. 1—2, 3—4, 7—8 in 11—12, 1938, št. 1—2, 1939, št. 9—10 in 1940, št. 1—2).

vicinalnih železnic).³ Proge družbe Južnih železnic so ostale v njeni eksploataciji vse do 1. septembra 1923, druge vicinalne železnice pa so takoj prešle v državno eksploatacijo.

Do konca l. 1938. je narasla dolžina železniškega omrežja na 9545,1 km, od katerih je bilo državnih 8192,0 km ali 85,9% vseh prog in privatnih v državni eksploataciji 1353,1 km ali samo 14,1%. Od vseh železniških prog je bilo normalnotirnih (1,435 m) 7316,4 km ali 76,7% (med njimi 599 km dvotirnih) in ozkotirnih 2228,7 km ali 23,3% (med njimi 0,76 m 1953,5 km prog srbsko-bosanskega sistema in 0,60 m 275,2 km južnosrbskih prog). Iz tega se vidi, da igrajo ozkotirne železnice v celi vrsti pokrajin zelo važno vlogo. Skoro vse te železnice pripadajo državi. Glavne proge, ki imajo prvorazredni pomen z vidika notranjega in mednarodnega prometa, so te-le: 1. italijanska meja—Rakek—Ljubljana—Zagreb—Beograd—Niš—Caribrod—bolgarska meja; 2. Niš—Djevdjelija—grška meja; 3. Beograd—Subotica—ogrska meja; 4. Ljubljana—Maribor—nemška meja; 5. Ljubljana—Jesenice—nemška meja; 6. Zagreb—Sušak; 7. Zagreb—Split in 8. Zagreb—Koprivnica—ogrska meja. Od ozkotirnih prog je možno prišteti h glavnim program te-le: 1. Beograd—Sarajevo, 2. Brod—Sarajevo in 3. Sarajevo—Dubrovnik.

Poleg železnic, nahajajočih se v eksploataciji Generalne direkcije državnih železnic, je bilo l. 1938. še 856,6 km vicinalnih železnic, ki so v eksploataciji privatnih in drugih javnih ustanov. S temi železnicami je znašala skupna dolžina železniškega omrežja, otvorjenega koncem l. 1938. za javni promet, 10.401,7 km.

Podatki o dolžini novih prog, zgrajenih v prvih letih, ki jih navajajo razni viri, so zelo različni. Različne so celo številke, ki jih navaja za dolžino železniškega omrežja ena in ista publikacija v raznih svojih letnikih.⁴ Zato dalje navajam le podatke o gradnji novih prog od l. 1923., pri tem

³ Družbi Južnih železnic je pripadala najstarejša železnica na jugoslovanskem ozemlju, zgrajena (od Gradca) skozi Maribor do Celja leta 1846., dalje do Ljubljane leta 1849. in do Trsta leta 1857.

⁴ Kar je zvezano tudi s tem, da se na istem mestu v enih primerih navaja »stvarna« (efektivna), v drugih primerih pa »eksploatacijska« dolžina prog.

pa samo prog, ki se nahajajo v državni eksploataciji. Prirastek takih prog od konca l. 1922. do konca l. 1938. je znašal skupaj 1100,5 km ali povprečno po 68,8 km na leto. Toda gradnja novih železnic se ni vršila enakomerno, temveč kaže velika valovanja od leta do leta, kakor se to vidi iz teh-le številke:⁵

Koncem leta		Prirastek	Koncem leta		Prirastek
km		km	km		km
1922	8489,3		1931	9378,2	+ 211,3
1923	8513,6	+ 24,3	1932	9344,1	— 34,1 ⁶
1924	8675,9	+ 162,3	1933	9333,5	— 10,6 ⁶
1925	8886,5	+ 210,6	1934	9350,5	+ 17,0
1926	8931,7	+ 45,2	1935	9370,2	+ 19,7
1927	8968,3	+ 36,6	1936	9419,0	+ 48,8
1928	9046,5	+ 78,2	1937	9461,0	+ 42,0
1929	9122,4	+ 75,9	1938	9545,1	+ 84,1
1930	9166,9	+ 44,5	1922—38		+ 1100,5

Navedeni prirastek pomeni prirastek že dograjenih prog, katerih gradnja se je vršila eno ali celo več let preje. To je treba upoštevati, ako primerjamo prirastek novih prog z izdatki za gradnjo teh prog. Iz tabele se vidi, da je bil prirastek novih prog posebno velik v dobi poveljne inflacije.

⁵ Številke so vzete iz publikacije »Najvažniji podatki«. O dolžini celokupnega železniškega omrežja, všteti vicinalne proge, v letih 1918—1931 navaja podatke Petar Dračinski v svoji knjigi »Financijska politika jugoslovenskih železnic«, Beograd 1932, str. 119. Ako tem podatkom dodamo še podatke za nadaljna leta, ki jih vzamemo iz publikacije »Najvažniji podatki«, tedaj imamo ta-le razvoj celokupne dolžine jugoslovenskega železniškega omrežja (v km):

1918 — 8.800,0	1925 — 9.894,8	1932 — 10.252,7
1919 — 8.991,2	1926 — 10.049,8	1933 — 10.242,7
1920 — 9.332,1	1927 — 10.062,7	1934 — 10.159,1
1921 — 9.420,2	1928 — 10.103,2	1935 — 10.279,9
1922 — 9.618,1	1929 — 10.103,2	1936 — 10.327,6
1923 — 9.626,0	1930 — 10.179,2	1937 — 10.316,6
1924 — 9.836,4	1931 — 10.223,6	1938 — 10.401,7

Že na prvi pogled se vidi, kako netočne so te številke, ki očitno nasprotujejo številkam, navedenim v tekstu, in kažejo zmanjšanje omrežja v letu 1934. in letu 1937., dočim je znano, da se je omrežje v teh letih povečalo, itd. Zato nisem uvedel teh podatkov v glavno besedilo ter sem se tam omejil samo na bolj zanesljive podatke o dolžini prog, nahajajočih se v državni eksploataciji, in to samo od leta 1922.

⁶ V letih 1932. in 1933. se je dolžina železniškega omrežja zmanjšala vsled demontiranja nekaterih manjših prog.

nato v zvezi z deflacijsko politiko rast novih prog pojema in se zopet dviga v letih ugodne konjunktore pred izbruhom zadnje gospodarske krize. Z izbruhom in poostitvijo te krize se gradnja novih prog skoro popolnoma ustavlja ter se zopet pričinja v večjem obsegu le v zadnjih letih, ko je država pričela izvajati obsežna javna dela.

Da napravimo pravilno sodbo o gostoti jugoslovanskega železniškega omrežja, moramo vzeti *relativne številke*, in sicer relacijo tega omrežja do teritorija (indeks *a*) in do prebivalstva (indeks *b*). Površina Jugoslavije znaša 247,5 tis. km², na vsakih 100 km² odpada torej l. 1938. v Jugoslaviji 3,9 km železniških prog. Indeks *a* je torej enak 3,9. Prebivalstvo Jugoslavije, izračunano na dan 31. decembra 1938, je znašalo 15.490,0 tis. oseb,⁷ na vsakih 10.000 prebivalcev odpada torej l. 1938. v Jugoslaviji 6,2 km železniških prog. Indeks *b* je torej enak 6,2. Ta dva indeksa predstavljata gostoto železniškega omrežja, pogledano z dveh različnih vidikov. Indeks *a* nam kaže, kako je to omrežje *gosto geografski*, t. j. kako je preskrbljen z železnicami *teritorij dežele*. Indeks *b* pa kaže, kako je železniško omrežje *gosto demografski*, t. j. kako je preskrbljeno z železnicami *prebivalstvo*. Da pridemo do splošne sodbe o gostoti železniškega omrežja, moramo združiti oba vidika, kar dosežemo z indeksom *ab*, t. j. s tem, da množimo indeks *a* z indeksom *b*. Za Jugoslavijo znaša ta kombinirani indeks $3,9 \times 6,2 = 24,2$.

Ako primerjamo v tem oziru Jugoslavijo z nekaterimi drugimi državami, pridemo do teh-le primerjalnih številok za l. 1929.:⁸

	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>ab</i>		<i>a</i>	<i>b</i>	<i>ab</i>
Belgija	32,5	12,1	393,2	Italija	7,1	5,3	37,6
Švica	13,0	13,1	170,3	Jugoslavija	3,7	6,7	24,8
Zed. drž. sev.				Romunska	3,8	6,3	23,9
Amerike	5,1	32,8	167,3	Norveška	1,2	13,7	16,4
Nemčija	12,4	9,1	112,8	Bolgarska	2,8	5,0	14,0
Vel. Britanija	13,5	7,2	97,2	Sovj. Rusija	0,4	4,9	2,0
Francija	7,9	10,6	83,7				

⁷ Gl. Statistički godišnjak za ll. 1938—39, str. 111.

⁸ Indeksi za druge države so izračunani na podlagi podatkov, objavljenih v »Annuaire statistique de la Société des Nations 1930—31«, Genève 1931. Žalibog poznejših podatkov nisem imel v Ljubljani pri roki.

Po prvem znaku je Jugoslavija najbolj slična Romunski in Bolgarski ter zavzema skupaj z njima precej oddaljeno mesto. Prva mesta pripadajo Belgiji, Veliki Britaniji, Švici in Nemčiji, dočim zadnji mesti zavzemata Norveška in Sovj. Rusija. Toda tudi po drugem znaku leži Jugoslavija na precej oddaljenem mestu, in sicer med Romunsko in Veliko Britanijo, ki se je vsled velike gostote svojega prebivalstva pomaknila sedaj v naši tabeli z drugega na sedmo mesto. Na prvi mesti so prišle po znaku *b* Zed. države sev. Amerike in Norveška, dočim ostaja Sovj. Rusija tudi po tem znaku na zadnjem mestu. Slednjič ako vzamemo kombiniran indeks *ab*, vidimo, da je tudi ta za Jugoslavijo zelo nizek in najbolj sličen istemu indeksu za Italijo z ene strani ter Romunsko z druge strani. Prva mesta po tem indeksu pa zavzemajo med navedenimi državami Belgija, Švica in Zed. drž. sev. Amerike ter zadnja mesta Norveška, Bolgarska in Sovj. Rusija, ako vzamemo skupaj evropsko in azijsko Rusijo. Evropska Rusija sama ima seveda mnogo večji indeks *ab*.

Zanimivo je, da se je jugoslovanski indeks *ab* od l. 1929. do l. 1938. nekoliko znižal. Indeks *a* je namreč zrasel, toda indeks *b* je padel več kakor je zrasel indeks *a*. Padeč indeksa *b* priča o tem, da je v teh letih prebivalstvo raslo hitreje kakor železniško omrežje.

Kako so bile l. 1938. jugoslovanske železnice razdeljene med posameznimi deli države, se vidi iz teh-le številč:⁹

Banovine	žel. prog km	<i>a</i>	<i>b</i>	<i>ab</i>
Dunavska	2454,0	7,9	9,7	76,6
Dravska	1050,5	6,6	8,7	57,4
Savska	2211,6	5,5	7,6	41,8
Beograd	71,5	18,8	1,7	32,0
Moravska	822,5	3,2	5,0	16,0
Vardarska	959,5	2,6	5,4	14,0
Drinska	755,1	2,7	4,1	11,1
Zetska	473,5	1,6	4,6	7,4
Primorska	362,0	1,8	3,7	6,7
Vrbaska	384,9	2,0	3,2	6,4
Jugoslavija	9545,1	3,9	6,2	24,2

⁹ Vsi podatki so vzeti iz »Statist. godišnjaka« za ll. 1938—39.

Kakor vidimo, je še sedaj železniško omrežje Jugoslavije zelo neenakomerno razdeljeno med posameznimi njenimi deli.¹⁰ Ako izločimo upravo grada Beograda, tedaj prvi indeks variira med 7.9 (Dunavska banovina) in 1.6 (Zetska banovina), drugi indeks pa med 9.7 (zopet Dunavska banovina) in 3.2 (Vrbaska banovina), slednjič variira kombiniran indeks *ab* med 76.6 (Dunavska banovina) in 6.4 (Vrbaska banovina). Slovenija zavzema po tem indeksu drugo mesto v državi, in sicer takoj za Dunavsko banovino, ter leži po gostoti svojega železniškega omrežja sredi med Francijo in Italijo. Sploh se deli Jugoslavija v tem oziru v dva zelo različna dela. To so na eni strani dežele bivše Avstro-Ogrske — Vojvodina, Slovenija in Hrvatska —, ki imajo precej gosto železniško omrežje, na drugi strani pa so ostale pokrajine — Srbija, Bosna s Hercegovino, Dalmacija in Črna gora —, kjer je celo po preteku 20 let od nastanka države železniško omrežje še zelo redko. Vkljub temu, da se je v teh pokrajinah gradilo več novih prog kakor v pokrajinah, ki so spadale v bivšo Avstro-Ogrsko,¹¹ niso še daleč izrav-

¹⁰ O neenakomernosti železniškega omrežja v prvih letih po nastanku Jugoslavije piše S. Helander to-le: »Nach dem Friedensschluß kamen im Norden Jugoslawiens auf 100 qkm 8,33 km Eisenbahnen und in Vojvodina sogar 8,95 km. Nach dem Süden zu wies das Netz immer größere Lücken auf. In Bosnien und Herzegovina war die Dichte 3,14 km auf 100 qkm, in Serbien und Montenegro 2,09 km je 100 qkm; im Süden Jugoslawiens gab es sogar ein Gebiet von 40.000 qkm, in dem überhaupt keine Eisenbahnen bestanden« (op. cit., str. 174). »Zur Charakterisierung des Eisenbahnnetzes wird angeführt, daß es in der Provinz Zeta Ortschaften gibt, die 120—172 km von dem nächsten Bahnhof entfernt liegen. Für das ganze Königreich wurde für das Jahr 1928 berechnet, daß die durchschnittliche Entfernung von der Mitte jeder Ortschaft bis zum nächsten Bahnhof oder Hafen 13,64 km betrug« (ib., str. 175).

¹¹ Porast železniške mreže v letih 1918—1937 je bila v območjih posameznih direkcij ta-le:

	L. 1918.	Prirastek	
	km	v km	v %
Beograd	1581	737	46,6
Sarajevo	1220	246	20,0
Zagreb	1963	275	14,0
Ljubljana	1086	60	5,5
Subotica	2196	96	4,3
<hr/> Skupaj	<hr/> 8046	<hr/> 1414	<hr/> 17,7

nane velikanske razlike v gostoti železniškega omrežja v posameznih delih države. Toda pri oceni teh razlik se morajo upoštevati tudi razlike v intenziteti prometa na progah posameznih pokrajin, ker na eni strani izraža intenziteta prometa velikost povpraševanja po železniških uslugah, na drugi strani pa je od nje odvisna rentabiliteta železniških prog. L. 1938. sta bila n. pr. potniški in blagovni promet na 1 km povprečne letne eksploatacijske dolžine prog na železnicah posameznih železniških direkcij ta-le:

Direkcije	Normalnotirne proge			Ozkotirne (0,76 m) proge			Ozkotirne (0,60 m) proge		
	Dolžina prog km	Potnikov	Blaga t	Dolžina prog km	Potnikov	Blaga t	Dolžina prog km	Potnikov	Blaga t
Beograd	1784,8	4.800	1636	277,0	3960	3006	256,1	841	168
Zagreb	2206,7	5.944	2416	45,0	2096	437	—	—	—
Ljubljana	1126,6	11.821	4753	20,8	4719	1042	—	—	—
Sarajevo	1,9	—	—	1478,6	4472	236	19,8	2877	236
Subotica	2172,7	5.789	1233	119,0	2055	748	—	—	—

Iz teh številok je razvidno, kako intenziven je promet na normalnotirnih železnicah ljubljanske direkcije. Že 2 krat manjši je promet na železnicah zagrebške direkcije in še manjši na železnicah ostalih direkcij. Kar se tiče ozkotirnih železnic, katerih večina spada v območje sarajevske direkcije, je potniški promet posebno intenziven na progah ravno te direkcije, blagovni promet pa je na teh progah zelo malo razvit.

Ni dvoma, da se morajo pri gradnji novih prog upoštevati najrazličnejši momenti, toda pri tem se ne smejo ignorirati razlike v intenziteti prometa na že obstoječih progah v posameznih delih države.

III. Vozni park

Vozni park jugoslovanskih železnic je bil začetkom l. 1919. v tem-le stanju:

	V prometu	Izven prometa	Skupaj
lokomotiv	907	1.370	2.277
potniških vagonov	646	2.215	2.861
službenih in poštinih vagonov	828	269	1.097
tovornih vagonov	29.868	11.318	41.176

Kakor vidimo, je bil vozni park po vojni sprejet v takšnem stanju, da je bilo v prometu manj kot $\frac{1}{2}$ vseh lokomotiv, manj kot $\frac{1}{4}$ potniških vagonov in komaj $\frac{3}{4}$ vseh tovornih vagonov.

V nadaljnjih letih se je vozni park razvijal tako-le: Lokomotiv je bilo koncem l. 1923. — 2372 in je njihovo število raslo do l. 1929., ko je doseglo 2839, nato pa sistematično pada in se je do konca l. 1938. skrčilo na 2309, od katerih je bilo v službi samo 1533, tako da je na 1 km železniških prog odpadalo l. 1923. — 0,31, l. 1929. — 0,31 in l. 1938. samo 0,24 lokomotive. Vsled tega je raslo delo, ki ga je morala opravljati vsaka lokomotiva: na 1 lokomotivo je odpadlo l. 1923 — 20.006 lokomotivskih kilometrov, l. 1928. — 26.007 lok. km, nato je v letih krize to število vsled zmanjšane prometa padlo l. 1932. na 23.517, dalje pa zopet raslo in je l. 1938. doseglo na 1 inventarno lokomotivo 33.157 km; na 1 lokomotivo, nahajajočo se v službi, pa celo 49.942 km.

Število potniških vagonov se je dvignilo do l. 1923. na 4555, do konca l. 1930. je zraslo na 5812, nato pa je padlo l. 1931. na 5184 in se je do l. 1938. znižalo na 5130. Na 1 km železniških prog je odpadalo v teh letih: 0,59 — 0,63 — 0,56 in 0,54 vagonov.

Slednjič je število tovornih vagonov zraslo do l. 1923 na 50.748, do l. 1930. celo na 61.422, nato pa pada tudi njihovo število in je koncem l. 1938. znašalo samo 53.702. Na 1 km železniške proge je odpadalo v teh letih: 6,5 — 6,8 in 5,6 tovornih vagonov.

Vsled padanja števila vagonov so morali tako potniški kakor tudi tovorni vagoni opravljati vedno bolj in bolj intenzivno delo. Vsi vagoni skupaj, in sicer potniški, poštni in tovorni (natovorjeni in prazni), so v ll. 1924, 1928, 1932 in 1938 napravili to-le množino vagonoskih kilometrov (v mil.): 1560,4 — 2037,1 — 1767,8 in 2286,1, ali na 1 vagonosko os: 10.780 — 13.485 — 11.980 in 16.595 km. V letih krize je povprečno delo 1 vagonoske osi padlo, drugače pa stalno narašča.

Ako strnimo vse te podatke v eno skupno sliko, vidimo, da se je v prvem desetletju znatno povečala dolžina železniškega omrežja, raslo je tudi število lokomotiv kakor tudi absolutno in relativno število potniških in tovornih vagonov.

Železniški aparat se je torej razvijal v vseh svojih delih. Res je, da je tudi v teh letih njegova rast zaostajala za razvojem prometa, zato se je vozni park vedno bolj intenzivno izkoriščal. Toda vozna sredstva so dovoljevala tako intenzifikacijo njihovega dela. Drugačno sliko kaže drugo desetletje. V tem desetletju sta kriza in trajajoča depresija ovirali nadaljnji razvoj železniškega aparata. Celo v zadnjih letih, ko je minila kriza in se je gospodarska konjunktura zopet izboljšala, se železniški aparat ni popravil, tako da je bilo ob koncu tega drugega desetletja njegovo stanje mnogo slabše kot ob koncu prvega desetletja. Železniško omrežje v dobi krize skoro ni raslo. Gradnja novih prog se je povečala le v zadnjih letih. Vozni park se je zmanjšal absolutno in relativno na 1 km omrežja in se po končani krizi ni dvignil. Vsled tega so se morala vsa vozna sredstva izkoriščati intenzivnejše in je samo padec prometa, ki je nastal v zvezi s krizo, olajševal težki položaj, v katerem se je znašel železniški aparat. Vsled tega se je v letih nove ugodnejše konjunktore, ki je povečala promet, takoj počutila napetost, s katero je bil primoran delati železniški aparat. Če bi se torej promet razvijal dalje, bi ne mogle jugoslovanske železnice tega rastočega prometa obavljati brez temeljite obnove in povečanja svojega voznega parka.

Toda v tem oziru se vrši sledeča značilna izprememba: dočim železniška vozna sredstva nazadujejo, hitro raste število osebnih in tovornih avtomobilov. Podatki za ll. 1934—38 kažejo to-le zanimivo sliko:¹²

	Lokomotive	Potniški vagoni	Tovorni vagoni	Avtobusi in osebni avtomobili	Tovorni avtomobili
1934	2510	5170	58.452	8.356	2265
1935	2453	5135	58.390	7.969	2080
1936	2409	5108	56.494	10.687	2658
1937	2364	5140	54.306	12.197	3073
1938	2309	5130	53.702	14.504	3859
1934—38	-8%	-0,8%	-8,1%	+73,6%	+70,4%

¹² Gl. »Statistički godišnjak« za ll. 1938—1939., str. 210—211. Kako hitro se razvija avtobusni promet, se vidi iz tega, da je bilo l. 1935. v Jugoslaviji 15,8 tis. km avtobusnih prog s 588 avtobusi in 11,7 tis. sedežev, l. 1938. pa je znašala dolžina avtobusnih prog že 48,0 tis. km, t. j.

Tudi v Jugoslaviji se vrši torej oni proces, ki se opazuje sedaj povsod, namreč, da se čimdalje večji del osebnega in tovarnega prometa prenaša z železnic na motorna vozila.¹³ Vsled tega so bile tudi jugoslovanske železnice primorane resno upoštevati v svoji tarifni politiki hitro naraščajočo konkurenco potniškega in tovarnega avtomobila.

skoro 2 krat toliko, kolikor znaša dolžina železniških prog. Število avtobusov je naraslo na 714 in število sedežev na 16,7 tis. Leta 1933. je bilo 1759 krajev, zvezanih z avtobusnimi progami, in samo 1400 krajev, zvezanih z železniškimi progami. Samo 20% avtobusnih prog je teklo paralelno z železnicami. Od gori navedenih 1759 krajev je bilo le 414 krajev, ki imajo železnico.

¹³ Kako je avtomobil v osebnem prometu potisnil železnice v ozadje, se vidi iz teh-le številke za l. 1930. za Nemčijo in posebno za Zed. drž. sev. Am., ki jih navaja prof. Carl Pirath v svojem spisu »Die Grundlagen der Verkehrswirtschaft« (Berlin 1934, str. 9):

Izdatki za potovanja:	Nemčija	Zed. drž. sev. Am.
s privatnimi avtomobili		v mil. mark
(približna cenitev):	ok. 2.000	ok. 55.000
z železnicami	1.381	3.090
z omnibusi	64	1.350
s cestnimi železnicami	604	537
s prekoceanskimi parobrodri	88	395
z letali	4	24
Skupaj (okroglo)	4.000	60.000
Osebni narodni dohodek (okroglo)	52.000	242.000
% nar. dohodka, ki se troši za potovanja	ok. 8%	ok. 25%

Kakor vidimo, izdajajo Nemci za potovanja s privatnimi avtomobili skoro 2 krat več kakor za potovanja po železnicah, Američani pa celo 18 krat več. Sploh so zanimive velikanske vsote, ki se sedaj izdajajo za potovanja. V Nemčiji so ti izdatki tvorili l. 1930. ok. 8% celokupnih osebnih dohodkov ali 65 mark letno na osebo (celokupnega prebivalstva, vštveši otroke), v Zed. drž. sev. Am. pa ok. 25% celokupnih dohodkov ali 494 mark letno na osebo! Od tega za avtomobile 453 mark, za železnice pa samo 24,7 mark. O blagovnem avtomobilskem prometu glej Wilhelm Scholz: Der Güterverkehr mit Lastwagen im Rahmen des deutschen Güterumschlages, Leipzig 1938 (Schriften des Instituts für Verkehrswissenschaft an der Univ. Leipzig, Heft 3). Gl. tudi Arnold Knoblich, Konjunkturbewegungen und Entwicklungstendenzen im Eisenbahngüterverkehr in Deutschland, Frankreich und den Vereinigten Staaten bis zum Ausbruch der Krise von 1929 (Zeitschrift für Nationalökonomie, Bd. IX., Heft 5, Wien 1939, str. 574—618) in K. Wiedenfeld, Die Eisenbahnen im Wirtschaftsleben, Berlin 1939.

IV. Osebje

Kar se tiče železniškega osebja, se je le-to izpreminjalo od l. 1923. na sledeči način:

1923 — 58,1 tis.	1931 — 76,1 tis.
1924 — 61,6 tis.	1932 — 72,0 tis.
1925 — 62,7 tis.	1933 — 71,0 tis.
1926 — 60,0 tis.	1934 — 71,8 tis.
1927 — 62,4 tis.	1935 — 70,4 tis.
1928 — 72,9 tis.	1936 — 73,8 tis.
1929 — 75,3 tis.	1937 — 74,2 tis.
1930 — 77,0 tis.	1938 — 80,8 tis.

Število osebja je raslo od l. 1923. do l. 1930., ko je doseglo 77,0 tis., nato pa so se vršile redukcije, ki so ga do l. 1935. znižale na 70,4 tis. oseb. V zadnjih treh letih je osebje zopet naraslo, posebno l. 1938, ko je doseglo 80,8 tis. Relativno število osebja je variiralo v omenjenih letih tako-le:

Oseb:	1923	1930	1935	1938
na 1 km železniških prog	7,6	8,3	7,5	8,5
na 100 tis. vlako-kilometrov	211,4	158,4	149,4	141,7
na 1 mil. brutotonskih kilometrov	8,3	5,3	5,6	4,9

Število osebja na 1 km železniških prog je celo nekoliko zraslo, ker pa je med tem časom še hitreje rasel promet, opravlja sedaj isto delo skoro dvakrat manjše število železničarjev kakor l. 1923. Vendar pride v primeri z drugimi državami v Jugoslaviji na 100 tis. vlako-kilometrov še relativno veliko število železniškega osebja. L. 1937. je bilo to število na Bolgarskem — 135, na Ogrskem — 127, na Romunskem — 122, na Francoskem — 118, v Nemčiji pa samo 85 in v Italiji celo 80. Toda, da bi utegnilo manjšestvilno osebje vršiti isto delo brez škode zase in brez ovir za promet, mora biti železniška služba pravilno organizirana in racionalizirana. Tudi osebje mora biti izvežbano za tako intenzivno delo. Tega ni še povsod v Jugoslaviji, kar potrjuje naraščajoče število nezgod med železničarji, o katerem govorim na koncu te svoje razprave. Razen tega predstavlja gori navedeno število osebja povprečno število za celo železniško omrežje, od proge do proge pa to število močno variira in na nekaterih progah z živahnejšim prometom je osebje sigurno

preveč obremenjeno z delom.¹⁴ Posebno ako se upošteva napornost in visoka odgovornost železniškega dela.

Od celokupnega železniškega osebja je odpadalo l. 1938. na uradnike, uradniške pripravnike in kontraktualne uradnike 11.488 oseb ali 14,2% celokupnega osebja; na zvaničnike, služitelje in dnevničarje 26.946 oseb ali 33,4% in na delavce 42.372 oseb ali 52,4%. Med delavci je bilo kvalificiranih 14.590 ali 18,0% in nekvalificiranih 27.782 ali 34,4%. Odstotek osebja, ki odpada na delavce, se je v primeri s prvimi leti občutno znižal, ker je l. 1923/24 znašal 68,0%, l. 1930/31 še 56,3%; nato pa je v letih krize padel na 49,6% in le v zadnjih letih se je dvignil na 52,4%. Valovanja tega odstotka imajo konjunkturni značaj, in sicer v letih ugodne konjunktore odstotek delavcev raste, v neugodnih letih pa pada. Kajti število uradnikov in drugih uslužbencev je podvrženo trajnejšim strukturnim izpremembam (sistematično naraščanje s povečanjem železniškega omrežja ali redukcije pri reorganizaciji železniške službe), veliko manj pa reagira na vsakokratna valovanja gospodarske konjunktore. Število delavcev pa je ozko zvezano z velikostjo prometa in obsegom investicijskih del. Tako eno kakor drugo pa raste ob ugodni in pojava ob neugodni konjunkturi.

Sedaj preidemo k prometu.

V. Potniški promet

Razvoj potniškega prometa je razviden iz teh-le številke:

	Potnikov	Potniških	Na		Potnikov	Potniških	Na
	mil.	kilometrov	1 pot-		mil.	kilometrov	1 pot-
		mil.	nika			mil.	nika
			km				km
1922	36,5	1533,5	42	1931	41,8	2122,3	51
1923	38,1	1627,6	43	1932	35,1	1772,5	51
1924	40,0	1579,7	39	1933	31,6	1677,5	53
1925	40,0	1629,1	41	1934	30,1	1618,3	54
1926	42,0	1973,4	47	1935	38,2	2194,9	57
1927	46,2	2109,7	46	1936	44,4	2410,0	54
1928	49,0	2241,9	46	1937	53,0	2824,3	53
1929	48,2	2179,6	45	1938	56,2	3015,7	54
1930	46,2	2264,3	49				

¹⁴ Gl. Jugoslovske železnice, str. 16—17.

Število potnikov je raslo do konca l. 1928., nato je padlo v zvezi z gospodarsko krizo, deloma tudi v zvezi s konkurenco avtobusov in navadnih potniških avtomobilov. L. 1934. je število potnikov doseglo minimum, na kar je razen krize vplivalo tudi zvišanje tarife l. 1933. kakor tudi zvišanje l. 1934. vozninske državne takse, kar je povzročilo novo zvišanje tarife. V zadnjih letih je potniški promet zopet hitro naraščal, tako da je v ll. 1937 in 1938 znatno prekoračil promet iz l. 1928. Razen ponovno zboljšane konjunktore je vplivalo na to rast tudi znižanje potniških tarif l. 1935., ki ga ni odpravilo delno zvišanje teh tarif v l. 1936.

Analogna valovanja kaže tudi število potniških kilometrov, samo je bil padec kilometraže v letih krize relativno manjši, ker se je v teh letih precej dvignila povprečna razdalja, katero je prepotoval 1 potnik. V tem se je kazala splošna razvojna tendenca, ki je šla v smeri podaljšanja povprečne dolžine potovanja. Razen tega pa je na njo vplivala še dne 1. novembra 1933 uvedena diferencialna (lestvična) tarifa, ki je zamenjala staro proporcionalno tarifo.¹⁵ Vsled tega niso bila potovanja na daljše razdalje zadeta z onim zvišanjem tarife, ki ga je sicer uvedla tarifna reforma iz l. 1933. Vpliv diferencialne tarife je bil tudi močnejši kakor vpliv istodobne uvedbe za potovanja na krajših razdaljah konkurenčne tarife, ki je imela namen olajšati konkurenco železnic z motornimi vozili. Posebno močno se je dvignila povprečna razdalja l. 1935., kar je najbrž bilo v zvezi z velikim znižanjem tarife dne 1. marca 1935, dasi je bila pri tem diferencialna tarifa ukinjena za potniške vlake in ohranjena le za brze vlake. Vplivale so tudi številne tarifne olajšave za turistična potovanja, ki so povečale število potovanj na obalo Jadrana, v Slovenijo in druge kraje. V zadnjih 3 letih se je povprečna razdalja zopet nekoliko zmanjšala, kar je bilo deloma zvezano z uvedbo dne 31. avgusta 1935 nedeljskih povratnih kart za krajša potovanja, še več pa z zvišanjem tarife dne 1. aprila 1936. Vendar je ostala povprečna dolžina potovanja mnogo večja kakor je bila v začetku dvajsetih let.

¹⁵ O gospodarskem pomenu lestvične tarife (Staffeltarif) gl. Walter Schmidt: Leitgedanken der Eisenbahntarifpolitik. Leipzig 1938, str. 10.

Ako eliminiramo konjunkturna valovanja in izračunamo za tri gori navedene elemente potniškega prometa njihove »trende«, ki bi nam pokazali stalne razvojne tendence, tedaj dobimo za ll. 1922—1938 te-le trendne enačbe:¹⁶

število potnikov (v mil.): $y = 42,5 + 3,8x$.

število potniških km (v mil.): $y = 2045,5 + 59,6x$.

povprečno na 1 potnika km: $y = 48,5 + 1,0x$.

Te enačbe nam kažejo, da je v gori navedeni dobi število potnikov naraščalo letno za 3,8 mil. potnikov, število potniških kilometrov za 59,6 mil. km in število kilometrov, ki jih je povprečno prepotoval 1 potnik, za 1,0 km.¹⁷

Kako so bili potniki v ll. 1937 in 1938 razdeljeni med brzimi in potniškimi vlaki ter med posameznimi razredi, se vidi iz te-le tabele:

		1937		1938	
		tis.	%	tis.	%
Potniki, ki so se vozili po normalni tarifi potniški vlaki	I. razred	22,0	0,04	25,2	0,05
	II. razred	241,0	0,46	268,8	0,48
	III. razred	960,2	1,81	971,3	1,73
	Skupaj	1.123,2	2,31	1.265,3	2,26
	I. razred	5,7	0,01	7,6	0,01
	II. razred	823,6	1,56	925,4	1,65
	III. razred	33.430,6	63,12	35.437,0	63,09
	IV. razred	485,4	0,91	500,4	0,89
	Skupaj	34.745,3	65,60	36.870,5	65,64
	Skupaj	35.968,5	67,91	38.135,8	67,90

Potniki, ki so se posluževali režijskih kart

in raznih ugodnosti	16.995,8	32,09	18.029,8	32,10
Vsega skupaj	52.964,3	100,00	56.165,7	100,00

Kako so bili porazdeljeni po vlakih in po razredih potniki, ki se vozijo z režijskimi kartami in se koristijo raznih ugodnosti, o tem ne govore niti »Statistika« niti »Za-

¹⁶ Trende sem vzela linearne kot najbolj odgovarjajoče dotičnim pojavom in izračunal sem jih po formuli, navedeni v mojem »Nauku o konjunkturah«, Ljubljana 1931, str. 42.

¹⁷ Izračunani trendi kakor tudi dalje navedeni sezonski indeksi bi se dali ponazoriti z grafikoni, toda pomanjkanje prostora in sredstev ne dopušča »luksusa« grafičnih predočitev.

vršni računi«. Toda v publikaciji »Završni računi« nahajamo podatke, ki obsegajo vse potnike, všteti tudi omejenjene privilegirane potnike. Iz teh podatkov lahko sklepamo, da se je večina teh potnikov vozila v III. razredu potniških vlakov. To se vidi iz teh-le številke za budžetno leto 1937/38:

Brzi vlaki	I. razred	—	22 tis. ali	0,04 %
	II. razred	—	246 tis. ali	0,46 %
	III. razred	—	961 tis. ali	1,79 %
	Skupaj	—	1.229 tis. ali	2,29 %
Potniški vlaki	I. razred	—	6 tis. ali	0,01 %
	II. razred	—	826 tis. ali	1,54 %
	III. razred	—	51.227 tis. ali	95,26 %
	IV. razred	—	486 tis. ali	0,90 %
	Skupaj	—	52.545 tis. ali	97,71 %
		Vsega	—	53.774 tis. ali 100,00 %

Sploh se vozi prevladujoča večina potnikov s potniškimi vlaki, na katere odpada ok. 98 % vseh potnikov, dočim se z brzimi vlaki vozi samo 2 %. Od teh 98 % pa odpada 95 % na potnike III. razreda. Tudi v brzih vlakih se glavna množina vozi v III. razredu. Število potnikov I. razreda je popolnoma neznatno, posebno v potniških vlakih.

Interesantne so kronološke izpremembe števila potnikov različnih razredov. V brzih in potniških vlakih skupaj je bilo v posameznih budžetnih letih to-le število potnikov različnih razredov (v tis.):

	I.	II.	III.	IV.	Skupaj
1924/25	52	1684	35.717	1885	39.338
1929/30	43	1296	45.788	1371	48.498
1934/35	20	529	28.535	1079	30.163
1937/38	28	1072	52.188	486	53.774

Iz teh številke se predvsem vidi, da je IV. razred, ki je v prvih letih igral precejšnjo vlogo pri prevozu delavskega ljudstva, sedaj skoro izumrl. Kar pa se tiče ostalih razredov, je število potnikov I. razreda padlo od l. 1924/25 do l. 1937/38 na polovico. Tudi število potnikov II. razreda je postalo manjše, posebno močno je padlo njihovo število v letih krize. Ko je kriza ponehala, je mnogo potnikov zopet prešlo iz III. razreda v II., čemur je pomagalo tudi znižanje

tarife za ta razred od 1. marca 1935. V zvezi s tem se je število potnikov II. razreda podvojilo, vendar pa ni doseglo števila iz l. 1924/25. Raste samo število potnikov III. razreda, in to III. razreda potniških vlakov, kajti tudi število potnikov III. razreda v brzih vlakih prej pada kakor raste. To se vidi iz tega-le števila potnikov III. razreda (v tis.):

	Brzi vlaki	Potniški vlaki	Skupaj III. razreda
1924/25	741	34.976	35.717
1929/30	1051	44.737	45.788
1934/35	539	27.996	28.535
1937/38	961	51.227	52.188

III. razred, in to III. razred potniških vlakov, je torej glavni razred, v katerem ljudstvo čim dalje več potuje. To je deloma posledica tarif, še v večji meri pa posledica krize in znižanja gmotnega položaja prebivalstva. Na vsak način mora biti vsled tega temu razredu posvečena glavna pozornost železniške uprave.

Značilno dejstvo predstavlja hitra rast števila potnikov, ki se vozijo ne po normalni tarifi, ampak z režijskimi kartami in se koristijo različnih drugih ugodnosti (člani raznih društev, šoljučča se mladina, obiskovalci velesejmov in drugih prireditiv, obiskovalci zdravilišč, Jadranske obale ter drugih letovišč in tujskoprometnih krajev, od 1. aprila 1938 tudi vseh drugih krajev pod pogojem 10 dnevnega bivanja v njih in potovanja na razdaljo najmanj 200 km).¹⁸ Število potnikov, ki so se vozili po normalni tarifi in po različnih znižanih tarifah, je bilo to-le:

	Normalna tarifa		Rež. karte in dr. ugodnosti	
	mil.	%	mil.	%
1925	34,3	85,7	5,7	14,3
1926	35,3	83,9	6,7	16,1
1927	38,8	84,0	7,3	16,0
1937	36,0	67,9	17,0	32,1
1938	38,2	67,9	18,0	32,1

¹⁸ Mislim, da med te potnike niso všteti državni nameščenci in člani njihovih družin, ki imajo 50% popust, ker jih tehnično ni mogoče registrirati. Zato pa je dejansko število potnikov, ki se koristijo raznih ugodnosti, še večje.

Od ll. 1925—27 do ll. 1937—38 je število potnikov, ki potujejo po normalni tarifi, ostalo skoro isto, dočim se je število potnikov, ki potujejo z režijskimi kartami ali se koristijo različnih ugodnosti, potrojilo. Zaradi tega je odpadalo v zadnjih letih na prve samo ok. 68%, na druge pa 32%, dočim so l. 1925. prvi tvorili ok. 86% in drugi samo 14% vseh potnikov. Potniški promet sestoji torej čim dalje več iz potnikov, ki se vozijo bodisi z režijskimi kartami, bodisi plačujejo le del normalne tarife. Koliko odpada od teh potnikov na imejitelje režijskih kart, tega »Statistika« ne pove.

Zelo različna je povprečna razdalja, na katero potujejo potniki posameznih razredov. V ll. 1933—37 in 1938 je bila povprečna dolžina potovanja 1 potnika ta-le (km):

	1933—37	1938
I. razred	372	407
II. razred	151	145
III. razred	46	47
IV. razred	36	39
režijske karte in razne ugodnosti	68	60
Skupaj	54	54

Čim dražji je razred, tem večja je povprečna razdalja, na katero se v njem vozijo, ker je revnejše ljudstvo bolj priklenjeno ožji okolici ter bolj redko potuje na daljše razdalje. Razen tega pa rabijo tudi tisti, ki se pri napornih daljših vožnjah vozijo v II. in I. razredu, pri kratkih vožnjah navadno III. razred. Razdalja, na katero se vozijo z raznimi ugodnostmi, je nekoliko večja kakor razdalja, na katero potuje normalni potnik.

Razen konjunktturnih valovanj od leta do leta kaže potniški promet tudi močne sezonske variacije od meseca do meseca, ki se pravilno ponavljajo vsako leto. Najmanj je potnikov januarja in posebno februarja meseca, kadar doseže njihovo število minimum; nato se promet skokoma dviga; toda meseca junija se ta dvig ustavlja in meseca julija celo nastopa precejšnji padec, nakar se vrši močan dvig meseca avgusta, ko doseže število potnikov svoj letni maksimum; dalje zopet pada z majhnim dvigom v de-

cembru in novim strmim padcem v januarju. Sezijski indeksi potniškega prometa, izraženi v odstotkih od letnega povprečka, vzetega za 100%, so bili v ll. 1935/36—1937/38 ti-le:¹⁹

januar	— 92,0%	maj	— 101,1%	september	— 110,2%
februar	— 86,8%	junij	— 101,6%	oktober	— 101,9%
marec	— 95,7%	julij	— 97,9%	november	— 99,7%
april	— 98,3%	avgust	— 113,5%	december	— 101,3%

Meseca februarja, ko je število potnikov minimalno, je to število za 13,2% manjše od letnega povprečka; meseca avgusta, kadar dosega število potnikov svoj maximum, je to število za 13,5% večje od letnega povprečka; amplituda sezijskih variacij od meseca februarja do avgusta znaša torej skupaj 26,7%. Februarski minimum se nekoliko potencira vsled manjšega števila dni v tem mesecu: preračunani na 30 dni znaša ta minimum le 12,5% pod letnim povprečkom. Meseca julija se opazuje sistematičen padec potniškega prometa v primeri z mesecem junijem. Interesantno je, da tudi število zavarovanih delavcev kaže v vsakem letu majhen padec meseca julija. Ta padec je najbrž zvezan s poljskim delom, ki na eni strani odtegne v tem mesecu del delavcev od industrije ter zmanjša število zavarovancev, na drugi strani pa priklene ljudstvo k domu ter zmanjša število potujočih po železnicah. Ta domneva se potrjuje tudi s tem, da v Nemčiji kot v industrializirani deželi potniški promet ne zaznamuje julijskega padca.

VI. Blagovni promet

Kar se tiče blagovnega prometa, se deli le-ta v dva neenaka dela, in sicer v promet privatnega blaga in prevažanje režijskih tovorov. Prvi je veliko večji kakor drugi. Toda dočim množina privatnega blaga ostaja

¹⁹ Izračunani so po Bowley-evi metodi z eliminiranjem konjunkturnega vzgona, ki se je vršil v teh letih (čiščenje od tega vzgona je izvršeno potom eliminiranja 3 letnega linearnega trenda).

Tudi v Nemčiji kaže potniški promet, in sicer število potniških kilometrov, iste sezijske variacije, toda tam ni julijskega padca, marveč obratno meseca julija število potniških km doseže maximum; minimum pa istotako kot v Jugoslaviji odpade na februar (gl. C. Pirath, op. cit., str. 145).

stacionarna, ali pa celo kaže tendenco pojemat, množina režijskih tovorov precej hitro raste. Ako primerjamo l. 1924. z l. 1938., ugotovimo to-le izpremembo:

	1924		1938		1924—1938	
	mil. t	%	mil. t	%	mil. t	%
privatno blago	18,5	87,7	15,4	74,3	-3,1	-13,4
režijski tovari	2,6	12,3	5,3	25,7	+2,7	+13,4
Skupaj	21,1	100,0	20,7	100,0	-0,4	± 0

Množina privatnega blaga je padla tako absolutno kakor relativno, narobe režijski tovari so absolutno in relativno zrasli, tako da je l. 1938. odpadala na te tovore $\frac{1}{4}$ celokupnega blagovnega prometa. Železniški promet sestoji torej čim dalje več iz prevoza režijskih tovorov.

Od privatnega blaga odpada neznatni del na brzovozno in ekspresno blago, vse ostalo pa tvori navadno tovarno blago, ki ga je l. 1938. bilo ok. 15,4 mil. t ali 99,35% vsega privatnega blaga.

Promet privatnega tovarnega blaga je kazal od l. 1922. te-le izpremembe:

	mil. neto- na				mil. neto- na , natovor-			
	mil. t	tonskih km	t tona km		mil. t	tonskih km	t tona km gonov tis.	
1922	15,5	1551,2	100	1931	14,0	2684,6	192	1618,2
1923	18,1	2018,6	112	1932	11,5	2377,9	207	1427,6
1924	18,5	1981,8	107	1933	10,9	2387,1	218	1378,4
1925	18,6	2107,3	113	1934	11,3	2496,2	220	1401,8
1926	18,3	2571,4	140	1935	12,1	2546,5	211	1458,6
1927	18,7	2724,2	146	1936	12,4	2604,2	210	1514,0
1928	18,0	3183,3	176	1937	15,2	3215,7	211	1684,3
1929	19,2	3570,4	186	1938	15,4	3349,7	217	1791,8
1930	16,5	3163,4	192					

Množina blaga je nekoliko zrasla l. 1923., nato pa je ostala stacionarna do l. 1929., ko se je v zvezi z ugodno konjunkturo zopet nekoliko dvignila in dosegla svoj maksimum. V letih 1930—1933 ona strmo pada vsled nastale krize. Nato je zopet pričela rasti, toda l. 1938. je komaj dosegla 80% množine iz l. 1929. Kakor vidimo, je blagovni promet trpel od krize še več kot potniški ter ni doživel po premagani krizi onega dviga, ki ga je pokazal zadnji. Število netotonskih kilometrov, ki ga je napravilo tovarno

blago, kaže ista konjunkturna valovanja, toda v razliko od množine blaga je raslo v ll. 1925—1929, obenem je manj padlo v letih krize in se je veliko več dvignilo v zadnjih letih, tako da je l. 1938. skoro doseglo višino iz l. 1929. Vzrok teh razlik med množino prevažanega blaga in množino napravljenih netotonskih kilometrov leži v hitri rasti povprečne razdalje, na katero se prevažata 1 tona. Ta razdalja se je namreč od l. 1922. do l. 1938. več kakor podvojila.

Število natovorjenih vagonov, za katero imamo podatke le od l. 1931., se je izpreminjalo precej paralelno z izpremembami množine prevažanega blaga. V kolikor ni ta paralelizem popoln, je to odvisno od variacij povprečne obremenitve 1 vagona. Ta obremenitev je namreč padala v letih krize na 7,9 ton (1933) ter se je dvigala v boljših letih na 9,0 ton (1937).

Splošna razvojna tendenca treh gori navedenih elementov blagovnega prometa se vidi iz teh-le enačb njihovih linearnih trendov:

$$\begin{array}{ll} \text{množina tovarnega blaga (v mil. t):} & y = 15,5 - 0,4x. \\ \text{število netotonskih kilometrov (v mil. km):} & y = 2619,7 + 61,0x. \\ \text{povprečno na 1 tono km:} & y = 174 + 7,9x. \end{array}$$

Ako vzamemo 17 letno dobo od l. 1922. do l. 1938. kot celoto, tedaj kaže množina tovarnega blaga pojemajočo tendenco, in sicer pojema povprečno za 0,4 mil. t na leto. Narobe je število napravljenih netotonskih km raslo letno za 61,0 mil. Vzrok tega naraščanja leži v rasti razdalje, na katero se je povprečno prevažala 1 tona. Ta rast je znašala 7,9 km na leto.

Zelo važno bi bilo proučiti korelacijo med obsegom blagovnega prometa in glavnimi pojavi jugoslovanskega narodnega gospodarstva, n. pr. valovanji narodnega dohodka, valovanji letine, razvojem rudarstva in industrije, valovanji izvoza in uvoza itd.²⁰ Treba bi bilo tudi podrobno proučiti

²⁰ Tako obstoja n. pr. precej natančen paralelizem med obsegom blagovnega prometa in valovanji narodnega dohodka, v kolikor se da le-ta vsaj približno oceniti. To se vidi iz sledeče primerjave blagovnega prometa in narodnega dohodka Jugoslavije po cenitvah finančnega ministrstva (gl. Maksim Goranović: Poljoprivredni dohodek Jugoslavije, Beograd 1937 in Stat. godišnjak za ll. 1938—1939, str. 485):

vpliv tarifne politike. Toda vse to bi preveč razširilo mojo razpravo, razen tega pa presega to moči poedinega raziskovalca.

Zato naj se omejim na to, da prikažem, iz kakšnih glavnih blagovnih vrst je bil sestavljen tovorni promet l. 1938. Njegova sestava je razvidna iz teh-le števil:

	tis. t	%
Gozdni proizvodi	3469,2	22,60
Premog in mineralno olje	3116,1	20,30
Minerali, asfalt in izdelki iz njih	2345,3	15,27
Kmetijski pridelki	2222,6	14,48
Rude	1000,7	6,52
Izdelki iz kmetijskih pridelkov	775,0	5,05
Kovine in kovinski izdelki	638,4	4,16
Naravni materiali, smole, destilati, kemični proizvodi	388,9	2,53
Papirna masa, papir in lepenka	188,5	1,23
Žive živali	168,5	1,10
Živalski in rastlinski predilni in pletilni materiali	164,9	1,07
Živalski izdelki	132,3	0,86
Vozila, stroji, aparati	74,6	0,49
Manufakturno, galanterijsko, us- njarsko, ščetkarsko in sitarsko blago, pletarski izdelki, metle in slično	36,4	0,24

	Blagovni promet v mil. t	Narodni dohodek v mrd. din
1925	18,6	69,6
1926	18,3	69,6
1931	14,0	42,0
1935	12,1	37,6
1936	12,4	42,2
1937	15,2	44,1
1938	15,4	46,8

Padec blagovnega prometa ima torej bolj globok vzrok v padcu narodnega dohodka. Vezo med železniškim blagovnim prometom in različnimi drugimi pojavi (produkcija surovega železa in jekla, konkurenca drugih vozil, rast in aglomeracija prebivalstva, vodoravna in navpična koncentracija produkcije, trgovinska politika) proučuje A. Knoblich v gori navedeni razpravi v Zeitschrift für Nationalökonomie.

	tis. t	%
Kolonialna živila	2,8	0,02
Eksplozivi in municija	2,6	0,01
Ostalo	625,5	4,07
<u>Vsega</u>	<u>15.352,3</u>	<u>100,00</u>

Po teži se največ prevaža gozdarskih proizvodov (22,6% celokupnega tovarnega blaga), premoga in mineralnega olja (20,3%), mineralov in asfalta (15,3%) ter kmetijskih pridelkov (14,5%). Veliko manj odpade na rude (6,5%), izdelke iz kmetijskih pridelkov (5,1%) in kovine s kovinskimi izdelki (4,2%). Še manjša je bila količina drugih blagovnih vrst. Les, rudarske in kmetijske surovine so torej glavni predmeti blagovnega prometa. Na industrijske izdelke in drugo blago visoke specifične vrednosti odpadajo zelo majhni odstotki. V tem se kaže gospodarska struktura Jugoslavije. Razen tega v zadnjih letih dražje blago vedno več prehaja na motorna vozila. Orisana sestava blagovnega prometa, in sicer prevladovanje surovin, ki se prevažajo po nižjih tarifnih postavkah, igra odločilno vlogo pri finančnih uspehih železniškega gospodarstva.

Navedeni odstotki, ki odpadajo na posamezne blagovne vrste, ostajajo v zadnjih letih precej enaki, kar potrjuje, da je orisana sestava blagovnega prometa rezultat stalne, le polagoma izpreminjajoče se gospodarske strukture Jugoslavije. Ako vzamemo 6 prvih blagovnih skupin in pogledamo, koliko odstotkov je odpadalo na nje v zadnjih 5 letih, tedaj bomo videli, da je nekoliko padel odstotek gozdnih proizvodov, kar je bilo zvezano z zmanjšanim izvozom lesa; narobe je zrasel odstotek mineralov in rud; drugo je ostalo neizpremenjeno.

Med notranjim in zunanjim prometom se je prevažano blago delilo v zadnjih 5 letih tako-le:

	Notranji promet		Zunanji promet	
	mil. t	%	mil. t	%
1934	7,4	65,9	3,9	34,1
1935	7,9	65,9	4,1	34,1
1936	8,8	70,8	3,6	29,2
1937	9,7	64,1	5,5	35,9
1938	10,5	68,5	4,9	31,5

Približno $\frac{2}{3}$ vsega blaga se prevaža v notranjem prometu in $\frac{1}{3}$ v zunanjem. Samo l. 1936. je znašal zunanji promet mnogo manj kot $\frac{1}{3}$, kar je bilo zvezano s padcem izvoza v Italijo vsled sankcij, ki so bile koncem l. 1935. uvedene proti tej državi. Ni dvoma tudi, da so ravno železnice in še posebej njihove pristaniške in izvozne tarife pospeševale razvoj zunanje trgovine Jugoslavije, kakor je sploh to prometno sredstvo pospeševalo razvoj svetovne trgovine.²¹

Vendar je pomen notranjega prometa toliko večji, da bi ne smela biti tarifna politika zgrajena v prvi vrsti z vidika zunanjega prometa, temveč bi morala veliko večjo pozornost posvečati notranjemu prometu.²² V notranjem prometu se prevaža največ gozdnih proizvodov (ok. 25%), premoga (ok. 25%), mineralov in izdelkov iz njih (ok. 15%) ter kmetijskih pridelkov (ok. 12%).

Zunanji promet se je delil v izvoz, uvoz in tranzit:

	Izvoz		Uvoz		Tranzit	
	mil. t	%	mil. t	%	mil. t	%
1934	2,1	18,8	0,5	4,3	1,3	11,0
1935	2,2	18,1	0,5	4,5	1,4	11,5
1936	1,9	15,2	0,5	4,2	1,2	9,8
1937	3,0	20,0	0,6	4,0	1,8	11,9
1938	2,6	16,7	0,7	4,3	1,6	10,5

Največji je po tonaži izvoz. Izvažajo se predvsem gozdni proizvodi (ok. 35%), rude (ok. 23%) in kmetijski pridelki (ok. 16%). Od tega je odpadalo ok. $\frac{2}{3}$ na izvoz preko kopnih obmejnih postaj in samo ok. $\frac{1}{3}$ na izvoz preko pristaniških postaj. To se pojasnjuje s slabim razvojem jugoslov. morske

²¹ Engelbert Fallmann navaja sledeče podatke o vzporednem razvoju železniškega omrežja in svetovne trgovine (uvoz + izvoz):

	1830	1845	1850	1875	1880	1905	1910
železniško omrežje (km):	332	16.990	—	295.413	—	905.695	—
svetovna trgovina (mrd. mark):	7—8	—	16	—	67,8	—	164,7

(Die Lösung des Verkehrsproblems, Leipzig und Wien, 1936, str. 5).

²² Isti E. Fallmann pravi: »Der Auslandsverkehr beträgt bei fast allen Staaten... nur einen geringen Bruchteil des Inlandverkehrs. Das Schwergewicht des wirtschaftlichen Lebens liegt im Binnenverkehr!« (op. cit., str. 9).

plovbe in neugodnimi zvezami jugoslovanskega zaledja z morskimi pristanišči. Drugo mesto zavzema tranzit, med katerim je največ kmetijskih pridelkov in izdelkov iz njih (ok. 35%), kovin in kovinskih izdelkov (ok. 12%) ter premoga in mineralnega olja (ok. 12%). Najmanj je bilo uvoznega blaga, med katerim je največ premoga in mineralnega olja (ok. 35%), kovin in kovinskih izdelkov (ok. 15%), vozil in strojev (ok. 10%) ter mineralov in asfalta (ok. 10%). Izvoz in deloma tudi tranzit sta močno padla l. 1936, vsled gori omenjenih sankcij proti Italiji. Naslednje leto sta se dvignila, toda l. 1938, sta se zopet nekoliko zmanjšala vsled delnega poslabšanja konjunktura v državah, v katere je šel jugoslovanski izvoz.

Tudi blagovni promet kaže pravilna valovanja od meseca do meseca: januarja, posebno pa meseca februarja je namreč minimalen, nato z majhnimi presledki doseže meseca oktobra visoko dvignjeni maksimum, nakar strmo pada do novega januarja.²³ Te sezijske variacije so posledica na eni strani jesenskega navala poljskih pridelkov, na drugi strani pa poletnega in jesenskega živahnega delovanja industrije. Vpliv zadnjega faktorja se vidi iz tega, da se sezijske variacije blagovnega železniškega prometa precej ujemajo s sezijskimi variacijami števila zavarovanih delavcev. Velikost jesenskega maximuma je odvisna od kvalitete letine in velikosti izvoza ter precej variira od leta do leta.

Sezijski indeksi za množino prevažanega tovornega blaga in za število natovorjenih vagonov²⁴ se izražajo v treh zadnjih budžetnih letih v teh-le odstotkih od letnega povprečka:

²³ V Nemčiji ima blagovni promet, in sicer število tonokilometrov, razen januarskega minuma še drugi minimum v aprilu; maximum pa odpada ne na oktober, temveč na september in ni ta jesenski maximum tako visoko dvignjen kot v Jugoslaviji. Sploh je amplituda sezijskih variacij blagovnega prometa v Nemčiji mnogo manjša kot v Jugoslaviji. V tem se brez dvoma kaže razlika med industrijsko in agrarno državo.

²⁴ Do l. 1938, se ujemajo številke, ki jih navajata za vsakomesečno število natovorjenih vagonov »Statistički godišnjak« 1938—1939 (str. 220) in publikacija Narodne banke »Razvoj narodne privrede u Jugoslaviji«. Številke za l. 1938, pa so različne. Za izračunavanje sezijskih indeksov sem vzel številke, ki so navedene v publikaciji Narodne banke.

	množina blaga	natovor- jeni vagoni		množina blaga	natovor- jeni vagoni
januar	76,6 %	77,3 %	julij	96,2 %	105,0 %
februar	76,1 %	80,0 %	avgust	110,3 %	114,5 %
marec	90,2 %	96,4 %	september	121,5 %	119,7 %
april	90,3 %	90,0 %	oktober	139,5 %	126,3 %
maj	95,9 %	95,2 %	november	116,0 %	108,7 %
junij	93,8 %	95,1 %	december	93,6 %	91,8 %

Število natovorjenih vagonov variira od meseca do meseca približno istotako kakor množina prevažanega blaga, samo je amplituda valovanj nekoliko manjša. Vendar znaša tudi pri številu vagonov razlika med oktobrom in januarjem 49,0 %, kar predstavlja veliko težavo za železnice. Pri množini blaga znaša ta razlika celo 62,9 %.

Ako primerjamo sezíjske variacije blagovnega in potniškega prometa, vidimo, da imata oba svoj minimum meseca januarja—februarja, oba tudi naraščata poleti in jeseni, toda potniški promet doseže maximum že meseca avgusta (turizem in tujski promet), dočim blagovni promet doseže maximum šele meseca oktobra (prevoz kmetijskih proizvodov). Razen tega blagovni promet nima tistega dviga v decembru, ki ga v zvezi z božičem vsako leto zaznamuje potniški promet.

Takšen je bil v glavnih potezah promet na jugoslovan-
skih železnicah v preteklem dvajsetletju.

VII. Finančni uspehi

Finančni uspehi delovanja železnic so razvidni iz naslednjih podatkov o eksploatacijskih dohodkih in izdatkih železnic ter o deficitih ozir. suficitih, počenši od budžetnega leta 1918/19 in končaje z budžetnim letom 1937/38 (v mil. din):

	Dohodki	Izdatki	+ ali —		Dohodki	Izdatki	+ ali —
1918/19	33,4	48,2	— 14,8	1925/26	2.383,2	2.693,2	—309,9
1919/20	166,2	280,3	—114,1	1926/27	2.290,3	2.402,6	—112,3
1920/21	601,3	660,3	— 59,0	1927/28	2.273,1	2.275,7	— 2,6
1921	466,1	439,1	+ 27,0	1928/29	2.485,8	2.341,8	+144,0
1922	572,5	528,0	+ 44,5	1929/30	3.049,9	2.983,5	+ 66,4
1922/23	1.309,4	1.195,7	+113,7	1930/31	2.686,3	2.744,1	— 57,8
1923/24	1.769,3	1.601,6	+167,7	1931/32	2.226,8	2.545,2	—318,4
1924/25	2.649,2	2.545,9	+103,3	1932/33	1.980,8	2.107,9	—127,1

	Dohodki	Izdatki	+ ali —		Dohodki	Izdatki	+ ali —
1933/34	1.997,8	1.967,8	+ 29,9	1936/37	2.082,3	1.827,1	+255,2
1934/35	1.958,5	1.897,3	+ 61,2	1937/38	2.439,6	2.231,9	+207,7
1935/36	2.054,5	1.951,6	+102,9	Vsega	37.476,5	37.268,9	+207,6

V prvih letih so dohodki državnih železnic hitro rasli deloma vsled razvoja prometa, deloma vsled večkratnega linearnega zvišanja tarif. Toda izdatki vsled velikih popravil, neurejenosti železniškega gospodarstva in deprecijacije denarja ter s tem zvezanega dviga cen in plač, so rasli še hitreje. Zato so v prvih treh letih železnice prinašale precej velike deficite. V nadaljnjih letih so vsled prehoda v državno eksploatacijo Južnih železnic in novega zvišanja tarif²⁵ skupaj z nadaljnjim razvojem prometa dohodki rasli hitreje kakor izdatki, in so bila radi tega leta 1922/23 do 1924/25 — leta visokih suficitov. V ll. 1925/26—1927/28 so dohodki nekoliko padli deloma vsled majhnega zmanjšanja blagovnega prometa, deloma pa vsled tega, ker je bila z unifikacijo blagovne tarife l. 1925. uvedena lokalna tarifa z 38 izjemnimi in 35 znižanimi izvoznimi postavkami. Posebno znižane tarifne postavke pro tona in km, drugače rečeno posebno znižani »barem«²⁶ je bil uveden za prista-

²⁵ Do l. 1924. so bile tarife v primeri s predvojnimi srbskimi tarifami zvišane za 10 krat. Toda vrednost dinarja je za isti čas padla skoro za 15 krat. Po mnenju A. Panića (»Naše železniške tarife«, Ekonomist, 1924, februar) ni bilo takrat mogoče obdržati nižjih tarif, ker so vsi izdatki v primeri s predvojno dobo zrasli za 20 krat, razen tega je bilo mnogo državnih transportov, ki so se vršili bodisi po znižanih cenah, bodisi na kredit, denar pa, ki ga je dolgovala država, ali se je zelo težko dobival od države, ali pa se sploh ni dal dobiti (str. 59). Slednjič bi linearno znižanje tarif še ne ustreglo gospodarskim krogom, ker je bila predvsem potrebna unifikacija tarif in njihova korenita reforma. Taka unifikacija je bila za potniško tarifo izvedena dne 15. septembra 1923, za blagovni promet pa dne 1. oktobra 1925.

²⁶ Od francoske besede »barème« ali »barrême«, kar pomeni knjigo, vsebuječo tabele z napravljenimi računi in imenovano s to besedo po imenu njenega izumitelja B. F. Barrême-a. Kakor pravi Josip Cugmus, kaže »barem« v razliko od tarifnih tabel »samo jedinične stavove, koji služe za izračunavanje prevoznih cena. »Barem« pretstavlja, prema tome, bazu za izračunavanje svake pojedine prevozne cene (oz. vozarine), označavajući jedinične stavove koji se imaju primeniti obzirom na otstojanje, brzinu i udobnost« (Osnove železničke tarife, Subotica 1931, str. 170—171).

niške postaje; obenem je bilo odpravljeno lomljeno računanje voznine med državnimi, Južnimi in vicinaln. železnicami. Vse to je pomenilo znižanje blagovnih tarif. Dohodki so padli, izdatki pa so rasli naprej, tako da se je l. 1925/26 pojavil veliki deficit. Da bi se ta deficit zmanjšal, je bila dne 1. okt. 1926 vpeljana nova lokalna in pristaniška tarifa, ki je zvišala splošni »barem« za 2—8% ali povprečno za 2,5%. Toda v svrhu podpiranja domače produkcije in izvoza, je bilo uvedenih 40 izjemnih, 34 izvoznih in 48 pristaniških postavk, kar je do gotove mere paraliziralo omenjeno zvišanje »barema«. Deficiti so trajali do l. 1927/28. V ll. 1928/29 in 1929/30 so se dohodki vsled ugodne konjunktore dvignili močnejše kakor izdatki in obe leti sta izkazovali suficit. Toda že od l. 1930/31 se je pokazal vpliv krize. Res da so bili skrčeni tudi izdatki, vendar pa je bil padec dohodkov močnejši ter so imele železnice od l. 1930/31 do l. 1932/33 precej visoke deficite. Kriza je bila torej močnejša kot komercializacija železnic, v duhu katere se je skušalo od l. 1928. reorganizirati železniško upravo.²⁷ Šele od l. 1933/34 se pričanja nova doba suficitov, ki stalno naraščajo do l. 1936/37. Finančni uspehi so se zboljšali vsled naraslega potniškega in blagovnega prometa. Zvišanje l. 1934. potniških tarif za 5% in blagovnih za 10% ni koristilo železnicam, ker je samo kompensiralo zvišanje vozninske državne takse. Za potniški promet pa je od 1. marca 1935 pričela veljati nova za 28,5% znižana tarifa ter dne 31. avgusta istega leta so se vpeljale nedeljske in praznične povratne karte za »Weekend« potovanja na razdaljo od 6 do 250 km. Vse to je sicer povečalo potniški promet, toda je celo nekoliko znižalo dohodke od tega prometa, tako da je bila potniška tarifa dne 1. aprila 1936 ponovno zvišana povprečno za 10%. Zvišana je bila za 10% tudi cena nedeljskih kart, razen tega so nehale te karte veljati za druge praznike razen nedelje. Tudi leto 1937/38 je bilo suficitarno, toda suficit je bil v tem letu že nekoliko manjši kakor v predhodnem.

Finančni rezultat celokupne dvajsetletne dobe predstavlja majhni suficit v znesku 207,6 mil. din ali povprečno po

²⁷ Mijo Mirković: O takozvanoj »komercializaciji« naših državnih železnica (Naš saobraćaj, 1939, št. 6 in 7).

10 mil. din na leto, kar tvori približno $\frac{1}{2}\%$ od povprečnih letnih izdatkov ter odgovarja eksploatacijskemu koeficientu 99,4.

Kako se celokupni dohodki železnic delijo v dohodke od potniškega in blagovnega prometa ter v druge manj pomembne dohodke (najemnine, zakupnine, prevoz pošte, privatne brzojavke, obresti in dr.) se vidi iz teh-le številke:

	Potniški promet	Blagovni promet	Drugi dohodki	Skupaj	Na 100 potn. km	Na 100 neto-ton. km
	milijonov din				din	
1929/30	756,6	2.032,2	261,1	3.049,9	33,8	56,1
1930/31	701,8	1.752,2	231,3	2.685,3	31,3	58,3
1931/32	636,4	1.513,9	76,5	2.226,8	30,9	57,6
1932/33	535,4	1.327,1	118,3	1.980,8	30,8	56,0
1933/34	517,7	1.379,7	100,4	1.997,8	30,9	56,0
1934/35	493,1	1.369,4	96,0	1.958,5	28,7	55,7
1935/36	481,8	1.433,8	138,9	2.054,5	21,7	56,0
1936/37	538,6	1.464,3	79,4	2.082,3	21,6	53,6
1937/38	607,3	1.734,5	97,8	2.439,6	21,2	53,3
Za 9 let	5.268,7	14.007,1	1.199,7	20.475,5		

Dohodki od potniškega prometa tvorijo približno $\frac{1}{4}$ vseh dohodkov (za 9 let povprečno 25,7%), dohodki od blagovnega prometa okoli $\frac{3}{4}$ vseh dohodkov (68,4%), na razne druge dohodke pa odpada malenkost (5,9%). Kar se tiče izdatkov, jih ni mogoče natančno porazdeliti v izdatke za potniški in blagovni promet, ker cela vrsta izdatkov je skupna. Vsaka razdelitev je vsled tega pogojna in precej samovoljna. Toda težko je reči, da odpada na potniški promet samo $\frac{1}{4}$ vseh izdatkov. Zato je možno s precejšnjo sigurnostjo priti do zaključka, da je potniški promet finančno pasiven in da se krije njegov deficit z dohodki od blagovnega prometa.²⁸ Ta promet je torej glavna dobičkanosna žila

²⁸ Po Pirathu (op. cit., str. 202) znašajo v Nemčiji povprečni lastni stroški pri potniškem prometu 1,2 pfeniga na 1 potniški km in pri blagovnem prometu 5,0 pf. na 1 tono-km, ako gre za »Stückgut«, 2,0 pf. na 1 tono-km, ako gre za »Wagenladungsgut« in 0,81 pf. na 1 tono-km, ako gre za »Massengut in geschlossenen Zügen«. Ako vzamemo postavko 2,0 pf. za 1 tono-km, tedaj dobimo za l. 1938., v katerem so jugoslovanke železnice napravile 3015,7 mil. potniških km in 3349,7 mil. blagovnih tono-km, da je odpadlo na potniški promet približno 35% in na blagovni promet ok. 65% vseh izdatkov. Ker so znašali vsi izdatki v letu 1937/38 2231,9 mil. din, tedaj je odpadlo od njih na potniški promet

železnic. Od potnikov krijejo morda še potniki III. razreda, in to III. razreda potniških vlakov, od njih povzročene stroške. Brzi vlaki, posebno pa potniki II. in I. razreda, sigurno prinašajo železnicam izgubo.²⁹

Dohodki, izračunani na 100 potniških kilometrov so se od l. 1929/30 do l. 1937/38 znižali skoro za $\frac{1}{3}$. To je deloma posledica znižanja potniške tarife, deloma pa prej ugotovljene rasti števila potnikov, ki se koristijo režijskih kart in raznih ugodnosti. Dohodki od blagovnega prometa, izračunani na 100 netotonskih kilometrov, so ostali neizpremenjeni. Ker je med tem časom narasla množina režijskih tovorov, pomeni to, da je zrasla voznina, ki jo plačuje povprečna tona privatnega blaga za 1 km. Le v zadnjih dveh letih je ta voznina nekoliko padla. To pa najbrž ni v toliko posledica znižanja povprečnih tarifnih postavk, v kolikor gori omenjenega povečanja množine mineralov in rud, ki se prevajajo po nižjih postavkah.

Za oceno gori navedenih deficitov in suficitov, ki so jih prinašale železnice, je važno vpoštevati, da so med naštetimi izdatki razen normalnih eksploatacijskih stroškov zapadene tudi precejšnje vsote, izdane za obnovo, izboljšanje in povečanje železniške imovine. Za 20 let so taki izdatki znašali 2576,7 mil. din. Ta znesek je bil pokrit iz dohodkov

približno 781 mil. din in na blagovni ok. 1451 mil. din. Po teh računih je prinesel v tem letu potniški promet 74 mil. din izgube, blagovni promet pa 283 mil. din čistega dobička. Vsi ti računi so seveda samo aproksimativni in zelo samovoljni.

²⁹ Po računih Miloša P. Stefanovića, avtorja knjige »Naše železnice posle rata 1918—1928 (1929)« in članka »Problemi naših železnica« v »Politiki« od 30. septembra 1929, so znašali l. 1928. dohodki in izdatki od potnikov I., II. in III. razreda te-le vsote (v mil. din):

	Dohodki	Izdatki	+ ali —
I. razred	9,3	58,9	— 49,6
II. razred	91,9	196,7	— 104,8
III. razred	600,8	457,9	+ 142,9
Skupaj	702,0	713,5	— 11,5

(Navajam po M. Mirkoviću, op. cit., str. 169.)

Kakor vidimo, samo III. razred prinaša čisti dohodek, toda ta dohodek je manjši kakor so deficitni od I. in II. razreda. Zato je potniški promet kot celota deficitaren. Seveda so tudi ti računi samovoljni in pogojni.

železnic, in sicer predvsem v obliki kreditov, določenih v to svrhu v budžetih in finančnih zakonih (1769,1 mil. din), razen tega pa v obliki dotacij rezervnemu fondu državnih železnic (345,4 mil. din) in od l. 1930/31 v obliki dotacij specialnemu fondu za obnovo stalne železniške imovine (462,2 mil. din). Toda stanje, v katerem so se nahajale železnice po vojni, je zahtevalo tako velikih investicij, da jih niso mogle železnice napraviti iz lastnih sredstev. Zato je bilo v navedenih 20 letih za obnovo, izboljšanje in povečanje železniške imovine potrošenih še 2830,8 mil. din iz občin državnih sredstev, in sicer: 97,6 mil. iz 7% notranjega investicijskega posojila iz l. 1921., 148,7 mil. iz 8% zunanjega posojila iz l. 1922. in 2584,5 mil. iz reparacij. Na drugi strani je država prejela od železnic velike vsote v obliki carin, trošarin, posebno pa v obliki vozninske državne takse. Samo te takse je bilo zaračunane v korist finančnega ministrstva od l. 1923/24 do l. 1937/38 za skupno vsoto 3791,1 mil. din, t. j. več kakor znaša celokupna vsota, potrošena za železnice iz občin državnih sredstev. Dejanski suficit državnih železnic je bil torej za 20 let mnogo večji kot gori navedena vsota 207,6 mil. din. Seveda točno tega ni mogoče izračunati, ker ni znano, koliko je bilo potrošeno za obnovo železniške imovine, kar spada v eksploatacijske stroške, in koliko za njeno izboljšanje in povečanje, kar predstavlja nove investicije.

Znano pa je, koliko je država potrošila za gradnjo in trasiranje novih prog. Od l. 1920/21 je bilo v to svrhu izdanih 3903,3 mil. din, in sicer: iz budžetnih kreditov in kreditov, odobrenih na osnovi pooblastil finančnih zakonov — 1854,1 mil., iz rezervnega fonda državnih železnic in fonda za gradnjo železniških prog v Bosni in Hercegovini — 12,7 mil., iz reparacij — 292,9 mil., iz 7% investicijskega posojila iz l. 1921. — 217,5 mil., iz 8% zunanjega posojila iz l. 1922. — 1196,3 mil., iz posojila, najetega leta 1931. pri Državni hipotekarni banki — 176,6 mil. in iz posojila za javna dela z dne 2. februarja 1935 — 153,1 mil.³⁰ Ako od-

³⁰ Tudi z uredbo o 6% posojilu za javna dela in obrambo z dne 14. aprila 1938 je bilo odobreno za gradnjo železnic 1500 mil. din. Toda izdatki na račun tega posojila spadajo že v 1938./39. budžetno leto.

štejemo od 3903,3 mil. 12,7 mil., izdanih iz lastnih fondov državnih železnic, dobimo čisti izdatek države za gradnjo novih prog v znesku 3890,6 mil. din. Toda temu je treba dodati še 890,9 mil., ki jih je država dolgovala različnim gradbenim družbam ob zaključku budžetnega leta 1937/38. S tem zneskom znašajo vsi državni izdatki za gradnjo novih prog 4781,5 mil. din.

Iz gori navedenih 3903,3 mil. so bili v posameznih letih potrošeni ti-le zneski (v mil. din):

1920/21 — 23,9	1926/27 — 99,6	1932/33 — 117,1
1921/22 — 168,6	1927/28 — 272,2	1933/34 — 238,8
1922/23 — 110,4	1928/29 — 461,1	1934/35 — 150,3
1923/24 — 285,7	1929/30 — 745,5	1935/36 — 176,1
1924/25 — 249,2	1930/31 — 190,5	1936/37 — 212,8
1925/26 — 106,0	1931/32 — 95,0	1937/38 — 200,3

Izdatki za gradnjo novih prog kažejo velika valovanja. Ako jih primerjamo s finančnimi rezultati posameznih let, opazimo, da so praviloma večji v letih suficitov in manjši v deficitarnih letih. To pa zopet odgovarja valovanjem gospodarske konjunktore. Izdatki za gradnjo novih prog so namreč rasli v letih ugodne konjunktore in padali v neugodnih letih. Bili so torej bolj posledica konjunktore kakor sredstvo za ublažitev konjunkturnih valovanj. Graditi nove železnice je silila državo nujna potreba po teh železnicah. Zato so se gradile v toliko, v kolikor se je posrečilo dobiti za to denar. V letih ugodne konjunktore je bilo lažje najti potrebna sredstva ter so se gradbena dela povečavala, v letih krize pa so se iz istega vzroka ustavljala. Valovanja izdatkov za gradnjo novih prog so zaradi tega prej potencirala konjunktorna valovanja kakor jih paralizirala, kakor to zahteva konjunktorna politika. Le v zadnjih letih je tudi Jugoslavija pričela voditi aktivnejšo konjunktorno politiko z izvajanjem večjih javnih del. Povečana gradnja železnic je bila eden izmed izrazov te politike. Toda tudi v teh letih je pomenila ta gradnja več zadovoljitev nujne potrebe po novih železnicah kakor orodje konjunktorne politike. Kajti tedaj bi se morala gradnja novih prog z zboljšanjem konjunktore ustaviti. Dejanski pa je šla v pospešenem tempu naprej.

Na podlagi vseh podatkov, ki jih navajajo »Završni računi«, moremo ugotoviti končni rezultat dvajsetletnega železniškega gospodarstva za državno blagajno. Pri tem delimo dvajsetletno dobo v dve periodi: od l. 1918/19 do l. 1929/30, za katero ni točno izračunane bilančne vrednosti imovine državnih železnic, in od l. 1930/31, za katero imamo to bilančno vrednost. Ti dve periodi se ujemata obenem s periodama do začetka zadnje gospodarske krize in po njenem izbruhu. Finančni rezultat železniškega gospodarstva za državno blagajno se sestavlja iz sledečih postavk: 1. čisti dobiček od eksploatacije železnic, ki je znašal 207,6 mil., in sicer: v prvi periodi 74,0 mil. in v drugi periodi 133,6 mil.; 2. državni izdatki za obnovo, izboljšanje in povečanje železniške imovine, ki so znašali 2830,8 mil. in se dajo v celoti prišteti k prvi periodi, ako prištejemo k tej periodi vse izdatke iz reparacij;³¹ 3. državni izdatki za gradnjo novih prog, ki so znašali 3890,6 mil., in sicer: v prvi periodi 2509,7 mil. in v drugi periodi 1380,9 mil.; 4. dohodki države od državne vozninske takse, ki so znašali 3791,1 mil. ter so se delili med dvema periodama kot 1677,9 mil. in 2113,2 mil. Razen tega je treba k državnim izdatkom za gradnjo novih prog prišteti še 890,9 mil., ki jih je država dolgovala gradbenim družbam koncem budžetnega leta 1937/38. Ako seštejemo vse te postavke, dobimo to-le (v mil. din):

	Do l. 1929/30	Od l. 1930/31 do l. 1937/38	Skupaj
1. Čisti eksploatacijski dobiček železnic	+ 74,0	+ 133,6	+ 207,6
2. Državni izdatki za obnovo in izboljšanje železnic	—2830,8		—2830,8
3. Državni izdatki za gradnjo novih prog	—2509,7	—1380,9	—3890,6
4. Dohodki od državne vozninske takse	+ 1677,9	+ 2113,2	+ 3791,1
Vsega	—3588,6	+ 865,9	—2722,7

³¹ To ni povsem pravilno, ker reparacijska plačila so bila ustavljena šele l. 1931. Toda »Završni računi« ne vsebujejo podatkov o izdatkih, napravljenih iz reparacij v posameznih letih.

	Do l. 1929/30	Od l. 1930/31 do l. 1937/38	Skupaj
Dolg države gradbenim družbam za gradnjo novih prog		— 890,9	— 890,9
Končni rezultat	—3588,6	— 25,0	—3613,6

Številke za drugo periodo so bolj točne, narobe pa so številke za prvo periodo netočne, ker so podatki za prva leta sploh nepopolni, ker so izdatki za gradnjo novih prog upoštevani le od l. 1920/21, dohodki od državne vozninske takse pa samo od l. 1923/24, in ker je sigurno država nekaj dolgovala gradbenim družbam tudi koncem l. 1929/30 in je izplačala te vsote šele pozneje, vse te vsote pa so v naši razpredelnici prištete k drugi periodi. Razen tega niso za obe periodi upoštevane penzije železniškemu osebju in anuitete od državnih posojil, v kolikor niso te anuitete že upoštevane med eksploatacijskimi izdatki. Vendar se iz navedenih številk vidi, da je v prvi periodi država izdala za obnovo in izboljšanje železniške imovine in gradnjo novih prog okroglo za 3½ milijarde din več, kakor je prejela od železnic v obliki eksploatacijskega dobička in državne vozninske takse. Narobe v drugi periodi so bila dejanska izplačila države za 865,9 mil. manjša kot prejemi. Celotno, ako upoštevamo zneske, ki jih je država dolgovala gradbenim družbam ob zaključku te periode, krijejo prejemi skoro vse izdatke. Za periodo, v katero spadajo leta težke gospodarske krize in depresije, je to zelo dober rezultat. Toda tak rezultat je bil dosežen s tem, da se je obnova obstoječih železnic vršila samo iz lastnih dohodkov železnic, iz oblih državnih sredstev pa ni bilo v to svrhu prav za prav ničesar izdanega. Tudi izdatki za gradnjo novih prog so bili skrčeni, posebno faktična izplačila gradbenim družbam. Le v zadnjih letih so se zopet povečali ti izdatki. Na drugi strani je bil ta ugodni finančni rezultat dosežen s pomočjo visokih tarif in znatnega zvišanja državne vozninske takse. S tem je morala sedanja generacija nositi vse breme železniških financ, všteti tudi stroške za razširitev železniškega omrežja, na mesto tega da bi se to breme porazdelilo med bodoče generacije. Kajti uprav te generacije bodo tekom dolge vrste let uživali plodove novih prometnih naprav.

Ako vzamemo celo dvajsetletno dobo, lahko rečemo, da so državne železnice ne samo krile iz svojih dohodkov vse eksploatacijske stroške, temveč so vrhu tega vrnile državi vse njene izdatke za obnovo in izboljšanje železniške imovine in celo ok. $\frac{1}{3}$ državnih izdatkov za gradnjo novih prog. Toda vse to je bilo v precejšnji meri doseženo na eni strani na račun narodnega gospodarstva, ki je moralo prenašati cel niz tarifnih povišanj, na drugi strani pa na račun železnic samih in njihove imovine, posebno pa njihovega voznega parka, ki se je obrabljal hitreje kakor se je obnavljal. O tem zgovorno priča zmanjšanje vrednosti imovine državnih železnic v zadnjih 8 letih, ki jo ugotavljajo »Završni računi«.

Gori sem omenil, da do začetka l. 1930/31 ni podatkov o izpremembah vrednosti železniške imovine. Vendar je znano, da v teh letih so bila izvedena velika popravila porušениh postaj, prog in mostov ter pokvarjenega voznega parka. Obenem je bila v velikem obsegu izvedena obnova in povečanje železniške imovine, zgrajeno je bilo tudi mnogo novih prog.³² Kakor smo videli preje, v teh letih se je znatno povečalo število lokomotiv in vagonov. Zato je možno s sigurnostjo reči, da se je v tej prvi periodi imovina železnic hitreje obnavljala in povečavala, kakor se je obrabljala, ter je njena vrednost rasla.

Obratno sliko kaže železniška imovina od l. 1930/31. Publikacija »Završni računi« prinaša bilance državnih železnic za ll. 1930/31—1937/38. Iz teh bilanc se da ugotoviti vrednost železniške imovine, počenši od 31. marca 1930, ko je

³² O obnovi železnic, izvršeni v prvih letih, beremo v publikaciji »Završni računi« to-le: »Osposobljavanje pruga, voznog parka i postrojenja koje smo bezuslovno morali što pre izvršiti..., daleko je prevazilazilo granice normalne obnove čije se pokriće s punim opravdanjem traži u železničkim eksploatacionim prihodima. Investicije koje smo morali izvršiti u prvom deceniju poslovanja po Ujedinjenju radi osposobljavanja državnih železnica većim delom predstavljaju podizanje iz osnova, te se u finansijskom pogledu s pravom mogu tretirati kao uvećanja železničke imovine...« (str. 68). Do konca budžet. leta 1929/30 so za obnovo železnic potrošile železnice iz lastnih sredstev 1144,9 mil. in država iz obćih sredstev 2830,8 mil., za gradnjo novih prog je država potrošila iz obćih sredstev 2509,7 mil. in železnice iz svojih sredstev 12,7 mil. Skupaj je bilo torej za obnovo obstojećih in gradnjo novih železnic potrošenih 6398,4 mil. din.

bila ta imovina prvič popisana in ocenjena.³³ Na dan 31. marca je znašala njena vrednost v posameznih letih te-le vsote (v mil. din):

1930 — 14.737,7	1933 — 14.281,7	1936 — 14.488,3
1931 — 14.730,0	1934 — 14.883,1	1937 — 14.334,7
1932 — 14.413,8	1935 — 14.687,0	1938 — 14.228,1

Za 8 let se je imovina državnih železnic zmanjšala za 509,6 mil. din. Dejansko zmanjšanje pa je bilo mnogo večje, ker l. 1933/34 je bil po izpremembi »Pravilnika o upravljanju i obračunavanju železniške imovine« napravljen naknadni popis imovine, ki je ugotovil, da »jeden broj pruga i kolo-sečnog zastora u vrednosti od dinara 672.800.540,40 nije bio unet u knjige prilikom popisivanja izvršenog u početku 1930 god.« (str. 76). Ta vsota je bila dodana vrednosti imovine, kar se jasno vidi iz primerjave številke za l. 1933 in 1934. Ako prištejemo te 672,8 mil., dobimo dejansko zmanjšanje vrednosti železniške imovine tekom 8 let za 1182,4 mil. dinarjev. Povzročili so ga, vkljub gradnji novih prog, redni in izredni amortizacijski odpisi, katerih skupna vrednost je znašala za 8 let 2524,7 mil. din. Vendar znaša to samo ok. 17% vrednosti vse imovine ali okroglo po 2% na leto. Taki odpisi nikakor niso previsoki. Kajti vkljub kasiranju velikega števila lokomotiv in vagonov, ostaja na jugoslovanskih železnicah zelo mnogo starih obrabljenih lokomotiv in mnogo starih vagonov, katere bi že davno trebalo zamenjati z novimi. Moramo torej brez pretiravanja reči, da se v zadnjih letih imovina državnih železnic obrablja mnogo hitreje kakor se obnavlja. To ni ostalo brez vpliva na varnost prometa.

VIII. Nezgode

Poglejmo poslovanje jugoslovanskih železnic z vidika varnosti njenega prometa za železniško osebje, za potnike in za ostale privatne osebe.

Ako vzamemo podatke za zadnje leto (1938), tedaj dobimo ta-le martirolog:³⁴

³³ Na osnovi zakona o železniški imovini v eksploataciji prometnega ministrstva (Službene Novine, št. 62 od 18. marca 1930).

³⁴ V oklepajih je posebej navedeno število ponesrečencev »usled udesa sa vozom« (prva številka) in »usled nepromišljenosti sopstvene,

	Mrtvih	Poškodovanih	Skupaj
Žel. osebje	48 (10 +38)	130 (16 +114)	178 (26 +152)
Potniki	22 (6 +16)	139 (56 + 83)	161 (62 + 99)
Ostale privatne osebe	136	132	268
Vsega 206	401	607	

Skupno število žrtev nekoliko presega 600, pri čemer na mrtve odpada $\frac{1}{3}$ in na poškodovance $\frac{2}{3}$ vseh ponesrečencev. Največ je bilo žrtev med »ostalimi privatnimi osebami«, nato med železničarji in najmanj med potniki.³⁵

V zadnjih 10 letih je absolutno in relativno število ponesrečencev med železniškim osebjem in potniki variiralo na sledeči način:

	Žel. osebje				Potniki					
	mrtvih		poškodovanih		mrtvih		poškodovanih			
	oseb	na 1000 žel. osebja	oseb	na 1000 žel. osebja	oseb	na 1 mil. potnikov	na 1 mil. potn. km	oseb	na 1 mil. potnikov	na 1 mil. potn. km
1929	59	0,78	126	1,67	23	0,48	0,011	35	0,73	0,016
1930	44	0,57	114	1,48	23	0,50	0,010	50	1,08	0,022
1931	43	0,56	83	1,09	18	0,43	0,009	55	1,32	0,026
1932	40	0,55	70	0,97	20	0,57	0,011	72	2,05	0,041
1933	30	0,42	90	1,27	9	0,29	0,005	25	0,79	0,015
1934	20	0,28	64	0,89	8	0,26	0,005	43	1,43	0,027
1935	35	0,50	73	1,08	19	0,49	0,009	55	1,44	0,026
1936	40	0,54	79	1,07	19	0,43	0,008	37	0,83	0,015
1937	64	0,86	103	1,39	18	0,34	0,006	48	0,91	0,017
1938	48	0,59	130	1,61	22	0,39	0,007	139	2,47	0,046

krivicom nastradalog ili usled nepredvidjenih slučajeva i drugih eksploatacijskih uzroka« (druga številka). Posebno mnogo je bilo zadnjih primerov pri železniškem osebju. Toda da bi ta razdelitev bila pravilna, trebalo bi nezgode, nastale »usled nepredvidjenih slučajeva i drugih eksploatacijskih uzroka« izločiti iz druge številke in prišteti k prvi. Druga številka bi naj vsebovala tedaj le nezgode, nastale »usled sopstvene nepromišljenosti i krivicom nastradalog«.

³⁵ Vendar ne povzročajo železnice niti od daleč toliko nezgod, kolikor jih sedaj povzročajo avtomobili. Po podatkih, ki jih navaja E. Fallmann, je bilo na Angleškem v letih 1928—1934 pri avtomobilskih nezgodah 48.042 oseb ubitih in 1.418.192 oseb ranjenih, kar znaša po 555 žrtev na dan in 23 žrtev na uro! Od januarja do julija 1935 je bilo ubitih več kot 500 oseb. Tekom 2. avgusta 1935 (angleški bančni praznik) je bilo na angleških cestah od avtomobilov 161 oseb ubitih

Absolutno število ponesrečencev variira z valovanjem prometa, in sicer je bilo dosti visoko l. 1929., nato pada s pojemanjem prometa in doseže minimum l. 1934., nakar zopet raste, posebno v dveh zadnjih letih.

Ako pa vzamemo relativne številke, t. j. številke, ki nam kažejo, koliko mrtvih oz. poškodovanih železničarjev in potnikov pride na 1000 železničarjev in na 1 mil. potnikov oz. na 1 mil. potniških kilometrov, tedaj vidimo, da pada med železniškim osebjem relativno število ponesrečencev od l. 1929. do l. 1934. Nato pa se je položaj v tem oziru zelo poslabšal. Pri tem pa je še upoštevati, da se nanašajo navedene relativne številke na vse železniško osebje. Če bi pa vzeli samo ono osebje, ki vrši eksekutivno službo, bi bilo relativno število žrtev med tem osebjem še mnogo večje. Povečana obremenitev železniškega osebja z delom je bila torej zanj tudi življenjsko nevarna. Na vsak način so to usodne kontrolne številke, ki pričajo o defekti v organizaciji železniške službe.

Kar se tiče potnikov, so zanje železnice mnogo manj nevarne kakor za železniško osebje. Vsled neznatnega absolutnega števila primerov kažejo relativne številke mrtvih in poškodovanih veliko nestabilnost in močne »slučajne« fluktuacije od leta do leta. Toda v splošnem je relativno število mrtvih padlo od l. 1929. do l. 1934., nato je l. 1935. zopet močno naraslo, v zadnjih treh letih pa ponovno padlo, tako da se je položaj v tem oziru v splošnem nekoliko izboljšal. Tega ni mogoče povedati o številu poškodovanih. Njihovo število na 1 mil. potnikov in na 1 mil. potniških km je hitro raslo v ll. 1930—32., nato je leta 1933. padlo, v

in 5719 ranjenih (op. cit., str. 63); v istem letu je znašalo na Angleškem število vseh avtomobilskih žrtev 116 mrtvih in 4016 poškodovanih na teden. Angleške železnice so v 6 letih povozile samo 39 pešcev, dočim je od avtomobilov za isti čas prišlo ob življenje 41.904 osebe (ibid., str. 160—161); v Zd. drž. sev. Amerike, kjer je že l. 1929. bilo 29,7 mil. avtomobilov ali okroglo po 1 avto na 4 osebe, je bilo od njih l. 1934. 35.769 oseb ubitih in večkrat toliko ranjenih (str. 118). Po podatkih Carla Piratha (op. cit., str. 112) odpada 1 nezgoda na nemških železnicah (1930) na 1180 tis. lokomotivskih km; na angleških brodirh na visokem morju (1910—1914) na 80,9 tis. brodo-km, na angleških avtomobilih (1929) na 246 tis. avto-km in na ameriških letalih (1932) na 605 tis. letalo-km.

l. 1934—35 se je zopet dvignilo, dalje ponovno padlo, toda l. 1938. je skočilo na višino, katere še nikdar ni dosegalo od l. 1929. Pri tem pa so to zaregistrirane, t. j. težje poškodbe, razen teh je bilo najbrž precej neregistriranih lažjih poškodb. V tem oziru se torej položaj za 10 let ni izboljšal, l. 1938. pa se je celo močno poslabšal.

Ako reazumiramo vse to, dobimo ta-le splošni rezultat: od l. 1935. se je povečalo relativno število mrtvih in poškodovancev med železniškim osebjem, nekoliko se je zmanjšalo število mrtvih med potniki, toda v zadnjem času je naraslo med njimi število poškodovanih. Vzroki tega malo razveseljivega pojava so mnogoštevilni. Tu je najbrž delovalo i relativno zmanjšanje železniškega osebja ter s tem zvezana njegova povečana obremenitev z delom, i slab gmotni položaj velikega števila železničarjev ter nezadostna pripravljenost nekaterih izmed njih za njihovo odgovorno službo, i defekti v organizaciji železniške službe, i kot eden izmed važnih vzrokov poslabšano stanje voznega parka in prog, kajti, kakor smo videli, se je železniška imovina v zadnjih letih hitreje obrabljala kakor se je obnavljala.

Tudi z ozirom na varnost prometa potrebujejo torej jugoslovanske železnice korenite obnove in dalekosežnih reform.

Žalibog ni pričakovati, da bi se to dalo izvesti v sedanjih težkih časih. Kajti na eni strani bodo najbrž naraščali za železnice deficitni državni transporti, privatni promet pa se ne bo razvijal, na drugi strani bo rastoča draginja povečala eksploatacijske izdatke, tako da stoje železnice pred nevarnostjo ponovnih deficitov. Pod takimi pogoji je težko reformirati tarife, reorganizirati železniško službo in obnavljati obrabljeno imovino, da ne govorim že o gradnji večjih novih prog. Kakor vse drugo, morajo tudi železnice misliti samo na to, da z najmanjšimi žrtvami prebrodijo težko dobo, temeljito obnovo in dalekosežne reforme pa odložijo do boljših časov.

Résumé.

Alexandre Bilimovitch. Les chemins de fer yougoslaves pendant les dernières vingt années.

Dans son article l'auteur avant tout énumère les sources des données statistiques sur les chemins de fer yougoslaves et en fait une analyse critique. Ces données sont rassemblées dans les publications officielles suivantes: »Statistique des chemins de fer yougoslaves pour l'année...«, »Données principales concernant l'état et le rendement des chemins de fer yougoslaves pour dix années...« et »Les comptes définitifs des exercices 1918/19—1937/38 avec les plus importantes données statistiques«. Ensuite l'auteur extrait de ces publications les données sur l'extension du réseau et la construction des lignes nouvelles, sur l'état du matériel roulant, sur ses parcours et sur le personnel. D'une manière surtout détaillée l'auteur analyse les données sur le trafic des voyageurs et celui des marchandises. Enfin l'auteur cite les données sur les résultats financiers de l'exploitation des chemins de fer yougoslaves et finit son article avec l'analyse des données sur les accidents, c'est-à-dire sur le nombre des tués et blessés parmi les agents des chemins de fer, les voyageurs et les autres personnes privées.

De cette analyse des données statistiques sur les chemins de fer yougoslaves résulte la conclusion que pendant les dix premières années après la formation de la Yougoslavie ses chemins de fer se développaient sous tous les rapports, notamment sous le rapport de la longueur des lignes, du matériel roulant et du trafic des voyageurs et des marchandises. Au contraire pendant les dix années suivantes la crise mondiale et la grande dépression économique retinrent le développement des chemins de fer yougoslaves et de leur exploitation. Une quantité de données prouve que pendant ces dix années l'appareil des chemins de fer yougoslaves s'use plus vite qu'il ne se renouvelle. C'est pourquoi les chemins de fer yougoslaves exigent une réparation radicale et de grandes réformes.

Mais — remarque l'auteur — ces réformes ne sont pas possibles à présent. Comme beaucoup d'autres choses, il faut les remettre aux années plus calmes.

Red. univ. prof. dr. iur. et hon. c. Dolenc Metod:

Pravnozgodovinska študija o prisegi pri Slovencih.

I. Uvod.

§ 1. Težko bi našli pravno napravo (institucijo), ki bi ji slovensko ljudstvo izkazovalo takó veliko spoštovanje kot p r i s e g i pred sodiščem ali drugimi uradi. Samó strah pred svetno kaznijo za krivo prisego temu pač ne more biti vzrok. Saj so takšne kazni dandanes precèj redke in ne pre-hude, vsekakor po novem jugoslovanskem kazenskem zakonu (iz l. 1929.) milejše kot po prejšnjem (iz l. 1852.).¹ Kdor je bil sodnik na kmetih, vé, da se prosto ljudstvo, če le more, brani prisega, vsaj kolikor je res pobožno, iz v e r s k i h razlogov. To se odraža tudi iz naše pravne zgodovine.

V naslednjih vrstah naj predočimo razvojno črto prisega kot naprave, ki ima v pravnem življenju svojo vlogo in poseben pomen. Ko pa bomo ugotavljali njene glavne

¹ Po avstrijskem k. z., ki je veljal za Slovenijo, Hrvasko, Bosno, Dalmacijo do leta 1930., se je kaznovala kriva prisega kot vrsta golju-fije s težko ječo od 6 mesecev do 5 let, le ob zelo otežujočih okolišnih do 20 let, pa tudi dosmrtno. Po k. z. za kraljevino Srbijo je bila kazen za krivo prisego v civilnih zadevah do 8 let, v kazenskih od 2 do 10 let robije, ob otežujočih okolišnih od 10 do 20 let robije, če pa je hotel krivoprisežnik spraviti s krivo prisego koga v smrtno kazen, celó s smrtjo. Po sedaj veljajočem k. z. se kaznuje kriva prisega kot zločin zoper pravosodje z robijo do 5 let, če je nagib koristoljubje do 10 let, z dosmrtno robijo pa, če se je krivčeva namera spraviti drugo osebo v smrtno kazen, uresničila. — Črnogorsko običajno pravo je l. 1873. (gl. Stan. Borovski, Krivično pravo po popisu iz l. 1873., Prav. Zbornik [Podgorica], 1939, str. 61) smatralo krivo pričevanje za manjši zločin nego krivo prisego. Kazen je bila globa in temnica, »pa tudi za krivo prisego sodišče ni kaznovalo na daljšo dobo kot 6 mesecev, to pa po meri tistega zla, ki ga je storilec s to prisego nameraval učiniti«. »Za preziranje, ki ga je s tem hotel storiti Bogu, za to ga sodišče n e kaznuje. Kajti sodišče in narod misli, da ga bo Bog za to sam kaznoval.«

poteze, morali se bomo — vsaj bežno — ozirati tudi še na druge narode srednje Evrope, zlasti na tiste, s katerimi tvorimo danes skupno državo.

§ 2. Najprej nekoliko terminoloških pripomb. Beseda »p r i s e g a« (*sacramentum, ius iurandum, Eid*) ni edini izraz za predmetno institucijo. Poleg nje poznamo še »r o t o« in »z a k l e t e v«.

Poreklo besede »p r i s e g a« je odločno slovanskega izvora in predstavlja simbolično tisto telesno kretnjo, ki spremlja izgovorjavo predpisanih besed: z roko — prvotno vsekakor kleče! — se prisegovalec dotakne nekega posvečenega predmeta, n. pr. razpela, križa, evangelija in ga p r i s e ž e (*manum extendere*)... k svojemu telesu, po navadi k prsom in sreč kot predstavitelju življenjske sile. Z besedo poziva pri tem predstavitelja božje oblasti, naj ji le-tá odreče vsako pomoč za primer, da bi prisega ne bila resna in resnično mišljena.²

P l e t e r š n i k o v slovar navaja besedo »r o t a« tudi kot Slovencem še danes znan izraz, čeprav le pri nekih starejših pisateljih. V resnici smo imeli Slovenci samo izraz »rota« v Brižinskih spomenikih, ne pa prisego.³ Tudi v slovenskih prisegah mesta Ljubljane v XVII. stoletju se je uporabljala deloma še izraz »rota«.⁴ Prav gotovo pa živi »rota« še krepko kot koren slovenskih besed »po-rota«, »za-rota«, »rotiti se«, »rotiti koga«. Čeprav je beseda »rota« zelo stara in nekaterim slovanskim narodom skupna, vendar ni slovanskega izvora. Bržčas je okrnjen izraz za »[eohors]rupta«, srednjeveško »ruota«, ki je nastala v dobi, ko je skupina oseb, ki je prisegala, sledila kot »rotte« svojemu vodji in izgovarjala za njim predpisane besede, ki so veljale nekemu višjemu bitju.⁵

² Prim. Mažuranić, Prinosi k hrv. pravni povjesti, str. 1144.

³ Ramovš-Kos, Brižinski spomeniki, str. 21, 25, 28.

⁴ Simonič, Letopis Sl. Mat., 1884.

⁵ Mažuranić (l. c., str. 1261) pravi: Etimolozi (Miklošič) odbijaju domaće porietlo, na koje bi se inače moglo pomisliti... Ima pak latinsku rieč rupta, koja je u barbarskoj latinščini dobila i lik routa (isp. o tom Du Cange...) a zatim posvojena u mittelhochdeutsch (preko francuskoga) kao rotte... Odatle od njem. Rotte treba dakle, da je potekla sva ta skupina slovjsenskih rieči, kojim značuje prevla-

Tretji izraz, ki pa predstavlja samo od prilike isto kot »zaprisega«, je »zakletva«, »kletev«, »zaklinjanje« (*imprecatio*); danes pomenja rečenico več ali manj stalne vsebine, s katero tisti, ki se zakolne, resno želi, da naj mu propade ali pa se pogubi to, kar mu je najmilejše ali najsvetejše, če ne govori resnice. Odkod poreklo, ni jasno; vendar je beseda pra- in vseslovanska.⁶ Imprekatorne rečenice ali zakletve so bile — po Mažuraniću — v naših deželah ob podrobnem naštevanju zlih posledic zlasti za drugoverce predpisane. Zveza tega izraza s pro-klet-stvom je jasna in kaže, da je tudi tu po sredi nekakšen sakralen akt čisto imprekatorne narave, da pa za to ni mogel ostati Slovincem po njihovem pokristjanjenju splošen izraz za pravno napravo, ker ne bi bil v skladu z verskimi predpisi, ki zakletve, zlasti pa kletvice zabranjujejo. Mažuranić je pripomnil na splošno, pa brez naše utemeljitve, da imajo Hrvati in Srbi za zaprisego dvoje nazivov, namreč »zakletvo« in »prisego«, »dočim su se Slovenci odлучili samo za jedan: prisega«. Poseben način zakletve »pri svoji duši« (ali celo »krvavi duši«) poznajo pač Slovenci,⁷ Hrvatje pa ne; vsaj Mažuranić tega izraza ne navaja.⁸

Po doslejšnjih izvajanjih ugotavljamo: Izraz prisega more in mora biti le iz pokristjanske dobe in znači danes najpogosteje asertorične (potrjevalne) izjave pred sodiščem ali v uradu. Za »roto« moramo reči, da nam je dandanes sicer le še sestavina posebnih pojmov, kjer prisega v ravno kar omenjenem smislu nima mesta, toda ona nam je kot petrefakt iz davne dobe ključ za zanimive sklepe v pravni zgodovini. Zakletva pa se uporablja pretežno za promisorične izjave izven sodišča ali urada; v navadnem občevanju pa ima čisto imprekatorični značaj, ki mu mnogokrat jemlje resnost upoštevanja.

stito na sukletvenike, koji stoje uz parbenika, pak se kunu na njegovu dušu, a zatim se proširuju i na zakletvu poedinca.« Po istem avtorju (str. 1591) se je zval vodja te skupine »vodjka, vojka«.

⁶ Mažuranić, l. c., str. 504.

⁷ Pleteršnikov Slovar, str. 304.

⁸ Ristić-Kanrga: Rječnik pozna »pridušivanje«, toda le kot sinonimen izraz za »prigušiti«, t. j. zamolklo govoriti.

V naslednjih izvajanjih⁹ se bomo držali vobče izraza prisega, dasi bi veljalo na nekaterih mestih točneje govoriti o »roti« ali »zakletvi«.

II. Listinski dokazi za prisege do srede XIII. stoletja.

§ 3. Še pred srednjim vekom se je — seveda — prisegalo. Julij Caesar je pisal v popisu »*De bello gallico*«, da so se knezi in senatorji naroda Ubijcev s prisego zakleli, da ostanejo rimskemu zmagovalcu zvesti in podložni.¹⁰ Tacitus je poročal o Germanih, da so s prisego potrjevali zvestobo in pokornost svojim vodjam.¹¹ Za Germane, piše Amira,¹² da izvor besede »Eid« (= prisega) ni še točno dognan; vsekakor pa velja, da je bila prisega jamstvo zanesljivosti dane besede in zastava neke dobrine za nje resničnost. To jamstvo se je izvršilo po oblikovno določenih, prvotno čarodejsko ustanovljenih besedah (»*Schwören*« pomeni prav za prav »*incantare*« = zapeti), ki pa pri njem ni bilo sklicevanja na boga. Poganstvo ni poznalo maščenja bogov za krivo prisego. Prisegalo se je na izvestne predmete, n. pr. na svoje orožje, svojo ladjo, svojega konja; le-ti naj prinesejo smrt prisegajoči se osebi, če bi govorila neresnico.

Tudi pri Slovanih je bila stvar podobna. Kadlec¹³ navaja po Chelmskoldovi *Chronici Slavorum*¹⁴ o njih: ... »*et inhibiti sunt* (t. j. po sprejetju Krsta) *de caetero iurare in arboribus, fontibus et lapidibus, sed offerebant crimine pulsatos sacerdotes ferro et vomeribus examinando*«. Tu

⁹ Periodizacija zgodovine slovenskega prava je tu z ozirom na posebne potrebe te razprave drugačna kot se sicer uporablja; glej Solovjev, Predavanja str. 55, ki navaja Zigeljevo, Mijuškovićevo, Kadlecovo, pa še svojo lastno periodizacijo.

¹⁰ Gl. Schröder, Lehrbuch der deutschen Rechtsgeschichte, str. 18.

¹¹ Gl. Amira, Grundriss des germ. R., str. 188.

¹² Ibidem, str. 269.

¹³ Gl. Kadlec-Taranovski, Prvobitno slovensko pravo pre X. veka, str. 120.

¹⁴ O tem viru (piše za dobo 1066—1171) gl. Kos, Gradivo, IV, zv., str. CV.

gre očitno za zabranitev zaklinjanja na drevesa itd. še v predkrščanski dobi. Pomenilo pa je čarodejski čin, po katerem se tvega maščevanje po nadnaravnem predstavniku drevesa itd. za primer laži. T a r a n o v s k i je učil,¹⁵ da je »zakletva stranke jedan od opšte slovenskih i čak praslovenskih institucija«, a stari slovanski naziv za zakletvo da je »rota«.¹⁶

Če hočemo posebej za Slovence ugotoviti vire, ki govorijo o zapriseganju ali prisegi v kakršnem smislu koli, da spoznamo starost te pravne institucije, moramo poseči po dokaznem materialu iz najstarejše dobe. Pregledati hočemo »Gradivo za zgodovino v srednjem veku« F r a n a in M i l k a K o s - a. Žal, da sega doslej le do l. 1246. Navajali bomo iz tu nagromadenih registev seveda le tiste in le toliko, kolikor je to za naše poznejše sklepanje potrebno.

§ 4. Prva knjiga Kosovega Gradiva (l. 501. do 800.): Niso omenjene prisege v registih št. 5 (med l. 507. in 511.), dasi je šlo tu za kraljevo sodišče; v reg. št. 11 (med l. 503. in 506.), dasi je tu govora o *iudices curiales*; niti v reg. št. 12 (med l. 523. in 526.), kjer se omenjajo sodišča v posavski pokrajini. V reg. št. 33 (l. 545.) se pripoveduje o obljubi državnopravne uredbe, ki že zelo spominja na slovesno zaobljubo v obliki zaprisege ali zakletve. Naravnost o prisegi je govora šele v reg. 87 ob popisovanju dogodkov iz l. 580., torej v času, ko so Slovenci deloma že zasedli svoje sedajšnje pokrajine. Šlo je za pregovarjanje med Obrom Bajanom in Bizantincem Tiberijem v pogledu napada na Slovence.¹⁷ Prvi je zatrjeval, da je voljan priseči pri tem, kar je Obrom in Bizantincem najsvetejše, da nima namena napasti Bizantince, ampak le Slovence. Kakan Bajan ni dobil povoljnega odgovora, pa je »žugal in prisegal«, da ravná po mirovnih pogodbah in je na zahtevo res prisegel, najprej po obrskem, potem pa še po krščanskem načinu. —

¹⁵ Gl. njegovo delo: Istorija srbskog naroda u Nemanicievi državi (II. knjiga, str. 198).

¹⁶ Sic! gl. zgoraj (I. 2.) izvajanja o tujem poreklu besede »rota«, ki slone na mnenju Du Cangea, Miklošiča, Mažuranića.

¹⁷ Pravopis imen ustreza ne samo tukaj, ampak vseskozi vsebini registev v Kosovem Gradivu.

Za l. 591. pravi regist števil. 102, da je moral nadškof večkrat s prisego potrditi, da brez navzočnosti prosilcev ne sklene ničesar zastran združitve z rimsko cerkvijo. Istrski, najbrže tržaški škof Firmin (gl. reg. št. 135, iz l. 602.) se je s prisego odpovedal razkolništvu; besedilo je bilo imprekatorno, veljalo je Bogu, četverim evangelijem, ki jih ima škof v rokah, pa tudi škofovim gospodom, bizantinskim cesarjem. Reg. št. 165 (l. 632.) pravi, da so Sasi Frankom s prisego (*sacramentis*) in sicer »ut eorum mos erat« potrdili, da jih bodo podpirali v boju zoper Slované pod vodstvom Sama. Kakšni so bili ti običaji, ne vemo. Po reg. št. 191 so v Paviji okoli l. 698. pravoverniki s prisego potrdili, da so sklepi petega cerkvenega zbora veljavnejši, in ko se je to zgodilo, so še dotlejšnji razkolniki s prisego potrdili zedinjenje s katoliško cerkvijo. Okoli 1. novembra l. 731. (reg. št. 209) je Seren obljubil s prisego, da se ne dotakne več pravic gradeškega patriarha. Leta 777. (reg. št. 256) je prvi, po imenu znani slovenski župan Physso, s prisego odobril odstop slovenske dekanije Tasilu. Isto se ponavlja v reg. št. 279 iz l. 791. Dne 3. oktobra 787. pa je prisegel Tasilo frankovskemu kralju podložniško zvestobo (reg. št. 270); pač táko kakor je že iz Tacita znana (gl. § 3.).

§ 5. Druga knjiga Kosovega Gradiva (801. do 1000.). Pod reg. št. 1 se nahaja opis prisega škofov oglejskemu patriarhu; tu je že predpisan (okoli l. 801.) obred dotaknitve svetih evangelijev prisegajočega škofa; v ostalem pa se mu zabičuje, naj se v drugačnih zadevah ne veže s prisego, ampak le s pismeno obljubo. Okoli l. 804. (reg. št. 23) so istrski prebivalci pred odposlanci cesarja Karla Velikega prisegli za gozde in pašnike, da niso državna lastnina, ampak zasebna; to je tudi obveljalo. V reg. št. 93 iz l. 827. je govora o prisegi zvestobe izvoljenih in posvečenih duhovnikov. Po reg. št. 124 je sklenil cesar Lotar l. 840. z beneškim doždom Petrom pogodbo, v kateri se nahajajo prvič spomini na priseganje pred oblastvi. Določeno je bilo, da naj se ravna število soprisežnikov po vrednosti predmeta, ki je zastran njega nastal spor. Ako bi prišlo do tožbe zastran zastave (*de pignoribus*), naj priseže samo tisti, ki ima zastavo v rokah. — Prelom zvestobe in prisega (*fidem et*

iusiurandum) kaznuje kralj Ludovik na svojem velikašu Ratbotu z zapadom zemlje (reg. št. 160 iz l. 859.). Leta 862. priseže Karlman očetu kralju Ludoviku, da se mu v bodoče ne bo več protivil (reg. št. 179). Ko se mu je Karlman vendarle uprl, pa je bil izdan od svojih ljudi, je šel zopet k svojemu očetu ter so nekateri velikaši s svojo prisego prevzeli jamstvo za njegovo varnost (reg. št. 184, l. 863.). Eden izmed velikašev, Gundakar, Karlmanov vazal, je večkrat prisegel po krivem, zbežal k Rastislavu, priznal, da je pri svetinjah (*reliquiae*) prisegel kralju Ludoviku zvestobo; ker pa je prisego prelomil, ga drže sv. Emeran in drugi svetniki za ščit in za sulico, tišče njegovi roki k tlom itd. (reg. št. 209, l. 809.). Po reg. št. 254 so prisegli mnogoteri nadškofje, škofje, grofi itd. l. 879. Karlu, bratu Karlmana, zvestobo, priznavajoč ga za kralja. Reg. št. 258 iz l. 880. prinaša vsebino pogodbe med kraljem Karlom III. in beneškim doždom Urzom, ki je precej podobna oni, omenjeni zgoraj pod št. 124. Če pridejo begunci k sodniku ali uradniku, pa bi ta to zatajil, naj 12 izvoljenih mož priseže, da tisti begunci niso bili tamkaj. Ako pa so begunce poslali nazaj in je bilo dano zadoščenje, naj stranka napram stranki skrbi za varnost zastran vrnitve ali pa prisege. Ako se je neka rubežen zgodila iz nevednosti, da gre za cerkvene ali svete stvari, pa na to zarubitelj priseže, ne plača dvojne globe, ampak naj samo vrne tisto zastavo. »Do šest mankosov zadostuje prisega enega človeka, do dvanajst pa dveh ter tako naprej do 12 beneških liber, da se doseže število 12 izvoljenih prisežnikov« (*selectos iuratores*). Ako bi pravda tekla za več ko 12 liber, naj število prisežnikov vendarle ne znaša več ko dvanajst. Pri sporih radi zastave (*pignus*), ki se je založila pri nasprotniku, priseže le tista oseba, ki je imela zastavo. Reg. št. 264 (l. 882.) omenja prisego moravskega vojvode Svetopolka, s katero je sklenil zvezo z Arbonom. Isti Svetopolk (reg. št. 267, l. 883.) je očital Arnulfu, da podpira njegove sovražnike in da je sklenil zvezo z Bolgari zoper njega. Ako to ni res, naj se s prisego o tem izjavi; Arnulf pa tega ni storil. V reg. št. 268 iz l. 884. je navedeno, da je Svetopolk prisegel zvestobo Karlu III. in mu obečal, da ne bo več napadal njegovih dežel. V reg. št. 272 (okoli l. 886.) se omenja, da se je Metod za časa papeža Ivana VIII.

pod prisego odpovedal opravljati slovansko božjo službo (kar pa Fr. Kos smatra za potvorjeno). V nepristnem reg. št. 296 (iz l. 890.) se govori o tem, da je prebivalstvo ob Lipnici potrdilo s prisego, da ima tam Arnulf svojo pravico do lova. Iz reg. št. 324 (l. 900.) izvemo o načinu, kako so prisegali Ogri, namreč pri volku, psu in drugih jako gnusnih in poganskih stvarih, in sicer, da bodo varovali mir. Fr. Kos navaja, da so Ogri še l. 1181. ob sklepu zveze z Bizantinci razrezali psa, češ, tista stranka, ki bi prelomila pogodbo, naj se razreže tako kot tisti pes. Med l. 903. in 905. (reg. št. 341) so v Raffelstättenu plemeniti zastopniki pod prisego izpovedali o carinskih krajih in višini carine. Tu se je ugotovilo, da smejo Bavarci pošiljati za svojo potrebo soli na svoj dom, če voditelj na ladji s prisego potrdi, da je tako. Leta 933. (reg. št. 381) je mnogo mož iz Pulja, Novega grada, Pirana, Kopra, Milj in Trsta potrdilo s prisego pogodbo, ki je bila sklenjena med doždom Petrom in Istrani. Reg. št. 397 (iz l. 941. nepristno) ima za predmet pogodbo med tržaškim škofom Ivanom in prokuratorjem ter oskrbnikom občine Trst. Obe stranki sta prisegli, da naj ostanejo določbe te pogodbe veljavne za večne čase. Ako bi jih ena ali druga stran prelomila, plača nasprotnici 1000 mark srebra. Prisega se je izvršila na obeh straneh z dotikanjem sv. evangelijev. Leta 952. (reg. št. 399) sta kralj Berengar in njegov sin Adalbert prisegla kralju Otonu I. zvestobo ter na to sprejela od njega fevd. V reg. št. 460 (l. 977.) pa je govora o prisegi prebivalstva glede pravice lova, kakor zgoraj pod reg. št. 296. Reg. št. 476 ponavlja v l. 983. določbe, omenjene glede priseganja v reg. št. 258, 460. Leta 992. (reg. št. 499) gre za neki spor tržaškega škofa Andreja in njegovega odvetnika ter Berto, Kadolajevo vdovo, zastran vinogradov. Odvetnik te vdove je trdil, da le-ta ni delala nobene škode poreškim škofom. Nato je grof Werihent ukazal sodnikom, da naj razsodijo spor. Berta je morala prisesti, da je to res, kar je njen odvetnik govoril. Obe stranki sta se na to zopet pomirili. Reg. št. 528 (l. 998.) piše, da je dožd videl z zadovoljstvom množice ljudi, romanskih in slovanskih, ki so mu prisegali, da hočejo pod njegovo oblastjo živeti.

§ 6. Tretja knjiga Kosovega Gradiva (za leta 1001.—1100.) prinaša — vobče — takšnih registrov, ki se

tičejo priseg, manj nego prvi dve; o tem pojavu bomo še pozneje razpravljali.

Po reg. št. 60 (iz l. 1024.) je zahteval oglejski patriarh Popon, da ga sprejme ljudstvo v Gradežu; ko pa mu prebivalci niso hoteli verjeti, da prihaja z dobrimi nameni, je prisegel sam in ž njim še drugih 18 mož, da jih hoče le osrečiti: Prisego pa je sramotno prelomil. »*Per decem et octo suorum sacramenta firman*«, stoji v reg. št. 65 istega leta o istem dogodku. Istega leta ukaže papež Ivan XIX. Poponu, da mora »pod prisego 3 oseb« gradeškemu patriarhu vrniti vse, kar mu je vzel. Na cerkvenem zboru 6. aprila 1027. naj bi beneški diakon Peter, ki je izjavil, da oglejski nazovipatriarh Urz ni dobil apostolskega pisma s pozivom na zbor, potrdil svojo izjavo pod prisego. Vendar tega ni storil, češ, saj ni prišel na zbor radi takšne izjave (reg. št. 74). Po reg. št. 75 je dne 19. maja 1027. sodil cesar Konrad II. v sporu oglejskega patriarha Popona in karantanskega vojvode Adalberona. Sodniki so sklenili, da mora Poponov odvetnik s 4 soprisežniki (»*cum quattuor sacramentalibus*«), ki so oglejski ministerialci, priseči o predmetu spora. Ko so to storili, je prišlo do razsodbe v prid Popona. Po reg. št. 78 je l. 1027. škof Aistulf iz Vicence prisegel Poponu in njegovim naslednikom zvestobo in pokorščino; na kraju je izrekel besede: »*Sic me Deus adjuvet et haec sancta quatuor evangelia.*« Prisega pa je veljala tudi Konradu II., cesarju. Nekakšno vnaprejšnje prokletstvo se zrcali iz reg. št. 87 (l. 1031.): Kdor bi hotel prekršiti Poponovo volilo cerkvi Marije Device, naj »ga sodnji dan tožijo Marija Devica in vsi svetniki in naj bo večno pogubljen«. V reg. št. 94 (l. 1035.) se omenja skrivna prisega, ki je vezala na pobudo brižinskega škofa Egilberta Karantanskega vojvodo Adalberona in kralja Henrika. Po reg. št. 279 (leta 1073.) sta vojvoda Rudolf in Berhtold naznanila po poslancih kralju Henriku IV., da ju ne veže več prisega zvestobe, ker je on — kralj — sam prelomil zvestobo. Leta 1075. (reg. št. 290) so Sasi opozorili na sklenjeno zvezo ter rotili karantanskega vojvodo pri Bogu, v čegar imenu so prisegli, naj jim nudi pomoč v vojski. Istega leta (reg. št. 296) se je govorilo med Berhtoldom in Sasi, da je kralj obljubil s prisego svojim knezom, da razpusti začetkom novembra svojo vojsko. Leta

1079. je grajal papež (reg. št. 342) bivšega duhovnika Henrika, da je sprejel od kralja investituro. Henrik je javno prisegel, da za takšno določbo ni vedel in ni ničesar o njej slišal (Fr. Kos je označil to prisego za navadno laž). Henrik pa s prisego obljubil papežu pokornost.

§ 7. V četrtni knjigi Kosovega Gradiva (za leta 1101. do 1200.) se nahajajo dragoceni prispevki k spoznavanju značaja srednjeveških priseg. Reg. št. 27 (l. 1111.) se nanaša na investiturne boje. Kralj Henrik V. in papež Paskval sta sklenila mir. Kralj je dal za poroke dvanajst od papeža izbranih knezov, med njimi istrskega mejnega grofa Engelberta in koroškega vojvodo Henrika, ki prisežejo, da bodo pazili in skrbeli za varnost papeža. To se je zgodilo in je tudi pet dni pozneje kralj sam storil prisego za varnost (reg. št. 28). V reg. št. 58 (l. 1120.) je govora o prisegi opata iz samostana v Bohinju, ki naj bi se zgradil, da bo zvest in pokoren škofu v Brixenu. Po reg. št. 70 so ljudje krškega škofa prisegli (*»iuramento firmarent«*), da si ne bodo prilasčevali plena sovražnikov, ampak da ga bodo napadali, nikoli pa bežali, rajši umrli (l. 1122.—1125.). Reg. št. 109 (l. 1131. do 1147.) priča o prisegi Ogrov, ki so jo opravili zastran prijateljske zveze s solnograškim škofom Konradom. Leta 1139. (reg. št. 148) je priseglo 12 mož po svojem spominu, kako so tekle stare meje v okolici Trsta. V reg. št. 157 (l. 1140.) se navajajo sindmani kot nastavljeni čuvarji reda; prisegli so, da naznanijo vsako kršitev zoper pravnost, vero in postavo (*»testes synodales«*). V reg. št. 209 (l. 1145.) se prvič omenja pogodba, ki se tiče prisege meščanov iz Kopra in Izole beneški vladi, zastran zvestobe; to prisego naj so dolžni tudi bodočim doždom. Prisega pa vsebuje tudi določbo, da meščan, ki kupi hrano v okraju, ki ni določen od beneške vlade za nabavo, ne sme te hrane tujim ljudem prodati. — Oglejski patriarh Peregrin in goriški grof Engelbert sta sklenila l. 1150. pogodbo (reg. št. 267), po kateri naj Engelbert ponovi patriarhu prelomljeno prisego; kar sta njegov oče in patriarh razsodila in s prisego potrdila, na to naj tudi on priseže. Takisto l. 1150. (reg. št. 283) je zapisano, da so storili prisego zvestobe meščani istrskih mest beneškemu doždu. V reg. št. 342 (l. 1155.) gre za prisego, s katero je potrdil Kadold resničnost trditve o odstopu Dobrne. Reg.

št. 478 (l. 1165.) pripoveduje o prisegi, ki naj jo storijo prebivalci v Albukanu kot obljubo za dajatve. To se je zgodilo tako: »*Actum est hoc ante fenestram monasterii in presentia bonorum hominum, ante quorum presentia ab ambobus partibus iuraverunt*«. Od samostana je priseglo šest, od njemu nasprotne strani pa deset mož. (Na to z namenito prisego se povrnemo nižje doli.) Reg. št. 508 (l. 1170.) navaja, da so ministeriali, ki so imeli fevde od toskanskega mejnega grofa, sprejeli od oglejskega patriarha fevde ter mu prisegli zvestobo. — Bistveni del poravnave med krškim škofom Henrikom in Otonom iz Herneka (na Koroškem) je bila po reg. št. 533 (l. 1173.) Otonova prisega fevdске zvestobe in prisega z obljubo, da vrne posestva, ki se jih je polastil od krške cerkve. Ako bi Oton prelomil to poravnalno pogodbo, ga sme škof v 6 tednih pozvati na sodbo razsodnikov, ki sta jih obe stranki izvolili in ki so prisegli, da bodo sodili nepristransko. Oton obljubi tudi, da v primeru vojne ne bo pomagal zoper škofa iz maščevanja. Ako bi v tem pogledu nastal sum, se mora s prisego opravičiti. Po reg. št. 611 (l. 1178.) je savinjski arhidiakon Bertold prisegel dotakniviši se sv. evangelijev, da bo plačal belinskemu opatu Reicherju izvesten davek, a ne bo več zastavljal cerkvene posesti itd. Reg. št. 613 (l. 1178.) poroča, da so neki ministeriali patriarhu prisegli zvestobo na skrivnem. Po reg. št. 656 (l. 1182.) so štirje odposlanci mesta Kopra dosegli neke pravice glede trgovanja s soljo in prisegli beneškemu doždu, da bodo spoštovali prevzete dolžnosti. V reg. št. 663 in 664 (l. 1183.) je govora o prisegi, da se hočejo lombardski knezi ravnati po mirovni pogodbi. Reg. št. 760 (l. 1189.) navaja, da sta se grof Adalbert iz Bogenaa in solnograški nadškof Adalbert pogodila, da zastavi prvi drugemu krški grad; če bi grad po dveh letih ne bil rešen, naj si nadškof in grof izvolita po pet zanesljivih in nepristranskih mož, ki naj prisežejo, da hočejo vestno razsoditi, koliko naj doplača nadškof, da preide grad v solnograško lastnino. Leta 1189. (reg. št. 762) je isti grof prisegel, da je omenjeni grad polnočno zastavil nadškofu. Komornik Wolfing štajerskega vojvode Otokarja je moral — po reg. št. 779 (l. 1190.) v Maribor, da se opraviči pri admontskih menihih. Tamkaj so »nekateri domačini« prisegli, da je imenovani kraj lastnina

admontskega samostana. Po reg. št. 800 (l. 1192.) prisežejo župan s svetovalci (*consules*), pa še enajst prebivalcev v Piranu, da hočejo s spletskimi prebivalci v miru živeti; isto pa so storili Spletčani napram Pirancem. Reg. št. 817 (l. 1192.) poroča o angleškem kralju Rihardu, ki ga je na povratku iz križarske vojske vihar zanesel v bližino Ogleja. Grof gradu mu je sporočil, da je sicer prisegel, da hoče vsakega križarja prijeti, pri Rihardu, ki mu je kot nepoznanec poslal prstan v dar, pa napravi izjemo. Reg. št. 906 (iz l. 1199.) navaja, da so nekateri knezi izvolili rimskega cesarja in to sporočili papežu Inocencu III. tudi v imenu tistih nenavzočih knezov, ki so jih pooblastili in so med tem že prisegli zvestobo svojemu gospodu.

§ 8. Peta knjiga Kosovega Gradiva (urejena in izdana od Milka Kosa za l. 1201. do 1246.) prinaša mnogo primerov priseg novih likov, ki jih bomo morali malo natančneje prikazati. V reg. št. 9 (iz l. 1201.) je navedeno, kako so priče v prepiru (*in lite*) med koprskim škofom in opatom v Ogleju prisegale. Tu se trdi, da je duhovnik Johannes pod prisego izpovedal, da je škof Rantulfu ukazal, naj priseže, da si škof ni ničesar prilastil itd. Tudi še druge priče, med njimi notar, so izpovedale ter so bile izrečno vprašane po »*ratio scientiae*«. Reg. št. 12 (l. 1202.) govori o prisegi, s katero je obljubil oče grofov bratov de Bogen za sebe in za sinove, da bodo ob morebitni prodaji posestev ponudili le-ta solnograški cerkvi v nakup. Po reg. št. 13 (l. 1202.) sta oglejski patriarh Peregrin II. in goriški škof Manjhard II. sklenila mir. Ta mir so s prisego potrdili pooblaščenci obeh strank, vsaka za svojo, dan za tem pa je patriarh vse to v Vidmu s prisego potrdil. Isti oglejski patriarh je l. 1202. (reg. št. 15) prisegel, da ni nikomur zastavil ali prepustil gotovih posestev in da je dal priseči svojim ministerialom v tamkajšnjih krajih, da ne bodo delali nikakšnih zaprek cerkvi. Leta 1202. (reg. št. 31) so možje, 50 po številu, iz Trsta prisegli v Piranu v imenu vseh prebivalcev, da se podvržejo beneškemu doždu Dandolu. Kmalu za tem je dožd sklical mestne prebivalce, ki so v listini imenomoma navedeni in jih je več stotin, da so prisegli zvestobo njemu in njegovim naslednikom. Podobno je postopal dožd z Miljčani (reg. št. 32, l. 1202.). Po reg. št. 36 (l. 1202.) so od oglejskega patriarha

postavljeni in zapriseženi razsojevalci, štirje po številu, zasliševali pod prisego izvestitelje glede pravic odvetnika Majnharda. V reg. št. 94 (l. 1205.) se navaja, kako so plemenitaši v Ogleju prisegali: kleče so sprejeli verižico, vstali, izdrli meč z desnico, z levico pa prisegli na evangelij. L. 1208. (reg. št. 128) so prisegli Piranci Rovinjcem, da jim bodo plačali po mirovni pogodbi 20 mark srebra. Po reg. št. 169 (leta 1210.) so prisegli nekateri koprski meščani svojemu oblastvu (*potestas*), da se bodo potrudili, da privedejo oglejskega patriarha v Koper. V reg. št. 196 (l. 1212.) je navedeno, da so od strank postavljeni razsojevalci, sedem po številu, določili, naj se oglejski patriarh odreče s prisego vsem namišljenim pravicam. Po reg. št. 212 (l. 1213.) je bila med soprogoma sklenjena daritev potrjena s prisego, vendar ne darovalca, ampak šestih plemenitih oseb, ki so se prizadevale, da je darovalčev zet obljubil, da njegove soproge nikoli ne bo nadlegoval. V sporu med koroškim vojvodom Bernardom (l. 1213., reg. št. 214) in gospodom Werilandom iz Vojnika so prisegli trije starejši možje, kod tečejo meje, potem so še ministeriali enako prisegli. Še pozneje je ponovno priseglo dvanaajst izmed prejšnjih prič, na kar je vojvoda stvar razsodil po prisegah. V prepiru med piranskimi prebivalci in koprskim škofom l. 1216. (reg. št. 250) so pod prisego na široko izpovedali o izvrševanju oblasti: presbiter Venerij, svečar Walter, vratar Ivan, sodnik Tison in še več drugih; zaslišanje je izvedel *notarius rogatus Manfredus* v navzočnosti papeževega delegata. Po reg. št. 293 (l. 1218.) sta sklenila oglejski patriarh in beneška občina pogodbo. Da se bo vse tako izvršilo, kot velewa pogodba, sta stranki prisegli in sicer Henrik iz Gemone v imenu patriarha, Sinrid iz Pevme pa v imenu goriškega grofa. V reg. št. 322 (l. 1220.) je govora o zaprisegi notarja, ki jo je storil za gastalda Adelolda zadržan poročstva, ki ga je prevzel napram oglejski opatici. Papež Honorij je oprostil vazale oglejske cerkve prisega, ki so jo storili Trevizancem (reg. št. 335, l. 1221.). V isti zadevi je prišlo istega leta še do prisega štirih plemenitav, da bodo pomagali oglejskemu patriarhu (reg. št. 343) in pa do odveze od prisega (reg. št. 345). Po reg. št. 346 (l. 1221.) pa je grof Viljem iz Loža s prisego potrdil, da je odstopil neko vas oglejski cerkvi. Po navedbah v reg. št. 417 (l. 1225.) so pre-

bivalci iz Bal — dva sta imenovana — prisegli, da se hočejo ravnati po ukazih oglejskega patriarha itd. Koroški vojvoda Bernard je bil večkrat pozvan, da naj povrne škodo bamberski cerkvi, pa se ni oziral na svojo prisego in odrekel vsako zadoščenje (reg. št. 520, l. 1230.). Trije meščani iz Pirana so v svojem imenu in kot pooblaščenec sodnikov, svetovalstva in občine mesta Pirana prisegli na evangelij večno prijateljstvo z oglejskim patriarhom; navedene so (reg. št. 537, l. 1231.) podrobne obveze. Papež Gregor IX. je po reg. št. 595 (l. 1233.) oprostil oglejskega patriarha vsake prisige in vsakega poročstva napram Henriku iz Bekštajna. Reg. št. 598 (l. 1233.) vsebuje prisego zvestobe občine Trst, njenih sodnikov in odvetnikov s podrobno navedenimi obvezami. Na kraju reg. št. 618 (iz l. 1234.) je kot sestavljavec listine podpisan: *Ego ... sacri palatii notarius iuratus rogatus*. Prepir med Koprčani in oglejskim patriarhom ter goriškim grofom se je končal s pogodbo, ki sta jo potrdila patriarh in grof. Po njunem ukazu sta prisegla ministeriala grofa in patriarhov, da bode ta skrbela za veljavnost te pogodbe (reg. št. 685, l. 1238.). V neki pravdi pred oglejskim patriarhom sta bila dva prebivalca iz Pulja zaslišana kot prič; potrdila sta zločin, ki ga je zagrešila piranska občina, in odgovorila na posebno vprašanje, da je treba navedeno občino zaradi vzetih denarjev kaznovati. Stvar pa ni šla gladko dalje (reg. št. 690, l. 1238.). V reg. št. 696 (l. 1238.) je navedeno, da morajo konzuli mesta Koper priseči, da se bodo ravnali po patriarhovih statutih, prej pa še ne smejo sodstva izvrševati. Henrik iz Dravberga (reg. št. 706, l. 1239.) potrdi prodajo vasi, kupi odvetništvo, odkaže mitnino samostanu in priseže na vsebino sklenjene pogodbe. L. 1239. (reg. št. 715) so prisegli za-se in za Koprsko občino sindiki in zastopniki koprskih svetovalcev in občine, da se bodo držali razsodbe, ki jo je proglasil goriški grof Majnhard kot izvoljeni razsodnik. Pogodbo (reg. št. 764, l. 1241.), ki sta jo sklenila briksenska cerkev in goriški grof, potrdijo s prisego po štirje ministeriali od vsake strani. Reg. št. 770 (l. 1241.) navaja, da je med drugimi tudi tržaški škof prisegel in obljubil, da bo delal na to, da potrdi oglejski patriarh tisto, kar jim je grof obljubil.

III. Kategorizacija navedenih srednjeveških priseg.

§ 9. Po pregledu virov, ki nam jih nudi Gradivo Franca in Milka Kosa, moramo le obžalovati, da se ne moremo okoristiti še za nadaljnjo dobo srednjega veka enakih regestov. Ker pa bomo trčili na izvestja o prisegah v opisu obredov ustoličenja na gosposvetskem polju iz druge polovice XIII. stoletja in utegne biti za razlago odločilno, kakšne vrste priseg so obstojale v tej dobi, naj najprej kategoriziramo vrste priseg, kakor smo jih spoznali v doslej obravnavanem gradivu. Na to se bomo bavili s prisegami, ki so se pojavljale v sosednih deželah, zasedenih v tej dobi po Jugoslovanih.

Kategoriziranje se more in mora izvršiti po različnih vidikih.

V pogledu na versko podlago smo videli, da se vrše na poganski način (l. 932.; I., 165;¹⁸ l. 900.; I., 324) ali na krščanski (l. 602.; I., 135; l. 801.; II., 1), pa tudi v isti zadevi na oboji način (l. 580.; I., 87). Za krščanski način smo mogli ugotoviti, da se je prisegalo ob dotikanju evangelijev (l. 602.; I., 135; l. 949.; III., 397) itd. ali svetinj (l. 869.; II., 209), enkrat z mečem v roki (l. 1205.; V., 34). O načinu, kako se je prisegalo na poganski način, iz našega gradiva nismo izvedeli ničesar ter se moremo v tem pogledu pozivati na zgorejšnja izvajanja pod II. 1 in pa na regest V., št. 324 iz l. 900. Prisega Madžarov ob »razrezanju psa« l. 1181. ne bomo šteli za poganski način priseganja, ker so bili Madžari tisti čas gotovo že na splošno pokristjanjeni.

Pri tej priliki pa moramo ugotoviti sledeče: Največ priseg, ki smo jih mogli navesti, izvira iz pokrajin ob vzhodnih bregovih Jadranskega morja, ki so bile v prvi vrsti najbolj izpostavljene jakim vplivom katoliške verske miselnosti. Torej bi mislili, da skoraj ni bilo več možnosti obstoja obredov, ki bi spominjali na poganstvo. In vendar smo zasledili v l. 1165. način obavljanja katoliške prisega, ki je ohranila še elemente poganske miselnosti, dasi gre tudi tu za kraj ob Jadranu. To je polaganje prisega »*ante fenestram monasterii*« (reg. IV., št. 428). Slutimo, da je ta način naveden vprav

¹⁸ Rimska številka pomeni odslej knjigo Gradiva, arabska pa zaporedno številko v dotični knjigi.

kot tipičen primer, ker je bil odrejen za večje število pri-sežnikov vpričo »dobrih ljudi« morda na posebno zahtevo strank, dočim se je ta način pri drugih prisegah navadno opuščal ali opustil posebno omeniti v listini. Prisega se je vršila na krščanski način, toda p r e d o k n o m s a m o s t a n a , namreč vsekakor pred odprtim oknom, sicer bi to ne bilo posebej zaznamenovano. V poganskih časih in razmerah so imeli prisežniki strah pred zlimi duhovi, ker bi se maščevali za storjeno krivo prisego. Da bi jih pa prav gotovo zadele posledice morebitne krive prisega, naj se omogoči dostopnost slišanja storitve v kar največji meri. Za to se odpro okna, pa tudi vrata cerkve ali poslopja. O posnemanju poganskih obredov toži oglejski patriarh za okolico Metlike še v l. 1228. (reg. V., št. 486). O obstoju podobnih iz poganstva izvirajočih naziranj še dandanes nam priča rečenica: »Tako imate vse odprto, kakor da bi prisežal'.« (To nam je sporočil za sedanji čas z Blok g. notar Matija Marinček iz Novega mesta.) Enako nam je znano (izvestitelj g. priv. docent dr. Stojan Bajič iz Ljubljane), da kmet ni dovolil, da bi sodnik priče v hiši zaprisegal; to se je moralo zgoditi pred hišo na prostem, kamor so mizo prenesli.¹⁹ Če se je tako naziranje med prostim ljudstvom še do danes ohranilo, nastalo je že prej in se zasedrilo v spominu po ustnem sporočilu prav iz tistih časov, ko se je prvobitna poganska pravna zavest utapljala v novi krščanski.²⁰

Da nam je pokazalo doslejšnje raziskavanje a s e r t o r i č n e prisega izven pravd (II., 28 in l. 804.), zlasti pri mejnih sporih in razmejitvah (IV., 148 iz l. 1139.), pa tudi v pravdnem postopku (II., 124 iz l. 840.), dalje kopico p r o m i s o r i č n i h priseg zastran izpolnjevanja pogodb (poroštva za varnost, jamstva za druge, podložniške zvestobe, meščan-

¹⁹ Tudi pokanje z biči, streljanje iz pušk o porokah, o božični noči i. pod. je v zvezi s poganskimi nazori; tako naj se zli duhovi odganjajo, da ne bi prinesli nesreče ali škode. Gl. N a v r a t i l , Slovenske narodne vraže in prazne vere, L. M. Slov. 1887., str. 127 et passim.

²⁰ Mimogrede naj navedemo citat Dr. G. C o n t e n a u , P. d. R. 199 (iz knjige M a r k o v i ć , Zakonik Hamurabia, str. 26), ki ga ne moremo kontrolirati, pa spada gotovo sem: »U procesima svedočenje često je vršeno na hramovim vratima pred amblemom božanstva, kojim se zaklinjalo.«

ske pokornosti, izpolnjevanja stanovskih dolžnosti itd.), o tem ni da bi še natančneje razpravljali. Zelo pa nas zanimajo pojavi, da se je promisorična, pa tudi asertorična prisega polagala na ukaz (V., 9 in 25, l. 1202.) in pa po pooblaščenih (V., 293, l. 1218.; V., 537, l. 1231.; V., 764, l. 1247.). To nas vede k vprašanju, na kakšni psihološki podlagi so namestniki ali pooblaščenici prisegali, ali na to, kar so s svojimi čuti videli, slišali, občutili, ali pa na nekaj čisto drugega, namreč na svojo dobro vest in prepričanje, da tisti, ki priseže, ne prisega po krivem, ker je po njihovi vednosti verodostojen, vseskozi pošten človek.

Tako pridemo do institucije s o p r i s e ž n i k o v, ki se pojavljajo že zelo zgodaj (II., 124, l. 840.; II., 258, l. 880, itd.), ko pogansko mišljenje gotovo še ni bilo povsem izkoreninjeno.

Pr eden pa se bomo bavili s s o p r i s e ž n i k i, ne smemo opustiti, da navedemo še novo razlikovanje asertoričnih priseg — p o d o k a z n i m o č i. So prisega, ki pomenjajo a priori obligatorično popoln dokaz, t. j., predmet trditve je absolutno dokazan (n. pr. II., št. 23 iz l. 804.; IV., 75 iz l. 1027.; IV., 148 iz l. 1139.; V., 214 iz l. 1213.). Druge prisega pa so tudi takšne, ki tvorijo samo relativen dokaz, t. j., njih dokazna moč se šele presoja po nadaljnem poteku dokazovanja, ki jo lahko preobrne. Poslednjih priseg je več; k njim bi morali šteti poleg asertoričnih vse promisorične.

§ 10. Ko se vračamo k s o p r i s e ž n i k o m (tudi »prisežnim pomagalcem«, hrv. »suklevetnici«, naj se pozovemo na razlago besede »rota« (gl. zg. l. 2) in njeno razmerje do izraza »prisega«. Takoj moramo ugotoviti, da je v prvem slovanskem književnem spomeniku v Brižinskih spomenikih, ki so nastali okrog l. 1000., v vseh treh molitvah uporabljen izraz r o t a, in sicer: »Ili une-praud-nej rote« (l. 18); u »gongenige Ete roti, Choi se lh nepazem« (II., 21), in »Uzpitnih rotah« (III., 30). V vseh treh primerih gre za oznako k r i v e prisega, v vseh treh pomeni »rota« našo današnjo prisego, morda tudi zakletev. Povsod misli pisec na težak greh, ki spada celó med najtežje.

Če pomislimo, da se je v zapadni Koroški v slovenščini govorilo samo o »roti«, ne pa že o prisegi ali zakletvi, dasi so se, kakor smo videli, v drugih pokrajinah blizu Jadrana

že davno vršile prisege po krščanskem obredu, potem smo upravičeni dejati, da se je v zapadni Koroški tudi izraz za institucijo »rote« kot prisege ohranil za neko vrsto prisege, povzeto iz germanskega prava. Domnevati moramo, da so Slovenci, ki so bili v ozkih stikih z Bavarci 2—3 stoletji, sprejeli način priseganja v rotah, t. j. skupini (prvotno vedno oboroženih) ljudi, ki jo je vodila oseba kot stranka, drugi pa so se držali ž njo in med seboj za roko in za njo enoglasno govorili, kar je bilo treba za dokaz potrditi, ne da bi se pri tem dotaknili kakršnegakoli predmeta. K tej domnevi nas napotuje tudi dejstvo, da so bili obrazci za molitve namenjeni slovenskemu preprostem ljudstvu, ki do časa brižinskih spomenikov do polaganja prisege po svoji lastni vesti in vednosti« gotovo še ni prišlo. Za takšno razlago govori tudi pojav skupinskih priseg, kjer pa tvori skupino različno število oseb, ki pa vendar prisegajo popolnoma soglasno, prav za prav enoglasno. Negotovo je to število v reg. I., št. 165 iz l. 632.; tudi ne vemo, kakšna prisega je to bila, dasi je rečeno, da je ustrezala njihovim (t. j. prisežnikovim) običajem (*ut eorum mos erat*). Isto velja za reg. I., 195 iz l. 698., kjer pa je šlo že za krščanske prisege, čeprav razkolnikov. Za istrske prebivalce, ki prisegajo, pa niso po številu navedeni, gre v reg. II., št. 23 iz l. 804. l. 880 (reg. II., št. 258) pa imamo že navedbo določenega števila soprisežnikov; dvanajst izvoljenih mož mora biti, če gre za vrednost pravnega predmeta preko 12 liber (gl. tudi II., št. 5). Patriarh Popon je sam z osemnajst možmi promisorično prisegel (II., št. 60 iz l. 1024.). Istega leta nalaga papež Poponu pod prisego treh oseb, da izpolni obljubo. Tri leta pozneje pride do prisege na ukaz s štirimi soprisežniki. Za XII. stoletje imamo regeste meščanov, prebivalcev brez navajanj števila, pa tudi z navedbo 6, 10, 12 itd. Za XIII. stoletje smo videli, da se postavljajo zapriseženi razsojevalci, notar je zaprisežen, prisega se polaga skrivaj, na meje prisegajo trije najstarejši možje in pod. Vse to kaže jasno, da se je v prvih stoletjih po sprejemu krščanske vere vršila borba med krščanskim načinom priseganja, ki veleva, da naj se s prisego individualno potrdi ali izpove to, kar prisegajoča oseba sama ve, ker je to videla, slišala, čutila (*consciūs*) ter hoče in zavestno zastavlja za resničnost svojo dušo, t. j. individualni

posmrtni blagor po nauku katoliške cerkve —, in med preostanki germanskega pojmovanja priseganja v skupinah, kjer je šlo za enoglasno kolektivno potrditev poštenosti in verodostojnosti tistega, ki se pravda ali je na pravdi in je oddal važno, odločilno izjavo sam s soprisežniki (*coniuratores* sukletvenici, *Eideshelfer*). Pri tem je že prav gotovo imelo svojo vlogo tudi dejstvo, da se je zapadna katoliška cerkev borila zoper težke imprekatorne zakletve,²¹ čemur so seveda sodna oblastva načeloma sledila.

Na vprašanje, odkod je vzela tista oseba, ki je morala priseči, svoje soprisežnike, se ne da enotno odgovoriti. Na Anglškem so smeli biti le — sosodje. Po naših virih je govora o izvoljenih soprisežnikih, na drugi strani pa tudi izbranih. Zdi se, da se je rešitev tega vprašanja ravnala pri nas po smotru prisega. Za promisorične prisega so se pač soprisežniki največkrat sami ponujali in so bili sprejeti ali pa odklonjeni itd. Pri asertoričnih prisegah pa je bila izbira gotovo prepuščena stranki, ki naj bi prisegla.²²

IV. Ustrezna raziskavanja o jugoslovanskih prisegah.

§ 11. Naj vsaj v nekaterih potezah označimo, kakšen značaj so imele prisega pri južnih sosedih Slovencev v poznem srednjem veku.

Po Mažuranić-u²³ navedemo listino o pogodbi iz l. 1100., čije *corroboratio* (zakletva) se glasi: »Iže to poišče, klini ji bog i blažena bogorodica i četiri evang'lista«; Kulinban piše l. 1189. »prisezaju«. O načinu priseganja navaja se (iz Tkalčevih »Povjesni spomenici sl. kr. g. Zagreba«) položitev pred oltarom, na evangelije; če treba, da ista stranka

²¹ Prim. Mažuranić, o. c. str. 304. F. Zigelj je točno poudaril, da »su se samo viši staleži kod Slovena podvrgavali značajnim promenama, dok je narodna masa živela po svojim starodrevnim običajima gotovo iz vremena neznabožačke starine« (Solovjev, Predavanja iz istorije slov. prava, str. 39).

²² Mimogrede naj omenimo, da je Vinodolski zakonodavec (1288.) odredil, naj stranka, ki mora priseči, najde svoje soprisežnike, kjer jih more in hoče, dočim so na Bavarskem v nekih primerih določili osebe, ki si mora izmed njih stranka pridobiti potrebno število soprisežnikov (»System der Vorschlagsliste«; gl. Müller: Studien zum Inzichtverfahren nach bayerischen Quellen [1939], str. 25, 44.

²³ o. cit., str. 504, 1145, 1261.

večkrat priseže, gre okoli oltarja; prisežnik se postavi na spornem zemljišču, zakopan je do pasu v sporni zemlji; evangelije so prinašali tudi na zemljišče, kjer so prisegali. Dvanajst porotnikov izreka prisego hkratu s pravdno stranko.

V i n o d o l s k i zakon iz l. 1288. ima na več mestih izraz »rota« za prisego (čl. 7., 9., 64., 69.), na drugih mestih piše »prisegati« (čl. 9., 11., 42., 43., 45., 56., 72., 73.), v čl. 69. pa se poslužuje naravnost obeh izrazov: »da s onu rotu prisegu«. Značilno je, da pozna rotnike v smislu prisežnikov (*iurati*) in da predpisuje zanje v primeru čl. 56., da se morajo prisežniki »taknuti ruki i reči u tu ruku...« itd., kar spominja na germansko poreklo »*cohors rupta*« = »*Rotte*«. Za zapriseženo osebo se upotrebljava izraz »ročeni«. Za prisego se predpisuje način: »ima priseć i taknut u sveto evangelije« (čl. 42.), kraj prisege pa naj bo tisti, ki je določen po običajih. Soprisežnikov je lahko 6, 12, 25, pa tudi 50; dosledno šteje zakonik tako, da govori o osebi, ki dokaz izvaja, posebej, a prišteva ji 5, 11, 24 ali 49 drugih oseb. Če le-teh oseba ne more pridobiti, priseže dokazujoča oseba sama tisto število priseg kot je oseb, ki so za dokaz po zakonu potrebne. Vinodolski zakonik pa pozna že zaprisežene »poslanike« in »pozovnike«, torej uradno zaprisežene osebe kot pomočnike v pravdi (čl. 72., 73.). Ima pa že predpis, da je za dokaz, ki naj gre zoper pristava, treba zaprisege treh sposobnih ljudi: ti po naših mislih niso »*coniuratores*«, ampak »*conscii*«. Ves ta zakonik kaže nazorno, kako se je borilo novejše, na rimsko pravo naslonjeno pravo s preostanki, ki so se ohranili iz poganstva.

Po »I s t a r s k o m r a z v o d u«, ki je nastal okoli l. 1300. (navajajo se letnice 1275., 1305. in 1325.), se je ugotavljanje pravih mejâ vršilo tudi po »starcih« ali »dobrih ljudeh«. Pri obhodu spornega sveta so ti »starci« ali »dobri ljudi« hodili pred komisijo s križem v roki, »paleći svijeće«, kazali meje, ki so zanje vedeli od svojih prednikov ali so jim bile znane od prejšnjih obhodov (razvodov), pa so na svoje navedbe prisegli (»rota«). To priseganje se je vršilo hkratu od večega števila prisežnikov.²⁴ Navzlic temu pa je šlo tu brez dvoma za prisego »*consciorum*«.

²⁴ M. Kos, Studija o Istarskom razvodu, str. 130—132.

Poljički zakon (1400—1440) navaja o načinu priseganja, ne da bi se poslužil izraza »prisega«, da: »jedna strana vodi porotnike, druga nosi moči i zakletvu«. Moči so svete »reliquia«, »zakletva« pa je obrazec, napisan v to svrhu, da ga »rotnici« izgovorijo za prisego.

Sintagmat Matija Vlastara (v srbskem jeziku izdan l. 1346.) piše pač po bizantinskih uzorcih, da se škofje in kleriki sploh ne smejo »kleti«; oni svojo izjavo zapišejo in to velja, kakor da so prisego storili. Nikogar, ki se na Boga zakolne, ne zadene kazen po zakonu; kajti kletev dobi zadosti kazni v božanstvu. Dovoljeno je, zakleti se na carja »iz toplih osečaja«. Če se pa kdo v nekem sporu zakolne na carja po krivem, izgubi pravdo, odnosno propade mu dokaz, sam pa postane brezčasten. Sodnik naj naloži vobče tistim prisego, ki o njih verodostojnosti obstojajo dvomi. Kdor stori prisego po nalogu sodišča ali po pristanku druge pravdne stranke v cerkvi, dotaknivši se sv. evangelijev, pa se zaloti na krivi prisegi, temu se odreže jezik. Isto se zgodi krivim pričam. Jezikovno se poslužuje ta sintagmat za prisego izraza »kletva«; izraza »rota« ne pozna, kar kaže, da vplivov germanskega prava v tem oziru ni bilo.

Tudi »zakon blagovernago i hristoljubivago cara Justiniana o zapisaniji« (pred l. 1346.) ima na enem mestu (čl. 5.) določbo o soprisežnikih. Tisti, ki je sprejel listino, pa se mu je izgubila, mora dati »pet svédetelu, dost věrnjih, da ga oprave«, torej s prisego opravičijo.²⁵

V Dušanovem zakoniku (1349, 1354) je na mnogih krajih govora o prisegah, pa tudi o »duševnikih« in »porotnikih«. Tekelijin-Sofijski prepis govori v čl. 3. o svatbi, ki se ne sme »učiniti bez venčanja i zaklinjanja«. Mišljena je brez dvoma prisega promisoričnega značaja o izpolnjevanju zakonske zvestobe. V členu 76. (Novakovičeve štetve) gre za »duševnike«, ki cenijo škodo o malomarni popašnji. Etimologija besede kaže na to, da so se zaklinjali na dušo, da bodo nepristransko vršili svoj posel. Po čl. 106. se

²⁵ Razlaga je prevzeta iz: Taranovski, Istorija srp. prava u Nemanjičkoj državi, III., IV., str. 203, celotni tekst gl. Solovjev, Zakonodavstvo Stefan Dušana, str. 237.

morajo vlastelini opravičiti »s poroto«, dočim sebi »segajo v kotel«. Prvi imajo pravico priseči z izvestnim številom so-prisežnikov, drugi — nižjega staleža — pa se morajo podvreči »ordalu«. V čl. 151. do 154. je govora na splošno o poroti. Porotniki so stari »kletvenici« (*coniuratores*), ki bi morali jednoglasno odločiti v pravdi, če bi bili po german-skem pravu ustrojena institucija. Za poroto v postopanju radi zločinstev je predpisano, da porotnike »pop u rizah zaklne« in to v cerkvi (čl. 151.). Porota, torej prisega v skupini s soprisežniki, opravičuje tudi pri obdolžitvi plena iz tuje zemlje (čl. 132.). Naloga zapriseženih porotnikov (6, 12, 24) pa ni, da bi »pomirjevali«, ampak oni naj opravičijo ali okrivijo obdolženca, toda odločuje večina (torej *Beweisjury*, ne *Gerichtsjury*).²⁶ Porota zaupnih ljudi daje vero o trditvi, da se je blago izgubilo, ki je bilo zastraženo (čl. 160.). Duševnici opravičujejo tistega, ki trdi, da je kupil konja v zemlji določene osebe, da ne plača globe (čl. 193.).

Iz vseh teh zgoraj navedenih določb srbskih in hrvatskih pravnih spomenikov vidimo jasno, kako se tedaj še vedno vrši borba med starim, pod vplivom poganstva nastalim pravom in pa med novim, ki ga usmerja krščanstvo. Zlasti opozarjamo na zakonito priznan način reševanja kazenskih pravnih z božjo sodbo (ordali), h katerim spada tudi dvoboj. J i r e č e k je pisal, da se je v državah, ki so bile predhodnice današnje Francoske, sodni dvoboj odredjeval z zakoni namesto zakletve. Kdor je bil preverjen, da bo resnico dokazal z zakletvijo, o tem se je mislilo, da veruje, da mu bo Bog v dvoboju pomogel do zmage, torej da doseže isto kot s prisego, ljudje pa da se rajši in prej krivo zakolnejo nego izpostavijo nevarnostim dvoboja. Rimsko pravo pa je bilo nasprotno božjim sodbam in ordalom. Leta 1258. je patriarh zavrnil ponudbo Mihajla Paleologa, da se opraviči z »mazijo«²⁷ češ da to ni več običaj ne Rimljanov, ne modrih

²⁶ Gl. o različnih mišljenjih značaja porote: D o l e n c, Dušanov zakonik, str. 87; S o l o v j e v, Predavanja z istorije slovenskih prava, str. 193, se je priključil našemu naziranju.

²⁷ »Mazija« je bil ordal, ki se je opravljal s prenosom razbeljenega železa izpred cerkve na oltar v cerkvi: N o v a k o v i ć, Zak. c. Stefana Dušana, str. 207, 208; D o l e n c, Dušanov zakonik, str. 164; isti: Pravnozgodovinski prikaz dokaznega postopanja, ZZR, XII., str. 11.

Grkov. Navzlic temu ureja Dušanov zakonik še ordale in dvoboj. Pripomniti pa moramo, da se ista borba zoper dvobojevanje v svrhu razsoditve spora opaža tudi drugod. Na Angleškem je bilo sojenje po ordalih prepovedano l. 1219. Kralj Rudolf Habsburški je v deželnem ročinu za Štajersko l. 1277. zabranil dvobojevanje in ukazal, naj se nadomesti po dokazu s pričami. Benetke pa so še l. 1421. — po doždu Foscari-ju — prepovedale, da bi se v predpise, ki se tičejo zapalosti fevdov, unašale iz starejših določb odredbe o sodnem dvoboju kot dokazanem sredstvu.

§ 12. V dobo, o kateri smo ravnokar razpravljali, spadajo tudi prisege, o katerih je — seveda le mimogrede — govora v dveh prepisih Švabskega zrcala. Ker gre tu za ustoličenje deželnega kneza na Gosposvetskem polju, torej za določen obred koroških Slovencev, leži na dlani, da se moramo z omenjenimi prisegami nekoliko bližje baviti, zlasti, če hočemo pri tej priliki rešiti vprašanje o značaju prisege.

Rokopis iz Giessen-a

Ain herzog von Kaerenden der ist ains romschen richs Jeger maister in sol och nemen ze hertzogen han noch nemen den die fryen landsaessen in dem Land die sont in ze herren nemen vnd anders nemen das sint die fryen geburen²⁸ des selben Landes die nement ainen richter vnder in selber der si denn der waegst vnd best dunkt vnd der wisost vnd sehend en Kainen odel an nun sie bydertkait vnd tuond das uff den and den si dem land vnd och den lantlüten getan hant. Der selb Richter fraget dann die lantsaessen all vnd ieglichen besunder uff den aid, den sie geswören hant...

Rokopis iz Sct. Gallen-a

Wie ain Hertzog von Kaernden hett sine Recht von dem Lande vnd och dem Rich. Er ist ouchdes Römischen richs Jaegermaister. In sol ouch niemand ze Hertzougen noch zu heren han noch nemen denn die fryen landtsaessen in dem land. Die sond ouch in ze heren nemen vnd anders nieman. Das sind die fryen geburen desselben Landes die haisset man die lantsaessen in dem Land. Die nemen ainen Richter vn der Innen selber, der sie der waegst der best vnd der witzigost deucht. Sie sechen ouch enkain adel noch gewalt an, wan biderbkait vnd warhait vnd tuend ouch daz vff den aid den sy lantluetten vnd dem land geschworen haben. Der selb

²⁸ = Bauern — kmetje.

richter fragett dann die lantsaessen all vnd ouch Yettlichen landsaessen besunder uff dem aide, den sy den Richtern, dem Land vnd lantsaessen geschworen vnd getoun hand Ob sue der selb hertzouge, dem Land vnd den landleutten nuch vnd Guett dunke...

Tukaj je torej govora o prisegi »richter«-ja (naj ga, da ne bo zamenjavanja v tem poglavju, imenujemo »*sententiator*«) in svobodnih »*landsaess*«-ov. Vpraša pa se, kakšen lik in pomen je imela njihova prisega, ali promisoričen, ali asertoričen, individualno ali kolektivno opravljen obred?

Preden poskušamo rešiti ta vprašanja, treba ugotovitve, kam postavimo začetek teh prepisov (*annus a quo in ad quem*). Pred postankom Švabskega zrcala okoli 1275. l. ni misliti na opis obredov ustoličenja, po prenehanju obreda l. 1414. pa tudi ne. Največkrat se govori v književnosti, ki je že skoraj nepregledna, o posnetku opisa po spisu *Johannis Victoriensis Liber certarum historiarum*, Avtor, vetrinjski opat, je umrl v času od 1345. do 1347., svoje zgodovinsko delo pa je začel sestavljati l. 1340.²⁹ Ni torej izključeno, da je ta opat še kot mladenič doživel ustoličenje Majnharda Tirolskega l. 1286. na Gosposvetskem polju. Opisa v prepisih Švabskega zrcala sta po vsej verjetnosti nastala po l. 1340. in pred l. 1414. Mal misli celó, da je bil prvotno obred opisan že v XIII. stoletju.³⁰

Za to dobo pa smo ugotovili, da se je vršila tiha borba med priseganjem po predkrščanskem (slovanskem, germanškem) in krščanskem značaju.

Poglejmo sedaj, kdo je prisegel. V obeh rokopisih je rečeno »*richter*« in pa »*fry landsaessen*«. Kaj so drugi, kaj je prvi, o tem gredo mnenja vsaksebi. Registriramo samo dvojce. Milk o Kos³¹ smatra, da so »*landlütte*« Kosezi (*Ed-*

²⁹ Kos, Gradivo, IV., str. CVII.

³⁰ Mal, Schwabenspiegel in Koroško ustoličenje, GMDS. XIX. (1938), str. 112.

³¹ Zgodovina Slovencev, str. 92.

linge), Josip Mal³² pa, da so »dobri ljudje«, t. j. člani »veče« kot ljudskega sodišča. Pri prvi razlagi ni mogoče razumeti, zakaj se ni uporabljal izraz *Edlinger*, če so le-ti identični s *fry Landsaess*, in pa zakaj je rečeno enkrat »*fry Landsaessen*«, drugič pa »*Landleutte*«. Zoper drugo razlago pa govori to, da se niso »dobri ljudje« kot sodniki nikjer in nikoli zaprisejali, ampak njihova neprerekana avtoriteta jih je postavljala na mesto sodnikov med svojimi vrstniki. Tudi je izraz »veča« ustanovljen za sodni kolegij (*corpus*), ne pa za celotni ljudski zbor. Nikjer v naših zaznamkih nismo trčili na prisege stalnih sodnikov, ampak samo izbranih razsodnikov. Sodniška zaprisega je znak, da je dobil sodnik pravico izrekat *Bann und Acht*, nek poseben *imperium*. To pa je vprav značilno nasprotje s pravicami »dobrih ljudi«. Do XIII. stoletja so zaznamovane le zaprisege sindmanov (*testes synodales*, gl. reg. IV., št. 157 iz leta 1140.), notarjev (gl. reg. V., št. 322 iz l. 1220.), poslanikov, pozovnikov, pristavov (gl. Vinodol. zak. zg. pod 9.). Vseh teh pa ne moremo šteti med sodnike. Nikakor ne bi šlo, da bi mogli izbirati deželnega kneza z večino glasov (vnd ouch die Lantsaessen, So da der merzal [*Mehrzahl*], erwellt vnd ze nemen gesprochen ist),³³ ako so bili tisti sodniki člani večje. Tudi si ne moremo misliti, kako naj bi bili »dobri ljudi« (= večja) predstavljali vso deželo Karantanijo do skrajnih mejâ kot sodišče. Kdo bi tvegala izvolitev vnaprej neugotovljenega števila članov večje, ko bi poslovala šele na dan sestanka?

Poskusiti hočemo, da rešimo sporna vprašanja na ta način, da smatramo ves volilni zbor za zbor *ad hoc* sklicanih vseh svobodnih ljudi, ki so morali biti, odkar je bavarska vladavina to zahtevala, zapriseženi, na zvestobo državi in deželi, pa tudi sententiariju (*richter*), ki ga pa ne smatramo za pravega in izključnega sodnega organa, ampak za starejšino, ki je upravljal in tudi sodil, in če je bil posredovalec med slovenskim ljudstvom in bavarskim knezom. Sprva, v slovenski državi Karantancev, menda ni bil zaprisežen, pod

³² l. c. str. 126, 127 in pa: Frühgeschichte, v Résumé: Volksversammlung = večja.

³³ Mal, Schwabenspiegel in Koroško ustoličenje, str. 120. Tudi v Istarskem razvodu (iz začetka XIV. stol.) je govora o »starih ali dobrih ljudeh«.

vladavino Germanov pa prav gotovo. Najraje bi rekli, da so imeli ti sententiariji od vsega početka iste funkcije kakor drugod župani.³⁴ Saj smo že v l. 787. (reg. l., št. 270) srečali prvega pod tem naslovom znanega slovenskega župana Phissa, ki je moral Tasilu, frankovskemu kralju prisesti zvestobo, samo po sebi umevno po krščanskem obredu in promisorično. Usoda, ki je njega zadela, je bila čisto naravno usoda vseh poznejših županov, pa najsi so kot kosezi (*Edlinge*) prišli v ta položaj ali pa drugače. Verjetno in v duhu postopanja bavarskih knezov je bilo, da so pustili Slovincem njihov stari način izbiranja knezov iz dobe pred bavarsko vladavino. Dan zborovanja na Gosposvetem polju se je določil vnaprej, a nanj so se povabili župani, samo da so bili le-ti tedaj že na državo in deželo zapriseženi, starejšina v zboru pa je bil kosez iz Blažuje vasi.³⁵ Vsi tisti, ki so imeli opraviti z ustoličenjem koroškega vojvode ob volitvi pri Krnskem gradu, kakor tudi na prestolnem kamnu na Gosposvetem polju, so bili torej zapriseženi promisorno po krščanskem obredu na svoj teritorij, predstavljan pač po zbranih zapriseženih veljaki, kosezih, starešinah ali županih. Da bi bili sodelovali prav vsi prosti kmetje (*fryen geburen*), na to pač ni misliti. Toda prisega se ni polagala *ad hoc*, ampak je bila že položena kot prisega zvestobe od prej, po zahtevah prejšnjega deželne kneza, ki ga sedaj nadomešča novi knez v sporazumu s slovenskimi prebivalci. Koncesija prisega zvestobe, položene enkrat za vselej, se zdi, da je nov element pri od prej obstoječem načinu izvolitve in ustoličenja slovenskih knezov. Izcimil se je sam po sebi, pa ga je pametna politika nemških osvojevalcev toliko časa trpela, dokler je bila izguba prestola vojvode za nemške ljudi še vedno stvar možnosti. Za-

³⁴ Prim. Gruden, Slovenski župani, str. 15, ki prevzema nazor Ankershofen-a: »Bei dieser Einteilung des Landes in Komitate mag die unter den slavischen Fürsten bestandene Teilung in Zupanien wenigstens zu Grunde gelegt worden sein.« Gruden govori tudi še o delovanju naših velikih in malih županov.

³⁵ Zakaj se je to vršilo vprav pod Krnskimi gradom in na Gosposvetem polju, to je vprašanje za-se, ki ne spada v okvir naše razprave. Smemo pa vendarle izjaviti, da utegne biti temu pravi povod kontinuiteta s kakšno podobno pravno ustanovo iz rimskih časov.

prisega zvestobe je miselna podlaga Germanov in je imela svrho, da bodo Slovenci sprejeli tujega, vsaj po obliki še »voljenega« kneza za svojega, kakor so nekdam sprejemali svobodno si voljene kneze.

V. Odločilni vplivi rimskega in cerkvenega prava na priseganje v stanovski državi do kraja srednjega veka.

§ 13. Ako pregledamo skromne vire, ki nam pričajo o prisegah pri Slovencih, negativne in pozitivne, za dobo po ravnokar obravnavanih opisih ustoličenja koroških knezov, moramo vnaprej ugotoviti, da se kažejo čim dlje tem bolj jaki vplivi rimskega prava. Predvsem je odločilna bližina Italije, dalje absolutistična tendenca vladarjev slovenske zemlje vključene v stanovsko državo, ki se kaže v načelu: »*Quod principi placuit, legis habet vigorem*«, slednjič pa tudi cerkvena politika, ki je dajala prednost rimskemu pravu: »*Ecclesia vivit lege Romana*«. Ni čuda, da se postopoma izgublja stara prisega, čije moč in pomen je tičala v skupinskem nastopu več ljudi (»*rotte*« = *rota*) kot pomočnikov stranke, ki prisega, zatrjujoč njeno polno verodostojnost. Izgublja pa se tudi nadomestilo prisege, ki smo ga spoznali v božji sodbi. V novi stanovski državi gineva staro ljudsko pravo.

Prepoved dvoboja kot način rešitve spora je bila izrečena že v deželnem ročinu za Štajersko l. 1277. O tem smo že govorili, tu pa moramo dodati, da ne vemo, ali je bila že tedaj zakon za slovensko ozemlje. Pač pa je postala zakon s tem, da je prešla v t. zv. Fridericiansko konfirmacijo iz l. 1444., ki je veljala po ročinu koroške dežele tudi za to.³⁶ Očividno je Rudolf Habsburški zabranil dvoboj kot neke vrste božjih sodbâ iz paganskih časov ter jih hotel nadomestiti s *consciî* ali *coniuratores*; najbrže je šlo pod vplivom cerkve za pospeševanje prič kot »*consciî*«.

V loškem urbarju iz l. 1318. so navedeni predpisi,³⁷ kako naj se postopa pri p o j e z d i h, ki niso bili nič drugega

³⁶ Schenk, Übersicht der öst. Gesetzgebung über Civilprozessrecht bis zum XVI. Jahrhundert, str. 21.

³⁷ Gl. Gruden, Slovenski župani, str. 54.

nego sodne veče. Sodja (*sententiator*) pokliče enega izmed zbranih, ki je župan, in ga opomni, naj odgovarja na vsa vprašanja po resnici. Ko je prisegel, da bo tako ravnal, naj pokliče enega izmed podložnikov (kmetov). Po tem naj le-tega izprašujejo pod prisego, če je marljiv kmet, če oddaja davščine, če se spoštujejo meje zemljišč in pod. več. To je bila očitvidno individualna asertorična prisega, ki pa kaže tudi v bodočnost, vse po krščanskih načelih, kot zasiguranje podložniških dolžnosti patrimonialnemu gospodu.

V Kranjskem deželnem ročinu iz l. 1460. je govora o deželnih svoboščinah, vendar so vanj sprejete tudi še starejše določbe iz l. 1398., 1400.:³⁸ Sklicevale so se seveda na stare navade, ki so od pradavnih časov veljale; novo pa je bilo, da se izvršeno nasilje dokazuje »*selb dritt*«. Če tak dokaz uspe, se mora tudi škoda povrniti. Na vsak način gre tu za asertorično prisego, ki jo smemo smatrati za prisego oseb, ki so »*coniuratores*«, a je njihova prisega odločilna.³⁹ Enako določbo o dokazovanju po oškodovancu in dveh pričah imamo za delikt spolnega nasilstva. Tu pa sme položiti prisego »*es sey Weib oder Mann*«. ⁴⁰ Pač pa ostane glede razbojnikov razlika: Če se razbojnik zaloti na samem dejanju (*mit der Handschafft*), zadostuje dokaz po tožitelju-oškodovancu in dveh pričah in krivec izgubi glavo; če pa ni bilo zalotitve, treba, da se dokaže dejanje s presedmovanjem (*Übersiebung*), t. j. oškodovancem in šestimi prisežniki (*coniuratores*). Za dedne pravice ima ta ročin posebno važno določbo,

³⁸ Za Slovensko marko, gl. Dolenc, Pravnozgodovinski prikaz dokaznega postopanja, str. 12.

³⁹ Določba o dokazovanju »selbdritt« se nahaja v pismu svoboščin cesarja Friderika II. za Regensburg iz septembra 1230., v bavarskem deželnem zboru iz l. 1281., v mestnem pravu za Landshut z dne 5. februarja 1335., v mestnem privilegiju za Monakovo z dne 19. junija 1294., v deželnem pravu iz l. 1346. itd. (Gl. Müller, op. cit., str. 27, 30, 35, 37.) Določbe kranjskega deželnega ročina so stale po vsem tem pod vplivom bavarskega prava. Opozoriti moramo glede karakterizacije prič tudi na določbe Vinodolskega statuta, kjer gre prav gotovo za »coniuratores« (gl. Kostrenčič, op. cit., str. 110).

⁴⁰ Zopet paralela v Vinodolskem zakonu, da sme biti tudi ženska »porotnik«, vendar jih je treba poleg ovaditeljice-oškodovanke še štiriindvajset (čl. 56).

da se zabranjuje samopomoč z orožjem v roki; tožnik naj svojo zahtevo dokaže »mit Erbaren gezeugen, nach der Sag soll man richten«. Če gre tu za ustmen postopek — vsa podoba je taka! —, moramo že misliti na prave priče, ki prisegajo asertorično kot *consci* ter je njihova prisega (»Sag«) odločujoča.

Iz starejših določb za Slovensko marko, ki so bile sprejete v Kranjski deželni ročin, posnamemo, da za uboj, ki ga zagreši kmet na kmetskem človeku, pa se je takoj izvršil »pokrik« (klicanje na pomaganje), sploh ni bilo treba predsedmovanja. Za najnižji stan torej najenostavnejši postopek brez priseganja.

Kako se je priseganje opravilo, smemo pač sklepati iz izrazov, ki se uporabljajo v »očitni spovedi«, nastali okoli 1430. l.⁴¹ Tu je govora enkrat o »falsch prisegayem«, dvakrat o »falsch priczny«. Vsekakor je bila to krščanskoobredna prisega; o »roti« ni govora, takisto ne o »zakletvi«.

VI. Priseganje od novega veka dalje.

§ 14. Kranjski deželni ročin iz l. 1460. je zadnji pravni spomenik, ki ima še predpise o predsedmovanju in o prisegah soprisežnikov. Recepcija rimskega prava in vplivi cerkvenega prava so bili odločilni za popolen preobrat. Državni zbor v Freiburgu l. 1498. je sklenil »eine gemeine Reformation und Ordnung in dem Reich fürzunehmen, wie man in criminalibus procedieren soll«. Po Bambergensis in Brandenburgensis pride do CCCaroline (1532). Le-ta določa za krivo prisego, ki jo imenuje »gelerter Meineydt«, to je: od sodnika navedeno prisego,⁴² v čl. 107. za kazen: povračilo storjene škode in pa odsekanje dveh prstov, s katerimi je oseba prisegla. Ako pa je po prisegi zadela neko drugo osebo telesna kazen radi kaznivega dejanja po krivici, naj se krivoprisežnik vprav na isti način kaznuje. Zapriseganje soprisežnikov tu ni več upoštevano. Na mesto takšnega dokazovanja pride do posebnega postopanja, da se pridobi, če

⁴¹ Priobčil jo je V. O b l a k v Letopisu Slov. M. l. 1889., str. 158.

⁴² Gl. R a d b r u c h, Die peinliche Gerichtsordnung Kais. Karls, str. 132.

ni prič »*conscii*«, priznanje obdolžene osebe na natezalnici (tortura).

Po redu za deželno sodišče vojvodine Kranjske iz l. 1535, se morajo pri postopanju na natezalnici pritegniti priče kot opazovalci; samo pri osebah, ki so znani kot potepuhi, tega ni bilo treba. Te priče so pa že posebej postavljeni *conscii*, čijih asertorična prisega, n. pr. da je mučena oseba pripoznala zločinstvo, je imela absolutno dokazno moč. Vendar je bilo postopanje z natezalnico toliko utesnjeno, da se ni smelo začeti, če je bila ovadba podprta samo po eni priči; tudi ta je zopet »*consciūs*«; dve pa sta zadostovali.

§ 15. Popolnoma določne predpise o zaslišanju prič v novem duhu, ki niti od daleč ne spominja več na »roto«, pri naša red za ograjno sodišče vojvodine Kranjske iz l. 1571. Ni naravnost govora o prisegah, vendar z ozirom na celokupno vsebino v zvezi stoječih predpisov ne more biti dvoma, da so morale priče na vsako vprašanje posebej po svoji vednosti in vesti odgovoriti, a na vse skupaj, torej na celotno izpovedbo pa asertorno priseči. Štajerska »*Carolina*« iz l. 1573. je šla še dalje; postavila je pravilo, da so plačane priče zavržne. Izpovedati smejo priče (čl. 59.) samo to, o čemur vedo iz lastne vednosti, pa morajo vrh tega celó vzrok svojega vedenja navesti. Osebe, ki so krivo pričale, se kaznujejo kakor po CCC (1532).

Leto za tem (1574) predpisuje »*Neuverfasste Reformation*« za Štajersko, da morajo komisarji priče zasliševati pod predpisano prisego. Dopušča se tudi že — cerkveni vpliv je jasen! — zasliševanje prič »*ad perpetuam rei memoriam*«. Sodniki morajo biti pred nastopom svoje službe uradno zapriseženi.⁴³ Za civilne sporne zadeve je izšel l. 1586. novi sodni red, ki je normiral, katere priče in o katerem času naj se zaslišujejo.⁴⁴ Instrukcije za krvne sodnike (*Bannrichter*) za

⁴³ Gl. Planer, Recht und Richter, str. 136.

⁴⁴ Štajerski predpisi so veljali tudi za Kranjsko s Slovensko Krajino, ako tu ni bilo drugih ali sploh nobenih: »Und daß man in allen anderen Sachen, die hier nicht verschrieben sind, richten soll, nach den Rechten als unseren Herrn und Edelleuten in unseren Landen zu Steyer«, pravi Kranjski ročin Friderika IV. (1440—1493); gl. Dolenc, Kmečko dedno nasledstvo, str. 1; isti: Pravosodstvo kostanjeviške opatiije v letih 1631—1665, str. 3).

Štajersko iz l. 1726., za Kranjsko iz l. 1767., za Koroško iz l. 1774. navajajo podrobne predpise o poslovanju z zapriseženim kirurgom pri raztelesitvi, o zapriseganju prič itd. Toda deželskim sodiščem je bilo zabranjeno priče že v *examen summarium* zapriseči. Samo če gre pri samomoru za vprašanje, ali naj se mrlič zagrebe v posvečeno ali neposvečeno zemljo, se smejo priče takoj pod prisego zaslišati. Tudi zasliševanje prič potom rekvizicij je tu že urejeno. Težišče dokaznega postopka je, odkar je srednjeveško predsedovanje opuščeno, vedno dosega priznanja zločinca, zasliševanje prič pa je v kazenskih zadevah potrebno, da se pribavi dovoljne osunitve, ki opravičuje uvedbo torture.

§ 16. O obliki priseganja po teh in sorodnih predpisih ni da bi v splošnem razpravljali, ker nas zanima v prvi vrsti, kakšne izraze so upotrebljevali v slovenskem jeziku.

Najstarejše obrazce iz novega veka imamo v prisegah za mesto Kranj iz prve polovice XVI. stoletja.⁴⁵ Začela se je prisega mestnega svetovalca (*Ratherrn Ayd*): »Jest N. N. perseschem Wogu«, končala pa »tacko meni Wog pomagay. Amen.« Mestni sodnik (*Richter*) pa je govoril ko je bil zaprisežen: »Jest N. perseschem Wogu... hkokher jest otscho tiga na moy duschi vschiti proti gospodu Wogu. Amen.«⁴⁶

Nekoliko mlajši prisežni obrazec nam je znan za meščane (*Bürger*) in podložnike (*Inleute*) iz Ljubljane. Tudi ti prisegi začenjati »Jest N. perfelchem pruti Gospodj Bogu... dolshan pokorno oglafiti inu fe vshe moie Purgarske perfege feuese (za podložnike: inu sa use moie sauese, ... sturiti ... kakor meni Gospud Bug pomagai, ná muj posledni dan in ura. Amen.«⁴⁷

Slovenski obrazec za zapriseganje škofovskih vazalov v Celovcu, ki je veljal do l. 1653., nosi naslov *Juramentum*

⁴⁵ Orožen, Vojvodina Kranjska (str. 84), pravi, da so te »Kranjske« prisege iz l. 1493.

⁴⁶ Gl. Dolenc, PZ, str. 266, 267, kjer se nahaja celotno besedilo obeh priseg. Prim. Žontar, Zgodovina Kranja, str. 46, 90, ki omenja prisego meščanov in mestnega sodnika, toda nepopolno in v transkribiranem pravopisu. O mestnem sodniku v Brežicah in v Novem mestu je listinski izpričano, da sta bila zaprisežena.

⁴⁷ Dolenc, PZ, str. 215, 216. Prim. še za zapriseganje meščanov v Brežicah konec XVI. stoletja: Dolenc, Pravne razmere v Brežicah, ZZR. XII., str. 13.

Sclauvonicum, v tekstu pa ni prevoda za besedo *Juramentum*, ampak uporabljaja za besedilo: »Vi bodete na uasche Dushe mesti oblubili«. V vladnem obrazcu za fevdsko prisego, ki se je uporabljala pri vladi v Gradcu od l. 1637. do 1712., pa je izrečno prevedeno: »Vi boste oblúbili inu persegli«; odnosno v *aliter magis Croaticé* v obrazcu: »Vi bódeste alli hózhete prisezhi.«⁴⁸

V slovenskih prisežnih obrazcih ljubljanskega mesta, ki datirajo vsaj deloma iz začetka XVI. stoletja, pa so se uporabljali še v 2. polovici XVIII. stoletja,⁴⁹ ni enotnosti v izrazih. Meščanska prisega se je začela skoraj natančno tako, kakor že gori navedeno: »Jest N. perfekhem pruti Gospudi«, prisega za žitomerce: »Jest perfekhem Gospudi Bogu«, za nakupovalce: »Jest perfekhem na moiuo Rothu Gospudi Bogu«. Priče pa so morale reči: »Jest N. persehsen s to moio rotu«. Mestni upravitelj je prisegel: »Jest N. perseshen s letu moio persego«, merilec za solni monopol: »Jest N. persezem s moim gori vsignenim persti...« Vse to znači, da tisti, ki so slovensko besedilo prisežnih obrazcev prirejevali, niso vedeli, kakšnega porekla sta izraza prisega in rota. Vendar moramo tudi na to misliti, da so se obrazci morebiti prepisavali iz starejših virov. Vsekakor je šlo vseskozi za besedilo, ki je ustrezalo krščanskemu načinu priseganja. Vsaj se v enem primeru omenja prisega na dušo prisežnika. Kar se tiče tавтоlogičnega izraževanja »priseže rotu«, bodi dovoljeno, da opozorimo na isti primer v Vinodolskem zakonu (zgoraj IV., 11). Ni izključeno, da gre za prireditelja te prisega, ki je bil hrvaškega pokoljenja.⁵⁰

Velik pomen meščanske prisega se zrcali iz listinski dokazanega dejstva, da je ovadba, ki je bila podana »*bey seinem bürgerlichen Aid*«, zadostovala za obsodbo, prav kakor da bi se bilo dokazovanje izvršilo.⁵¹

⁴⁸ Dolenc, P. Z., str. 211, 212.

⁴⁹ Tako je dognal Simonič, *Prisege ljubljanskega mesta*, *Letopis Sl. M.* 1884, str. 184 nasl.

⁵⁰ Pripomnimo, da tudi srbsko-hrvatski besednjaki za današnji jezik (Bakotić, Ristić-Kangrga, Karadžić, Samšalović, Smirić) ne navaajo izraza »rota« za zaprisego.

⁵¹ Gl. Dolenc, *Pravne razmere v Brežicah*, *ZZR.* XII., str. 35 (za leto 1588).

§ 17. Za slovenska ljudska sodišča, ki nas morajo prav posebno zanimati, treba najprej ugotoviti, da niti gorske bukve kot pravna podlaga za poslovanje niti noben drug zakon ne daje procesnih določb glede dokazovanja. Dajo se pa iz praktičnih zapisanih primerov pravn razbrati. Samo omenjeno je v gorskih bukvah, kako naj se postopa, če navaden meščan ali pa plemenit človek na vinski gorici zagreši nasilno dejanje, dalje, kako se vršijo posli, če pobegne človek, ki je služil patrimonialnemu gospodu »z lastnim dimom.«⁵² Ali tudi tukaj pogrešamo predpisov o dokazovanju. Vsekakor pa je morala obveljati smernica, naj se na gorski pravdi ravna »koker je od starichich fem perflou«.

Glede sestavitve ljudskih sodišč omenjamo, da nikjer ni nobene omenitve, da bi bili funkcionarji, bilo vinogorskega zbora, bilo kvaternega soda, ali pa nepristranskega sodišča zapriseženi. Samo v enem primeru smo zasledili, da je moral župan ad hoc kot priča priseči (l. 1730.), v drugem pa, da se je gornik ponudil s prisego potrditi klevetanje (l. 1733.).⁵³ Brez dvoma bi bila zaprisega omenjena zlasti, ker so zapisniki večkrat navedli, da so bili gorniki izbrani in potrjeni. Izbirali so jih namreč prejšnji, že poslujoči člani-sodniki srenje, pa je stvar za vse, tudi za gorskega gospoda, obveljala. Tudi poklonitev »poročevalcev« (*Referenten*) in konfirmacija obstoječega pravnega reda na osnovi gorskih bukev se je vršila na gorskem zboru vedno enako, vselej brez prisege. Saj so člani srenje kaznovali tuptatam sami svoje tovariše, ki so se hoteli odtegniti svoji dolžnosti, da poslujejo kot sodniki. Celokupno ljudstvo, zbrano na zboru, je imelo oblast v rokah, člani srenje so izvrševali to oblast v pogledu sojenja, gorski gospod jih ni mogel zaprisegati.

Pravdanje se je vršilo ustno. Tožba se je navajala osebno ali pri imenitnejših strankah po pooblaščenih. Zatem je dobil navzočni toženec nalog, naj odgovori in se zagovarja. Če tožbenega zahtevka niti pri predidočim obiskanju,⁵⁴ niti na sami pravdi ni pripoznal, je smel zahtevati dokazov, a tudi

⁵² Gl. Dolenc, P. Z., str. 229.

⁵³ Gl. Dolenc, Pravosodstvo pri novomeškem inkorporiranem uradu itd., ZZR. I., str. 75.

⁵⁴ Gl. Dolenc, P. Z. 277, 278.

sam je mogel takoj navesti protidokaze. Včasih je bilo treba preložiti dokazovanje na nov dan (narok). Koliko prič je bilo treba za uspešno dokazovanje, ni bilo enotno predpisano ali določeno. Zlasti če je bila samo ena priča na razpolago, so sodniki sklenili, da naj tožitelj priseže ali pa naj pribavi zadosti prič. Tudi same so se mogle priče javiti na razpravi, toda zaslišane so bile le, če so bile pripuščene od sodnikov.

Imamo torej opraviti z zapriseganjem prič in strank. Mnogokrat so sodniki verjeli stranki že na ponudbo prisege, zlasti če nasprotna stranka ni ugovarjala. Odločilno je bilo, kako so presojali sodniki osebnost stranke. Če ji niso verjeli, so ji naložili dokaz po priči ali pričah. So pa sodniki tudi o tem sklepali, ali naj stranka stori poleg dokaza izvedenega s pričami, dopolnilno prisego (*iuramentum suppletorium*).⁵⁵ Po vsej priliki so slovenski ljudski sodniki imeli vedno pred očmi svetost prisege po verskih vidikih.

Akt zapriseganja na samem sodnem zboru je bil velika izjema. Zaprisega je bila verski akt, ki spada v delokrog dušebrižnikov. Zdi se, da je bilo resnično zapriseganje izvršeno vedno v cerkvi ali v hiši, ki spada cerkvi ali samostanu (n. pr. komende nemškega viteškega reda v Novem mestu). Za izvršitev zaprisege je bil dovoljen tuptam daljši rok, v katerem naj se ponujeni dokaz po prisegi resnično izvede. Iz zapisnikov o vinogorskih pravicah izvemo, da je morala priča — navadno — še pred zapriseganjem opraviti spoved. Zahtevala se je torej, da bo prisega čista, verska priprava.

V zapisnikih o vinogorskih pravicah je tuptam govora o »*authentische Zeugen*«. Vsa podoba je taka, da je bilo to posneto iz določb Štajerske Caroline iz l. 1574., ki je veljala itak tudi za Kranjsko.⁵⁶

Na kaj naj priseže stranka ali priča, to je določilo sodišče s posebnim odlokom, ki se je imenoval »*Aydtzurthl*«. Večkrat se je pripetilo, da je oseba, ki bi morala priseči, rajši v pravdi submitirala, nego da bi prisegla. Vsebina prisege je bila včasih zelo dalekosežna. Leta 1794. priseže

⁵⁵ Gl. Dolenc, Pravosodstvo cistercienske opatije itd. ZZR, III., str. 105.

⁵⁶ Gl. zgoraj opombo ⁵⁵.

nezakonska mati, da je z obtožencem »zanosila«. Od l. 1791. dalje so se — pod vplivom državne zakonodaje — tudi pri ljudskih sodiščih polagale glavne prisege (*Haupteid*). Prisegale so tudi ženske, toda le izjemoma. (Sicer so veljale ženske in otroci za zavržne priče.) Leta 1625. se v zapisniku o pravdi izrečno navaja, da potrjujete dve ženski »mit ihrem weiblichen Aydt« izvršen spolni akt toženca; bržčas drugih izvestiteljev ni bilo. Razčistilna prisega se imenuje l. 1661. »körperlich Aydt«, toda tu se stvar vendarle povrne na srednjeveško pojmovanje. Poleg toženca morata priseči tudi njegov oče in svak, potem pojde sojenje naprej.⁵⁷ Drugod se navaja, da ne sme pričati sin za očeta, niti ne v splošnem dečki ali otroci. V Brežicah so se priče, ki so imele priseči, predhodno opomnile na »meščansko prisego«. Osebe, ki niso bile na dobrem glasu (*infamierte Personen*), se niso puščale k dokazovanju kot priče.

Priseganje je pomenilo slovesno potrditev relevantnih pravnih okoliščin po načelih, da gre za lastno vednost. Že zgoraj smo omenili, da se je razčistilna prisega povrnila v srednjeveško pojmovanje. Tu naj še dodamo, da se tuptam naleti na še druge reminiscence priseganja, ki je bilo določeno za *coniuratores*, Leta 1662. ponudi toženec sebe in svojo ženo, da se oprostí suma, da je hotel tožitelju zavdati; žena naj bi potrdila, da pri njegovi hiši ni bilo nikoli mišnice. Tožiteljeva žena pa se je izjavila, da hoče desetkrat priseči, da ona ni dala mišnice v mleko, ki sta ga dobila toženec in njegova žena.⁵⁸ Še l. 1759. so ljudski sodniki v okolici Novega mesta naložili tožencu razčistilno prisego, ker je bil obdolžen, da je odstranil »križ« zakrižanega vinograda, naj »vor sich und seine Leute« priseže, »dass ihm unwissend sey, dass er solche nicht seine Leute nicht gesehen weniger ausgeworffen hätte«. ⁵⁹ Bilo je pa tuptam tudi zapriseganj več oseb hkratu. Zapisniki o teh poslih pa nekočkrat omenjajo, da je sodišče pazilo, da te osebe ne bi prisegle »cum

⁵⁷ Dolenc, Pravosodstvo cistercienske opatije itd., ZZR, III, str. 108.

⁵⁸ Dolenc, Ibid., str. 88.

⁵⁹ Dolenc, Pravosodstvo pri novomeškem inkorporiranem uradu itd., ZRR, I., str. 88, 89.

aliqua restrictione mentali«. V tem se zrcalijo pač vplivi cerkvenega prava, ki je že usmerjeno na psihološko presojo prisieg.

Največkrat se na samem sodnem zborovanju prisega že zbog tega ni mogla dejansko izvesti, ker sodniki niso imeli na razpolago razpela ali evangelijev. Ipak se je v takih primerih priča ali stranka zasliševala v dokazne svrhe po formuli, da izpové »*bei seiner Ehre, Glauben und Treue*«. To je tudi zadostovalo. So pa tudi primeri, da so uglednejše osebe svedočile pismeno. Smemo sklepati, da se je, kjer le mogoče, dejansko zapriseganje opuščalo iz verskih razlogov. Misel, da je prisega v pravnih nekaj vsakdanjega, je slovenskemu ljudstvu še danes neljuba; pregovora pravita: »Kjer se zelo roti, tam resnice ni!« in pa: »Boj se tega, ki rad prisega.«⁶⁰ (Prvi mora biti zelo star, ker uporablja besedo »rotiti se«, namesto »prisegati«.)

Besedilo zaprisege v slovenskem jeziku je bilo v vlogorskih zapisnikih večkrat dobesedno navedeno, dočim nemško izvedene zaprisege v teh zapisnikih nikjer niso posvedočene. Uvod k zaprisegi se glasi povsod: »Jest persheschem eno pravo Zhisto persego...« Prisezni tema je v besedilu dobesedno naveden in izpisan.

Tudi t. zv. »*Urphe*da« se je, sicer redko, pa vendar v postopku pred ljudskimi sodišči pojavljala. V germanskem pravu je bila uvedena za dvoje čisto različnih prilik, namreč za primer, da je bil nekdo izgnan, pa mora priseči, da se ne vrne (vsaj v določenem času ne) na isti kraj; drugič za primer, da nekdo potrdi s prisego, da se zastran nevšečnega izteka svoje pravde vendar ne bo nad nasprotnikom maščeval. (»*Juramentum de non vindicando, nec per se, nec per alium, et de non redeundo*.«) Ti prisegi sta bili že v davnih časih uvedeni, podčrtala pa je njun pomen CCCarolina (1532) s tem, da je za prelomitev takšnih prisieg odredila težke kazni. V naših zapisnikih imamo primer iz l. 1600., da se obrekovalec obsodi, da mora 12 letnega dečka, ki ga je oklevetal, prositi za odpuščanje, gosposki plačati globo 6 cekinov, za primer pa, da bi prepir vnovič pričel, plačati vno-

⁶⁰ Gl. Kocbek - Šašelj, Slovenski pregovori, reki in prilike, str. 23, 100; Pleteršnikov Slovar, str. 439.

vič globo 6 cekinov. Neka dolenjska posebnost podobne vrste je bila, da je tožeča stranka, ki je pravdo izgubila, dobila nalog, da naj v tej zadevi v bodoče za vedno molči, če ne, mora plačati globo (*»silentium perpetuum«*).⁶¹ V drugi globi tiči omiljen način zatrditve, čeprav brez prisege, da bo poslej med strankama mir. Takšnih primerov je zabeleženih precej.

VIII. Sklep.

§ 17. Že uvodoma smo izvajali, da slovensko ljudstvo prisežni akt pred sodiščem globoko spoštuje in ga smatra za nekakšen sakralen čin. Naša bežna izvajanja so pač odkrila vzroke tega pojava.

Skraja, pred prajemom krščanstva so bile Slovincem znane zakletve na drevesa, kamne i. pod. V teh je bilo posebljeno neko višje, nadnaravno bitje. Kdor bi se pregrešno, to je: zavestno neresnično pri takšnem bitju zaklel, tega zadene kazen. »Bes te plentaj!« (= zli duh te začaraj ali prekolni) je rečenica, ki se je na vsak način vzdržala še iz poganskih časov in spominja na omenjeno zaklinjanje. Zakletve so se vršile pač tudi pri razmejitvah, ko so stari izkušeni ljudje povedali, kako vedo za mejo. V tisti dobi pa je slovensko ljudstvo poznalo tudi ordale ali božje sodbe.⁶²

Eden od prvih ordalov v pravadnini, torej pred uvedbo krščanstva, je bil dvoboj strank brez sodelovanja kakšnega oblastva. Pomenilo je že kulturni napredek, da se je vršil dvoboj pred posredovalcem. Temu pripade v nadaljnjem razvoju izrek o zahtevah po zaslišanju obeh strank, seveda z njunim pristankom. Tudi v slovenskih narodnih pesmih se nahaja dovolj spominov na dvoboj kot božjo pravdo. Vsporedno pride do uporabe ordala z vodo, ognjem. V *Regstrum Varadinense examinum ferri candentis*, ki datira iz

⁶¹ Gl. Dolenc, *Pravosodstvo Klev. in bist. graščine itd.*, ZZR. V., str. 90. O pomenu in o kaznovanju prelomitve »urphede«, ki je različno za moške in ženske po resoluciji z dne 2. januarja 1716., glej Bratsch, *Peinliche Landgerichtsordnung von Oesterreich unter der Enns* (1751), str. 143 nasl., 235 nasl. De Beckmann: *Idea iuris*, str. 57 pa govori o *cautio de non offendendo contra vim imminens*, ki se daje s poroki, zastavami, ali pa ob paupertatem — s prisego.

⁶² Gl. Kadler Taranovski, *Prvobitno slovensko pravo*, str. 118, ki se sklicuje na Forte-a, *Les transformations du droit*, str. 22.

prve polovice XIII. stoletja, se naziva postopek, ki se vrši v svrhu dokazovanja z razbeljenim železom pred svečeništvom »pravda«. ⁶³ Takšne načine dokazovanja nedolžnosti so poznali menda vsi stari narodi, počenši od Babiloncev; saj se navaja ordal potapljanja v reko že v zakoniku kralja Hamurabija 2000 let pred r. Kr. Reka, personificirana po nekem višjem bitju, ne dopušča, da bi sprejela vase zločinca (= čarovnika) (§ 2) ali ženo, osumljeno nezvestobe, ampak odnese jo in s tem je dokazana krivda (§ 192). ⁶⁴ Zveza med zaklinjanjem na višje bitje in božjimi sodbami je bila torej globoko ukoreninjena.

Spomini na božjo sodbo s prenašanjem razbeljenega ali vsaj vročega železa tiče še dandanes v rečenici »Opeknel se je«, čeprav se ljudstvo tega že davno več ne zaveda. ⁶⁵

Zgodaj, še pred pokristjanjenjem, vendar po pričetku bavarske kolonizacije pride do novega reda dokazovanja: do zaklinjanja v roti; ne ena sama, ampak precejšnja vrsta oseb prevzame na sebe eventualno osveto zlih duhov (besov), če bi govoril njih vodja neresnico.

Tudi bivši sodbi z dvobojem se majajo temelji. L. 1202. (reg. IV., št. 1202) je bilo izpogojeno, da se med strankama vrši dvoboj pred odvetnikom samostana, varščina pa se je založila v patriarhove roke; cerkev je tu še sodelovala; v reg. IV., št. 671 iz l. 1237. pa se dvoboj že prepoveduje: »*duellum locum non habeat vel probatio per championem*«.

Krščanstvo utira pot novemu načinu dokazovanja po izpovedbi prič ali strank: Ne osveta zlih duhov, ampak pogubljenje večne duše je tisto, kar tvega oseba, ki naj dokaže resničnost svoje trditve. Iz pravne institucije, ki je črpala svoj pomen iz poganske miselnosti, iz strahu pred osveto zlih duhov, postane krščanski verski akt: prisega s poseganjem ali dotaknenjem svetinje. Ta preokret pa se ne da izvesti na mah, mnogo starih oblik še ostane. Celó božja sodba se ohrani, izraz rota pa se uporablja še vedno za prisego (brižinski spomeniki!). Tipični način dokazovanja z

⁶³ Kadlec-Taranovski, o. cit. str. 121. Gre za Varaždin, ki spada še h kajkavskemu ozemlju.

⁶⁴ Citati so vzeti iz dela Marković, Zakonik Hamurabijev; gl. opombo ²⁶.

⁶⁵ Gl. Dolenc, P. Z., str. 57.

roto se vzdržuje prav do kraja XV. stoletja. Šele z recepcijo rimskega prava na ostalem svetu srednje Evrope, ko se prisega uveljavlja v zakonodaji, pride do zavestnega preloma z dokazovanjem v roti. Prisega, ki se polaga z navajanjem osebnih doživljajev, stopi na njeno mesto. Le tuptatam, kakor smo videli, ožive podzavestno spomini na starodavno predkrščansko dokazovanje z zakletvijo. Primer, da hoče stranka desetkrat priseči (gl. zgoraj VI., 16) temelji na stari obliki zaporedne prisega, ker nedostaja dovoljno število prisežnih pomagačev (zaprisežnikov), živi pa še danes v rečenici »on me je prepetnajstil ali prešestnajstil«. ⁶⁶ Izrazito spominja na poganske oblike zakletve, da se ne pripušča prisega v zaprtih prostorih, da tišči tisti, ki krivo prisega, pa se boji zlih posledic, pest levice v hlačnem žepu. Tudi želja, ki se izraža ob prisegi, o kateri se domneva, da je kriva, napram prisežniku: »Strela božja te ubij«, ni krščanskega izvora, ampak poganskega, le da se stavi namesto »bes-a«, ki je hudoben duh, krščanski Bog. V tem pogledu imamo s Srbi skupne poteze naziranja o krivi prisegi. V okolici Niša drži krivoprisežnik kamen pod pasom z roko, pa gre kriva zakletva po drugi roki na kamen in ne vdari na srce. V Slavoniji dene tisti, ki krivo priseže, nov robec v rokav desne roke; ko pa dvigne roko, da priseže, misli na robec, ne pa na zakletvo, in ko odide iz sodišča, raztrže robec na četvero, govoreč: »Ja dilim svoje grieha na maramu, nek ih nose psi u slamu, i miši u jamu.« U Knjaževcu se tisti, ki prisežejo na evangelije, dotaknejo knjige samo z nohti, ki jih potem odrežejo, če so krivo govorili. Žene pa se v tistih krajih po izgovorjeni prisegi pomočijo na tleh sobe (patos) v sodnem poslopju, da se ubranijo posledic krive prisega. V okolici Aleksinca spuste žene, ki krivo prisežejo, od pasu do tal črn trak, da po njem kriva prisega odbrzi v zemljo. ⁶⁷ Vsi ti čudni pojavi praznoverja imajo svoje kali v poganstvu, pa bi rekli, čim južnejši so kraji, tim drastičnejši so. Pri Slovencih so se ohranili v najmilejši obliki.

⁶⁶ Dolenc, Slovenski pregovori in reki pa naše pravo, Vodnikova pratika 1936. (Tudi O. Župančič se poslužuje v Veroniki Deseniški izraza »prepetnajstil me je!«)

⁶⁷ Vsi ti podatki so vzeti iz razprave: T. Djordjević, Krivične praznoverice; Glasnik srp. nauč. dr. Skoplje, 1933, str. 305.

Slovenci drže na svetost in velik pomen prisega tudi tedaj, če ne gre za čin pred državnim oblastvom (sodišče, upravno oblastvo). Tudi v zasebnem življenju velja prisega za sakralen akt. Pisec teh vrstic je doživel l. 1903. v sodni službi ovadbo radi krive prisega, ker je gostilničar v kleti ob sodu pred sv. razpelom in gorečima svečama »prisegel«, da ohrani vino pristno, kakor je bilo prodano, pa je vendar vino zmešal (»pančal«). Težko je bilo prodajalcu ovaditelju dopovedati, da se takšna prelomljena prisega pri sodišču ne kaznuje.

§ 18. Po zgodovini in po miselnosti našega slovenskega ljudstva je torej prisega akt, ki ima svojo opravičbo v verskih motivih.⁶⁸ V prejšnjem srbskem pravu, tudi še po ujedinenju s Slovenci in Hrvati, se je izvajalo zapriseganje prič krščanske vere tako, »da polažu tri prsta desne ruke na Krst i Evandjelje« pa izgovarjajo slovesno ustno prisego (§ 113. srb. zak. o sud. post. u krivičnim delima, iz l. 1865.). Pritaknitev se je še izvrševala. Besedilo zaprisege pa se je glasilo: »Zaklinjem se jedinom Bogu i svim što mi je po novom zakonu najsvetije i što mi je na ovome svetu najmilije, da sam« itd. Po prejšnjem avstr. k. p. r. iz l. 1873. se je prisegalo tako, da je prisegajoča oseba pred razpelom in gorečima svečama dvignila tri prste, kar je ljudstvo tolmačilo za simbol treh božjih oseb, in izgovarjala prisegno formulo: »Prisegam pri Bogu vsegamogočnem in vsevedočem čisto prisego, da sem...« Naše sedaj veljavno pravo Kraljevine Jugoslavije je sprejelo način priseganja, ki je bil predpisan v avstrijskih zakonih, samo da se pred helvetskimi verniki ne uporabljajo ne sveče ne razpelo. Toda besedilo prisega je do malega prevzeto po prejšnjih srbskih predpisih za kazenske zadeve.⁶⁹ Jasno je, da so torej danes sodne prisega v naši državi, ki naj bi bile povsem krščanske, dobile potezo, ki se znači za poganski način priseganja starih narodov.

Kakor smo videli, so Slovenci preživeli vse zgodovinske dobe za k l i n j a n j a poganskega izvora, predkrščanske

⁶⁸ Schopenhauer je imenoval prisego (Eid) »metaphysische Eselsbrücke der Juristen« (Justiz, III., str. 172).

⁶⁹ Prisegni obrazec za civilnosodne zadeve je posnet po prejšnjih avstrijskih predpisih in nima besed »in pri vsem, kar mi je najsvetejše in na tem svetu najmilejše«. Vsekakor čudna razlika!

rote, ki je pod vplivom germanskega prava nastala in se dolgo ohranila, prisege po pokristjanjenju. Borba med temi načini se je vršila dolgo. Omenjene dobe niso točno označljive, one segajo druga v drugo. Toda, ko je državna oblast uredila priseganje po svojih načelih kot izključno pravno institucijo in jo postavila pod sankcijo svoje kazni, so Slovenci seveda tudi to sprejeli, toda ohranili svojo miselnost, da je prisega čin sakralnega značaja, ki se mora bolj spoštovati radi posledic grešne prisege, ki pridejo po veri, nego po onih, ki jih odreja država. Težko razume slovensko ljudstvo dejstvo, da se danes ne verjame prisegi vedno, da sploh nikoli in nikjer ni več samo po sebi odločilnega pomena kakor je nekdaj bila. Slovensko preprosto ljudstvo se boji v prvi vrsti kazni — ne zemeljskega, ampak — Večnega sodnika; iz poganstva privzetega elementa v besedilu kazensko-pravne prisege, da prisega tudi pri svetnih dobrinah, mu pač ne pride jasno do zavesti. Ipak se množé v praksi primeri, po katerih smemo soditi, da prepričanje o svetosti takšne prisege v kazenskih zadevah med ljudstvom že gineva.

Zusammenfassung.

Rechtsgeschichtliche Studie über den Eid bei den Slovenen.

Die Abhandlung soll die Entwicklungslinien des Eides im Rechtsleben der Südslaven, insbesondere der Slovenen zeigen. In der slovenischen Sprache gibt es dreierlei Ausdrücke für den Eid: prisega — rota — zakletev. Etymologisch sind der erste und dritte slavischen, der zweite germanischen Ursprungs. Prisega kann erst in der Zeit nach Annahme des christlichen Glaubens entstanden sein.

Aus der Hand der Materialiensammlung für die Geschichte des Mittelalters von Vater und Sohn Kos (die Sammlung enthält Regesten bis 1246) werden Beispiele angeführt, in denen von Beidigungen die Rede ist. Aus der grossen Anzahl dieser Beispiele seien hier hervorgehoben, ein avarischer Eid beim Kadaver eines

zerschnittenen Hundes, Eide der »Sindmanen«, Eideshelfer (*coniuratores*), der gesamten Bevölkerung einer Stadt. Aus dem Jahre 1165 stammt ein Eid »ante fenestram monasterii in presentia bonorum hominum«; im Jahre 1178 wurde in vorhinein ein Reinigungseid, Ende des XII. Jahrh. ein Schiedsrichtereid vereinbart. Anfangs des XIII. Jahrh. wird ein *notarius rogatus*, etwas später *notarius iuratus* als Eidesabnehmer erwähnt. Mit Eidesleistung zweier Einwohner von Pola wird die Strafwürdigkeit der Vertreter dieser Stadt festgestellt. Für die Kirche schwören deren Ministerialen.

Die Kategorisierung der Eide ergibt vorerst heidnische und christliche Eide. Die erwähnte christliche Beedigung vor dem Fenster des Klosters weist Reminiszenzen heidnischen Ursprungs auf: alle bösen Geister sollen den Eid hören, allenfalls rächen. Bemerkenswert ist es, dass dieser Eid in Gegenwart »guter Leute« abgenommen wird, was auf die uralte slavische Gerichtsorganisation hinweist. Weiter werden auseinander gehalten assertorische und promissorische Eide, gerichtliche und aussergerichtliche, die ersten haben ab und zu absolute Beweiskraft. Grundsätzlich sind zu unterscheiden *coniuratores* und *conscii*. Nur bei den ersten, den Eideshelfern, kommt es zur Formalität, dass sie als »Rotte« dem Eide ihres Führers beitreten, indem sie seinen Eid auf ihre Seele nehmen.

Die Untersuchungen der Eideskategorien werden auf die südslavischen Quellen erstreckt. Ausführlich werden die Stellen aus dem Schwabenspiegel erörtert, die sich auf die Einsetzung der Herzoge in Kärnten beziehen. Die dort erwähnten Eide des Richters und der Landsassen werden als Treueide die seit 787. (Phisso!) dem Landesfürsten geschworen wurden, erklärt. Weiters wird die Entwicklung der Eidesinstitution unter dem starken Einflusse des römischen und kanonischen Rechts verfolgt. Der Zweikampf und die Ordale werden im XIII. Jahrh. als Beweismittel ausgeschaltet, *conscii* vor den *coniuratores* bevorzugt. Im J. 1460 wird das letzte Mal für Krain vom »Übersiebnen« gesprochen, doch erscheint ebendasselbst im J. 1535 die Tortur als Beweismittel: Die Zeugen dieser Prozedur sind *conscii*; ihr assertorischer Eid, der Inquisit habe ein Bekenntnis abgelegt, ist absolut beweisend. Ende des XVI. Jahrh. kommt es für Krain und Steiermark schon zu genaueren Vorschriften, wer beedigt werden kann. Seit 1574 müssen die Richter, die Zeugen vernehmen, selbst beedigt sein.

Eingehend werden die verschiedenen Arten des Eides, die bei den slovenischen Volksgerichten zu leisten waren, erörtert (bürgerliche Eide, Haupteide, Ergänzungseide, Reinigungseide, weibliche Eide, Urphede, Eid auf das silentium perpetuum) und zum Schlusse als Ergebnis der Abhandlung dargelegt, dass die bei den Slovenen bemerkbare Furcht, einen Eid vor einer Behörde abzulegen, auf religiöse Motive zurückzuführen sei. In der dermalen in Strafsachen vorgeschriebenen Eidesformel sind allerdings Elemente vorhanden, die der heidnischen Zeit entstammen (es wird nicht nur auf Gott, sondern auch auf das dem Schwörenden auf dieser Erde Liebste geschworen); doch kommen sie dem Volke wohl nicht zum Bewusstsein.

Red. prof. dr. Stanko Lapajne:

Načrt pooblastilno- in poverilnopravnih določb za jugoslovanski državlanski (obligacijski) zakonik.

Odz. in grdj. zak. ne poznata ločenih določb za pooblastilo in za poverilno (mandatno) pogodbo, temveč le določbe za tkzv. pooblastilno pogodbo, t. j. za kombinacijo poverilne pogodbe s pooblastilom (XXII. pogl. odz. ozir. XXII. glava grdj. zak.). Mnogi slovstveniki grajajo to posebnost obeh zakonikov; drugi, n. pr. Swoboda, se zanjo navdušujejo, češ, da je resničen in praktičen življenjski pojav le navedena kombinacija. Dasi tega v splošnem ni tajiti, moram vendar ugotoviti in opozoriti, da pozna praktično življenje tudi poverilne pogodbe brez pooblastila (»čiste« mandate) in pooblastila brez poverila (»čista« pooblastila). Ob čistih mandatih in pooblastilih prihajamo do lege lata nostra v zadrego, ker moramo iz določb, predvidenih za pooblastilno pogodbo, šele izločevati, katere veljajo za pooblastilo, katere za poverilo, katere za oboje; to izločevanje dela mnoge težave (celó doktrini). — Moderne zakonodaje so v nasprotju k našima uzakonile posebej določbe za (pogodbeno) pooblastilo in posebej one za poverilno (mandatno) pogodbo. (Prim. zlasti nem. državlj. zak. iz l. 1896.; poljski oblig. kod. iz l. 1933.; novelirani švic. oblig. zak. iz l. 1937. in nač. fre.-ital. oblig. zak., definitivno redigiran l. 1927.) Tem zgledom naj bi po m. m. sledil tudi naš bodoči unif. državlj. (oblig.) zak. (jdz.), za kar napravim z navzočim spisom prvi poskus. Predosnova k jdz.-u (osn.) iz l. 1934. urejuje še vedno kombinirani »ugovor o opunomočavanju«. — Kar se tiče namestitve določb za pooblastilno in poverilno pravo (po njiju združitvi), predlagam, naj ostanejo zadnjenavedene na starem mestu pooblastilne pogodbe (XXIII. pogl. osn.), a za pooblastilnopravne se naj otvori nova skupina določb v splošnem delu oblig. prava (XVIII. pogl. osn.); najprimerneje takoj za do-

ločbami o sklepanju pogodb (med §§ 851 in 852 osn.). Na sličnih mestih so uzakonjene pooblastilno- in poverilno-pravne določbe v polj. cit. zak. (čl. 93—103 ozir. čl. 498—516), švic. (čl. 32—40 ozir. čl. 394—406) in v fre.-ital. nač. (čl. 30—37 ozir. čl. 566—587). Pravilnejša je nemška namestitev pooblastilnopravnih določb v splošnem delu civilnega (ne obligacijskega) prava v I. knj., 3. odst., 5. naslovu; a takega splošnega dela v naši zakonodaji ne bomo imeli. — Priliko razdružitve določb za pooblastilno in poverilno pravo porabim, da predlagam k enim in drugim več dopolnilnih in pojasnilnih norem.

Sklepanje preko pooblaščenecv.

§ 1: »Poslovno sposobne fizične in juristične osebe morejo, ako ne branijo posebni predpisi, sklepati pogodbe (pravne posle) ne le osebno (oziroma preko svojih organov), ampak tudi preko prostovoljno postavljenih pooblaščenecv.«

Novi nadpis in navzočo uvodno določbo priporočam, da spravim napovedano novo skupino določb pooblastilnega prava v organsko zvezo s predidočimi §§ 847—851 osn. (»O sklepanju ugovora«). Pri tem se še priporoča, spomniti se, poleg pravnega poslovanja fizičnih, onega jurističnih oseb, ki ga vršijo praviloma preko lastnih organov.

§ 2: »Oblast, ki jo podeli pogodbenik (poslovalec) v lastnosti pooblastitelja drugi osebi kot pooblaščenecu za to, da bo po pooblaščenecu sklenjena pogodba (pravni posel) učinkovala zanj, pooblastitelja, se imenuje pooblastilo ali zastopniška oblast.« (1)

»Tudi listina, izdana o pooblastitvi, se imenuje pooblastilo.« (2)

Z drugim odstavkom reproduciram drugi stavek § 991 osn. = § 1005 odz. — Novi prvi odstavek priporočam, ker bo jdz. brez določb splošnega civilnega prava, kjer bi mogli sicer biti raztolmačeni pojmi: pooblastitelja, pooblaščenca, pooblastitve in pooblastila (zadnjega v dvojnem pomenu: zastopniške oblasti in o pooblastitvi izdane listine). — Da poznamo poleg pogodbenega (sprejetega) tudi enostransko (še nesprejeto) pooblastilo (pooblastiteljevo oferto), ni treba izrečno uzakonjevati, ker je malo praktično in ne zahteva posebnih norem.

§ 3.: »Za pooblaščenca zadostuje, da ima za sklenitev posredovane pogodbe (pravnega posla) potrebno razsodnost. Ni treba, da je sam zavežno sposoben.« (1)

»Pooblastitev se izvrši ustno ali pismeno, izrečno ali molče. Sporočiti se more tudi neposredno tretji osebi.« (2)

S § 3. prehajam k potrebностям veljavne pooblastitve, kolikor so različne od onih za druge pogodbe. — To velja pred vsem za osebno sposobnost pooblaščenca. V 1. odst. 2. st. sprejemam zanjo določbo § 1004 osn. = 1018 odz., po kateri ni treba, da je pooblaščenec »sam zavežno sposoben«. Slično (tudi negativno, le malo širšo) določbo poznata čl. 97, § 1 polj. in § 165 nem., po katerih ostane »omejena poslovna sposobnost« pooblaščenčeva brez vpliva na veljavnost (učinkovitost) posredovanega posla. Doktrina je točnejša od teh zakonskih določb, ker terja pozitivno, da imej pooblaščenec ono »sposobnost volje« (Hupka) ali (še boljše) ono »razsodnost« (Urteilsfähigkeit; Egger-Oser, Swoboda), katero potrebuje za sklenitev konkretnega posla. Pooblaščenec ni zgolj sel, ki bi prenašal tujo poslovno voljo, ampak stvari poslovno voljo sam; zato mora imeti za njeno stvorenje potrebno intelektualno razvitost (često tudi strokovno izobraženost). Kdaj jo ima (zlasti mladoletnik), je danes in bo ostalo po predlaganem § 3 quaestio facti. S to pozitivno potrebnostjo dopolnjujem v 1. st. 1. odst. dosedanje določbe odz., grdj. zak. in osn. — Prvi st. 2. odst. je posnet š-u 991 osn. = § 1005 odz. Govori o načinih izjave pooblastilne volje in jih dopolnjuje z določbo, da se izvrši pooblastitev »izrečno ali molče«; zlasti more izhajati iz okolnosti (kar je praktično). Druga dopolnitev 2. st. istega odstavka je prevzeta iz čl. 33, al. 3, švic. in § 167 nem., namreč, da se more sporočiti pooblastitev neposredno tretji osebi (s katero ima pooblaščenec stopiti v poslovni stik za pooblastitelja); tudi to je praktično.

Težavno in doslej po odz., grdj. zak. in osn. nerešeno je vprašanje, je-li podvržena pooblastitev kaki obliki (v ogib neveljavnosti)? Čl. 96 § 1 polj. predpisuje obliko pismenosti za vse »splošne« (generalne) pooblastitve. O tem postulatu bi se dalo diskutirati, ker so tudi pri nas ustna splošna pooblastila skoro neznana in malo zanesljiva. Določba § 2 istega čl. 96 nadaljuje: »Ako se zahteva za veljavnost pogodbe po-

sebna oblika, se mora dati pooblastilo v isti obliki, da bo veljavno.« Isto obliko, kakor za posredovani posel (kadar se zahteva za tega tkzv. avtentična oblika), terja za pooblastilo tudi čl. 33 fre.-ital. nač. A določba § 167 nem. odreja nasprotno: »Izjava ne potrebuje oblike, ki je predpisana za pravni posel, na katerega se nanaša pooblastilo.« Tej zadnji določbi sledi čl. 884 našega črnogor. imov. zak. Čsl. nač. (iz l. 1937.) molči, kakor molčé odz., grdj. zak. in osn. — V doktrini uči Swoloda (v Klangovem kom. k § 1005 odz. na str. 792 sled.), naj odločuje o potrebi oblike za veljavno pooblastitev namen, ki ga zasleduje za konkretni posredovani posel predpisana oblika. Kadar je namen tej obliki (n. pr. pismeni, not. aktu), da si pogodbenik izjavo svoje poslovne volje temeljiteje premisli (izjavo poročstva, ženitni pakt), tedaj naj bo podvržena isti obliki tudi pooblastitev. Brezoblična naj ostane pooblastitev zlasti tedaj, kadar je namen obliki zgolj ugotovitev vsebine posredovanega posla. — Ker je namen obličnih predpisov res različen, a teh namenov in razlik ni možno kodificirati, zato priporočam, naj ostane tudi jdz. brez sleherne določbe o obliki pooblastitve, ter naj izpolnjuje to vrzel judikatura, ki bo v konkretnem primeru zanesljiveje ugotovila namen za posredovani posel predpisane oblike. — Lahko je odgovoriti na vprašanje, kakim obličnim predpisom bodi podvržen posredovani posel sam, v katerem intervenira pooblaščenec? Tkzv. objektivni oblični predpisi vežejo tudi njega. Ni pa treba, da se drži onih obličnih predpisov, ki so ustanovljeni iz subjektivnih razlogov, n. pr. zaradi telesne pohabljenosti poslovalca, dočim je pooblaščenec telesno zdrav. Tak pooblaščenec sklene na primer pogodbo za slepega pooblastitelja veljavno, ne da bi bilo treba oblike not. akta (§ 52, št. 5 not. zak.); to obliko pa potrebuje pooblastilna pogodba, katero sklene slepi pooblastitelj s svojim pooblaščenecem. — Za potrebnost možnosti in dopustnosti pooblastitve nima noben zakonik nobene posebne določbe: Predmetna možnost in dopustnost zavisita največ od možnosti in dopustnosti posredovanega posla samega (torej od določb §§ 878 in 879 odz., ki preideta v §§ 864 in 865 osn.).

§ 4.: »Iz pogodbe (pravnega posla), sklenjenega po pooblaščenju v imenu pooblastitelja in v mejah pooblastila,

postane upravičen in zavezan le pooblastitelj, ne pooblaščenec.«

S to določbo bo uzakonjen (enako popolno, a enostavneje, nego v § 1003 osn. = § 1017 odz.) poglobitveni učinek poslovanja preko pooblaščenca, tkzv. neposredno zastopanje (v nasprotju k rim. pravu, posrednemu); neposredno zastopanje je postalo skupna pravna dobrina vsem modernim civ. zakonikom. — Tretji stavek cit. § 1003 osn. = § 1017 odz., opuščam, glasi se: »Tajno punomočje nema nikakvog uticaja na pravo tretčeg lica.« O tem »tajnem« pooblastilu (v nasprotju k »otvorenemu«) je bilo že toliko smešenja v slovstvu, da se recepcija že iz tega razloga ne priporoča. Vrh tega se določba tolmači različno: Večina jo razume tako, da se razne instrukcije, katere dobi pooblaščenec od pooblastitelja in ki niso v skladu s predloženim pooblastilom, tretje osebe ne tičejo. (Take tajne instrukcije sploh ne urejujejo vnanjega, ampak notranje razmerje; spadajo torej v poverilno, ne v pooblastilno pravo.) Svoboda tolmači določbo drugače: da gre za pravo pooblastilo, katero pa pooblaščenec tretji osebi prikrije, tako da sklene posel ž njo v lastnem imenu. Naj bo pravilno eno ali drugo tolmačenje, gotovo je, da je norma, ki izhaja iz enega in drugega (neučinkovitost bodisi tajnih instrukcij, bodisi zatajenega pooblastila za tretjo osebo) obsebi umevna; torej ne potrebuje izrečne uzakonitve.

§ 5.: »Pooblastilo more biti obsežnejše, nego je poverilo, in obratno. Isto velja za oblastilo (opolnomočenje).« (1)

»Ako prekorači pooblaščenec prejeto poverilo ali oblastilo, ne tudi pooblastila, ostane pogodba za pooblastitelja polno veljavna; pooblastitelj se more držati radi utrpjene škode le pooblaščenca.« (2)

»Ako prekorači pooblaščenec prejeto pooblastilo ali se dela pooblaščenega, dasi nima nobenega pooblastila, je po njem sklenjena pogodba za osebo, v katere imenu je sklenil, neveljavna; tretja poštena oseba se more držati radi utrpjene škode le pooblaščenca ozir. lažipoooblaščenca.« (3)

Vse predlagane določbe so pravno logične in splošno priznane, vendar doslej pomanjkljivo uzakonjene (v § 1009 odz. = § 995 osn. mimogredé za prekoračenje poverila; v § 1016 odz. = § 1002 osn. le za primer prekoračenja pooblastila, ne tudi na breme tkzv. lažipoooblaščenca). Določbe so

znane tudi vsem primerjanim inozemskim zakonodajam in načrtom. Nekatere teh so strožje, n. pr. § 167 nem., ki pusti, da izbira oškodovani sopogodbenu napram lažipoblaščenca med odškodninskim in spolnitvenim zahtevkom. Za odškodninske zahtevke po 2. in 3. odst. je (seveda) treba še vseh ostalih predpostavk vsakega odškodninskega zahtevka, zlasti krivde. — Prvi odstavek predlaganega § 5 opozarja ob nudeči se priliki na drugi protipojem pooblastila (poleg poverila): na tkzv. »oblastilo« ali »opolnomočenje« (Ermächtigung), ki ga potrebujemo tudi drugod, n. pr. v asignacijskem pravu. Oblastilo se razlikuje od poverila po tem, da opolnomočeno osebo k poslu (za račun pooblastitelja) le upravičuje, ne zavezuje, kakor poverilo. Skupno je obema, da se tičeta le notranjega razmerja med pogodbenikoma, ne vnanjega, kakor pooblastilo. Že iz tega pojma oblastila izhaja, da morata veljati določbi 1. in 2. odst. tudi zanje (ne le za poverilo). — Razmerja med poverilom in oblastilom ni treba uzakonjevati, ker izhaja iz prirode same: v vsakem poverilu tiči enako dalekosežno oblastilo; ne obratno. — Kar se tiče razmerja pooblastila k poverilu in oblastilu, je njegova vsebina, kakor predvideno v 1. odst., neodvisna od obeh. Vendar opozarjam (po Schey-u) na praktično izkušnjo, da je kljub temu često dopustno, sklepati iz vsebine pooblastila na ono poverilo ozir. oblastila; to zato, ker gospodarji posla poverjencem praviloma ne dajejo ne več, ne manj pooblastila, nego ga potrebujejo za izvršitev poverjenega posla.

§ 6.: »Ob prekoračenju pooblastila ali ob poslovanju brez pooblastila more pooblastitelj ali oseba, za katere pooblaščenca se je izdajal poslujoči, neveljavno pogodbo (pravni posel) prostovoljno odobriti. To stori izrečno ali molče; zadnje zlasti s tem, da si pribavi koristi iz pogodbe (pravnega posla).«

Institut odobritve (ratihabicije), o katerem govori § 1002 osn. = § 1016 odz. le implicite, se mi zdi za prakso tako važen, da predlagam zanj samostojno določbo. Tako sta storila tudi švic. (čl. 38—39) in polj. obl. zak. (čl. 101 § 4), ki urejeta odobritev še v več drugih smereh.

§ 7.: »Pooblaščenec, ki mu je podeljeno splošno pooblastilo, je upravičen zastopati pooblastitelja v vseh pravnih poslih, za katere ne zahtevajo naslednje določbe bodisi na

vrsto posla, bodisi na poedin posel se glasečega posebnega pooblastila.« (1)

»Posebno pooblastilo, glaseče se na vrsto posla, je potrebno: ako naj pooblaščenec za pooblastitelja kako stvar odsvoji ali obremeni ali jo proti odmeni prevzame; ako naj najame ali dá za pooblastitelja posojilo; dvigne zanj denar ali denarno vrednost; začne pravde ali sklene poravnave.« (2)

»Posebno pooblastilo, glaseče se na poedin posel, je potrebno: ako naj pooblaščenec za pooblastitelja nastopi dediščino brez dobrote popisa ali dediščino zanj odkloni; ako naj sklene za pooblastitelja družbeno ali razsodniško pogodbo; izbere razsodnika; napravi darilo ali se odreče brez odmene kaki pooblastiteljevi pravici.« (3)

»Splošno pooblastilo po 1. odst. zadostuje na mestu posebnega po 3. odst., kadar je v splošnem pooblastilu pravni posel 3. odstavka naveden vsaj po vrsti.« (4)

S § 7. in naslednjimi (do vključ. § 11) prihajam do ureditve posebnih vrst pooblastil. — Takih vrst pooblastil je vse polno, tako da se ne dajo izčrpnno navajati. Zato raje opuščam še določbi §§ 992 in 993 osn. = §§ 1006 in 1007 odz., po katerih imamo pooblastila za »sodne« in »nesodne« posle; »omejena« in »neomejena« pooblastila. Če bi govoril o zadnjih, bi moral navajati dalje, da poznamo tudi »omejljiva« in »neomejljiva« pooblastila in druga. — Določbe navzočega § 7 urejujejo: generalno pooblastilo (odst. 1) in dvoje specialnih: generična (odst. 2) in individualna (odst. 3). Vsebina ureditve je posneta §-u 994 osn. = 1008 odz. z naslednjimi spremembami: a) Generično pooblastilo se predlaga ne le za odsvojitve, ampak tudi za obremenitev pooblastiteljevih stvari; b) Individualno pooblastilo ne le za sklenitev razsodniške pogodbe, ampak tudi za izbor razsodnika (prim. § 867 čsl.); c) Določba zadnjega stavka §-a 1008 odz. = 4. odst. §-a 7, ki jo je osn. (§ 994) črtal, se naj restituira, ker se je stranke, kolikor mi je znano, še vedno poslužujejo. — Novi 2. odst. § 992 osn., ki zavrača v pogledu pravnega pooblastila na določbe cpp.-a, premeščam v sklepno določbo pooblastilnega prava (§ 14).

§ 8.: »Ako je podeljeno pooblastilo več pooblaščenecem, je treba, da bo veljal posel za pooblastitelja, nastopanja

vseh; razen če je dal pooblastitelj kateremu ali katerim teh pooblaščenecv pravico, da nastopajo samostojno.«

S tem prevzeman določbo § 997 osn. = § 1011 odz., torej domnevo, da je smatrati pooblastilo, podeljeno več osebam, za kolektivno, ne za solidarno, Terminologijo osn. in odz. nadomeščam dvakrat: a) »Potpuno ovlaščenje« s »pravico, da nastopajo samostojno«; b) »Sudelovanje« z »nastopanjem«; »sodelovanje« rezerviram za analogno določbo v poverilnem pravu.

Naslednji §§ 9—11 se predlagajo za tkzv. »Prečutno opunomočavanje službenika«. Pravilneje bi se govorilo o »domnevanih« pooblastilih ter opustilo, govoriti o uslužbencih, ker vsa ta pooblastila ne predpostavljajo službenega razmerja. — Odz. jih urejuje v §§ 1027—1033, osn. v §§ 1012—1017. Že osn. je (pravilno) opustil določbi § 1028 in § 1031, st. 2 odz. Brez škode se morejo opustiti nadaljne določbe § 1027 odz. = § 1012 osn.; § 1029, st. 1 odz. = § 1013, st. 1 osn.; § 1031, st. 1 odz. = § 1015 osn. in § 1032 odz. = § 1016 osn., tako da pride v jdz. le troje domnevanih pooblastil: za upravnika (§ 1029, st. 2 odz. = § 1013, st. 2 osn.); za osebe, ki smejo prodajati blago v tujem podjetju (§ 1030 odz. = § 1014 osn.), in za predložitelje knjižic, v katere se vpisuje na up dano blago (§ 1033 odz. = § 1017 osn.). — Za ta pooblastila predlagam naslednjo redakcijo:

§ 9.: »Kdor poveri drugemu upravo kake imovine ali kakega podjetja, o tem se domneva, da ga je pooblastil za vse one posle, ki jih zahteva redno upravljanje take imovine ali redno obratovanje v takem podjetju, dalje za one, ki so z upravljanjem in obratovanjem po navadi spojeni.«

Kakor odz. in osn. (na cit. mestih), predlagam s to določbo uzakonitev domneve, da dobe osebe, katerim se poveri kaka uprava, s poverilom hkratu vsa za upravo potrebna pooblastila. — Domnevani obseg pooblastil dopolnujem v trojnem pogledu: a) z navajanjem obeh poglobitvinih predmetov upravljanja: imovine in podjetja (po § 875 čsl.); b) z dostavkom besed »take« (imovine) ozir. »takega« (podjetja, po čl. 47 st. trg. zak. ozir. § 68 novega); c) z dostavkom merila »redno«. Opuščen je nejasni »i«. — S posli drugega stavka so mišljene zlasti pogodbe, pravde, dvigi denarja in slični posli, brez katerih ne prebije nobena uprava, in za

katere bi upravniki brez navzoče določbe potrebovali posebno pooblastilo (po § 7), n. pr. upravniki hiš za oddajo stanovanj v najem, za prejem najemnin, sodno odpoved in dr.

§ 10.: »Ako pusti podjetnik drugi osebi, da prodaja blago v podjetju ali izven njega, se domneva, da jo je pooblastil tudi za sprejem plačila za blago in za izdajo pobotnice.« (1)

»Goli vročitelji blaga nimajo pooblastila, sprejemati za vročeno blago denar, če jim podjetnik te pravice ne podeli posebej, ali če ne predložijo od njega izdane pobotnice ali po njem pobotanega računa. Zadnje velja tudi o osebah, ki predložijo od podjetnika izdano pobotnico ali po njem pobotan račun o opravi kakega dela.« (2)

Določba 1. odst. je stara ter soglaša z ono § 1014 osn. = 1030 odz., le da govori (po vzorcu čl. nač.) na mestu o »vlastniku dućana« širše o »podjetniku« (tudi golem zakupniku); na mestu o »dućanu« o »podjetju«, ter da nadomešča »svoga službenika« z »drugo osebo«, ker domneva ne predpostavlja službenega razmerja. — Novi bosta določbi 2. odst., ki ju predlagam po vzorcu § 876 čl., tudi po čl. 51 st. trg. zak. ozir. § 73 novega; potrebo njih razširjenja na državljansko-pravno področje in na pobotane račune podjetnikov izven območja trg. prava občutimo že dolgo.

§11.: »Ako obstoji med odjemalcem, ki jemlje blago na up, in med podjetnikom redna knjižica, v katero se vpisuje na up dano blago, se domneva, da so posli in domačini, ki predložijo knjižico, pooblašćeni, vzeti blago na up.«

Ta določba soglaša popolnoma z ono § 1017 osn. = § 1033 odz., le da prevzema iz (odpadajočega § 1032 odz. = § 1016 osn.) zahtevo, da mora biti predložitelj knjižice posel ali domaćin (ukućan) kupca, dalje, da opušća od osnutka dodani dostavek: »Time se ne dira u naredjenje § 150« (v novo pravico žene »do ključev«). Ta dostavek se bo razumel po generalni sklepni določbi §-a 14.

§ 877 čl. nač. predlaga še naslednjo določbo: »Proti tretjim pošćenim osebam ni dopustno ugovarjati, da je bil obseg pooblastila drugaćen, nego se domneva po §§ 875—876« (naših §§ 9—10). Ta (pravilna) določba je pendant k več analognim določbam za zašćito zaupanja v pogodbeno po-

oblastila. Zato se bo po m. m. razumela in uporabljala per analogiam (kakor doslej) tudi, če je ne uzakonimo izrečno; nimam pa ničesar proti njeni izrečni uzakovitvi.

§ 12.: »Pooblastilo ugasne pred vsem iz splošnih razlogov ugašanja pravic. Dalje: vsled opoziva po pooblastitelju, vsled odložitve po pooblaščenca; vsled smrti ali proglasitve mrtvim enega ali drugega; vsled zgube potrebne razsodnosti (§ 3, odst. 1) na strani pooblaščenca; vsled uvedbe stečaja o imovini pooblastitelja ali pooblaščenca, razen če je izključen vsak vpliv izvrševanja pooblastitve na stečajni sklad; končno vsled prestanka juristične osebe, naj je bilo pooblastilo od nje dano ali sprejeto.« (1)

»Opoziv in odložitev pooblastila sta dopustna, kadarkoli ju pooblastitelj ozir. pooblaščenec želita, še pred potekom za pooblastilno razmerje določenega časa. Če sta se pogodbenika ali eden njiju opozivu ozir. odložitvi pooblastila odrekla, ju tak odrek veže, razen, kadar zahtevajo važni razlogi nasprotno.« (2)

»Ako je bila izdana pooblaščenca pooblastilna listina, jo mora po ugasnitvi pooblastila vrniti.« (3)

Določbe, katere predlagam s tem za ugasnitev pooblastila, reproducirajo: vsebino prvih stavkov §§ 1005, 1006 in 1007 osn. = §§ 1020, 1021 in 1022 odz.; vsebino §-a 1008 osn. = §-a 1023 odz.; končno ono §-a 1009 osn. = §-a 1024 odz. (katere besedilo poenostavljam). Sicer nadomeščam na prevzetem besedilu le izraz »otkazivanje« (odpoved) z »odložitvijo« pooblastila, ker ni treba, da bi pooblaščenec (kakor pri pristnih odpovedih, n. pr. stanovanjskih) ukinitve pogodbenega razmerja izvestno dobo (odpovedno) v naprej napovedoval. — Ker navajata lex lata in osnutek razloge ugašanja pooblastila pomanjkljivo, jih dopolnujem v predlaganem § 12 v naslednjem: 1. Pred vsem z novim 1. stavkom, v katerem se sklicujem na splošne razloge prestajanja pravic (III. del, 3. pogl., II. del, 17. pogl.); od teh razlogov so za pooblastilo zlasti praktični: spolnitev (oprava posredovanega posla); naknadno nastopivša nemožnost (nedopustnost) spolnitve; potek časa (ob terminiranosti pooblastilnega razmerja); nastop razveznega pogoja; storno in dr.; 2. Kar za smrt pooblastitelja ali pooblaščenca, mora veljati za njiju

proglasitev mrtvim (prim. čl. 35 švic.): 3. Ker mora imeti pooblaščenec, da je pooblastitev veljavna, za posredovani posel potrebno razsodnost, ugasne pooblastilo tudi z zgubo te razsodnosti; 4. Pooblastilo stečajnika, naj je bilo od njega dano ali sprejeto, ne ugasne v izjemnih primerih, ko izvrševanje pooblastitve ne more vplivati na stečajni sklad. — Da se smejo pooblastila, ker temeljijo na medsebojnem osebnem zaupanju, vsak čas (rectius predčasno) od ene in druge strani opozivati (odlagati), je naša stara, tudi drugod priznana, norma. A težave dela odgovor na vprašanje, je-li ta določba prinudnega ali popustnega značaja? V zadnjem primeru bi se dala s protidogovorom, t. j. z odrekom pooblastitelja pravici opoziva ozir. z odrekom pooblaščenca pravici odložitve zopet veljavno odpravljati. Od zakonodaj je dal delen odgovor na postavljeno vprašanje edini čl. 34 al. 2 švic., ki se izreka za neveljavnost pooblastiteljevega odreka pravici opoziva. Tudi doktrina se je z vprašanjem mnogo bavila, ne da bi dospela do splošno priznanega rezultata. V 2. st. 2. odst. predlagam v uzakonitev nauk Svobode (v Klangovem kom. k §§ 1020—1021 na str. 836 sled.), po katerem naj presodi ob konkretnem odreku (pooblastitelja ali pooblaščenca) sodišče, govoré-li važnejši razlogi za prinudni ali popustni značaj določbe. Gotovo je, da sodišče ne bo moglo priznati veljavnosti nepogojnega in trajnega odreka, ker bi se tak odrek protivil človeški svobodi (zajamčeni po § 16 odz.); z druge strani pa bo moglo priznati veljavnost odreka za izvestno dobo in zlasti za izvesten posel tam, kjer zahtevajo opravičeni gospodarski interesi, naj se pooblastilno razmerje predčasno ne ukinja. — V 3. odst. na novo predlagana določba je posneta po čl. 35 fre.-ital. ter ne potrebuje nadaljne utemeljitve. — V poverilnem pravu bomo spoznali dve izjemi, ko poverilo kljub smrti poverilca ne prestane (§ 1022 odz., 2. st.). Kadar bo tako poverilo združeno s pooblastilom (pooblastilna pogodba), tudi pooblastilo ne bo moglo ugasniti, ker poverjenec brez pooblastila ne more nadaljevati poverjenega posla tako, kot je bil zamišljen (z neposrednim učinkovanjem za poverilca).

§ 13.: »Ugasnitev in utesnitev pooblastila ne vplivata na veljavnost pogodbe, sklenjene po pooblaščenca s tretjo osebo, če le-ta ob sklenitvi za ugasnitev ali utesnitev ni vedela,

niti vedeti morala. Da ni vedela za uvedbo stečaja, tretja oseba ne sme ugovarjati.«

S 1. stavkom prevzemam določbo § 1011 osn. = § 1026 odz., ki je ena izmed onih, ki ščitijo dobrovernega tretjega pogodbenika v zaupanju v obstoj (in vsebino) pogodbenega pooblastila. Iz starega besedila so izpadle le besede »brez lastne krivde«, ki so postale vsled nove stilizacije odveč. Po zgledih čl. 37 švic., čl. 100 polj. in čl. 34 franc.-ital. govorim ne le o ugasnitvi, ampak tudi o utesnitvi pooblastila (za katero veljaj ista norma). — V novem 2. st. izvzemam veljavnost določbe za primer, da je ugasnilo pooblastilo vsled uvedbe stečaja (o imovini pooblastitelja ali pooblaščenca). Uvedba stečaja se razglša uradno in javno; zato jo mora vsakdo poznati. — § 170 nem. ima še posebno, sem spadajočo določbo za primer, da je bilo pooblastilo sporočeno tretji osebi neposredno, kar je in bo (po predlaganem § 3, odst. 2) možno tudi pri nas: »Če je bilo pooblastilo podeljeno z izjavo napram tretjemu, ostane njemu nasproti v veljavi, dokler mu ne javi pooblastitelj ugasnitve.« A ta določba gre po m. m. predaleč.

§ 14.: »Določbe §§ 1—13 ne posegajo v predpise ženitnega, otroškega, varuštvenega, skrbstvenega in drugih prav o zakonskih in sodnih pooblastilih zakonskih mož, zakonskih žen, očetov, varuhov, kuratorjev, pomočnikov in drugih skrbnikov in upraviteljev. Prav tako ne v predpise trgovinskega prava o pooblastilih prokuristov, trgovinskih in drugih pooblaščenecv ter organov trgovskih družb; končno ne v predpise civilnopravnega postopnika o pravnem pooblastilu.«

Ta sklepna določba pooblastilnega prava bo popolnejša nego je ona §-a 1018 osn., ki se naslanja pretesno na § 1034 odz. in mu sledi celó v netočni trditvi, da ima zakonski mož *p r a v i c o*, zastopati svojo ženo. — V besedilo je prevzet tudi novi 2. odst. § 992 osn. —

Če primerjamo predlagane določbe §§-ov 1—14 z določbami modernih inozemskih zakonodaj in načrtov za pooblastilno pravo, moremo ugotoviti, da bodo najmanj tako popolne, kakor so one. — Le v dveh določbah nemškega civ. zak. (§ 166) in franc.-ital. nač. (čl. 31) je uzakonjena ozir. predvidena nadaljna norma, ki je nisem predlagal v uzakonitev

iz razloga, ker sledi logično iz drugih določb: Po obeh so pravno merodajne (za veljavnost posredovane pogodbe) le hibe pooblaščenčeve poslovne volje, ne pooblastiteljeve; to iz razloga, ker stvari poslovno voljo pooblaščenec, ne pooblastitelj. Po cit. čl. 31 franc.-ital. vpliva hiba pooblastiteljeve volje le tedaj, kadar »le représentant n'a fait qu'exprimer la volonté du représenté«; a v tem primeru posredovalec ni bil pooblaščenec, temveč sel.

Poverilna (mandatna) pogodba.

Razvrstitev določb za poverilno pogodbo naj bo enaka, kakor je bila za pooblastilo: Pojmu in nazivlju sledijo določbe za veljavno sklenitev poverilne pogodbe; njene vrste; pravni učinki (razne pravice in obveznosti poverilca in poverjenca); primer poverilne pogodbe, sklenjene z več poverjenci ali od več poverilcev; končno razlogi za prestopanje poverilne pogodbe.

§ 1.: »Poverilna pogodba nastane, kadar poveri ena oseba (poverilec) drugi (poverjencu) opravo kakega posla, ter se druga oseba zaveže, da bo poverjeni posel opravila.«

Pojmovanje poverilne pogodbe je, odkar je odpadel rimskopravni znak njene neodmenjenosti, dosti težavno; od modernih zakonodaj se je odločila za rimskopravni razlikovalni kriterij edino nemška (§ 662). — Predmet »pooblastilne« pogodbe so vedno pravni posli ali pravna dejanja, ki jih sklene ozir. opravi pooblaščenec v imenu in z učinkom za pooblastitelja (§ 1002 odz. = § 988 osn.). Poverilna pogodba pa ne predpostavlja pooblastila, niti ne povzroča neposrednih pravnih učinkov v osebi poverilca. Zato morejo biti njeni predmeti številnejši, in njeno področje obsežnejše, nego je ono pooblastilne pogodbe. Konkretnije govorjeno: predmeti poverilne pogodbe niso le pravni (juriistični) posli in dejanja, ampak tudi naravni (naturalni). O tem ni spora v doktrini. A kateri znak naj stopi na mesto »pravnosti«, da se bo poverilna pogodba razlikovala od pooblastilne in od dolge vrste drugih pogodbenih tipov, ki so jim predmet pravtako naturalni posli in dejanja (različni angažmaji človeške delovne sile, manualne in intelektualne), n. pr. od službene, delovršne, mešetarske pogodbe? — Niti

doktrina, niti zakonodaje takega razlikovalnega kriterija doslej niso odkrile (prim. švic., polj., franc.-ital. in čsl. nač.). Nekateri njih (čl. 394 al. 2 švic. in čl. 498, § 2 polj.) so se odločile, naj veljajo določbe za poverilno pogodbo podredno, kadar niso uporabne določbe specialnejšega delovno-pogodbenega tipa. Taka podredna uporabnost za nas ne prihaja v poštev, ker ne bi bila združljiva z določbo §-a 1151, odst. 2 odz. = § 1104, odst. 2 osn., po katerem je mogoče uporabljati na isto pogodbeno razmerje i določbe delovnega i pooblastilnega (poverilnega) prava (torej kumulativno, ne subsidiarno). — Tudi za razlikovalni kriterij čl. 274 črnogor. imov. zak., po katerem naj bi bili predmeti poverilne pogodbe »imovinski posli«, iščem zaman opravičbe: Predmet poverilnih pogodb tvorijo često zdravniške ordinacije, ki niso imovinski posli, a predmeti delovnih pogodb so skoro vedno imovinski posli. — Rebus sic stantibus priporočam, naj opusti jdz. vsako podrobnejšo oznako »posla«, ki more biti predmet poverilne pogodbe, ter naj prepusti praksi in judikaturi, da iz določb, ki so posebno značilne za ta pogodbeni tip, sklepata nazaj, katerim poslom te določbe najbolj ustrezajo. V splošnem bo šlo za posle osebnega medsebojnega zaupanja obeh pogodbenikov. Za take posle so nam potrebne one značilne določbe, ki jih bomo spoznali za poverilno pogodbo: dolžnost osebne oprave poverila (obojestranske neprenosnosti); zvestobna dolžnost poverjenca (s prepovedjo, jemati darila, kontrahirati sam s seboj in dr.); dopustnost predčasnega obojestranskega odstopa od pogodbe (čim zgubita medsebojno zaupanje); še vedno razširjena neodmenjenost te pogodbe (v diametralnem nasprotju k drugim tipom delovne pogodbe, pri katerih se odmenjenost celó ex lege domneva).

§ 2.: »Iz posebnih predpisov izhaja, kdaj se zahtevajo za izvestne poverjence posebne lastnosti ali posebne sposobnosti.« (1)

»Iz posebnih predpisov izhaja dalje, kdaj so vršilci izvestnih javnih poklicev dolžni, prevzeti poverjeni jim posel.« (2)

»Če menijo taki vršilci, da jim v danem primeru poverjenega posla ni treba prevzeti, jih zadene dolžnost, da

odklonitev poverilcu nemudoma javijo; sicer odgovarjajo za povzročeno škodo.« (3)

»Ista dolžnost, javiti odklonitev, zadene osebe, ki so se same ponudile k izvestnemu poslovanju ali se bavijo z njim poklicno.« (4)

Prva dva (nova) odstavka nista baš nujna, ker se le sklicujeta na druge posebne predpise. A prvi tvori dober uvod k potrebnostim veljavne sklenitve poverilne pogodbe; drugi pa jasno opozarja na primere tkzv. prisilnega kontrahiranja, ki so jim podvrženi n. pr. javni notarji (izjemoma tudi odvetniki kot zastopniki siromašnih pravnih strank). Za ostale potrebnosti veljavne poverilne pogodbe veljajo splošni predpisi, zlasti § 879 odz. = § 865 osn. (če bi poverilna pogodba pozivala k nemožnemu ali nedopustnemu poslu ali dejanju). Splošni predpisi veljajo tudi za osebno sposobnost pogodbenikov (potrebo zavezne sposobnosti poverjenca) in za obliko poverilne pogodbe (načelna brezobličnost). — Od prisilnega kontrahiranja je razlikovati v odst. 3 predlagano dolžnost, javiti odklonitev ponujenega poverila. Ta dolžnost ni nova, ampak jo predvideva že § 1003 odz. = § 989 osn., dasi premalo jasno (tudi orig. beseda »ausdrücklich« je v osn. slabo prevedena z »izrečno«, ker na tem mestu ne pomeni nasprotja h konkludentnemu dejanju, ampak ima pomen »jasno«). Isto dolžnost, javiti odklonitev poverila, razširjam v 4. odst. (po zgledih čl. 501, §§ 1—3 polj., § 663 nem. in § 852 čsl.) na vse osebe, ki so se za izvestno poslovanje same ponudile ali se bavijo z njim poklicno. Prestroga (za državljanskopravno področje) se zdi sankcija čl. 395 švic. (na opustitev predmetne dolžnosti), ki gre skoro tako daleč, kakor sankcija čl. 323 našega trg. zak.

§ 3.: »Poverilna pogodba je odmenška ali neodmenška.« (1)

»Ako odmena ni dogovorjena, niti ne izhaja iz običajev ali okolišnosti, zlasti poverjenčevega poklica, je smatrati, da je sklenjena brez odmene.« (2)

S tema določbama reproduciram oni §§ 1004 in 1013, st. 1 odz. = §§ 990 in 999, st. 1 osn. Domneva neodmenjenosti poverilne pogobe tvori primeren prehod od rimsko- in nemškopravne neodmenjenosti k modernemu nazoru. Enako domnevo poznajo: čl. 405 črn., čl. 394 al. 3 švic., § 851 čsl.

Polj. zak. (čl. 550, § 1) pa je uzakonil nasprotno domnevo: odmenjenosti poverilne pogodbe (s čemer je še bolj zabrisal razliko med tem in med drugimi delovnopogodbenimi tipi). —

Na tem mestu, kjer je govor o eni izmed raznih vrst poverilnih pogodb, bi se mogla event. omeniti današnja »pooblastilna pogodba«, torej kombinacija poverilne s pooblastilom, ki bo ostala tudi po razdružitvi določb (za eno in drugo) praktičen življenjski pojav. Če se to zgodi, naj se definicija § 1002 odz. = § 988 osn. (dozdaj sta zamenjani le besedi »v imenu« za »za drugoga«) izboljša in dopolni takole: »Kadar se poveri poverjencu oprava kakega pravnega posla ali kakega pravnega dejanja, ki ju naj opravi poverjenec na podlagi poverilčevega pooblastila v njegovem imenu in z neposrednim učinkom zanj, prehaja poverilna pogodba v pooblastilno. Na pooblastilno pogodbo je uporabljati i določbe poverilnega i pooblastilnega prava.« — Kar se tiče terminologije, je od te »pooblastilne« pogodbe (v ožjem in tehničnem smislu besede) razlikovati ono, ki nastane ob vsakem ponujenem in sprejetem pooblastilu (čistem, brez mandata). — Drugih vrst poverilne pogodbe ni treba uzakonjevati (vsaj ne na tem mestu), n. p. kreditnega mandata, ki ga urejuje čl. 408 švic. Ureditev akreditiva in kreditnega pisma spada (primerneje) v asignacijsko pravo. — Pač pa se je nabralo za mešetarsko in založniško pogodbo po tujih zakonodajah toliko določb, da je priporočati njih podrobno uzakonitev tudi pri nas, vendar v posebnih (novih) poglavjih pogodbenega prava; mešetarska pogodba doslej sploh ni urejena, založniška pomanjkljivo in raztreseno (v odz. in avtor. zak.).

§ 4.: »Za vse one posle, za katere potrebuje pooblaščenec posebno, na vrsto ali na poedin posel se glaseče pooblastilo (§ 7, odst. 2—3), mora dobiti tudi poverjenec posebno, na vrsto ali na poedin posel se glaseče poverilo ali oblastilo.«

To je zadnja določba, ki se tiče potrebnosti veljavne poverilne pogodbe. Za nas bo nova, a je posneta (mutatis mutandis) po čl. 396 al. 3 švic. Zdi se pravilna, ker govori zanjo ista ratio, kakor za določbo predlaganega § 7, odst. 2—3 v pooblastilnem pravu; bo pa dosti manj praktična. — Sankcija na kršitev določbe bo tudi tu neveljavnost poverilne pogodbe.

§ 5.: »Poverjenec je zavezan, da opravi poverjeni mu posel v smislu sprejetega poverila, marljivo in pošteno, ter da prepusti poverilcu vse koristi iz posla. V svrhu oprave sme uporabiti vsa sredstva, ki jih zahteva priroda posla, in ki so v skladu z namenom poverilca.« (1)

»Ako prekorači poverjenec meje poverila, postane poverilcu odgovoren za posledice, razen, če bi poverilec prekoračenje naknadno odobril.« (2)

S to določbo naj pričnejo poverjenčeve dolžnosti (poverilčeve pravice) iz veljavno sklenjene poverilne pogodbe. — Njena vsebina soglaša z ono § 995 osn. = § 1009 odz. ozir. § 1002 osn. = § 1016 odz. V besedilu prvocitiranega: a) opuščam pridevnik »izjavljen« (namen) kot obsebi umeven; b) pravim na mestu »v smislu prejetega poverila in svoje obljube« krajše »v smislu sprejetega poverila«; c) nadomeščam, ker bodo določbe za pooblastilo in poverilo razdružene, termine: pooblastitelj, pooblaščenec in pooblastilo s pravilnimi: poverilec, poverjenec in poverilo. (Izraz »prema dobivenom punomočju« je rabljen že v odz. in osn. napčno.)

§ 6.: »Odstopiti od vsebine poverila sme poverjenec le tedaj, kadar domneva utemeljeno, da bi poverilec na tak odstop pristal, da mu je bil položaj znan. Vendar se naj spravi pred odstopom po možnosti v sporazum s poverilcem.«

To novo določbo posnemam po čl. 397 švic., čl. 502, § 2 polj., § 665 nem. in čl. 572 al. 2 franc.-ital.; z njo bo izpolnjena zevajoča vrzel odz., grdj. zak. in osn. Pravilnost njene vsebine se priznava splošno. Določba naj krije per analogiam tudi poverjenca, ki bo, z ozirom na spremenjeni položaj, opravo poverjenega posla sploh opustil. — Ako pribavi poverjenec poverilcu ob neopravičenem odstopu od vsebine poverila nepričakovano korist, jo sme odračunati od dolgovane odškodnine (po splošni določbi o pobotanju *lucri cum damno*).

§ 7.: »Poverjenec mora opraviti poverjeni posel osebno.« (1)

»Tretji osebi (namestniku) sme prepustiti opravo posla le tedaj, kadar mu je bilo namestovanje po poverilcu dovoljeno, ali kadar postane namestovanje neizbežno. V zad-

njem primeru mora poverilcu osebo in prebivališče namestnika nemudoma javiti.« (2)

»Namestnik, ki ga je postavil poverjenec opravičeno in v poverilčevem imenu, stopi v neposredno poverilnopogodbeno razmerje s poverilcem; poverilo prvotnega poverjenca prestane.« (3)

»Če je bil poverjenec k postavitvi namestnika upravičen, odgovarja poverilcu le za krivdo ob izberi namestnika; če ni bil upravičen, postane odgovoren celó za naključno propast poverilčevih stvari, ki bi jih naključje sicer ne bilo zadelo.« (4)

Te določbe se držijo v splošnem starega prava (§ 1010 odz. = § 996 osn.). — Dolžnost osebne oprave poverjenega posla imajo uzakonjeno vse primerjane zakonodaje: čl. 398 švic., čl. 503 polj., čl. 401 črnogor., § 664 nem. Zadnji uzakonjuje v svojem 2. ost. celó neprenosnost »poverilčevega zahtevka na opravo poverila«. — Dopolnil sem naše staro pravo v predlaganih določbah trikrat: a) s prijavno dolžnostjo 2. st. 2. odst., ki jo poznajo vse gori cit. zakonodaje; b) z novim 3. odst. o predpostavkah nastanka neposrednega mandatnega razmerja med poverilcem in substitutom (ob sočasnem prestopu substituentovega mandata). Te predpostavke terjata i Schey (»Geschäftsobligationen«, str. 609 sled.) i Swoboda (v Klangovem kom. k. § 1010 na str. 812). Za uzakonitev jih predlaga doslej le čl. 576 al. 3 franc. ital. nač. (ki pri tem ne omenja potrebe, da mora substituirati poverjenec v poverilčevem imenu, ne v lastnem); c) z omilitvijo sankcije na neopravičeno substitucijo. Sankcija odz. in osn. (»odgovornost za uspeh« sc. poverjenega posla) je očitno prestroga, ker ne velja niti ob osebni opravi posla; tudi ni v potrebni vzročni zvezi s substituentovo krivdo (gl. izvajanja Swobode l. c.). To vzročno zvezo vzpostavim s tem, da predlagam (po vzorcu čl. 504 polj.) na mestu sedanje odgovornosti ono za tkzv. mešano naključje. — Brez potrebe (za nas z ozirom na § 1313 a odz., ki preide v § 1260 osn.) opozarja § 664 nem., da veljajo za tkzv. spolnitvene pomočnike drugačne določbe, nego za substituta.

§ 8.: »Poverjenec sme, če ni drugačnega dogovora, skleniti poverjeni posel sam s seboj le tedaj, kadar si poverilčevi

in njegovi interesi ne nasprotujejo v taki meri, da bi trpelo zaupanje, ki mu je bilo izkazano s poverilom.« (1)

»Isto velja, kadar hoče poverjenec skleniti poverjeni posel kot zastopnik tretje osebe ali na njen račun.« (2)

S tu predlagano določbo se lotim odz.-u, grdj. zak.-u in osn.-u neznanega, tudi sicer redko kod urejenega vprašanja o dopustnosti tkzv. »kontrahiranja samega s seboj« (prim. § 101 nem., čl. 37 franc.-ital. in § 64 novega jgsl. trg. zak.). — Predhodno moram rešiti vprašanje, spada-li iskana norma v pooblastilno ali poverilno pravo? Dasi jo nameščata cit. nem. zakonodaja in franc.-ital. nač. v pooblastilnem pravu, sem mnenja, da spada v poverilno (oblastilno); kajti pooblaščenci brez poverila ali oblastila sploh ne smejo sklepati nikakih poslov (in z nikomur) za svojega pooblastitelja. — In merito so cit. inozemske določbe strožje, nego predlagani § 8, ker kontrahiranje poverjenca samega s seboj ex lege (skoro absolutno) prepovedujejo. Na mestu take, za državljansko-pravno področje prestroke, določbe predlagam milejšo in elastičnejšo: Jdz. naj uzakoni le smernice, katerih se bo treba držati sodiščem ob reševanju konkretnih sporov (gl. izvajanja Swobode l. c. k § 1009 na str. 805).

§ 9.: »Poverjencu ni dovoljeno, da bi sprejemal, ogroževaje poverilčeve interese, brez njegove izrečne ali tihe privolitve od tretje osebe darila ali nagrade v zvezi z opravo poverjenega posla. Ako in kolikor je bil poverjenec vsled sprejema takih daril ali nagrad oškodovan, mu jih mora poverjenec odstopiti; druge zapadejo na korist krajevnemu ubožnemu zakladu.«

Z navzočo določbo skušam izboljšati ono § 1013, st. 2 odz. — § 999 osn. je spremenil na njej dvoje: a) je prepovedal sprejemanje ne le daril, ampak tudi »nagrad«; b) je nadomestil konfiskacijsko upravičenost ubožnega zaklada s poverilčevo pravico, zahtevati odstop daril in nagrad zase, dostavljajoč »čime se ne dira u njegova dalja prava na naknadu štete«. Očividno je red. komisija skušala spraviti § 999 osn. v sklad s § 225 obrt. zak. — Ako uvažujemo, da so poverilne pogodbe ex lege neodmenjene, a da živi polno poklicnih poverjencev od nagrad za opravljeni (komisijski) posel, ki jim jih plačujejo tretje osebe celó češče, nego poverilci, ali oba, tretja oseba in poverilec (ob dvojnih provi-

zijah), potem vzbudi razširjenje stare določbe (od daril na nagrade) pomisleke. Drug pomislek se pojavi zaradi spremembe konfiskacijske upravičenosti (izvrševane doslej v človekoljubne namene) v poverilčevo pravico na odstop predmetnih daril in nagrad. — Po m. m. so določbe za posebno ravnanje z njimi utemeljene le v uvaževanju, da spravljajo poverjenca v nevarnost, zanemariti interese svojega poverilca. V pogledu daril, ki se mu obljublajo ali poklanjajo od tretje osebe, je taka nevarnost evidentna; v pogledu nagrad, kadar predstavljajo poverjenčev normalni zaslužek, minimalna, ali je sploh ni. Zato naj pride v zakonsko besedilo kot bistvena predpostavka perhoresciranosti predmetnega sprejemanja: ogrožanje poverilčevih interesov. Kar se tiče sankcije, ki naj sledi prepovedanemu sprejemanju, smatram novopredlagani odstopni zahtevek poverilčev za opravičen tedaj, kadar je sprejemanje daril ali nagrad imelo za posledico dejansko oškodovanje poverilca. Taka škoda obstoji najčešče v neugodnejših poslovnih pogojih, doseženih za poverilca od podkupljenega poverjenca. V teh primerih je pravilno, da se odstopijo reprobirana darila in nagrade oškodovanemu poverilcu in sicer na račun njegove odškodnine. V vseh drugih primerih (tudi, kadar škoda zaostaja za višino darila ali nagrade) ostanimo pri dosedanji konfiskacijski pravici ubožnega zaklada (na kraju reprobiranega sprejema)! Le s tako ureditvijo bo ustrezno hkratu določbi § 1174 odz. = § 1140 osn. (Prim. še izvajanja Swobode l. c. k § 1009, str. 808 in k § 1013, str. 819.)

§ 10.: »Končno je poverjenec dolžan, dajati poverilcu že med opravljanjem posla vsa potrebna obvestila, ga seznanjati na vsakokratno zahtevo s stanjem posla ter mu položiti po opravi posla račun.«

Določba spreminja na § 998 osn. = § 1012 odz. dvoje: a) opušča nepotrebno poudarjanje poverjenčeve odgovornosti za krivdoma prizadejano škodo; b) razkraja dolžnost »predložiti račune (plur.) o poslu na vsakokratno zahtevo« v dve logičnejši: 1. »seznanjati poverilca na vsakokratno zahtevo s stanjem posla«; 2. »mu položiti račun (sing.) po opravi posla«; c) končno dodajam (po vzorcih čl. 506 polj. in § 666 nem.) poverjenčevo dolžnost, obveščati poverilca po potrebi tudi iniciativno.

§ 11.: »Poverilec je dolžan, plačati poverjencu odmeno, kadar mu gre (§ 3). Razrešiti ga mora dalje vseh zanj prevzetih obveznosti ter mu povrniti potroške, katere je imel z opravo poverila ter smel smatrati za potrebne ali koristne, ne gledé na to, so-li bili uspešni ali ne. Na izdatke, katere mora vložiti poverjenec v posel, mu mora dati na zahtevo primeren predujem; če jih je kril poverjenec iz lastnih sredstev, mu jih mora obrestovati izza vložitve. Končno mora povrniti poverilec poverjencu škodo, katero mu je povzročil krivdoma, in tisto, ki je nastala sicer po naključju, a je bila spojena z opravo takega posla. Ako zadene poverjenca ob opravi posla škoda po drugačnem naključju, jo trpi sam; če je pa prevzel poverilo brez odmene, mu gre odškodnina v toliko, kolikor bi mu šlo nagrade, da je prevzel poverilo proti odmeni.«

Poverilčeve dolžnosti (poverjenčeve pravice) izhajajo danes iz §§ 1013, st. 1, 1014 in 1015 odz. in so predvidene enake vsebine v §§ 999, st. 1, 1000 in 1001 osn. Združiti se dajo v en sam paragraf (predloženi § 11). — Na njih vsebini ne spreminjam drugega, nego da opuščam v § 1001 osn. = § 1015 odz. besede »po najvišoj ceni« in da dopolnjujem poverilčeve dolžnosti z dvema: 1. da mora razrešiti poverjenca vseh, zanj prevzetih, obveznosti; 2. da mu mora obrestovati izdatke, katere je kril poverjenec iz lastnih sredstev (dasi je imel in vršil pravico, terjati predujem). — Nekoliko prestilizirano je razlikovanje med odgovornostjo za škodo *ex causa* in *ex occasione mandati*.

§ 12.: »Ako je oprava posla poverjena več poverjencem, je treba, da bo veljal posel za poverilca, sodelovanja vseh, razen če je dal poverilec kateremu ali katerim poverjencev pravico, da opravijo posel samostojno.«

Določba je analogna oni §-a 8 za pooblastilo, podeljeno več pooblaščenecem. Tudi poverilo več poverjencem je smatrati v dvomu za kolektivno, ne za solidarno (katerih je zopet več vrst). — Čl. 511 polj. predvideva še primer, da je bilo poverilo dano od več poverilcev, in statuirá za oba primera naslednjo nadaljno določbo: »Ako je dalo ali sprejelo poverilo več oseb skupno, odgovarjajo drugi strani solidarno.« Mislím, da se ta nadaljna določba za naše mandatno pravo ne priporoča: Več pogodbenikov, na eni ali drugi strani,

more biti (skoro) pri vsakem pogodbenem tipu; če prebijemo pri drugih z generalnimi določbami §§ 891 sled. odz., naj zadostujejo tudi za poverilno pogodbo. Do solidarne zavezanosti more priti tudi po teh določbah. — Čl. 579 *frc.-ital.* predvideva solidarno zavezanost le ob poveritvi skupnega posla po več poverilcih.

§ 13.: »Poverilna pogodba prestane iz splošnih razlogov prestajanja pravic in obveznosti ter po naslednjih določbah.«

To uvodno določbo k prestajanju poverilnih pogodb priporočam iz enakega razloga, kakor analogno v pooblastilnem pravu; tam navedeni zgledi prestajanja po 17. pogl. II. dela in 3. pogl. III. dela veljajo tudi za poverilne pogodbe.

§ 14.: »Tako poverilec, kakor poverjenec smeta od pogodbe odstopiti, kadarkoli želita, še pred potekom časa, določenega izrečno ali molče za opravo poverjenega posla.« (1)

»Vendar je poverilec, ki opozove poverilo predčasno brez važnega razloga ali ob neugodnem času, odgovoren za škodo, ki jo povzroči poverjencu. Povrniti mu mora dalje vse potroške, katere je imel poverjenec z opravljanjem posla do dospelka opoziva, ter plačati primeren del nagrade, če je bilo poverilo odmensko.« (2)

»Tudi poverjenec, ki odloži poverilo predčasno brez važnega razloga ali ob neugodnem času, postane poverilecu odgovoren za povzročeno mu škodo.« (3)

S temi določbami reproduciram in združujem v enem samem paragrafu vsebini §§-ov 1005 in 1006 osn. = §§-ov 1020 in 1021 odz. — Pojasnitve, dopolnitve in spremembe, ki jih k njim predlagam, so naslednje: a) v 1. odst. pojasnjujem, da se tiče določba časovno terminiranih poverilnih pogodb; od časovno neterminiranih je možen vsakočasni odstop že po splošnem pravu; b) v 2. in 3. odst. dopolnjujem (po čl. 404 al. 2 švic., čl. 512 in 513 polj.), da povzročita predčasni opoziv ozir. odložitev poverila odškodninsko dolžnost le tedaj, kadar sta bila izjavljena »brez važnega razloga« ali »ob neugodnem času« (opoziv ob času, neugodnem za poverjenca, odložitev ob času, neugodnem za poverilca); brez te poostritve odškodninske predpostavke bi bila pravica vsakočasnega odstopa od poverilne pogodbe iluzorna; c) v 2. odst. dostavljam (po čl. 516 polj., § 674 nem.), da je merodajen za obseg potroškov, ki jih mora povrniti opozivajoči poverilec, tre-

nutek, ko poziv poverjencu dospe, ne trenutek njegove izjave (odpošiljatve); č) odškodninska dolžnost odstopajočega poverjenca (zakaj ne tudi odstopajočega poverilca?) je v odz. in osn. zamišljena prestrogo, ker nastopi vedno, »osim ako je nastupila kakva nepredvidjena i neizbežna činjenica«. Niti za to strogost, niti za razlikovanje med poverjenцем in poverilcem ni opravičbe (tudi ne prispodobe v inozemskih zakonodajah); zato opuščam oboje. (Nekatere inozemske zakonodaje razlikujejo med odškodninsko dolžnostjo ob plačanem in neplačanem mandatu; a tudi tega ni posnemati.) — Za primer, da prepreči dovršitev mandata naključje (zlasti v osebi poverilca), nimamo v mandatnem pravu odz.-a in osn.-a predvidene nobene določbe. Iz tega sledi samo ob sebi (ne da bi bilo treba uzakonjevati), da ne bosta veljali na korist mandatarja ugodnejši določbi §§ 1115 ozir. 1168 delovnega prava. Mandatar nima, kakor uslužbenec ali podjetnik, pravice do dovršitve pogodbe (mandata).

§ 15.: »Če sta se poverilec ali poverjenec pravici, poverilo opozvati ozir. je odložiti, odrekla, ju odrek veže, razen, kadar zahtevajo važni razlogi nasprotno.« (1)

»Kar za opoziv in odložitev poverila, velja za njegovo utesnitev.« (2)

Določba 1. odst. soglašá dobesedno (mutatis mutandis) z ono, ki je predlagana v § 12, odst. 2 pooblastilnega prava in je bila tamkaj utemeljena. Enako določbo imata uzakonjeno čl. 512 al. 3 polj. in § 671 al. 3 nem. (zadnji samo na korist poverjenca).

§ 16.: »Poverilna pogodba prestane dalje vsled smrti ali proglasitve mrtvim poverilca ali poverjenca. Vendar poverilčeva smrt ali proglasitev mrtvim ne razveže poverilne pogodbe, ako se je poverjeni posel v trenutku smrti (pravnomočnosti proglasitve) že začel opravljati in se brez očitne škode za poverilčeve dediče ne da prekiniti, ali če se razteza poverilo na slučaj smrti (ali tudi na ta slučaj). V teh dveh izjemnih primerih trajajo pravice in dolžnosti iz poverilne pogodbe med dediči poverilca in med poverjencem naprej do dovršitve poverila ali drugačnega njegovega prestanka.« (1)

»Poverilo, dano ali sprejeto od juristične osebe, prestane z njenim lastnim prestankom. Izjemi 2. st. in posledice 3. st.

predidočega odstavka veljajo tudi za primer, da prestane juristična oseba — poverilka.« (2)

Tako že de lege lata (§§ 1022—1023 odz. = §§ 1007—1008 osn.), Dodal sem le proglasitev mrtvim ter določbe razširil na primer prestanka juristične osebe. — 2. in 3. st. prvega odst. sta stilistično izboljšana, s čemer postane njih vsebina jasnejša, in nasprotje k zgolj interimistični »nadaljevalni« dolžnosti §-a 1025 odz. = §-a 1010 osn. vidnejše. — Drugo vprašanje je, niso-li razlike v predpostavkah za predmetni neprestanek poverilne pogodbe in za njen prestanek z »nadaljevalno« dolžnostjo po § 1025 cit. presubtilne, da se vežejo nanje različne pravne posledice (zlasti, ker se dajo tudi poverilne pogodbe, ki po § 1022 cit. preživijo poverilca, od njegovih dedičev in od poverjenca vsak čas ukiniti)? Inozemske zakonodaje takih dvojnih različnih posledic ne poznajo, pač pa se izrekajo: a) nekatere za nepogojni prehod poverilne pogodbe na poverilčeve dediče (čl. 514 polj., § 672 nem.; tudi neki naši specialni predpisi); b) druge (nasprotno) za nepogojni prestanek poverilne pogodbe ob poverilčevi smrti (čl. 405 švic., čl. 580 frc.-ital. »razen, če je bilo drugače dogovorjeno ali izhaja iz prirode posla«). — Pojem mandata post mortem (ki logično preživi smrt poverilca) sem v predlaganem § 16 nebitveno razširil.

§ 17.: »Poverilna pogodba prestane končno, ako zgubi poverjenec svojo poslovno sposobnost, ali, če se uvede stečaj o imovini poverilca ali poverjenca, razen, kadar je izključen vsak vpliv oprave poverjenega posla na stečajni sklad.«

Od teh dveh zadnjih razlogov prestajanja poverilne pogodbe je uvedba stečaja o imovini poverilca ali poverjenca naše staro pravo (§ 1024 odz. = § 1009 osn. in § 26 al. 1 jgsl. steč. zak., ki ponavlja za primer uvedbe stečaja o imovini poverilca brez potrebe, kar izhaja že iz odz.-a). Besedilo sem prilagodil onemu §-a 12 pooblastilnega prava. Po isti določbi dodajam izjemo »kadar je izključen vsak vpliv oprave poverjenega posla na stečajni sklad«. Utemeljevati prestanek poverilne pogodbe ob uvedbi stečaja o imovini poverjenca z njegovo capitis deminutio (zgubo zaupanja vanj), ni več pravilno. — Na novo predlagam določbo o vplivu zgube poverjenčeve poslovne sposobnosti na obstoj poverilne pogodbe (pomanjkljivost osnutka v tem pogledu so

grajali že drugi kritiki). V pogledu predlagane določbe poudarjam dvoje: 1. Gre za zgubo poslovne sposobnosti (ne potrebne razsodnosti, kakor v pooblastilnem pravu); poverjenec sklepa v lastnem imenu, zato mora imeti poslovno (zavezno) sposobnost; 2. Gre za zgubo poslovne sposobnosti na strani poverjenca. Zguba iste sposobnosti na strani poverilca naj ostane brez vpliva na nadaljni obstoj poverilne pogodbe (kakor po čl. 514 polj. in § 672 nem.). Če postane poverilec poslovno nesposoben, je poverjenčeve pomoči še bolj potreben, nego je bil pred zgubo poslovne sposobnosti; če postavljeni kurator ali pomočnik nista zadovoljna z načinom opravljanja poverila, poverilo lahko vsak čas opozoveta. — Vendar se zastopa v slovstvu tudi nasprotno mnenje (prestanek poverila ob zgubi poslovne sposobnosti na strani poverjenca ali poverilca); uzakonjen ima ta prestanek čl. 405 švic. in predlaga ga čl. 580 fre.-ital. — V našem slovstvu je še nadaljni spor, naj-li prestane poverilna pogodba le ob popolni zgubi poverjenčeve poslovne sposobnosti (polnem preklicu: stališče Swobode l. c. ad § 1024, str. 845), ali tudi ob nepopolni zgubi (omejenem preklicu: stališče Ehrenzweiga)? Mislim, da ima prav zadnji, ker pridejo omejeno preklicani poverjenci v pravni položaj minorum, a tem priznavamo zavezno sposobnost (v splošnem) le za take posle (pogodbe), ki gredo na breme njih osebnega zaslužka ozir, ki angažujejo le njih lastno delovno silo. Poverila se pa vrše na tuj račun in brez takih omejitev.

§ 18.: »Kadar umre, se proglasi mrtvim ali zgubi poslovno sposobnost poverjenec, je dolžnost njegovih dedičev oziroma postavljenih skrbnikov (zastopnikov), da obvesté o teh činjenicah poverilca, čim jim postane znan obstoj poverilne pogodbe.«

Ta določba bo za jdz. formalno nova, a se tolmači (po Swobodi) že in legem latam (l. c. ad § 1025, str. 848). Izrečno jo imajo uzakonjeno: čl. 515 polj., § 673 nem., § 411 črnogor., in predlagano čl. 587 fre.-ital.; vsi pa le za primer smrti poverjenca in na breme njegovih dedičev. Da ostanem popolen, razširjujem dolžnost prijave še na primera proglasitve mrtvim in zgube poverjenčeve poslovne sposobnosti ter na breme (v zadnjih dveh primerih postavljenih) skrbnikov in drugih zastopnikov. — Enake činjenice se utegnejo pripetiti

na strani poverilca; tu pa nima nobena zakonodaja predvidene analogne prijavne dolžnosti, zlasti ne poverilčevih dedičev; pač zato, ker po večini zakonodaj v teh primerih poverilo sploh ne prestane.

§ 19.: »Za poverjence obstojajo, dokler jim prestanek poverilne pogodbe brez lastne krivde ne postane znan, iz poslov, ki jih opravijo po njenem prestanku, proti poverilcu in njegovim dedičem vse pravice in dolžnosti, kakor da pogodba ni prestala. Da niso vedeli za uvedbo stečaja, poverjenci ne smejo ugovarjati.«

Glede te (tudi nove) odločbe velja slično, kar glede predidóčega §-a 18. Dasi formalno ni uzakonjena, se tolmači že in legem latam (zlasti po Ehrenzweigu). Izrečno jo imajo uzakonjeno: čl. 406 švic., čl. 516 polj., § 674 nem., čl. 410 črnogor., in predvideno čl. 586 fre.-ital. Potrebna je v zaščito dobrovernega poverjenca prav tako, kakor vzporedna določba § 13 pooblastilnega prava. Cit. § 674 nem. izvzema iz določbe primer, ko je bilo poverilo po poverilcu opozvano; te izjeme ni treba uzakonjevati, ker v takem primeru poverjenec ne bo več dobroveren; kakor ni v primeru, ko je bila uvedba stečaja o poverilčevi imovini uradno in javno razglašena.

§ 20.: »Naj prestane poverilna pogodba vsled opoziva poverila s strani poverilca, odložitve s strani poverjenca, smrti ali proglasitve mrtvim enega ali drugega, vsled prestanka juristične osebe (poverilke ali poverjenke), zgube poverjenčeve poslovne sposobnosti ali uvedbe stečaja o imovini poverilca ali poverjenca, vselej zadene poverjenca, njegove dediče ali postavljene skrbnike (zastopnike) dolžnost, da nadaljujejo tiste poverjene posle, ki ne prenesejo odlašanja, in to dotlej, da ukrenejo poverilci, njih dediči ali postavljeni skrbniki (zastopniki) drugače ali da drugače ukreniti utegnejo.«

S to poslednjo določbo poverilnega prava bo reproducirana določba § 1010 osn. ozir. § 1025 odz. Razlikovala se bo od nje le po spolnitvi primerov, v katerih naj nastopi predmetna, tkzv. »nadaljevalna« dolžnost. Odz. navaja le tri primere: opoziv, odložitev in smrt (poverilca ali poverjenca, pri čemer je treba ob smrti poverilca izvzeti primera, ko traja poverilna pogodba po določbi § 1022 med pover-

jencem in dediči poverilca naprej). Že osn. je razširil »nadaljevalno« dolžnost na primera uvedbe stečaja (o imovini poverilca ali poverjenca). Navzoči § 20 predlaga, da ne bo vrzeli k predlaganim §§-om 14, 16 in 17, tri nadaljne primere: proglasitev mrtvim (poverilca ali poverjenca), prestanek juristične osebe (poverilke ali poverjenke) in zgubo poverjenčeve poslovne sposobnosti. — Ehrenzweig je zoper razširjenje nadaljevalne dolžnosti v primeru, ko zgubi poverjenec poslovno sposobnost, češ da tu ni pravnih naslednikov (dedičev); zato navajam v predlaganem § 20 kot osebe, ki so eventualno dolžne k nadaljevanju posla, še skrbnike (zastopnike). — Nadaljevalno dolžnost poznajo tudi druge zakonodaje, a v zelo različnem obsegu: §§ 672—673 nem. za primera poverilčeve in poverjenčeve smrti; čl. 515 polj. za primer poverjenčeve smrti (za primer poverilčeve le v izjemnem primeru, da poverilna pogodba ne traja naprej; čl. 514 cit.); čl. 585 fre.-ital. za primer poverilčeve smrti; čl. 410 črnogor. za primera, »da poverilec umre ali zapade v stanje, ki mu uničuje ali utesnjuje svojepravnost«, končno čl. 411 črnogor. za primer poverjenčeve smrti. — Kadar razlog prestanka poverilne pogodbe ni činjenica (smrt, zguba poslovne sposobnosti, stečaj), ampak pravno dejanje (opoziv, odložitve), bi se dala po m. m. tudi pri tem pogodbenem tipu uvesti na mestu nadaljevalne dolžnosti pristna od p o v e d poverilne pogodbe, t. j. napoved njene ukinitve izvestno (odpovedno) dobo v naprej. —

Na končno vprašanje (slično, kakor v pooblastilnem pravu), bo-li s predlaganimi §§ 1—20 pravo poverilne pogodbe urejeno popolno, morem odgovoriti potrdilno; zlasti, če jih primerjam z določbami tujih zakonodaj, tudi najmodernejših. Doktrina se seveda bavi z nadaljnimi, po zakonodajah nerešenimi vprašanji. Pri poverilnih pogodbah z več pogodbeniki, n. pr. z vprašanjem, kako vpliva prestanek poverila na strani enega pogodbenika (poverilca ali poverjenca) na obstoj skupne poverilne pogodbe. Taka in slična vprašanja rešujemo s pomočjo drugih zakonskih določb, ne da bi uzakonitev rešitve bila nujna. Gornji zgled: Če je dalo poverilo več poverilcev, ne preстане pogodba n. pr. vsled opoziva enega samega njih, pač pa večine (po določbah XVI. pogl. odz. ozir. XVII. pogl. osn.). Če je bilo postavljenih več

poverjenecv, je razlikovati med kolektivnim in solidarnim poverilom: Kolektivno prestane ob izpadu enega samega poverjenca; solidarno ostane v veljavi, dokler je upravičen in zavezan en sam poverjenec.

Résumé.

Une proposition comment codifier dans le futur Code civil yougoslave les dispositions concernant le plein pouvoir et celles concernant le mandat.

L'Avant-Base du futur Code civil unifié du Royaume de Yougoslavie, proposé en 1934 s'en tenant trop au Code civil de l'ancienne Autriche — édité en 1811 et additionné de nouvelles en 1914—1916 — ne contient pas séparément des dispositions réglant le plein pouvoir (en allemand Vollmacht) et le mandat (en allemand Auftrag). Elle ne vise que le »contrat de représentation« (en allemand Bevollmächtigungsvertrag), ce que veut dire qu'elle combine le mandat avec le plein pouvoir appartenant au mandataire de représenter le mandant (voir les articles 988—1018 de l'Avant-Base).

Il est vrai que dans la vie pratique le mandat est combiné, dans la plupart des cas, avec ledit pouvoir du mandataire, d'agir au nom et avec des effets directs dans la personne du mandant. Toutefois, dans la vie pratique on rencontre aussi des cas dans lesquels une personne possédant le plein pouvoir n'a pas de mandat, et de même, au cas de mandat, que le mandataire n'a pas le pouvoir de représenter le mandant. Le législateur ne devait pas négliger la réglementation de ces cas de plein pouvoir »pur« et de mandat »pur«.

Réellement il y a de Codes civils modernes qui ont satisfait à ce besoin en arrangeant séparément les dispositions concernant les deux institutions mentionnées, p. e. les Codes des obligations de la Suisse (pourvue de nouvelles de 1937) et de la Pologne (de 1933), le Code civil de l'Allemagne (de 1896) et le Projet d'un Code des obligations commun à la France et à l'Italie (de 1927).

Dans l'article présent, l'auteur se propose de formuler séparément les dispositions visant les deux institutions respectives également pour le futur Code civil yougoslave.

L'auteur s'efforce de discerner parmi les dispositions des articles 988—1018 de l'Avant-Base consacrées au »contrat de représentation« celles qui régissent le plein pouvoir et celles qui visent le mandat.

En faisant cette constatation l'auteur n'omet pas de proposer comment plusieurs dispositions de l'Avant-Base devraient être expliquées, complétées ou changées quant à leur contenu. Il termine en proposant au législateur deux nouveaux textes en vue de réglementer la matière donnée, à savoir un texte de 14 articles traitant le plein pouvoir et un texte de 20 articles visant le mandat.

Quant à la place que les dispositions proposées devront occuper dans le futur Code civil yougoslave, l'auteur est d'avis que les dispositions régissant le mandat pourront prendre la place occupée dans l'Avant-Base par le «contrat de représentation», tandis que les dispositions réglant le plein pouvoir devront être placées dans le chapitre consacré à la formation du contrat, à savoir dans le chapitre 18 de la partie II. de l'Avant-Base, constituant la partie générale du droit des obligations.

Univ. prof. Aleksander Maklecov:

Vračunljivost, krivda in nevarnost.

(Prispevek k obči teoriji o kazenski odgovornosti.)

§ 1. Uvod.

Kakšni so temelji, na katerih je zgrajeno sodobno kazensko pravo? Ali so ostali še dandanes isti kot nekdaj? Ali pa se opaža morda nek preobrat in v kakšni smeri? To so problemi, preko katerih ne moremo, če hočemo pravilno razumeti novejšje smernice kazenskega prava.

Moderno kazensko pravo je nastalo po hudih bojih med različnimi teoretičnimi strujami, ki jih lahko označimo na splošno kot klasicizem in modernizem. Kaj se je izcimilo kot posledica tega idejnega boja v pozitivnem kazenskem pravu naše dobe?

Odgovoriti na zastavljena vprašanja je mogoče le, če kritično preotrimo temeljne kriterije kazenske odgovornosti — vračunljivost, krivdo in storilčevo nevarnost — ter ugotovimo stališče, ki ga zavzema v tem pogledu sodobno kazensko pravo. Kompleks navedenih vprašanj spada v okvir obče teorije odgovornosti, »la théorie générale de responsabilité«, kakor jo imenujejo Francozi.

§ 2. Vračunljivost.

I. Zgodovinski razvoj.

Pojem sposobnosti za vračunanje ali vračunljivosti kot predpogoja kazenske odgovornosti se je izoblikoval le postopoma. V rimskem pravu in v poznejšem pravu evropskih narodov, ki so bili pod vplivom rimskega prava, najdemo le nek zametek ideje vračunljivosti. To je tkzv. *dolitas*, to se pravi sposobnost subjekta, da stori dejanje

cum dolo malo. Napredek je pomenila razširitev tega pojma tudi na kulpozna dejanja: *capacitas doli vel culpae*.

V glavnem pa sta se doktrina kazenskega prava in zakonodaja bavila od začetka s poedinimi konkretnimi vzroki, ki izključujejo kazensko odgovornost.¹ Semkaj so spadali: *infantia*, *furor*, *mentecaptio*, *dementia*, *melancholia*, *summa ebrietas*, *ira ex iusta causa*, pod gotovimi pogoji pa tudi *senectus*, zaostali razvoj pri gluhonemih (*muti ac surdi*) in pod.

Carpzow († 1666.) je utemeljeval neodgovornost otrok s tem, da *infantes doli capaces non sunt*, sed *quidquid agunt, ignorant*. In vprav zato *infans ex delicto non obligetur, ne poenam aliquam incurrit* (*Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium*, Wittenberg 1665. Q. 143).

Glede duševno bolnih oseb se je že rimsko pravo postavilo na stališče, ki si ga je usvojilo tudi germansko pravo, da je umobolni dovolj kaznovan že s tem, da ga je zadela taka nesrečna usoda: *Furiosum fati infelicitas excusat. Satis furore ipso punitur* (L. 12 Dig. ad leg. Corn. de Sicc. 48.8). Po Carpozowu je tudi v tem primeru odločilna *doli incapacitas*: »Atque vero furiosi nulla est voluntas, quum nullum in eo sit delinquendi propositum aut consilium, qui mente et sensu communi caret.«²

¹ To velja tudi za nemško občno kazensko pravo (das gemeine Strafrecht): »...Dem gemeinen Strafrecht fehlte die allgemeine, alle Einzelfälle umfassende Formel, nach der man das Vorliegen oder Fehlen der Zurechnungsfähigkeit hätte feststellen können.« — Friedrich Schaffstein: Die allgemeinen Lehren vom Verbrechen und ihre Entwicklung durch die Wissenschaft des gemeinen Strafrechts. Berlin 1930. Str. 99. — V zvezi z vprašanjem o vračunljivosti v srbskem kazenskem pravu srednjega veka se prof. Taranovski omejuje na naslednjo pripombo: »Sa gledišta elementarnih potreba za održavanjem javnog mira oslobodjenje neuračunljivih odgovornosti je izvestan luksuz, koji se može dopustiti samo u potpuno izmirenom i sredjenom društvu, što nije bilo slučaj u srednjem veku.« — Dr. Teodor Taranovski: Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi, II. deo: Istorija krivičnog prava, Beograd 1931. Str. 36.

² Cit. po Franz Lubbers: Die Geschichte der Zurechnungsfähigkeit von Carpozow bis zur Gegenwart. Breslau-Neukirch, 1938. Str. 17. Gl. tudi Brinkmann: Die Begriffsbestimmung der Zurechnungsfähigkeit von der CCC bis zur Gegenwart, Göttingen 1935.

Karakteristično je, da je vse do začetka 19. stoletja bilo razširjeno tudi mnenje, da je duševna bolezen posledica greha, ki zasluži kazen.³

Pri vprašanju kazenske odgovornosti so se vpoštevali tudi opravičljivi (provocirani, izzvani) afekti: *ira ex iusta causa, ira magna: Quando scilicet delinquens taliter concitatus est, ut in totum a mente alienatus et suus non fuerit. Dificillimum est, iustum dolorem temperare (Carpzow).*⁴ Izoblikovanje pojma *doli vel culpae capacitas* je tvorilo le prvo etapo v prizadevanju kazensko-pravne doktrine, da najde neko splošno merilo kazenske odgovornosti. Pomanjkljivost tega merila s stališča novejšje teorije je očitna. Saj s psihološkega stališča ni moči zanikati, da imajo tudi otroci, umobolne in vobče kazensko neodgovorne osebe voljo in da utegnejo storiti določna in kulpozna dejanja. V naših nadaljnjih izvajanjih (gl. § 3) skušali bomo dokazati, da pojma krivde ne smemo istovetiti zgolj z njeno psihološko vsebino (predstava o posledici, hotenje, odnosno nehotenje prepovedane posledice). Za pojem krivde je odločilen drug moment, namreč odnos te psihološke vsebine napram normi, ki vsebuje prepoved ali zapoved. Kljub temu pa je treba priznati, da tiči v konstrukciji *doli vel culpae capacitas* jedro novejšega nauka o vračunljivosti kot o sposobnosti subjekta k takemu ravnanju, ki mu ga lahko prištejemo v krivdo (*Zurechnungsfähigkeit = Schuldfähigkeit*).

Preokret v splošni teoriji o odgovornosti je prinesla doktrina naravnega prava. Posebna zasluga pripada v tem pogledu Samuelu Pufendorfu (1632—1694). Ta pisatelj se je v večji meri kot njegovi predhodniki in sodobniki poglobil v splošno problematiko subjektivnih pogojev kazenske odgovornosti. Odgovoren je lahko le tisti, ki razpolaga v polni meri z intelektom (*praelucens intellectus*) in voljo (*decer-*

³ Tako je n. pr. zdravnik Heinroth še leta 1801, trdil. »La folie est la perte de la liberté morale et ne dépend jamais d'une cause physique; ce n'est pas une maladie du corps, mais une maladie de l'esprit, un péché. L'homme qui dans sa vie toute entière a l'image de Dieu devant les yeux, n'a pas à craindre de perdre la raison.« Cit. po Ribot: *L'hérédité psychologique*, 2. édition, Paris 1882, Str. 140.

⁴ Primerj. Schaffstein: cit. delo, Str. 106.

nens voluntas). Temeljno osnovo vračunljivosti (fundamentum imputabilitatis) tvori po Pufendorfu svoboda volje (libertas voluntatis).⁵

Svoboda volje se izraža na eni strani v tkzv. *s p o n t a n e i t a s*. Prosta odločitev predpostavlja namreč, da izhaja dejanje iz storilčevega notranjega impulza, neodvisno od kakega zunanega primoranja ali pritiska. Na drugi strani pa se s pojmom *libertas* označuje sposobnost volje, da prosto izbira eno izmed več možnosti. *Actio voluntaria* je potemtakem le tista, »*quae in hominis facultate posita a voluntate eius velut a causa libera dependet*« (P u f e n d o r f: *Elementarum iurisprudentiae universalis Libri duo*, 1770, L. I. Def. I. § 1).

Pufendorfov nauk je pomenil korak naprej v smeri bolj jasnega izoblikovanja pojma sposobnosti za vračunanje kot predpogoja kazenske odgovornosti. Če tvorita nemoteno umsko delovanje in svobodna volja bistvo vračunljivosti, potem pomeni nedostajanje teh pogojev nesposobnost subjekta za vračunanje.

Poskus utemeljiti pojem vračunljivosti v nekem splošnem psihološkem načelu, pred vsem v svobodi volje, je poslužil kot izhodišče za nadaljne razpravljanje o tem problemu v doktrini kazenskega prava.⁶

Z izrazito deterministično ali, po tedanji terminologiji, z »necessariansko« tezo je nastopil že v 18. stoletju Hommel (1722—1781), ki si je izbral značilni psevdonim: Alexander von J o c h.⁷ Hommel je bil pod očitnim vplivom sensualističnega nauka francoskega filozofa Condillaca, avtorja znanega

⁵ »Für Samuel Pufendorf... bildet die Freiheit menschlichen Handelns die Grundvoraussetzung für das Dasein einer Kulturwelt, der ‚entia moralia‘, im Gegensatz zu dem durch das Gesetz der Kausalität beherrschten natürlichen Universum.« — Dr. Gottfried Boldt: von Böhmer und die gemeinrechtliche Strafrechtswissenschaft, Berlin und Leipzig 1936, Str. 151.

⁶ »... Mit der Herausstellung dieses obersten Prinzips der Freiheit sozusagen die Debatte über die Kernfrage des Problems der Zurechnungsfähigkeit eröffnet wurde: Determinismus oder Indeterminismus.« Lubbers: cit. delo, Str. 40.

⁷ Alexander von Joch: Über Belohnung und Strafe nach türkischen Gesetzen, 1772.

»*Traité des sensations*« (1754), ki je učil, da »*la sensation enveloppe toutes les facultés de l'âme*«. Svoboda volje pomeni za Hommela očitvidno utvaro. Človek misli, da je svoboden, le zato, ker se ne zaveda pravih vzrokov svojih dejanj. Jedro svojega nauka je pisatelj izrazil v verzu:

Frei und Sklave, wie man will,
 Endlich hab' ich es gefunden:
 Frei von sichtbarlichem Zwange,
 Bin ich unsichtbar gebunden.

Svoboda volje po Hommelu ni združljiva s pravnim redom.⁸ Ne vračunljivost, temveč storilčeva nevarnost tvori temelj kazenske odgovornosti. Kot odgovor Hommelu od strani indeterministov je izšel polemični spis s karakterističnim naslovom: *Erstes Sendschreiben an Herrn Alexander von Joch, beider Rechte Doktor, von Alexander von Frei, keiner Rechte Doktor (1771)*.

Od tega časa se spor med deterministi in indeterministi v kazensko-pravni doktrini vleče vse do naših dni. Različne struje, ki so se pojavile v tem sporu, lahko označimo kot indeterminizem, zmerni (psihološki) determinizem, skrajni (absolutni) determinizem in indiferentizem (agnosticizem). V naši razpravi se bomo dotaknili te problematike le shematično in samo toliko, kolikor je neposredno zvezana z vprašanjem kazenske odgovornosti.

II. Stališče indeterminizma.

Stališče indeterminizma v nauku o kazenski odgovornosti je v glavnem sledeče. Če očitamo človeku njegovo dejanje, če ga karamo in ga kaznujemo, izhajamo iz prepričanja, da je njegovo dejanje izraz svobodne odločitve. Človeku, ki bi v svojem udejstvovanju bil odvisen le od podedovanih lastnosti in zunanjih vplivov, čigar dejanja bi nastajala povsem avtomatično kot nujna posledica bioloških in socialnih čini-

⁸ »Lächerlich aber werden die Gesetze sein, wenn der Mensch einen schöpferischen Willen haben kann, das Gesetz nicht zu hören, sondern den andern totzuschlagen, bloß, weil es ihm beliebt.« *Alexander von Joch*: cit. delo. — O Hommelu gl. podrobneje: *von Zahn*: *Karl Ferdinand Hommel*, 1911.

teljev, ne bi smeli ničesar očitati. Z drugimi besedami, s stališča doslednega determinizma, ki zanika vsako možnost svobodne odločitve, ni moči govoriti o krivdi in o kazni kot o povračilu za krivdo, marveč samo o storilčevi nevarnosti za pravni red in o preventivnih ukrepih zoper nevarnega storilca.⁹ »On ne peut, en effet, ni blâmer, ni punir l'homme qui n'est pas libre.« pravi francoski kriminalist Proal.¹⁰ V srbski kazensko-pravni književnosti je indeterministično tezo posebno odločno branil Avakumović: »Duh je obično slobodan pokretač i upravljač čovečjeg tela... S toga se čovek i nalazi u stanju uračunljivosti uvek, kad njegov duh radi slobodno...«¹¹

Pristaši omenjene smeri so prepričani, da se kazensko pravo mora graditi edinole na temelju *a v t o d e t e r m i n i z m a*, t. j. na osnovi nauka, po katerem razpolaga človek z avtonomno, svobodno voljo. To pomeni, da njegovo dejanje in nehanje ni zgolj proizvod značaja in nagibov. Človek ima tudi sposobnost paralizirati motive z nasprotnimi motivi, sposobnost proste izbere in odločanja.¹² Upravičenost tega pojmovanja potrjuje čut odgovornosti, ki je svojstven človeku. Le na ta način utegnemo, po mnenju indeterministov, utemeljiti osnovne kazensko-pravne pojme sposobnosti za vračunanje in odgovornosti za krivdo, ki jim determinizem ne more najti zadovoljivega opravičila.¹³

⁹ Ernst Beling: Grundzüge des Strafrechts, 11te Aufl. Tübingen 1930. Str. 18, 19. — W. v. Rölland: Die Willensfreiheit und ihre Gegner, 1905.

¹⁰ Louis Proal: Le Crime et la Peine, 3me edition, Paris 1899. Str. 405.

¹¹ Avakumović: Teorija kaznenog prava, Beograd 1887. Str. 87.

¹² Italijanski kriminalist Battaglini pojasnjuje odnos med nagibom in voljo s stališča indeterminizma tako-le: »Il motivo può inclinare, può influire, ma non determinare nel senso di necessitare. La nostra volontà è padrona di vagliare i motivi e di dare in definitiva il primato all'uno o all'altro.« Giulio Battaglini: Principii di diritto criminale, Milano 1929. Str. 78.

¹³ »Wenn unser Wille wirklich nur ein Produkt der Verhältnisse, ein blosser Durchgangspunkt von Naturwirkungen ist, wenn jeder tut, was er notwendig tun musste, was soll dann noch Reue, Busse, Schuld und Zurechnung?« Fr. W. Förster: Schuld und Sühne, 3te Aufl. München 1920. Str. 53. — Primerj. tudi: E. Spektorski: Etika i indeterminizam, Časopis »Put«, Beograd 1934, št. 5.

Vračunljivost je, po besedah Belinga (cit. delo, str. 19), kriminalistična plat svobode volje: »Die Zurechnungsfähigkeit ist die kriminalistische Seite der Willensfreiheit.« Spособnost za vračunanje je predpogoj za to, da se sploh postavlja vprašanje o krivdi. Glede dejanj nevračunljivih oseb je to vprašanje naravnost brezpredmetno.

V svoji polemiki zoper naturalistični determinizem trdijo indeterministi, da pomeni dosledno izvajanje skrajne deterministične teze v bistvu ukinitve kazenskega prava. »... Mi smo čvrsto uverjeni« — pravi n. pr. prof. J. Šilović — »da je s determinizmom odzvonilo kaznemu pravu, a potem i znanosti kaznenog prava, jer determinizam smatra sva ljudska djela nužnim posledicom naravnih zakona, a prema tome mora prestati i razlika izmedju uzvišenog i prostog, čudorednoga i nečudorednoga, opravdanog i zločinskog; sva su ljudska djela jednaka, samo se razlikuju s obzirom na to, da li su po društvo korisna ili škodljiva.«¹⁴

Vendar priznavajo tudi indeterministi, da ima svoboda volje različne stopnje. V novejši filozofski književnosti posebno naglašča to misel Henri Bergson.¹⁵ V kazensko-pravni literaturi trdi celo tako izraziti indeterminist kot Sauer, da človek nikdar ne odloča absolutno svobodno: »Der Mensch entschließt auch nach indeterministischer Auffassung niemals ganz frei aus sich heraus.«¹⁶ Za Sauerjev nauk je značilna

¹⁴ J. Šilović *Kazneno pravo*. Zagreb 1921. Str. 92.

¹⁵ »...La liberté ne présente pas ce caractère absolu que le spiritualisme lui prête quelquefois; elle admet des degrés.« Henri Bergson: *Essai sur les données immédiates de la conscience*. Citiramo po izdaji: Bergson: *Choix de texte*. Str. 76.

¹⁶ W. Sauer: *Kriminalsoziologie*. Berlin 1933. Str. 120. — Najbolj dosledni pristaš indeterminizma v francoskem kazensko-pravnem slovtvu, Proal, pravi v istem smislu: »Les déterministes se trompent... en croyant que les partisans du libre arbitre le considèrent comme absolu, indépendant de toute influence... Ils ne méconnaissent pas la puissance des motifs; ils croient seulement que la volonté n'est pas enchaînée par eux.« Louis Proal: *Le Crime et la Peine*. Str. 405. — Iz tega F. v. Liszt izvaja tudi možnost praktičnega sporazuma med indeterministi in deterministi v področju kazenskega prava. »...Die Vertreter der ‚Willensfreiheit‘ unter den Kriminalisten verzichten ausnahmslos auf die folgerichtige Durchführung ihrer grundsätzlichen Anschauungen und stellen

nadalje teza, da dosega svobodna volja pri nekaterih skupinah zločinov (n. pr. pri nasilnih, agresivnih deliktih) večjo stopnjo intenzivnosti kot pri drugih (n. pr. pri kaznivih dejanjih iz nuje in iz koristoljubja).

III. Stališče zmernega determinizma.

Po mnenju zastopnikov zmernega determinizma, pojmovanje svobodne volje kot *liberum arbitrium indifferentiae* za kazensko pravo ni sprejemljivo. Pri taki konceptiji dejanje ne bi bilo zvezano s krivčevo osebnostjo ter bi bilo povsem naključno. Če poznamo značaj neke osebnosti, pričakujemo od nje, da bo v določenih okoliščinah tudi ravnala v soglasju s svojimi posebnostmi in svojstvi. Ta empirična ugotovitev ni združljiva z idejo absolutne svobodne izbire med motivi, z absolutno svobodo odločanja, ki ne bi bila odvisna od nobene psihične vzročnosti.¹⁷

Absolutna svoboda volje spada v področje transcendentnega sveta (Kant), dočim nastaja vprašanje kazenske odgovornosti v področju empirije. Tu ne gre za absolutno svobodo odločevanja, temveč samo za relativno (»la théorie de la liberté relative«).¹⁸

Čeprav zavisi razvoj osebnosti in njeno ravnanje v konkretnih primerih od fizikalnih, bioloških in socialnih pogojev, vendar razpolaga osebnost z gotovo odporno močjo, z

die Motivierbarkeit des menschlichen Willens nicht in Abrede. Damit ist die Möglichkeit praktischer Verständigung gegeben.« F. v. Liszt: Lehrbuch. Str. 30.

¹⁷ Po besedah prof. Franceta Vebra je ne samo stvarno, temveč že metodično nevzdržno mnenje, »da bi baš hotenje, torej neznamen del celokupnega psihološkega dogajanja, tako rekoč že načelno ne bilo podvrženo istim zakonom, ki veljajo za vse psihološko dogajanje.« France Veber: Etika. Ljubljana 1923. Str. 338.

¹⁸ »Au lieu d'une culpabilité absolue et infinie il n'est question que d'une culpabilité relative et limitée comme toute chose réelle et positive.« G. Tarde: La philosophie pénale. 3me édition. Paris 1893. Str. 85. — »La liberté absolue d'élection, pas plus que le déterminisme fatal, ne peuvent être démontrés... L'homme normal conserve une dose de spontanéité et une puissance de réaction qui suffisent à fonder la responsabilité morale individuelle... C'est la théorie de la liberté relative.« R. Garraud: Précis de droit criminel. 14me édition. Paris 1920. Str. 18.

neko relativno svobodo izbere, pojmovano ne v metafizičnem, temveč v psihološkem smislu. Pri tem je mišljena sposobnost normalnega subjekta, da reagira na motive v soglasju z lastno individualnostjo. Psihično vzročnost ne smemo istovetiti s slepo mehanično vzročnostjo. Osebnost ni dana kot nekaj nespremenljivega in dokončnega. Ona raste, se razvija ter je dojemljiva za vplive, med drugim tudi za vplive kazenske pretnje in izvršitve kazni. Kazen ima smisel samo pod pogojem, da je volja podvržena psihični determinaciji. Če bi volja bila neodvisna od sleherne vzročnosti, potem bi nastajale njene odločitve slučajno, brez zadostnega razloga. Če bi temu bilo tako, potem pravni red ne bi mogel vplivati na človekovo voljo ter bi ostala zapretilitev in izvršitev kazni neučinkovita.¹⁹

IV. Stališče absolutnega determinizma.

Stališče absolutnega determinizma v kazenskem pravu se dá na kratko resumirati tako-le: Človek je del kozmosa, ki je v svojih dejanjih podrejen isti zakonitosti kot vsi prirodni pojavi. Za dejanja človeka je »odgovorna« celotna svetovna zgodovina. Zločin je nujen proizvod bioloških in socialnih činiteljev. Problem moralne odgovornosti spada v področje etike in religije, nikakor pa ne v kompetenco države in nje-

¹⁹ Primerj. zlasti: Graf zu Dohna: Willensfreiheit und Verantwortlichkeit. Monatschr. f. Kriminalpsychologie. 1907. 3. Jg. Str. 531. Eden izmed prvih pobornikov te ideje je bil Adolf Merkel. Adolf Merkel: Die Lehre von Verbrechen und Strafe (§ 25: Schuld und Willensfreiheit). Stuttgart 1912. Njegovo osnovno idejo oblikuje zelo točno Kollmann: »Es handelt sich um den Gedanken, daß nur die charakternotwendige Handlung dem Charakter zugerechnet werden kann. Zurechnen heißt die Handlung als notwendiges Produkt des Charakters darstellen, und dies ist nur bei deterministischen Willensauffassung möglich.« — Horst Kollmann: Die Bedeutung der Frage nach der Willensfreiheit für den Streit der Strafrechtstheorien. Monatschr. f. Kriminalpsychologie, 6. Jg., 1910. Str. 494. — Gl. tudi: R. v. Hippel: Willensfreiheit und Strafrecht. 1905. — Petersen: Willensfreiheit, Moral und Strafrecht. 1905. — Träger: Wille, Determinismus und Strafe. 1895. — Röder: Willensfreiheit und Strafrecht. 1932. — Petronijević: O svobodi volje, moralnoj i krivičnoj odgovornosti bez obzira na slobodnu volju. — J. Kulaš: O slobodi volje u krivičnom pravu. Branič. 1934, št. 4.

nih sodnih organov.²⁰ Noben sodnik ne more izmeriti moralno krivdo človeka, ker ne more poznati vseh neskončnih pogojev dednosti, rodbinskega in družabnega življenja, gospodarske eksistence, fizičnega in socialnega okolja, iz katerih nujno nastaja zločin (Ferri).

Stališče absolutnega determinizma je prišlo do izraza v načrtu italijanskega kz. iz l. 1921., ki ga je sestavil Enrico Ferri, in v sovjetski kazenski zakonodaji. Odgovornost za krivdo se nadomešča tu s tkzv. »legalno odgovornostjo«. Kot edini kriterij velja pri tem storilčeva nevarnost za pravni red.²¹ V tem smislu enako »odgovorne« tako vračunljive kakor tudi nevračunljive osebe. In sam pojem vračunljivosti postaja nepotreben in odvišen.²²

²⁰ »Il problema della morale responsabilità per noi è di competenza della filosofia morale, della coscienza pubblica, della fede religiosa, ma non è di competenza della Stato, che ha giudici nati di donna...« Enrico Ferri: *Principii di diritto criminale*. Torino 1928. Str. 819.

²¹ Primerj. čl. 20. Ferrijevega nkz.: »Nei limiti segnati della legge la sanzione si applica al delinquente secondo la sua pericolosità.« — Čl. 6. sovjetskega kz. pa se glasi »Kot socialno-nevarno se smatra vsako dejanje (storitev ali opustitev), ki je naperjena zoper sovjetski ustroj ali ki krši pravni red, ki ga je ustanovila delavsko-kmetjska vlada za dobo prehoda h komunističnemu sistemu.«

Sovjetski pravnik Paše-Ozerski oblikuje stališče sovjetske kazenske zakonodaje tako-le: »Das Sowjetstrafrecht negiert vollkommen sowohl die Schuld, als auch die Strafe und Vergeltung und verkündet das Prinzip der sozialen Gefahr und der Verteidigung der Sowjetordnung von sozialgefährlichen Handlungen (Verbrechen) dadurch, dass es auf Personen, die solche Handlungen begehen, keine Strafen, sondern Massnahmen des sozialen Schutzes in Anwendung bringt.« N. Pasche-Ozerski (Kiew), *Strafe und Strafvollzug in der Sowjet-Union*. Berlin 1929. Str. 5. — Karakteristično je, da je Enrico Ferri posebno odobral vprav uvedbo kriterija »legalne odgovornosti« v sovjetsko pravo: »Il primo grande pregio è: che il Codice Russo adotta completamente il criterio fondamentale e decisivo della responsabilità legale.« Enrico Ferri: *Il principio di responsabilità legale nel nuovo Codice Russo e nel progetto per Cuba*. *Principii di Diritto criminale*. Str. 793. — Ferriju sledi tudi Tomaso Napolitano: *La politica criminale sovietica*. 2-nda edizione. Padova 1936. Str. 88.

²² Italijanski justični minister Mortara je to misel v svojem navodilu ob sestavljanju nkz. iz l. 1921. naravnost podčrtaval: »Il grado della ofesa che subiscono le leggi della convivenza civile da un fatto

Kot pristaš ideje absolutnega determinizma je v jugoslovanskem kazensko pravnem slovstvu nastopil Ferdo Čulinović v svojem delu »O slobodi volje«,²³ rekoč: »Mi možemo hteti samo ono, što moramo... Nema nikakvog razloga, da se htenje izuzme od važnosti zakona o uzročnosti u prirodi... Jer i sam čovek nije ništa drugo, nego li promenjiva forma neprolazne materije i energije.« »Htenje nije uzročnik, nego samo sprovednik mnogobrojnih uticaja raznih komponenta u odlučivanju« (str. 113). Čulinović zanika vračunljivost kot kriterij odgovornosti, ker »ubrojivost je isključivo indeterministička oznaka odgovornosti«. »Zločin je prirodna nužnost, gruba materialistička, безусловna i neminovna nužnost, koja najmanje ovisi o našoj volji« (str. 126).²⁴ »Zločini su bolesti« (str. 127). »Determinizam treba da bude dosledan svome načelu nužnosti zbivanja, da u zločincu gleda nesretnika, kome treba pomoći...« (str. 127). »Kod determinizma je glavno socialna opasnost, a ne krivnja... Čim se ta opasnost evidentuje, zadaća je društva da spreči zlo, koje može da odatle izadje« (str. 136).

Izvajanja dr. Čulinovića predstavljajo primer skrajno upreproščenega in premočrtega materialističnega determinizma. V jugoslovanski kazensko-pravni književnosti je ta poskus negacije osnovnih načel kazenske odgovornosti ostal, kolikor nam je znano, povsem osamljen.²⁵

V. Stališče indiferentizma.

Končno je treba omeniti še stališče indiferentizma v pogledu vprašanja o svobodi volje. V kazensko-pravni književ-

delittuoso non si misura dalla imputabilità, ma dalla temibilità o pericolosità dell'autore.« Relazione sul Progetto preliminare di Codice Penale Italiano. Roma 1921. Str. 4.

²³ Dr. Čulinović: O slobodi volje. Vel. Bečkerek 1931.

²⁴ G. Čulinović se v teh svojih trditvah približuje naziranjem Dankwardta, ki je že pred 80. leti pisal: »Man kann den Menschen für sein Tun ebensowenig verantwortlich machen, wie den Stein, der den Gesetzen der Schwere folgend uns den Kopf verletzt.« Dankwardt: Psychologie und Kriminalrecht. 1863. Str. 51.

²⁵ V svoji drugi razpravi kaže avtor nekoliko večjo zmernost in pravi celó, da »delikt nije samo (sic!) proizvod pojedinačnoga htjenja, nego i svih njegovih prethodnica«. F. Čulinović: Determinizam u našem novom kazenskom zakoniku. Mjesečnik, 1930, št. 6, str. 262.

nosti se to — skoro bi rekli, prevladujoče — naziranje označuje tudi kot stališče nevtralnosti, odnosno »agnosticizma«.

Iz definicije vračunljivosti se mora, po tem mnenju, odstraniti kriterij svobode volje, ker zakonodajec ne more na avtoritativen način reševati vprašanje, ki je po svojem bistvu filozofsko in celó metafizično.²⁶ Nesoglasje med deterministi in indeterministi se ne dá odstraniti s sklepom parlamentske večine (M. E. Mayer). Obstoj kazenskega prava ni odvisen od te ali druge rešitve problema svobode ali nesvobode volje.²⁷

Kazensko pravo kot praktična veda se zadovoljuje z ugotovitvijo, da se na človeško vedénje dá vplivati z motivacijami, ki izvirajo iz kazenske pretnje in izvršitve kazni. Kakor pravi Finger, spori o naravi in bistvu električne energije ne ovirajo njenega praktičnega izkoriščanja. Isto velja za teoretične spore med pristaši in nasprotniki ideje svobode volje z ozirom na praktično vprašanje kazenske odgovornosti.²⁸

Stališče indiferentizma je zastopano tudi v jugoslovanski strokovni literaturi. »Pitanje, da li je ljudska volja slobodna ili nije — pravi prof. T. Živanović — još nije rešeno... niti se može rešiti, pošto rešenje istoga leži van granica našega saznanja. Zato krivično pravo, kao nauka namenjena praktičnim ciljevima, ne može zasnovati svoj tako važan pojam

²⁶ »La négation, non plus que l'affirmation du libre arbitre, n'est susceptible de démonstration scientifique. La question relève de la métaphysique ou de sentiment... Le criminaliste peut adopter, à son égard, une attitude d'agnosticisme et de neutralité.« H. Donnedieu de Vabres. *Traité élémentaire de Droit criminel*. Paris 1937. Str. 153. — Po besedah italijanskega kriminalista Artura Rocca, je vprašanje svobode volje »una problema metempirico... al pari di quella dell'esistenza di Dio o della immortalità dell'anima.« Arturo Rocca: *Opere giuridiche*. Volume terzo. Roma 1933. Str. 507.

²⁷ V nemški literaturi branijo ta nazor Allfeld, Finger, Frank, Hegler, Liepmann, v. Lilienthal, Löffler, Mittermaier, Oettker, Rih. Schmidt, Wach, Köhler, Mezger in dr. V francoski literaturi gl. zlasti: Cuche: *De la possibilité pour l'école classique d'organiser la répression pénale en dehors du libre arbitre*. Grenoble. 1897.

²⁸ August Finger: *Das Strafrecht*. 3te Aufl., I. Bd. Berlin 1912. Str. 286. Isti: *Zur Begründung des Strafrechts vom deterministischen Standpunkt*. 1887.

kao što je podobnost za uračunljivost na jednom metafizičkom pojmu, kao što je sloboda volje.«²⁹ Svoje naziranje označuje Živanović kot indiferentistično.³⁰

Prof. M. Dolenc smatra spor med deterministi in indeterministi z vidika kazenskoga prava za brezploden. »Zakonodajcu ni treba povpraševati po prostosti volje, ampak le po sposobnosti za storitev zločina; ni treba presojudati napačne volje raz stališče etike in religije, zadostuje, da jo presojudamo raz stališče prava...«³¹

Zoper uvajanje kriterija svobodne volje so bili tudi uradni motivi srbskega nkz. iz l. 1910.: »...Ima nezgoda ako se za kriterijum uračunljivosti usvoji samo slobodno opredeljevanje volje.«³² Ta nezgoda dolazi otuda, što je pitanje o slobodi volje vrlo sporno pitanje, te bi s toga bilo i opasno unositi ga u zakon. Ova opasnost može biti dvojaka: Sudski eksperta može da shvati pojam o slobodi volje i suviše široko, dokle ga sudija može shvatiti i suviše usko. Ako je sudija determinista, koji u opšte ne priznaje slobodu volje, još u većoj meri će se pokazati sva nezgoda njegovog položaja pri rešavanju pitanja uračunljivosti.«³³

Jugoslovanski kz. iz l. 1929. sledi v tem pogledu srb. načrtu kz. Tudi mnogi drugi novejši kazenski zakoniki (n. pr. švicarski, poljski, latvijski) in načrti (n. pr. francoski, čehoslovaški, grški) so zavzeli v glavnem isto stališče.³⁴ Vendar

²⁹ T. Živanović: Osnovi krivičnog prava. Opšti deo, 1922. Str. 242. — Gl. tudi M. Čubinski: Naučni i praktični komentar kriv. zakonika, 2. izd., 1934. Str. 73.

³⁰ T. Živanović: Dualitet krivičnih sankcija... Str. 59 in 85.

³¹ M. Dolenc: Osnovne ideje italijanskega prednačrta za kz. Pravni Vestnik. L. II., št. 3. Str. 38.

³² Kakor je znano, se je srb. kz. iz l. 1860. posluževal baš tega kriterija: »Ni zločinstva ni prestupljenja nema onde, ako je onaj, koji je kakvo delo učinio, u vreme, kad ga je učinio, bio lud, ili je inače slobodna volja kod njega isključena bila« (§ 53).

³³ Projekat i motivi Kaznenog zakonika za Kraljevinu Srbiju. Beograd 1910. Str. 166.

³⁴ Motivi čsl. nkz. iz l. 1926. pravijo k temu: »Ustanovení... berouc za rozhodnou pro přičetnost svobodu vůle, vnaši do právní definice pojem čisto filosofický, velmi sporný, a nehodící se tudíž k vymezení přičetnosti.« Přípravné osnovy trestního zákona. Praha 1926. Str. 32. — V obrazložitvi nemškega nkz. iz l. 1909. beremo: »Die Erörterung,

vprašanje o temeljnih osnovah kazenske odgovornosti še vedno zanima zakonodajo. To se vidi zlasti iz materialij k reformi kazenskega prava v Italiji in Nemčiji, t. j. v državah, ki skušata zasnovati svoje pozitivno pravo na gotovi ideologiji, na določenem svetovnem nazoru. Zato ne bo odveč, če navedemo podatke o stališču omenjenih zakonodaj glede načelnega vprašanja kazenske odgovornosti.

VI. Utemeljitev kazenske odgovornosti v novi nemški zakonodaji.

Stališče nemške nacionalno-socialistične doktrine v pogledu temeljnih osnov kazenske odgovornosti od začetka ni bilo povsem jasno in ustaljeno. Nekateri nacionalno-socialistični ideologi so nastopali prvotno v duhu skrajnega determinizma. Posebno karakteristična so v tem oziru izvajanja Nikolai-ja. So moralno visoko in moralno nizko stoječi ljudje, pravi avtor. Takšni so pač po svoji naravi. Pri presoji njih vedenja sta pohvala ali očitek enako neumestna.³⁵ Tradicionalni pojem krivde v kazenskem pravu je s tega stališča odvišen. Kajti sodba o krivdi ne pomeni ničesar drugega nego ugotovitev, da se je storilec s svojimi protidružabnimi nagnjenji pokazal kot sovražnik narodne skupnosti. Takega sovražnika je treba napraviti za neškodljivega.

Kritika je takoj opozorila na to, da nasprotuje ta nazor temeljnemu nauku nacionalnega socializma.³⁶

Uradno stališče nacionalnega socializma je prišlo do izraza v poročilih komisije za izdelavo novega nemškega kazenskega zakonika. »Kot kazensko pravo, ki vpoštevava v prvi

ob der Mensch Willensfreiheit besitzt und ob die deterministische oder die indeterministische Anschauung richtig ist, gehört nicht in das Gebiet des Strafrechts, sondern in das der Philosophie und Psychologie.« VE zu einem Deutschen Str. G.B. Berlin 1909, Str. 225. — V istem smislu tudi novi poljski kz. Primerj.: J. Makarewicz: Kodeks karny z komentarzem. 2. wydanie. Lwów 1932, Str. 66, 67.

³⁵ »Dem Menschen kann demzufolge weder aus seinem Gutsein ein Lob noch aus seiner Schlechtigkeit ein Vorwurf gemacht werden.« Nikolai: Die rassengesetzliche Rechtslehre, III. Aufl. 1934, Str. 45 in nasl.

³⁶ »Diese Theorie vergisst über dem guten Zweck, daß sie in wichtigen Punkten nationalsozialistischem Gedankengut diametral gegenübersteht.« Lubbers: cit. delo, Str. 157.

vrsti zločinčevu voljo (Willensstrafrecht), vztraja kazensko pravo nacionalno-socialistične države pri načelu: brez krivde ni kazni. Predpogoj krivdnega storilčevega ravnanja je njegova krivdna sposobnost ali vračunljivost ob času dejanja. « To pa ne izključuje uporabe v drugih primerih sredstev socialne zaščite v obliki očevalnih odredb.³⁷

Kot vodilno je uradna komisija proglasila to-le načelo:

»Wer zur Zeit der Tat nicht zurechnungsfähig (schuld-fähig) ist, ist nicht strafbar, aber den besonderen Massregeln unterworfen, die zum Schutze der Volksgemeinschaft vom Gesetz vorgesehen sind.«³⁸

Kazen — pravi Freisler, ki zavzema pomembno mesto pri preosnovi kazenskega prava v Nemčiji — predpostavlja krivdo. To temeljno načelo pomeni izrečno priznanje ideje osebne odgovornosti za krivdno ravnanje.³⁹

Drugi vidni član uradne komisije W. Gleispach trdi celó, da rešuje nacionalno-socialistično kazensko pravo vprašanje svobodne volje za svoje področje pozitivno. To stališče ustreza, po mnenju pisatelja, svetovnemu nazoru nacionalnega socializma. Nacionalno-socialistično pravo ne more dopustiti, da ostane to vprašanje odprto, niti ga ne mara obiti pod pretvezo, češ da spada v filozofsko, a ne v pravno problematiko. Po svojem bistvu in po svoji zgodovini mora nacionalni socializem graditi svoje kazensko pravo na ideji svobodne volje.⁴⁰

³⁷ Ernst Schäfer: Die Schuldlehre v zbirki: Bericht über die Arbeit der amtlichen Strafrechtskommission. 2. Aufl. Berlin 1935. Str. 49. — Stališče Hansa Franka, predsednika Akademije za nemško pravo, se približuje indiferentizmu: »Das philosophische Problem der Willensfreiheit mag für den Denker interessant sein. Der Gesetzgeber, der eine Volksordnung zu schaffen hat, kann sich in die psychischen Hintergründe des sogenannten ‚menschlichen‘ Fehlverhaltens nicht verirren... Ohne tiefere Erörterung des Problems der Willensfreiheit muß er die verbrecherische Aktivität treffen.« Dr. Hans Frank: Nationalsozialistische Strafrechtspolitik. München 1938. Str. 34.

³⁸ Istotam. Str. 56.

³⁹ Freisler v zbirki: Das kommende Strafrecht. Str. 72.

⁴⁰ »Der Nationalsozialismus muß seinem Wesen und seiner Geschichte nach die Freiheit des Willens bejahen und auf diesen Standpunkt auch sein Strafrecht gründen.« W. Gleispach: Willensstrafrecht, čl. v HWB der Krimino-

Nehoté se nam vsiljuje vprašanje: ali je mogoče to idealistično miselnost spraviti v sklad z izrazito naturalističnim duhom nacionalno-socialistične evgenične in kazenske zakonodaje, ki pripisuje odločilen pomen naravnim činiteljem, kot sta rasa in dednost, ter sega v svojih bojih zoper zločinstvenost po takih drastičnih sredstvih, kot je kastracija?

Najbrže ravno v zvezi s tem se med nacionalnimi socialisti slišijo še dandanes glasovi, da je nacionalnemu socializmu prav za prav bolj sorodna deterministična koncepcija kot metafizično načelo svobode volje.⁴¹

VII. Utemeljitev kazenske odgovornosti v novi italijanski zakonodaji.

Kazenska odgovornost temelji tudi po novem italijanskem kazenskem zakoniku iz l. 1930. na principu vračunljivosti. Vračunljivost pojmuje ta k. z. kot sposobnost razumevanja in hotenja — »la capacità d'intendere e di volere«. (§ 85 italijanskega kz.)⁴²

Uradni motivi italijanskega kz. zavračajo kot zastarelo in sholastično pojmovanje svobode volje v smislu a r b i t r i -

logie. II. Bd., 1936. Str. 1069. — V istem smislu tudi Fickert: »Indem der Gesetzgeber die aus der vorwerfbaren Willensfehlentscheidung resultierende Schuld des Täters zu dem das Strafrecht beherrschenden Prinzip erklärt, bekennt er sich zu einer metaphysischen Auffassung der über alle natürlichen Bedingtheiten doch letzten Endes souveränen menschlichen Persönlichkeit.« Hans Fickert: Rassenhygienische Verbrechensbekämpfung. Leipzig 1938. Str. 35.

⁴¹ Tako izraža n. pr. Ulrich Klug resni pomislek, »ob nicht die neueste Betonung der Sühneidee in Deutschland einen Rückfall in ein überwundenes Denken darstellt, das noch dazu einer sozialistischer Gemeinschaftsform sehr wenig entspricht.« Ulrich Klug: Die zentrale Bedeutung des Schutzgedankens für den Zweck der Strafe. Berlin 1938.

⁴² »È imputabile chi ha la capacità d'intendere e di volere« (čl. 85., odst. 2., ital. kz.). V nemškem prevodu se dotični stavek glasi: Zurechnungsfähig ist, wer die Einsichts- und Willensfähigkeit hat. Das italienische Strafgesetzbuch. In deutscher Übersetzung von Dr. K. Bunge, Berlin 1933. Motivi istovetijo pojem vračunljivosti in pojem deliktivne sposobnosti (»la capacità di agire nel campo del diritto penale«). Vračunljivost je sposobnost individua »a volere, a discernere

um indifferentiae.⁴³ Na drugi strani nastopajo z vso odločnostjo zoper fatalistični determinizem. Že s tem, da je italijanski kz. sprejel kriterij vračunljivosti, je hotel poudariti svoje nesoglasje z absolutnim determinizmom antropološke šole, t. j. s koncepcijo, po kateri so človeška dejanja zgolj slepi in grobi proizvod nujnosti (»siccome il prodotto cieco e brutale di una necessità«), ki ji je baje podrejena človeška volja. Stališče italijanskega kz. je nekako na sredi med absolutnim indeterminizmom in mehničnim determinizmom.⁴⁴ To je tkzv. psihološki determinizem (»un determinismo psicologico«). Človeška dejanja so sicer determinirana, toda le v smislu avtodeterminacije, t. j. sposobnosti subjekta, da ravna po zavestnih nagibih v skladu s svojim individualnim značajem (»una facoltà di determinarsi per motivi consci in conformità del carattere individuale di ciascuno«). Edinole nauk o psihološkem determinizmu — pravijo motivi — je združljiv z obstojem morale, prava vobče in zlasti še kazenskega prava.⁴⁵ V razliko od Ferrijevega načrta kz. iz l. 1921., ki ga je Adolf Lenz označil kot »ein Straf-

e selezionare conscientamente i motivi a inibirsi, rende insomma la nozione della persona morale, alla quale la legge penale può essere applicata:« Primer.: Luigi Daniele: Imputabilità e pericolosità nel vigente Codice penale. Napoli 1934. Str. 88.

⁴³ Relazione de Ministro Guardasigilli (Alfredo Rocco). Str. 9.

⁴⁴ »Falso è certamente che la volontà umana si determini come un fiat, al di fuori e al di sopra di ogni legge causale, ma falso ugualmente è che essa sia il mero prodotto di una causalità fisica o meccanica. La verità è nel mezzo.« Relazione. Str. 2.

⁴⁵ »Questa dottrina del determinismo psicologico... è l'unica che possa conciliarsi con l'esistenza della morale, del diritto in genere e del diritto penale in specie.« Ibid. — V italijanski književnosti je zastopano tudi mnenje, da je doktrina fašizma usmerjena izrazito indeterministično: »Il Fascismo abbia un orientamento spiccatamente spiritualistico e volontaristico. La generazione nuova è ben decisa a riporre sul trono la volontà, che era spodestata dalle dottrine deterministiche.« Giulio Battaglini: Principii di diritto criminale. Milano 1929. Str. XIV. — Na drugi strani pa naglašà Arturo Rocco, da je spor med determinizmom in indeterminizmom znanstveno nerešljiv: »La bimillennaria questione della negazione o dell'affermazione del libero arbitrio o della libertà morale, del determinismo o dello indeterminismo... è, come tale, scientificamente insolubile.« Arturo Rocco: Opere giuridiche. Volume terzo. Roma 1933. Str. 507.

gesetzbuch ohne Schuld und Strafe«,⁴⁶ italijanski kz. iz l. 1930. ne pripisuje izključnega pomena specialno-preventivnemu smotru, t. j. pobijanju povratka. Kazensko pravo mora zasledovati tudi splošno-preventivni smoter, to se pravi, mora s kazenskimi pretnjami in z izvršitvijo kazni vplivati stvarno na družbo kot tako.⁴⁷

Kljub svojemu načelnemu nesoglasju z antropološko-pozitivistično šolo glede temeljnih osnov kazenske odgovornosti, je novi italijanski kz. uvrstil v legalno tipologijo posebno skupino zločincev po prirojenem nagnjenju (i delinquenti per tendenza congenita, die Verbrecher aus Hang), ki razodevajo »una speciale inclinazione al delitto, che trovi sua causa nell' indole particolarmente malvagia del colpevole« (čl. 108.). Zločinci te vrste se označujejo s prirojeno zaostalostjo ali celó z atrofijo moralnega čuta. To so »ljudje zveri« (»vere e proprie belve umane«), »pravi moralni daltonisti« (»veri daltonisti del sentimento etico«). Vzlic nasprotni trditvi glavnega avtorja italijanskega kz. Alfreda Rocca, se v določbah kz. o »il delinquente tendenziale« vidi očiten vpliv Lombroso-Ferrijevega nauka o rojenem zločincu. Figura zločinca po prirojenem nagnjenju predstavlja mešanico naturalističnih in socialno-etičnih elementov.⁴⁸ Po karakteristiki uradnih motivov »la tendenza a delinquere« ne vpliva na storilčevo sposobnost za vračunanje, čeprav gre za podedovano zaostalost, odnosno atrofijo moralnega čuta.⁴⁹

⁴⁶ Dr. Adolf Lenz: Ein Strafgesetzbuch ohne Schuld und Strafe. Graz 1922.

⁴⁷ Dočim očevalne odredbe, »sono una difesa contra il pericolo di nuovi reati, da parte del reo, le pene, invece, sono una difesa contro il pericolo di nuovi reati, sia da parte del reo, sia da parte della vittima e dei suoi famigliari, sia da parte della collettività«. Enrico Romano-Di Falco: Commento teoretico-pratico del nuovo Codice Penale con prefazione del Guardasigilli Alfredo Rocca. Vol. I. Parte prima. Roma 1930. Str. 141.

⁴⁸ V tem pogledu je povsem upravičeno vprašanje holandskega kriminalista Geesteranusa: »Comment peut-on admettre la responsabilité morale d'un individu, chez qui, par des influences héréditaires ou autres, le sens moral fait entièrement ou partiellement défaut?« H. Geesteranus: La réforme pénale en Italie. Paris 1929. Str. 65.

⁴⁹ »La tendenza a delinquere... non annienta ne diminuisce notevolmente la capacità d'intendere e di volere, appunto perchè non è una malattia ne una incoercibile fatalità organica.« Relazione. Str. 29.

Povsem umljivo je, da je italijanska parlamentarna komisija odločno nastopila zoper določbo o zločincih po prirojenem nagnjenju, ker jo je težko spraviti v sklad s splošnimi predpisi kazenskega zakonika o odgovornosti in o krivdi. Vendar ta predlog ni prodr. Zmagalo je stališče ministra Rocca.⁵⁰ Po več letih praktične izkušnje priznava vodilni italijanski kriminolog Giovanni Novelli, da povzročča vprav določba o tej skupini zločincev v praksi največje težave.⁵¹

§ 3. Krivda.

Videli smo, da stremi radikalna pozitivistična smer v kazensko-pravni doktrini za tem, da se kazensko pravo preoblikuje v svojih temeljnih osnovah. Glavno programatično geslo te smeri je, da naj se namesto prejšnjega kriterija odgovornosti za krivdo brezkompromisno uveljavi etično-brezbarvni in čisto utilitaristični kriterij storilčeve nevarnosti. S to idejo je bil prežet Ferrijev načrt italijanskega kazenskega zakonika iz l. 1921., ki pa je propadel. Prav ista miselnost je karakteristična za sovjetsko kazensko zakonodajo.

S temi izjemami pa se tudi moderno kazensko pravo ni odreklo pojmu krivde. Kriterij storilčeve nevarnosti zavzema sicer v sistemu novejšega kazenskega prava pomembno mesto, toda — vsaj v pretežni večini novejših kazenskih zakonikov in načrtov — služi ta kriterij le kot dopolnilo, a ne kot nadomestilo temeljnega pojma krivde.

Poskusi pretrgati vsako vez s tisočletno zgodovinsko tradicijo, so se izjalovili. In temu se prav za prav ne moremo čuditi! Ideja osebne odgovornosti tako rekoč ni iztrebljiva.

⁵⁰ Gl. k temu: Corso Bovio: Il concetto giuridico della »tendenza a delinquere« nel nuovo Codice penale, *Rivista penale*, 1933, fasc. 7., 8. — Ottolenghi: Il delinquente »per istintiva tendenza« nel nuovo Codice Penale Rocco e l'antropologia criminale, 1929. — H. Dornedieu de Vabres: Le délinquant par tendance instinctive dans les projets de Code italien. *Etudes criminologiques*, Paris 1930. — Giovanni Novelli, Agostino Gemelli: Der Verbrecher aus Hang. *Römischer Kongress für Kriminologie*, Berlin 1939, Str. 56 in 60.

⁵¹ »Eine Prüfung dieses Entwicklungsganges erweist, daß die gesetzliche Festlegung des Begriffes »Verbrecher aus Hang« wirklich außerordentlichen Schwierigkeiten, Widerständen und Ablehnungen begegnet ist... Die bisherigen Forschungen lassen noch keine endgültigen Schlußfolgerungen zu.« Novelli: cit. delo, Str. 59.

Ta ideja ima eminenten socialno-etični in pedagoški pomen ter ustreza v največji meri pojmu o človeku kot o duhovnem in socialnem bitju.⁵² Celó tako izrazita zastopnika deterministične struje v kriminologiji kot F. v. Liszt in Adolf Merkel priznavata, da mora zakonodajec v pogledu kazenske odgovornosti vpoštevali moralna naziranja ljudstva. V svoji razpravi o vračunljivosti (str. 228) pravi F. v. Liszt med drugim: »Prevladujoči pravno-moralni nazori ljudstva zahtevajo brez dvoma ločitev zločina in duševne bolezni, ječe in umobolnice.« Adolf Merkel pa označuje stremljenje onih, ki se zavzemajo za odpravo načela osebne odgovornosti in za ukinitve kazenskega pravosodstva, naravnost kot neumnost.⁵³

Mnenja smo, da so stremjenja novejše teorije za poglobitvijo nauka o krivdi mnogo bolj plodna kot enostransko zanikanje problema o krivdi. Brezobzirna negacija temeljnih zgodovinskih osnov kazenskega prava se pretvarja ponekod v svojevrstni nihilizem.⁵⁴

Zasledujoč razvoj kazensko-pravne doktrine o krivdi, ugotavljamo zelo značilno dejstvo. V nauku o krivdi je vse do začetka 20. stoletja prevladovala psihološka smer ali tkzv. psihologizem. Vprašanje o krivdi se je ob-

⁵² Prepričevalno zagovarja idejo osebne odgovornosti Fr. W. Förster: »Die Eliminierung des Begriffs der persönlichen Schuld führt zweifellos zur Auflösung des Charakters, sie verflüchtigt den Begriff der Persönlichkeit und macht den Menschen zum blossen Reflex seiner nervösen Zustände, zum willenlosen Produkt seiner physiologischen Organisation. Unsere Persönlichkeit wird aus einem Aktivum zu einem Passivum degradiert.« Fr. W. Förster: Schuld und Sühne, München 1920, Str. 51.

⁵³ »Ich halte... die Bemühungen aller derer, welche unter Berufung auf die deterministische Ansicht das Prinzip der Verantwortlichkeit aus unserem Rechte ausmerzen und demgemäß die Strafjustiz beiseitigen bezw. mit der öffentlichen Krankenpflege zusammenwerfen, für gänzlich verfehlt und geradezu für töricht.« Adolf Merkel: Gesammelte Abhandlungen aus dem Gebiet der allgemeinen Rechtslehre und des Strafrechts, 1899, Str. 439.

⁵⁴ V tem pogledu je zelo karakteristična izjava holandskega kriminalista van Hamela na X. kongresu Mednarodne zveze kriminalistov v Hamburgu l. 1905.: »Nun sind da drei Begriffe vorhanden, die uns furchtbar hindern: der der Zurechnungsfähigkeit, der der Strafe und der des Delikts... Wenn wir die drei los sind, dann ist alles besser.« Mitt. d. IKV., 1905, Str. 507.

ravnalo največkrat le kot vprašanje o krivdnih oblikah (naklep, malomarnost). Kriminalisti so se bavili v glavnem z delnimi problemi nauka o krivdi kakor vrste, oblike in stopnje krivde.⁵⁵

Skozi desetletja se je vlekel spor med pristaši tkzv. teorije volje (Willentheorie) in teorije predstave (Vorstellungstheorie). Ta spor je bil prav za prav le odmev nesoglasij med voluntaristi in asociacionisti v psihološki vedi. Zastopniki psihologistične smeri so pojmovali krivdo kot subjektivni odnos med dejanjem in storilcem (die subjektive Beziehung zwischen Tat und Täter [F. v. Liszt] ali kot tako relacijo med psiho storilca in protipravno posledico, ki jo smatra za kaznivo pozitivno pravo.⁵⁶

Psihološka smer v nauku o krivdi je imela brez dvoma velik pomen. Na nižjih stopnjah razvoja človeške družbe je prevladovala odgovornost za objektivno povzročeno posledico, neodvisno od subjektivne krivde. Le počasi se je utrdilo spoznanje, da »in maleficiis voluntas spectatur, non exitus« (L. 14. D. leg. Corn. de sicc. 48, 8) in je prišlo do razlikovanja hudobnega naklepa (dolus malus) in malomarne krivde (culpa). Psihološka analiza pojma krivde je pripomogla razčleniti psihološke sestavine krivde (volja, predstava, emocionalni moment v krivdi). S to metodo se je posrečilo nadalje dognati, da so tudi v pozitivnem pravu ostanki kazenske odgovornosti za nekrivdno (naključno) povzročitev protipravne posledice (Erfolgshaftung) po načelu: *versanti in re illicita imputantur omnia quae sequuntur ex delicto*. Vnel se je boj za dosledno uveljavljanje načela odgovornosti za krivdo v pozitivnem pravu.

⁵⁵ Gl. k temu: August Köhler: Die Schuld als Grundlage des Strafrechts. »Gerichtssaal«, 95. Bd, Str. 437.

⁵⁶ Primerj. definicijo Mišičke: »Unter Strafschuld verstehen wir... eine solche Relation zwischen der Psyche des Täters und einem rechtswidrigen Erfolg, welche eben das positive Recht als strafbar erklärt wird.« August Mišička: Die Formen der Strafschuld. Leipzig 1903, Str. 102. — Prof. M. Čubinski pravi, da je krivda (vinost) »izvesni unutrašnji odnos izmedju učinioca i njegove radnje (odnosno posledice), koji stvara vezu učinjenog sa unutrašnjim svetom i pokazuje, da je isti kriv.« M. Čubinski: Naučni i praktički komentar kriv. zakonika, I. Str. 53.

Vendar je čisto-psihološka koncepcija krivde kazala tudi bistvene nedostatke. Psihološki opredelbi krivde se je očitalo, da je etično brezbarvna.⁵⁷ Deskriptivni psihološki definiciji krivde in njenih oblik je manjkal skupni znak, ki bi opravičeval podreditev poedinih oblik krivde pod višji generični pojem krivde. Nekatere oblike krivde, zlasti tkzv. nezavestno malomarnost (*negligentia*), je težko podrediti pod pojem krivde, če jo naj pojmujeemo kot psihični odnos storilca do svojega dejanja, odnosno do posledice, ker se ta oblika krivde označuje vprav z negativnimi psihološkimi znaki (nevédenje, ne-hotenje).⁵⁸ Treba je bilo torej najti znak, ki bi bil skupen vsem vrstam krivde in na ta način oblikovati pojem krivde kot višji pojem (*Oberbegriff*).

Negativno sodbo o dejanju in o njegovem storilcu opravičuje le taka notranja psihična vez med storilcem in normo, ki priča o tem, da je storilec ravnal zoper svojo dolžnost. Le v takih primerih utemeljeno trdimo, da je storilec zakrivil nekaj, kar mu moremo očitati (normativna ocena dejanja). Vsebinsko krivde v kazenskem pravu tvori potemtakem tak psihični odnos storilca do svojega objektivno protipravnega dejanja in do norme, ki določa gotovo dolžnost, spričo katerega se mu to njegovo dejanje lahko očita s stališča pravnega reda. Normativno pojmovanje krivde sloni na ideji, da krivde ni moči istovetiti z njeno psihološko vsebino, temveč da predstavlja krivda tudi odnos te psihološke vsebine napram normi (*»Wertrelationsbegriff«*).

⁵⁷ »Es ist bezeichnend, daß die reinen Psychologen, die Schuld derart farblos bestimmen, daß man ihr auch ein anerkennendes Urteil, auch Lob und Ruhm, zwanglos hinzurechnen kann.« W. Sauer: Die Grundlagen des Strafrechts, 1921. Str. 555.

⁵⁸ V nemški literaturi so nekateri kriminalisti (Kohlrausch, Rosenberg) skušali dokazati, da sta naklep in malomarnost povsem dispartna pojma, ker jima manjka skupni *genus proximum*. Iz tega so sklepali, da ju ni moči podrediti pod neki višji generični pojem. Isti nazor brani v jugoslovanski književnosti F. Čulinović: »U nehatu nema namere, nema htenja nastale posledice, nema dakle ni načelne mogućnosti konstruisanja krivde.« Dr. F. Čulinović: Cit. delo, str. 115. Prepričevalno kritizira to naziranje K. Binding: Die Normen und ihre Übertretung, II. Bd., 1914. Str. 13.

Normativni moment v krivdi so ugotovili pred vsem v primerih malomarne krivde, zlasti tkzv. nezavestne malomarnosti (*negligentia*). Kaznivost v primerih nezavestne malomarnosti je utemeljena v tem, da je storilec, dasi ni vedel vnaprej za protipravno posledico, ki utegne nastopiti iz njegovega dejanja, vendar je mogel in bil dolžan vedeti zanjo po okoliščinah, zlasti po svojih osebnih lastnostih. Z drugimi besedami storilec ni v konkretnem primeru ravnal tako, kakor bi moral ravnati, ni pokazal one previdnosti, ki jo zahteva pravni red, čeprav je bil sposoben za to (*»pflichtwidrige Unvorsichtigkeit«*). Iz tega so nekateri sklepali, da je normativni moment karakterističen le za malomarno, ne pa za naklepno krivdo.⁵⁰

Dualistična konstrukcija, po kateri je naklep psihološka krivda, a malomarnost socialno-etična, odnosno pravna krivda, je izzvala upravičene ugovore. Kritiki so naglašali, da do višjega (generičnega) pojma krivde ni moči priti s pomočjo zgolj dogmatične metode. Krivda je meta-juridični pojem. Če pozna, recimo, nek kazenski zakonik odgovornost tudi za naključno povzročitev posledice, s tem se naključje (*casus*) še ne pretvarja v krivdno obliko. O takem kazenskem zakoniku lahko trdimo, da načelo odgovornosti za krivdo v njem ni dosledno izvedeno.

Novejša normativna teorija smatra krivdne oblike naklepa in malomarnosti pred vsem kot indice ali simptome krivde. Tako je pričelo oblikovanje normativnega nauka o krivdi, ki se bistveno razlikuje od prejšnje teorije o oblikah krivde (*Schuldformentheorie*).

Prvi zaključek, do katerega je prišla nova normativna teorija krivde, se je glasil, da je pojem sam *»psihološke«* krivde *contradictio in adiecto*. Eberhard Schmidt označuje tradicionalno čisto-psihološko konstrukcijo krivde

⁵⁰ Tako je n. pr. H. Seuffert trdil: *»Das Urteil der Vorsätzlichkeit liegt auf dem Gebiete der Psychologie, das Urteil der Fahrlässigkeit auf dem Gebiete der Ethik oder des Rechts.«* H. Seuffert: Ein neues Strafgesetzbuch. 1902. Str. 46. — Naklep pomeni voljo in predstavo, torej resnično psihično stanje, dočim malomarnost ni samo resnično psihično stanje, temveč tudi odklonitev tega psihičnega stanja od norme. G. Radbruch: Über den Schuldbegriff. Z. f. die gesamte Str. R. W., 24. Bd. Str. 345.

kot naturalistično, ker ta konstrukcija vpoštevava zgolj psihološke momente.⁶⁰

Krivda je podana le, če obstoji ne samo objektivna diskrepanca med storilčevim dejanjem in normo (protipravnost), temveč če opravičuje dejanje tudi očitak napram storilcu kot subjektu tega dejanja (upravičenost očitka, očitavnost, Vorwerfbarkeit). In ravno to nasprotje, ta pomanjkljivost psihičnega akta, a ne psihični akt kot tak, tvori bistvo krivde.⁶¹

Težišče se prenaša od relacije storilca napram dejanju na odnos storilca napram normi, ki določa neko dolžnost.⁶² Ta za krivdo specifičen odnos opravičuje očitak, da ni storilec ravnal tako, kakor to zahteva in pričakuje od njega pravni red.

Upravičenost očitka (očitavnost) kot znak krivde je značilna za vse vrste krivde — tako za naklepno kakor tudi za malomarno krivdo. Zoper dolžnost ravna tako tisti, ki stori dejanje, ne da bi predstava o protipravni posledici vplivala na njegovo motivacijo (primeri naklepa in zavestne malomarnosti), kakor tudi tisti, ki ob storitvi dejanja ni vedel za posledico, ki utegne nastati iz njegovega dejanja, dasi je mogel in bil dolžan vedeti zanjo.

⁶⁰ V novejši 26. izdaji Lisztovega Lehrbuch-a iz l. 1932. Str. 224.

⁶¹ Ta normativni moment v pojmu krivde označuje nemška doktrina tudi z besedami: »Pflichtwidrigkeit«, »rechtliche Fehlerhaftigkeit«, »Unwert des Verhaltens des Täters«. Primerj.: Karl Engisch: Untersuchungen über Vorsatz und Fahrlässigkeit im Strafrecht. Str. 23. Naj navedemo v tej zvezi tudi definicijo pojma »očitavnost« (»Vorwerfbarkeit«) kot bistvenega znaka krivde, ki jo oblikuje Erik Wolf: »...Nicht das Wissen des Erfolges und nicht das Wollen der zum Erfolg führenden Handlung, sondern die Zurücksetzung des Pflichtmotivs hinter das Lustmotiv begründet die Schuld unter dem Namen der Vorwerfbarkeit.« Erik Wolf: Strafrechtliche Schuldlehre. Str. 43.

⁶² Da je pravična ugotovitev krivde zelo težavna naloga, je naglašal že Kant: »Unsere Zurechnungen können nur auf den empirischen Charakter bezogen werden. Wieviel aber davon reine Wirkung der Freiheit, wieviel der blossen Natur und dem unverschuldeten Fehler des Temperaments oder dessen glücklichen Beschaffenheit (merito fortunae) zuzuschreiben sei, kann niemand ergründen und daher auch nicht nach völliger Gerechtigkeit richten.« J. Kant: Kritik der reinen Vernunft. 1868. Str. 18.

Normativni nauk o krivdi ima različne variante in odtenke. Njih podrobni pregled presega okvir te razprave. V tej zvezi se hočemo omejiti le na splošno karakteristiko osnovnih tendenc normativnega nauka o krivdi.⁶³

Nastaja vprašanje: ali zadovoljuje opredelba krivde v smislu normativne teorije zgolj teoretično težnjo po pravilnejši in adekvatnejši konstrukciji krivde, ali pa ima tudi praktičen pomen zlasti z ozirom na druge pojme kazenskega prava?

Normativno pojmovanje krivde prinaša predvsem večjo jasnost v pogledu drugih momentov v pojmu kaznivega dejanja. Vzemimo n. p. vračunljivost in zmanjšano vračunljivost! Nevračunljiva oseba utegne storiti dejanje, ki je, če vpoštevamo njegovo čisto-psihološko vsebino, lahko naklepno ali malomarno. Toda sposobnost za vračunanje je z normativnega stališča predpogoj za ravnanje, ki nasprotuje dolžnosti, kajti nevračunljiva oseba ni sposobna pojmovati naravo in pomen svojega dejanja ali po tem pojmovanju ravnati. Motivacije, ki izvirajo iz zahtev prava, iz spoznanja subjekta, da mu nalaga zakon dolžnost, prilagoditi svoje vedenje tem zahtevam, so nevračunljivi osebi tuje. In prav zaradi tega o krivdi nevračunljive osebe ne more biti govora.⁶⁴

Pravica sodišča, da sme osebi z bistveno zmanjšano sposobnostjo za vračunanje omiliti kazen po svobodni oceni

⁶³ Naj navedemo najbolj tipične normativne definicije krivde: »Schuld ... als strafrechtliches Verbrechensmerkmal ist die rechtliche Fehlerhaftigkeit (Vorwerfbarkeit) der inneren (seelischen) Seite einer tatbeständmässigen rechtswidrigen Handlung, also des Willens.« Ernst Belling: Grundriß, Str. 32. — »Schuld als Modalität einer rechtswidrigen Tat ist deren Zurückführbarkeit auf vorwerfbare (tadelnswerte) Motivation.« James Goldschmidt: Normativer Schuldbegriff, Str. 442. — »Schuld ist die Vorwerfbarkeit einer rechtswidrigen Handlung in Hinblick auf die Fehlerhaftigkeit des sie verursachenden psychischen Vorganges.« Eberhard Schmidt: Lisztov Lehrbuch, Str. 228. — »Schuld ist der vorwerfbare freie Willensentschluß zu einer rechtswidrigen Handlung trotz Kenntnis oder Kennens-Sollen ihrer Rechtswidrigkeit.« Wilhelm Sauer: Grundlagen des Strafrechts, Str. 548, 549.

⁶⁴ Graf zu Dohna: Zum neuesten Stand der Schuldlehre. — Str. 336. — Hans Welzel: Studie zum System des Strafrechts, Z. f. die gesamte StrRW., 58. Bd., 1938, Str. 504—505.

(§ 22, odst. 2., kz), se dá z normativnega stališča utemeljiti s tem, da je v deliktih takih oseb kršitev dolžnosti sicer podana, toda ne v tolikšni meri kot pri popolnoma vračunljivih osebah, ki so sposobne v polni meri zavedati se dolžnosti, ki jih določa pravni red.

Nekateri pristaši normativne teorije o krivdi izvajajo iz svojih teoretičnih premis še nadaljnje praktične zaključke. Psihološke sestavine krivdnih oblik naklepa in malomarnosti so v konkretnem primeru lahko podane, toda na storilca vplivajo ponekod tako močni nagibi, da izgubi pod njih vplivom motiv dolžnosti (das Pflichtmotiv) vsaj pri povprečnem človeku svojo moč. Izmed takih nagibov stoji na prvem mestu nujna. V zvezi s tem konstruira James Goldschmidt nujno silo kot normativno opredeljen krivdo izključujoč razlog (»ein normativ bestimmter Schuldausschließungsgrund«).⁶⁵

So tudi autorji, ki zanikajo krivdo v vseh primerih, v katerih od storilca po okolnostih ni mogoče pričakovati in terjati ravnanja, ki ustreza zahtevam prava. To je kriterij krivde, ki ga označuje nemška doktrina z besedo: Nichtzumutbarkeit, nemisljivost drugačnega ravnanja.⁶⁶ Tako n. pr. oblikuje Mezger kot neko splošno načelo to-le tezo: »Schuldlos handelt, wem anderes Handeln nicht zugemutet werden kann.«⁶⁷ Mezgerjev nauk o razlogih, ki izključujejo krivdo,

⁶⁵ James Goldschmidt: Notstand, ein Schuldproblem. — Isti: Normativer Schuldbegriff. Festgabe für Reinhard Frank, I. Bd., Tübingen 1930. — R. Maurach: Kritik der Notstandslehre. 1935. Str. 118 in nasl.

⁶⁶ O tem vprašanju gl. zlasti: Marcetius: Der Gedanke der Zumutbarkeit. 1928. — Freudenthal: Schuld und Vorwurf im geltenden Strafrecht. 1919. — F. Schaffstein: Die Nichtzumutbarkeit als allgemeiner übergesetzlicher Schuldausschließungsgrund. 1933. — Drost: Die Zumutbarkeit bei vorsätzlichen Delikten. Archiv f. Strafrecht. Bd. 77., II., 5. — E. Foltin: Der Gedanke der Zumutbarkeit im tschechoslowakischen und österreichischen Strafrecht. 1933. — W. Mittermaier: Zur strafrechtlichen Unzumutbarkeitslehre. »Die Justiz«, 1933, VIII. Bd., II. 7. — A. Herzbruch: Die Zumutbarkeit der Verbotsbefolgung als Bedingung der Strafbarkeit. 1934. — H. Jobst: Der Streit um die Zumutbarkeit im Strafrecht. 1935. — A. Milota: Normativni pojeti viny. Praha 1933. — E. Olšar: Příspevek k nauce o vině. V Praze 1936.

⁶⁷ Mezger: Strafrecht, Str. 370.

je v nerazdružljivi zvezi z njegovo teleološko teorijo o razlagi zakona (teleologische Auslegung). Po tej teoriji so za razlago zakona merodajni občni smotri, ki se dajo razbrati iz zakona. Interpretacija zakona pomeni ne samo kognitivno, temveč tudi ustvarjajoče oblikovanje prava. Pri razlagi zakona se ustvarjajo nove vrednote (neue Werte). Številu teh »novih vrednot« pripada po Mezgerju tudi nova konstrukcija krivdo izključujočih razlogov, ki niso izrečno navedeni, odnosno niso tipizirani v zakonu.

Po mnenju zastopnikov te variante normativne teorije, utegnemo le s pomočjo omenjene konstrukcije dospeti do finejšega, bolj individualiziranega in bolj pravičnega pojmovanja krivde. Sodnik, ki se poslužuje tega novega kriterija (Zumutbarkeit), ravna nalik rimskemu pretorju: Spraviti hoče *strictum ius* v sklad z *aequitas* (Billigkeitsrecht).⁶⁸ Kot kriterij naj velja po tem nauku mera odporne moči, ki jo razodeva povprečni človek in ki jo je pričakovati z ozirom na situacijo, v kateri se je storilec nahajal. Pri storilcu ni predpostavljati niti izrednega junaštva in samozatajevanja, niti nenavadne šibkosti volje, temveč je treba ravnati pri presoji njegovega dejanja po načelu: *ultra posse nemo obligatur*. Pri ugotovitvi krivde kot kršitve dolžnosti je treba upoštevati *humanam fragilitatem* in ne terjati od povprečnega človeka takega ravnanja, katerega je zmožen le junak ali stoik (»heroisch veranlagter Idealtypus«).⁶⁹ To je ideja, ki jo je aforistično izrazil že Montaigne: »Nous ne pouvons être tenus au delà de nos forces et de nos moyens.«

Pritegnitev laičnega elementa v kazensko pravosodstvo radi reševanja vprašanja o krivdi (porotna sodišča), je izvirala, po mnenju M. E. Mayerja, iz ideje, da imajo laični sodniki bolj zdravo sodbo o tem, kaj nasprotuje dolžnosti, kot pa učeni sodnik (»daß der Mann des Volkes ein gesünderes Urteil über das, was pflichtwidrig ist, besitzt, als der gelehrte Richter«).

⁶⁸ »Die Berücksichtigung der Zumutbarkeit ist eine Einzelercheinung im grossen Prozeß der Ethisierung des Rechts.« Finger: op. cit. Str. 459. — W. Mittermaier govori v istem smislu o »Verfeinerung des Schuldgedankens«. W. Mittermaier: cit. delo. Str. 293.

⁶⁹ Eberhard Schmidt: cit. delo. Str. 225.

Zgoraj označena konstrukcija krivde je prišla do veljave v nekaterih odločbah nemškega vrhovnega sodišča.⁷⁰

Tudi jugoslovanski kazenski zakonodaji ta kriterij krivde ni ostal tuj. Naj navedemo le nekaj zgledov. Opustitev pomoči onemu, čigar življenje je v očitni nevarnosti, je kazniva samo, če ni bila pomoč zvezana z nevarnostjo za tistega, ki bi jo moral dati (§ 243. kz). Nenaznanitev, da se pripravlja zločinstvo, ni kazniva, če bi pretela dotičnemu zbog take prijave nevarnost za njegovo osebo ali imovino (§ 135., odst. 3., kz). Če je dal nekdo s svojim nedostojnim nastopanjem ali kaznivim dejanjem neposredno povod drugemu, da ga razžali, se sme razžalilec oprostiti vsake kazni (§ 298., odst. 2., kz). Isto velja za osebo, ki se upre s silo in pod. zoper državnega uslužbenca, če je bila izzvana s protizakonitim ravnanjem državnega uslužbenca (§ 131. kz). V takih in podobnih primerih, ki bi jih lahko navedli še več, je zakonodajec prav gotovo izhajal iz prepričanja, da je od p o v p r e č n e g a č l o v e k a v slični situaciji težko pričakovati drugega ravnanja.

Dočim mislijo nekateri avtorji (n. pr. Mezger), da uveljavljanje novega kriterija tkzv. »Zumutbarkeit« nikakor ne pomeni samovolje in negacije načela pozitivnosti prava (zakonitosti), branijo nekateri prevneti pristaši novega nauka to-le očitno pretirano in nesprejemljivo tezo: Navezani smo na strogo besedilo zakona le, če je to na škodo obdolženca (in malam partem); če pa gre to njemu v prid (in bonam partem), potem se sme pritegniti vsaka analogija, vsaka občna pravna ideja.⁷¹

V tej svoji skrajni formulaciji se kriterij »Zumutbarkeit« utegne pretvoriti v preveliko propustljivost napram zločincu, v neko inačico tolikokrat zlorabljenega načela: »Tout comprendre c'est tout pardonner.« V novejši nemški literaturi naglašajo to nevarnost zlasti Schaffstein, Schumacher in Siegert.⁷²

⁷⁰ Gl. o tem našo razpravo: Normativna teorija vinosti. Arhiv. 1933.

⁷¹ Arthur Wegner: *Cl. p. n. Vorsatz* v *Handwörterbuch der Rechtswissenschaft*, Bd. VI. Str. 744.

⁷² Schaffstein: cit. delo. — Schumacher: *Wesen der Strafrechtsschuld*. 1927. Kar se tiče Siegerta, ta pisatelj ne zanika a l i m i n e novega kriterija krivde. Nesprejemljivo pa se mu zdi načelo:

Normativna teorija krivde je v zadnjih desetletjih pridobila priznanje od strani odličnih zastopnikov kazensko-pravne vede, zlasti v Nemčiji. Med njenimi pristaši so: R. Frank, E. Beling, W. Mittermaier, A. Finger, Eberhardt Schmidt, Graf zu Dohna, E. Mezger, W. Sauer, Freudenthal, Köhler, J. Goldschmidt in dr.⁷⁵ Naravno, da je izzvala novejša teorija tudi kritiko. Kritika je pred vsem pravilno opozorila na to, da normativna teorija ni nekaj absolutno novega. Osnutke normativne teorije zasledujemo že v prejšnji doktrini in v starejši zakonodaji. Ta ugotovitev pa nikakor ne tangira bistva normativnega nauka o krivdi, pač pa nasprotno priča o tem, da je ta nauk vsaj deloma že v prošlosti ukoreninjen.

Posebno važen je heuristični pomen normativne konstrukcije krivde. Prepričali smo se, da se čisti psihologizem v nauku o krivdi ni obnesel. V okviru psihologizma ni bilo mogoče priti do višjega generičnega pojma krivde, v katerem bi bile zapopadene vse vrste in oblike krivde. Normativna teorija je prinesla novo luč v pojmovanje notranjega bistva zločina ter pospešila pravilnejšo razčlenbo elementov občnega dejanskega stanu kaznivega dejanja in bolj točno opredelbo pravnega značaja poedinih institutov kazenskega prava.

Normativni teoriji krivdi se ponekod očita, da dela prevelike koncesije individualističnemu načelu v kazenskem pravu na škodo zaščite pravnega reda in splošne prevencije.⁷⁴

»Lasse dich durch die Rechtsnorm motivieren, falls es der Durchschnittsbürger auch tut.« »Wenn wir aber das seelische Können des Täters an den willenstarken Volksgenossen messen, so ist die Gefahr gebannt.« Siegert označuje svoj nauk kot »in ihrem Maßstab veränderte Zumutbarkeitslehre«. Karl Siegert: Der Einfluß der Strafzwecke auf Schuld und Strafmaß, Z. f. die gesamte StrRW., 54. Bd., 1934. Str. 431.

⁷⁵ Vendar novejša nacionalno-socialistična doktrina tej teoriji ni naklonjena.

⁷⁴ V tem smislu zlasti Schumacher: cit. del. Proti tej kritiki odločno nastopa W. Mittermaier: »Sie (scil. die Kritiker) fürchten eine ‚Knochenweichung‘ des Strafrechts... Aber ich glaube, daß ihre Kritik völlig am Kern des Gedankens vorbeigeht, und dass ihre Auffassung, genau gesehen, zu einer Beseitigung des Schuldstrafrechts führt. Sie wollen einfach eine Bestrafung auch da, wo eine Schuld nicht mehr vorliegt.« W. Mittermaier: Zur strafrechtlichen Unzumutbarkeit. Str. 291.

Ta očitek je upravičen le v pogledu tistih ekstremnih pristašev normativne teorije, ki pretiravajo brez potrebe njene praktične postulate. Tako pretiravanje le škoduje zdravi osnovni ideji normativne teorije krivde. Na splošno pa je treba reči še to-le: Od nobene teorije pač ne moremo zahtevati, da nam nudi neko magično formulo, ki bi na mah razpršila vse dvome in pomisleke. Takih pretenzij normativna teorija krivde seveda nima. In vendar je treba priznati, da pomeni znaten napredek v smislu finejšega izoblikovanja krivde kot osnovnega pojma kazenskega prava.

§ 4. Storilčeva nevarnost.

Storilčeva nevarnost za pravni red (*l'état dangereux du délinquant*) kot merilo odgovornosti spada med najbolj aktualne probleme novejšje teorije kazenskega prava.⁷⁵

Spor o tem, ali in v kakšni meri je dopustna in priporočljiva uporaba tega kriterija v kazenskem pravu, traja že dolgo časa. Nesoglasja obstojajo v pogledu vsebine, obsega uporabe tega merila in njegovega odnosa do pojma krivde. Že bežni pregled poročil Mednarodne zveze kriminalistov in mednarodnih penitenciarnih kongresov, strokovnih revij in monografij nam kaže, da zavzema ta problem pomembno mesto v znanstveni diskusiji. Temu se ni treba čuditi! Saj gre za vprašanje, ki ostro loči različne smeri v kazensko-pravni vedi. Dočim nastopajo kriminalisti-antropologi in oni radikalni kriminalisti-sociologi, ki streme za nadomestitvijo kriterija krivde s kriterijem storilčeve nevarnosti, z geslom: *In hoc signo vincis*, označujejo pristaši klasične šole to geslo kot izpodkopavanje temeljnih osnov tradicionalnega kazenskega prava. Če bi šlo za čisto-doktrinarno nesoglasje,

⁷⁵ A. Prins: *La défense sociale et les transformations du droit pénal*. 1910. — K. v. Birkmeyer: *Schuld und Gefährlichkeit in ihrer Bedeutung für die Strafzumessung*. 1919. — Hurwicz: *Zum Problem des état dangereux*. *Monatschrift f. Kriminalpsychologie*. Bd. IX. — E. Ebermayer: *Schuld und Gefährlichkeit*. — Daniel: *Gefährlichkeit und Strafmaß*. 1927. — Grispigni: *La pericolosità criminale e il valore sintomatico del reato*. *Scuola positiva*. 1920. — Romano-Di Falco: *Dommatica giuridica, valore sintomatico del reato e pericolosità criminale*.

bi se nasprotniki lahko razšli in bi ostal vsak izmed njih pri svojem prepričanju. Toda spor je imel tudi praktičen pomen. Nepomirljivo nasprotstvo med zastopniki raznih struj v teoriji kazenskega prava, med klasiki in modernisti, bi resno oviralo izvedbo preosnove kazenskega prava. V večini držav, ki so se lotile reforme kazenskega prava, je zmagalo navsezadnje kompromisno stališče. V zvezi s tem je sistem kazenskega prava doživel bistveno spremembo v dveh smereh. Novejši kazenski zakoniki niso več zgrajeni izključno na ideji odgovornosti za krivdo, temveč skušajo razmejiti področje, v katerem naj velja kriterij krivde, od področja, v katerem naj se uporablja merilo storilčeve nevarnosti za pravni red. Druga sprememba se nanaša na sankcije. Sodobni kazenski zakoniki se ne zadovoljujejo le s kazenskimi sankcijami v ožjem pomenu besede, temveč izpopolnjujejo sistem sankcij z očevalnimi in vzgojnimi odredbami.⁷⁶

V tej zvezi nas zanima vprašanje o vsebini, pomenu in obsegu uporabe kriterija storilčeve nevarnosti v modernem kazenskem pravu. V tem pogledu je treba ugotoviti temeljno nesoglasje v znanstveni doktrini. Najbolj konservativna struja v klasični šoli odločno nastopa zoper uveljavljanje tega kriterija v kazenskem pravu.

Njeni ugovori so v glavnem naslednji: Pojem nevarnosti je skrajno nedoločen. Ugotovitev storilčeve nevarnosti temelji na domnevah, ki nimajo zanesljivega oporišča. V tem primeru gre namreč za sodbo o bodočnosti, za prognozo, ki je vedno nesigurna.⁷⁷ Uvajanje kriterija storilčeve nevarnosti je nujno zvezano z razširitvijo svobode sodnikovega preudarka. To pa, po mnenju klasikov, ni združljivo z osnovnim principom pravne države, z načelom državljske svobode. Kazensko pravo bi s tem izgubilo svojo socialno-

⁷⁶ Podrobneje gl. v naših razpravah: 1. Očevalne odredbe v sistemu modernega prava. Sl. Pr., 1932; 2. Trializam sankcija u krivičnom pravu. Pravosudje, 1933.

⁷⁷ »Dass es bei dem heutigen Stand der Kriminalpsychologie untrügliche Kriterien für die Gefährlichkeit eines Menschen nicht gibt, ist sicherlich richtig. Das einzige, bisher gesetzlich verwandte Symptom, der Rückfall, ist von zweifelhafter Beweiskraft.« H. Drost: Das Ermessen des Strafrichters. Berlin 1930. Str. 215, 216.

etično podlago ter bi zapadlo grobemu naturalističnemu utilitarizmu.

V nasprotnem taboru pristašev kriterija storilčeve nevarnosti opažamo različne odtenke. Najbolj radikalna smer hoče izključiti iz represivne funkcije sleherni element povračila za krivdo, vsako moralno vrednotenje. To je ideja, ki jo je branil že Nietzsche: »Feind sollt ihr sagen, aber nicht Bösewicht, Kranker sollt ihr sagen, aber nicht Schuft, Tor sollt ihr sagen, aber nicht Sünder.« (Nietzsche: Zarathustra.)⁷⁸

Edini smoter kazenskega prava in pravosodstva je, po tem naziranju, zaščita družbe pred nevarnimi škodljivci. Težišče se prenaša od splošne na specialno prevencijo. Odredbe, ki se ne imenujejo več kazni, temveč sankcije, sredstva socialne zaščite, očevalne odredbe in pod., zasledujejo edino le cilj — paralizirati možnost storitve novih zločinov od strani dotičnega delinkventa. Za uporabo teh sredstev ni merodajen objektivni pomen kaznivega dejanja, marveč stopnja in vrsta storilčeve nevarnosti. Pri tem se načelno niti ne zahteva, da bi se nevarnost razodevala v določenih dejanjih.⁷⁹ S stališča ekstremnih zastopnikov te smeri se storilčeva nevarnost dá ugotoviti tudi drugače. Tako je po načrtu novega Sovjetskega kazenskega zakonika iz l. 1930. (tkzv. načrt Krylenka) uporaba sredstev socialne zaščite dopustna tudi proti osebam, ki sicer še niso storile kaznivega dejanja, a vendar vzbujajo radi svojih zvez z zločinskim življenjem ali radi svojega prejšnjega udejstvovanja resen sum, da store dejanja v bodočnosti.⁸⁰

⁷⁸ Primerj. Kurt Heinze: Verbrechen und Strafe bei Friedrich Nietzsche: Berlin 1939, Str. 91 in nasl. — Specht: Nietzsches Anthropologie und Strafrecht. Monatsschrift für Kriminalbiologie, 1939, H. 8, Str. 300.

⁷⁹ »Die Frage nach der Gesamtgefährlichkeit ist ihrem Wesen nach unabhängig von einer bestimmten Tat oder gar von der Verübung einer bestimmten Tat. Auch wer noch nie mit dem Gesetz in Konflikt gekommen ist, kann in hohem Masse gefährlich sein.« L. Zimmerl: Aufbau des Strafrechtssystems, Tübingen, Str. 234.

⁸⁰ »Massnahmen der Klassenunterdrückung und der zwangserzieherischen Einwirkung können sowohl auf solche Personen angewendet werden, die ein bestimmtes Delikt begangen haben, als auch hinsichtlich solchen Personen, die ein bestimmtes Verbrechen zwar nicht begangen, die aber infolge ihrer Beziehungen zu kriminellen Kreisen oder

V sovjetskem kazenskem pravu je zopet oživila ideja, na kateri je bil zgrajen zloglasni dekret iz dobe francoske revolucije z dne 10./12. marca 1793., ki je prepuščal izrednemu tribunalu »de prononcer la peine de déportation contre les auteurs de crimes et délits contre la sûreté de l'Etat qui ne sont pas prévus par le Code, ou contre ceux, dont la résidence sur le territoire français serait un sujet de trouble et d'agitation«.

Karakteristično je, da je take težnje v kazenskem pravu odločno grajal vprav autor »Komunističnega manifesta« Karl Marx: »Gesetze, die nicht die Handlung als solche, sondern die Gesinnung des Handelnden zu ihrem Hauptkriterium machen, sind nichts als positive Sanktionen der Gesetzlosigkeit — also ein Insult auf die Ehre des Staatsbürgers, ein Vexiergesetz gegen meine Existenz. Meine Existenz ist verdächtig, mein innerstes Wesen, meine Individualität wird als eine schlechte betrachtet, und für diese Meinung werde ich bestraft. Das Gesinnungsgesetz ist kein Gesetz des Staates für den Staatsbürger, sondern das Gesetz einer Partei gegen die andere Partei.« (Mehring: Aus dem literarischen Nachlaß von Karl Marx, Friedrich Engels und Ferd. Lassale, I., str. 153—157.)⁸¹

Sedanja smer v nauku o storilčevi nevarnosti je prišla do izraza v sovjetski zakonodaji, v znanem Ferrijevem načrtu italijanskega kz. iz l. 1921, in v nekaterih eksotičnih zakonodajah (n. pr. nkz. republike Kube). Večina modernih kazenskih zakonikov tega skrajnega stališča ni sprejela. Storilčeva nevarnost predstavlja praviloma le dopolnilo h krivdi kot temeljnemu kriteriju kazenske odgovornosti.

In ravno zato ima vprašanje o medsebojnem odnosu krivde in nevarnosti in o specifičnih znakih teh pojmov ne samo teoretični, temveč tudi praktični pomen. Mislimo pri tem na storilčevo nevarnost, ki jo je treba razli-

infolge ihrer früheren Tätigkeit die ernste Besorgnis rechtfertigen, daß sie in Zukunft neue Verbrechen begehen können.« (Čl. 6. sovjetskega nkz. iz l. 1930.) Primerj.: R. Maurach: Grundlagen des räterussischen Strafrechts, Berlin 1933. Str. 107.

⁸¹ Ta citat navaja K. Binding: Normen..., II. Bd. Str. 284.

kovati od nevarnosti *d e j a n j a*. Tudi s tem pojmom se bavi kazensko pravo, toda v povsem drugi zvezi (nevarnost situacije z ozirom na določeno posledico).⁸²

Kar se tiče pred vsem medsebojnega odnosa krivde in nevarnosti, treba je posebno naglasiti etično nevtralnost pojma storilčeve nevarnosti. V razliko od sodbe o krivdi sodba o storilčevi nevarnosti ne vsebuje nobenega socialno-etičnega vrednotenja. Nevarne so lahko ne samo vračunljive, temveč tudi nevračunljive osebe, glede katerih je očitek, da so prekršile neko dolžnost, očitek, ki tvori vsebino sodbe o krivdi, neumesten in naravnost brezpredmeten. Odgovornost, zgrajena na ideji nevarnosti, stoji tako rekoč »onstran dobrega in zlega«. Očuvalne odredbe zoper nevarne osebe nimajo značaja pravičnega povračila za krivdo ter zasledujejo čisto utilitarističen smoter.⁸³

Nadaljna svojevrstna posebnost pojma storilčeve nevarnosti tiči v tem, da predstavlja sodba o nevarnosti neke vrste prognozo, t. j. sodbo, ki se nanaša na bodočnost. Pri ugotovitvi krivde vpoštevamo storilčevo duševno stanje ob času storitve dejanja. Predmet naše sodbe o krivdi so dejstva in okoliščine, ki spadajo k prošlosti. Nasprotno, sodba o nevarnosti pomeni sklepanje o bodočnosti. Prošlost služi tu le kot oporišče za naše zaključke *pro futuro*. Na podlagi storilčevega prejšnjega življenja hočemo dognati, ali je pričakovati od njega tudi v bodočnosti novih kaznivih dejanj. Z logičnega vidika je sodba o nevarnosti skoro vedno le več ali manj verjetna domneva. V tem smislu je taka sodba mnogo bolj subjektivna kot sodba o krivdi.

Stopnja krivde in stopnja nevarnosti se pogostokrat ne krijeta med seboj. To je povsem očitno, koliko gre za nevarne nevračunljive subjekte. O krivdi tu vobče ni govora, dočim utegne biti nevarnost zelo velika. Diskrepanco med krivdo in nevarnostjo opažamo tudi pri vračunljivih osebah.

⁸² Gl. k temu: Boris Furlan: Filozofske osnove pojma nevarnosti v kazenskem pravu. Z. zn. r., XII.

⁸³ Primerj. pravilno pripombo Rocca: »...Le misure di sicurezza hanno per scopo soltanto la utilità sociale, non la giustizia morale e sociale.« Arturo Rocca: Le misure di sicurezza e gli altri mezzi di tutela giuridica. »Rivista penale«, 1931, fasc. 1—2. Str. 51.

Saj stopnja nevarnosti odvisi ne samo od duševnih svojstev kake osebe, temveč tudi od zunanjih okoliščin, med drugim tudi od takih, ki so nastale že po storjenem dejanju. Doslej neoporečen in uravnovešen človek usmrti svojo ženo iz ljubosumnosti. Zagreši s tem zločinstvo naklepne usmrtitve. Toda nevarnost, da bo storil nova kazniva dejanja, je v konkretnem primeru lahko enaka ničli. Storilčeva nevarnost se lahko zmanjša ali celo izgine vsled nepričakovanega izboljšanja njegovega gmotnega položaja ali pa zavoljo invalidnosti, ki je nastopila že po izvršenem dejanju (n. pr. impotenca bivšega seksualnega zločinca-nasilneža), vsled moralnega prerojenja zločinca (slučaj Raskolnikova v romanu Dostojevskega »Zločin in kazen«) in pod.⁸⁴

Že iz tega se vidi, da bi ukinitve načela odgovornosti za krivdo imela nevšečne posledice. Če bi kriterij nevarnosti bil edino merodajen, potem bi moralo sodišče oprostiti morilca, od katerega po okoliščinah ni pričakovati novih kaznivih dejanj. Nasprotno bi moralo uporabiti očevalno odredbo dosmrtno pridržbe v očevalnem zavodu proti nepopoljšljivemu, manj važnemu delinkventu, n. pr. proti poklicnemu beraču. Tako postopanje gotovo ne bi bilo v skladu z ljudsko pravno zavestjo. S tem bi bil vrhu tega omajan splošno preventivni in socialno-pedagoški vpliv kazenskega prava z ozirom na obče veljavno vrednotenje pravnih dobrin.

In vprav zaradi tega kažejo novejši kazenski zakoniki hvalevredno zmernost pri uvajanju kriterija storilčeve nevarnosti. Moderna kazenska zakonodaja se poslužuje tega kriterija v glavnem v primerih, kjer se to opravičuje s potrebo pojačanja specialne prevencije. Merilo storilčeve nevarnosti za pravni red se uporablja v boju zoper nevarne nevračunljive in manj vračunljive delinkvente, poklicne in vobče habitualne zločince, kronične alkoholičke in narkomane in končno zoper parazitarne zločince (nevarne delomrzneže, potepuhe in pod.). Izkušnja je namreč dognala, da je v teh primerih kazen kot povračilo za krivdo ali sploh neuporabna

⁸⁴ Liepmann navaja v tej zvezi primere »von dem durch einen Lotteriegewinn zu einem Müssiggang in Reichtum gelangten Einbrecher und der Kindermörderin, die mit der Geburt des Kindes ihre Konzeptionsfähigkeit verloren hat«. M. Liepmann: Einleitung in das Strafrecht, 1900, Str. 162.

(nevračunljive osebe) ali pa ni dovolj učinkovita. Kot nadomestilo ali pa dopolnilo čisto-kazenskih sankcij služijo raznovrstne osebne očevalne odredbe z absolutno ali relativno nedoločeno dobo trajanja.

V teoriji kazenskega prava se je v zadnjem času pojavila še posebna struja, ki nastopa zoper ostro ločitev pojmov krivde in nevarnosti. Hkratu skuša oblikovati nek sintetičen pojem, ki naj bi združeval sestavine krivde in nevarnosti. To je nauk o tako zvani krivdi značaja (Charakterschuld) kot antitezi prevladujoče konstrukcije krivde, ki je zvezana s poedinim konkretnim dejanjem (Einzeltatschuld). Konstrukcijo »krivde značaja«
branijo v nemški strokovni književnosti zlasti Grünhut, Mezger, Eberhard Schmidt, Tesar, v ruski literaturi pa se zavzema zanjo Anosov.

Po Grünhutu je nevarnost sestavni del krivde.⁸⁵ Predmet očitanja v kazenskem pravu ni krivda, ki je utelešena v poedinem dejanju, temveč za neko osebo tipična antisocialna svojstva njenega značaja.⁸⁶ Vendar priznava Grünhut, da tam, kjer ni kaznivega dejanja, ne more biti govora o krivdi v kazensko-pravnem smislu. Prav tako, po avtorjevem lastnem priznanju, teza o krivdi značaja ne velja za nevračunljive osebe. Čeprav ustrezajo dejanja nevračunljivih storilcev njih tipičnim svojstvom, njih značaju, kriterij krivde pri oceni njih dejanj vobče ne prihaja v poštev.

V zvezi z zanikanjem načelne razlike med krivdo in nevarnostjo nastopa Grünhut povsem dosledno tudi zoper ločitev kazni in očevalnih odredb. Avtor skuša oživiti idejo, ki sta jo sprožila svoj čas Enrico Ferri⁸⁷ in Franz v. Liszt,⁸⁸ o

⁸⁵ Dr. Max Grünhut: *Gefährlichkeit als Schuldmoment*, Monatschr. f. Kriminalpsychologie, 1926, Beiheft 1.

⁸⁶ »So ist der Mensch mit seinen charakteristischen Eigenschaften, seinen typischen Reaktionsweisen der Gegenstand der strafrechtlichen Schuld.« Grünhut: cit. delo. Str. 93.

⁸⁷ »Ai delitti però bisogna contrapporre come difesa sociale non la pena-castigo, ma una pena-difesa (per gli incorrigibili) ed una pena-educazione (per i corrigibili, che sono i più).« Enrico Ferri: *Sociologia criminale*. Torino 1929, I. Str. 468.

⁸⁸ »Die Sicherungsstrafe hat nach meiner Auffassung den unverbesserlichen Zustandsverbrechen unschädlich zu machen.« F. v. Liszt: *Die psychologischen Grundlagen der Kriminalpolitik*. Aufsätze und Vor-

neki očevalni kazni (una pena-difesa, Sicherungsstrafe) relativno-nedoločene trajanja, ki naj bi izvrševala funkcije kazni in očevalne odredbe hkratu.

Adekvatna koncepcija krivde mora, po mnenju drugega pristaša iste struje, Mezgerja, vpoštovati tako elemente krivde, ki so vsebovane v poedinem dejanju, kakor tudi njene sestavine, ki izvirajo iz storilčevih nagibov in njegovega značaja.⁸⁹ V tem smislu govori Mezger o »Mehrdimensionalität der strafrechtlichen Schuld«. Kot izhodišče za oceno stopnje krivde naj služi adekvatnost dejanja storilčevi osebnosti (»Persönlichkeitsadäquanz der Tat«). Krivda je tem večja, čim v večji meri ustreza dejanje stalnim dispozicijam in značaju storilca. »Strafrechtliche Schuld ist nicht nur die Einzeltatschuld, sondern seine ganze Lebensführungsschuld.«⁹⁰ Pač pa vračunanje v krivdo podedovanih svojstev storilca tudi po Mezgerju ne bi bilo v skladu z obče veljavnim pojmovanjem krivde in bi utegnilo privedi do nejasnosti in zmešnjave.⁹¹ Mezger ne zanika, da konstrukcija krivde kot krivde značaja v pozitivnem pravu še ni prišla do pravega izraza.

Isto smer zastopa tudi Eberhard Schmidt. Šele sintetičen pojem, ki združuje krivdo in nevarnost, ustvarja, po mnenju

träge, II. Bd. Str. 210. — V istem smislu tudi Tesar: Die symptomatische Bedeutung des verbrecherischen Verhaltens. Berlin 1907. Str. 233 in Klee: Das Problem der Sicherungsstrafe. Arch. f. Rechts- und Sozialphilosophie, Bd. 28, 1935.

⁸⁹ »Das Schuldurteil und seine rechtliche Missbilligung bezieht sich auf den Willensakt des Täters (sogenannte psychologische Schuldbestandteile), auf die Motive des Täters (sogenannte motivatorische Schuldbestandteile) und auf die Beziehungen der Handlung zur gesamten Persönlichkeit des Täters (sogenannte charakterologische Schuldbestandteile).« Edmund Mezger: Strafrecht, 1931. Str. 270, 271. — Prim. tudi: A. Makleov: Kriterijum opasnosti izvršioaca u savremenom krivičnom pravu. Arhiv, 1934. št. 1.

⁹⁰ Mezger: Die Straftat als Ganzes, Z. f. die gesamte StrRW., 57. Bd., 1938. Str. 688. V istem smislu tudi Baumgärtner: »Die aktuelle Schuld erfährt eine Erweiterung in der Persönlichkeitsschuld. Nicht die einzelne Tat... erscheint dann als Schuld. Vorzuwerfen ist der Täterpersönlichkeit die schuldhaftige Lebensführung«, Hermann Baumgärtner: Die Straffälligkeit der mittellosen Wanderer, čl. v zbirki: Der nichtsesshafte Mensch. München. 1938. Str. 206.

⁹¹ Mezger: cit. delo. Str. 689.

Schmidta, pravo vez med zločinom in zločinčevo osebnostjo.⁹² Le na ta način nam postane jasno, zakaj reagira država strožje zoper dejanja mnogokratnih povratnikov (kroničnih zločincev) kot pa zoper dejanja priložnostnih zločincev.

Krivda sama po sebi ni antiteza nevarnosti — pravi s svoje strani ruski kriminalist Anosow — temveč je le njen simptom. Krivda je le stopnja, po kateri prihajamo do popolnejšega izkoriščanja psiholoških elementov v kazenskem pravu.⁹³

Že v naših prejšnjih izvajanjih o odnosu med krivdo in nevarnostjo smo skušali pokazati, da se nam istovetenje teh pojmov ne zdi posrečeno. Isto velja tudi za njuno spojitve. Krivda je nujen logični znak dejanskega stanu k a z n i v e g a d e j a n j a. Kakor pravilno naglašja Robert v. Hippel, za obsodbo na kazen storilčeva protidružabna nagnjenja, njegov značaj in nevarnost n a č e l n o niso odločilna.⁹⁴ Toda omenjeni momenti imajo zelo važen pomen za odmerjanje kazni ter zlasti za določitev očevalnih odredb. V tem zadnjem primeru zavzema kriterij storilčeve nevarnosti celó prvo mesto.⁹⁵

Zoper istovetenje krivde in nevarnosti govori že dejstvo, da odvisi storilčeva nevarnost in njena stopnja tudi od zunanjih okoliščin, ki utegnejo nastati šele po storjenem dejanju. Na krivdo kot tako te okoliščine nimajo vpliva (glej gori). Ugotovili smo tudi, da je nujen predpogoj krivde sposobnost za vračunanje, dočim je nevarnost lahko podana

⁹² »So ergreift das Schuldurteil die gesamte Persönlichkeit des Täters; so wird im Charakter sich enthüllende Gefährlichkeit, als die Grundlage und Erklärung für die Fehlerhaftigkeit des Motivationsprozesses, selbst ein Moment der Schuld.« Eberhard Schmidt v Liszt-Schmidt: Lehrbuch, 1932, Str. 291.

⁹³ J. Anosow: Tat und Täter, Monatssehr. f. Kriminalpsychologie, 1931, Str. 540. — Gl. k temi tudi: P. Bockelmann: Studien zum Täterstrafrecht, I. Teil, Berlin 1939. — »In subjektiver Beziehung bedeutet Gefährlichkeit habituelles Verschulden, da sie einer ständigen Willensrichtung entsprungen ist.« Max Pietsch: Schuld und Erfolg, Österr. G.-Z., Jg. 69, 1912, Str. 298.

⁹⁴ Robert v. Hippel: Deutsches Strafrecht, II, Bd., Berlin 1930, Str. 275.

⁹⁵ Podr. gl.: A. Makleecov: Očevalne odredbe v sistemu moderne prava, Sl. Pr., 1932, št. 1—12.

tudi pri nevračunljivih osebah. Res je sicer, da pomenijo ponekod posebno intenzivne oblike krivde kot n. pr. trezno preudarjen naklep (*dolus praemeditatus*) ali pa namera (*animus*) simptome storilčeve nevarnosti. Vse to pa s pravno-konstruktivnega stališča še ne opravičuje spojitve pojmov krivde in nevarnosti v nek meglen⁹⁶ psevdosintetičen pojem »krivde značaja«.

§ 5. Zaključki.

Hočemo sedaj odgovoriti na vprašanja, ki smo jih zastavili v uvodu k naši razpravi. Pred vsem je treba ugotoviti, da linija zgodovinskega razvoja kazenske odgovornosti tudi dandanes ni pretrgana. Radikalna pozitivistična smer v kazensko-pravni doktrini, ki je stremela za tem, da se kazensko pravo nadomesti vseskozi z očuvalnim pravom, s pravom socialne zaščite pred nevarnimi škodljivci (*Schutzrecht*, *diritto di difesa sociale*), je naletela na močan odpor.

Tudi moderno kazensko pravo ni zavrglo kriterija sposobnosti za vračunanje, čeprav je vsebina tega kriterija tekom časa znatno evolucionirala. Spor med deterministi in indeterministi v kazensko-pravni vedi se sicer nadaljuje, toda večina novejših kazenskih zakonikov se zavestno izogiblje, da bi se ta spor prenesel tudi pred sodni forum. Kazenska zakonodaja se poslužuje takih formul vračunljivosti, ki zagotavljajo možnost plodnega sodelovanja med sodiščem in izvedenci-psihijatri.

Prav tako so se izjalovili poskusi ekstremistov odstraniti iz kazenskega prava kriterij odgovornosti za krivdo. Nasprotniki kriterija krivde so hkratu nasprotniki instituta kazni. Toda tisti, ki se zavzemajo za odpravo kazni in za vsesplošno nadomestitev kazni z očuvalnimi odredbami, puščajo v nemar važno splošno-preventivno funkcijo kazni, t. j. pomen zapretitve in izvršitve kazni nasproti celoti, občestvu.

⁹⁶ Odlični francoski pravnik Saleilles oblikuje naslednjo tezo kot formulo modernega kazenskega prava: »C'est le crime que l'on punit, mais c'est la considération de l'individu qui détermine le genre de mesure qui lui convient. La responsabilité, fondement de la peine, et l'individualisation, critérium de son application: telle est la formule du droit pénal moderne.« Saleilles: *De l'individualisation de la peine*, Str. 167.

Glavni ugovor zoper merilo krivde v kazenskem pravu je, da kazensko sodišče ni poklicano reševati vprašanja o moralni krivdi. Ta ugovor ne drži, kajti takih pretenzij kazensko pravo nima. V področju kazenskega prava ne gre za moralno krivdo, marveč za krivdo v pravnem pomenu besede. V razliko od religioznega in etičnega pojma krivde predpostavlja krivda v kazensko-pravnem smislu objektivno-protipravno dejanje. Če ga ni, ne more biti govora o kazensko-pravno relevantni krivdi. Krivda v kazenskem pravu je zvezana s kršitvijo p r a v n e dolžnosti, ki se utegne včasih križati z moralno dolžnostjo. V tem pogledu je zelo karakterističen predpis § 16 jugosl. vojaškega kaz. zakonika, po katerem sme sodišče storilca oprostiti kazni, če spozna, da je storil vojaško kaznivo dejanje v takih okoliščinah in iz takih nagibov, ki ga morejo opravičiti v m o r a l n e m pogledu.

Nedvomno pridobitev modernega nauka v odgovornosti za krivdo pomeni novejša normativna teorija krivde, ki je razkrila pomanjkljivost prejšnjega psihologističnega naturalizma v nauku o krivdi in je pripomogla do bolj adekvatnega in bolj finega izoblikovanja tega pojma. Nasprotno, poskus ustvariti nek sintetičen pojem »krivde značaja«, ki naj bi združeval sestavine krivde in nevarnosti, zaenkrat ni privedel do pozitivnih rezultatov.

Enostransko bi bilo, če bi zanikali vpliv modernizma (biologizma in sociologizma) v sodobnem kazenskem pravu. Ta vpliv se kaže med drugim v tem, da je kriterij storilčeve nevarnosti za pravni red pridobil mnogo večji pomen kot prej. Vendar to merilo ni izpodrinilo kriterija krivde. Njegova uporaba se omejuje na primere, v katerih kazni kot povračilo za krivdo sploh ni uporabna ali dovolj učinkovita. Moderno »kriminalno pravo« se deli potemtakem v dve področji — v področje kazenskega prava v ožjem pomenu besede in v področje očuvalnega prava. Na mesto monizma imamo sedaj pluralizem sankcij: kazni, očevalne in vzgojne odredbe. Pluralizem sankcij ustreza upravičeni zahtevi modernistov po individualizaciji represije zločinov.

Monopolno in brezkompromisno uveljavljanje kriterija storilčeve nevarnosti bi omajalo pomen posebnega dela kazenskega zakonika, ki vsebuje hierarhično razčlenitev kaznivih dejanj odvisno od značaja prizadetih pravnih dobrin. Na

mesto tega bi morala priti legalna tipologija socialnih škodljivcev odvisno od vzroka, značaja in stopnje njih nevarnosti. Toda v posebnem delu kazenskega zakonika prihaja do veljave vrednotenja pravnih dobrin, ki ustreza vsakokratnim naziranjem, vladajočim v državi in družbi. Tipologija zločincev pri sedanjem stanju kriminalne biologije in sociologije pa še daleč ni tako dovršeno izdelana kot klasifikacija kaznivih dejanj.

Integralna nadomestitev kriterija krivde s kriterijem storilčeve nevarnosti bi bila nadalje nujno zvezana z najobsežnejšim uvajanjem sankcij z relativno in absolutno nedoločeno dobo trajanja. To bi pomenilo preveliko razširjenje diskrecionarne oblasti uprave očuvalnih zavodov na račun kazenskega pravosodstva, ki nudi vsekakor mnogo večje jamstvo nepristranosti in objektivnosti kot upravno poslovanje.

In — last but not least — pravna zavest ljudstva s pravilno intuicijo in treznostjo vztraja pri tem, da je kazen pravično plačilo za zločin zrelega in odgovornega človeka.

Vse to kaže, da napovedi o skorajšnji odpravi kazenskega prava spadajo med utopije, ki vsaj zaenkrat ne ustrezajo nobeni pravi realnosti.

Sommaire.

L'imputabilité, la culpabilité et l'état dangereux du délinquant.

Par Alexandre Makletzoff, professeur à l'Université de Ljubljana (Yougoslavie).

Le courant radical de l'école positiviste dans la doctrine du droit pénal s'engage pour un remplacement total du droit pénal par le droit de la défense sociale contre les éléments nuisibles et dangereux (Schutzrecht, diritto di difesa sociale). Cette idée a trouvé son expression dans le Projet du Code pénal italien de 1921 (le dit Projet Enrico Ferri), dans le droit pénal soviétique, ainsi que dans les projets de quelques États extraeuropéens (Cuba, Chile).

Or, le droit pénal moderne n'a pas rejeté le critère de l'imputabilité, quoique le contenu de ce critère a subi une évolution considérable. La polémique entre déterministes et indéterministes se poursuit encore dans la science criminelle, mais les Codes modernes évitent qu'on en

discute devant les tribunaux. La législation pénale se sert de telles formules d'imputabilité qui garantissent une coopération utile du tribunal et des experts psychiatriques.

Les efforts d'éliminer du droit pénal le critère de la culpabilité ont subi le même échec. Les adversaires du critère de la culpabilité sont en même temps des adversaires de la punition. Ceux qui se déclarent adhérents de l'abolition de la peine et de son remplacement par des mesures de sûreté, négligent l'importante fonction préventive de la peine, c.-à.-d. la fonction sociale des menaces de peine et de leur exécution.

La principale objection contre la notion de la culpabilité dans le droit pénal, c'est que le tribunal n'est pas autorisé à résoudre la question de la faute morale. Cette objection ne tient pas, étant donné que le droit pénal n'a pas de telles prétentions. Dans le domaine du droit pénal, il ne s'agit pas de la faute morale, mais de la faute dans le sens juridique de ce mot. Par distinction de la notion religieuse et éthique de la faute, la faute dans le sens juridique suppose une action expressément défendue par la loi pénale. Si une telle action n'a pas eu lieu, il n'y a aucune question de la faute au point de vue du droit pénal. Une faute dans le droit pénal est liée à l'infraction d'un devoir légal.

La nouvelle théorie normative de la faute signifie incontestablement une précieuse acquisition de la théorie de la responsabilité pour la faute commise, puisqu'elle a démontré l'insuffisance de l'ancien naturalisme psychologue dans la doctrine de la faute et en même temps contribué à la précision de cette notion. Par contre, tout effort d'établir une notion synthétique de la «faute du caractère» (Charakterschuld) qui aurait dû englober les éléments de la faute et de l'état dangereux du délinquant n'a pas apporté des résultats positifs.

Il serait injuste de nier l'influence du biologisme et du sociologisme dans le droit pénal contemporain. Cette influence ressort, entre autres, du fait que le critère de l'état dangereux du délinquant a gagné de terrain. Toutefois cette notion n'a pas éliminé le critère de la culpabilité. Son application se limite aux cas dans lesquels la peine comme expiation d'une faute n'est pas applicable ou bien pas assez efficace. Le droit pénal moderne se divise donc en deux domaines — le domaine du droit pénal dans le sens strict de ce terme et le domaine du droit de défense sociale. Au lieu du monisme, on a abouti à un pluralisme des sanctions: peines, mesures de sûreté et mesures d'éducation. Le pluralisme des sanctions porte satisfaction à l'exigence justifiée des modernistes d'individualiser la repression des crimes.

Une application exclusive du critère de l'état dangereux du délinquant réduirait l'importance de la partie spéciale du Code pénal qui contient la répartition hiérarchique des infractions selon les valeurs sociales que protège la loi. Or, dans la partie spéciale du Code pénal se fait valoir l'importance relative de ces valeurs. Vu l'état actuel de la biologie et de la sociologie criminelles, la typologie des malfaiteurs est loin d'être ainsi parfaite et détaillée que la classification des actions punissables.

Le remplacement intégral du critère de la culpabilité par celui de l'état dangereux du délinquant serait en plus nécessairement lié à l'introduction des sanctions à indétermination absolue et indétermination relative. Cela signifierait un élargissement exagéré du pouvoir accordé à l'administration pénitentiaire au préjudice de la justice pénale qui offre en tout cas plus de garanties d'objectivité et d'impartialité que la procédure administrative.

Enfin la morale sociale traditionnelle non sans raison exige une expiation méritée des crimes commis par les personnes responsables de leurs actes.

Tout cela prouve que l'annonce d'une abolition prochaine du droit pénal est une utopie qui, au moins actuellement, ne correspond à aucune réalité.

Univ. doc. dr. Vladimir Murko:

Rodbinski oziri pri naših neposrednih davkih.

I. Uvod.

Dolžnost vseh prebivalcev, ki pripadajo kaki javni korporaciji, je prispevati h kritju njenih izdatkov, vendar le tedaj, ko so pri njih uresničeni pogoji, na katere veže zakon davčno obveznost. Glavni pogoj je taka gospodarska sposobnost, ki omogoča plačevanje davščin.

Za nastanek davčne obveznosti ni vedno odločilna gospodarska sposobnost, temveč v davčni zakonodaji določena sposobnost plačevati davke ali davčna sposobnost, ki se lahko od nje razlikuje. Davčna zakonodaja upošteva sicer načelo, da hoče zadeti z davčno obveznostjo le osebe z zadostno gospodarsko sposobnostjo, toda nepopolnost posameznih davkov in celega davčnega sistema lahko povzroči, da gospodarska sposobnost ni zadeta pravilno, ker pač davčni zakon pri kom po svojih merilih predpostavlja večjo gospodarsko sposobnost ali pa tudi manjšo gospodarsko sposobnost, kakor jo ima dotičnik v resnici, ne glede na primer, ko se davčnemu zavezancu posreči od zakonodavca nehotena prevalitev davka na drugo osebo. V takih primerih se davčna sposobnost, katero hoče zakonodavec zadeti z obdavčenjem, pogosto ne ujema z gospodarsko sposobnostjo; davčna sposobnost je lahko manjša kot zakonodavec misli; v tem primeru je davčni zavezanec preobremenjen (pregraviran), če se obdavči domnevana, toda ne obstoječa, oziroma vsaj manjša kot domnevana gospodarska sposobnost. Nasprotno je tudi mogoče, da predpostavlja zakon pri davčnem zavezancu manjšo gospodarsko sposobnost, kakor je v resnici, in je torej davčna obveznost take osebe manjša, kakor bi ustrezala njeni davčni sposobnosti.

Kaj naj bo dokaz zadostne gospodarske sposobnosti in torej davčne sposobnosti, in kako naj se meri davčna sposobnost, je najtežje vprašanje vse finančne vede, finančne zakonodaje in finančne prakse.

Dokler je bila gospodarska sposobnost ljudi v pretežno naravnem gospodarstvu precej izravnana in dokler so se številne javne potrebe zadovoljevale s službami, tako da je bila finančna potreba države neznatna, je bilo mogoče obdavčevati vse prebivalstvo z enakimi davki-glavarinami, katero so plačevali ali vsi prebivalci ali samo moški prebivalci ali pa tudi moški le, kolikor so presegli določeno starostno mejo, ki je bila znak delovne sposobnosti. V takem sistemu so preobremenjene mnogočlanske rodbine vsaj na njegovi prvi razvojni stopnji. Ti očitki veljajo pri nas deloma za kuluk.

Danes se presoja davčna sposobnost po različnih davčnih predmetih, ki jih izbirajo zakonodaje različnih držav po precej enotnih glavnih vidikih. To so predvsem donos in dohodek, v manjšem obsegu imovina (vsaj pri nas). Tu se sklepa na davčno sposobnost iz posameznih donosov, katere dajejo posamezni imovinski predmeti in pravice, oziroma iz celokupnega dohodka ali tudi imovine kake osebe; na drugi strani predpostavlja zakonodavec davčno sposobnost tudi pri posameznih aktih potrošnje ter obdavčuje te akte oziroma predmete potrošnje in akte prometa. O posrednih davkih tu ne moremo razpravljati.

V praksi je združeno določevanje davčnih predmetov pri različnih davkih z različno velikimi težavami. Toda ni samo dovolj, da se ugotovi, kaj je donos ali dohodek in kakšno višino dosega eden ali drug ali kako velika je imovina. Pri predmetih, ki so predmet potrošnje, tudi ni vseeno, kdo jih troši, ker lahko trošijo iste predmete osebe z najrazličnejšo gospodarsko sposobnostjo, pa zakonodavec vendarle navadno obdavčuje akte potrošnje z istim davčnim zneskom, razen če se odmeri davek po višji ali nižji kvaliteti predmeta in torej po njegovi ceni, če so podane razne kvalitete.

Pri navedenih davčnih predmetih se nismo ozirali na to, kdo jih prejema, ima ali troši. Dva donosa iste velikosti, dva

dohodka iste višine, dve imovini enake vrednosti niso dokaz iste gospodarske in davčne sposobnosti niti v istem kraju, temveč je to odvisno od tega, kdo prejema donos ali dohodek ali ima imovino. Pri obdavčenju potrošnje je prav tako treba upoštevati potrošnikovo osebnost, ker morajo predmet določene vrste, ki je neizogibno potreben za preživljanje, trošiti vsi ljudje v precej enakih količinah, četudi je njihova gospodarska sposobnost zelo različna, pa vendar pri njih zakonodavec predpostavlja očitvidno isto davčno sposobnost oziroma hoče vsaj zadeti domnevno enako davčno sposobnost, ki se kaže v trošenju takega predmeta. Ker torej obdavčenje aktov potrošnje in prometa ne more pravilno zadeti gospodarske sposobnosti, je treba najti točnejše merilo vsaj pri neposrednih davkih na donos, dohodek in imovino.

Zato se zakonodavec ne sme samo zadovoljiti s pravilno ugotovitvijo donosa, dohodka ali imovine, zlasti torej z ugotovitvijo njegove višine, temveč mora tudi upoštevati, kdo prejema ali ima posamezne donose, dohodke in imovine, ker so akti potrošnje preveč nezanesljivi in se jim je pogosto mogoče izogniti z omejitvijo potrošnje ali izbiro nadomestkov.

Gospodarska sposobnost in s tem tudi davčna sposobnost se namreč ne kaže le v višini davčnih osnov, donosov, dohodkov ali imovine, temveč zlasti tudi v tem, koliko oseb je navezanih na posamezni donos, dohodek ali imovino. Ni vseeno, ali živi od kakega donosa ali dohodka le njegov prejemnik, ali pa je nanj navezana cela vrsta njegovih rodbinskih članov, žena, otroci, morda tudi drugi bolj oddaljeni sorodniki, kakor n. pr. vnuki, katerih starši so preje umrli, ali prejemnikovi starši, morda tudi obubožane sestre in bratje, strici, tete in nečaki, pa tudi nezakonski otroci. Zlasti je treba upoštevati, ali so te osebe delanezmožne ali brezposelne; pogosto prejemnik dohodka ali donosa po zakonu ni zavezan skrbeti za svoje sorodnike, temveč izpolnjuje le neko etično dolžnost, ki pa lahko zmanjšuje izdatke kake javne korporacije za socialno skrbstvo.

Vse take osebe, ki obremenjujejo donos ali dohodek njihovega prejemnika, zmanjšujejo brez dvoma v večji ali manjši meri njegovo gospodarsko sposobnost, s tem pa tudi

njegovo davčno sposobnost. Na kak način upoštevajo to zmanjšano ali sploh ne obstoječo davčno sposobnost davčne zakonodaje, zlasti naša?

Predvsem je določala že vidovdanska ustava v členu 28.: »Zakon (brak) je pod zaščito države.« Nova septembrska ustava je malo natančnejša, ko pravi v čl. 21.: »Zakon (brak), rodbina in otroci so pod zaščito države.« Z ozirom na ustavne določbe je torej treba zaščititi zakon, rodbino in otroke tudi v davčnem pravu, zlasti kolikor bi davčna zakonodaja mogla ogroziti rodbinsko življenje.

Kako daleč naj gre ta zaščita? Možni sta dve rešitvi.

A. Pri poročenih in le izjemoma tudi pri drugih osebah naj se upošteva, koliko se zmanjša njihova gospodarska sposobnost zato, ker imajo na skrbi večje ali manjše število sorodnikov; temu primerno naj se zmanjša njihova davčna obveznost. Pri tem se pojavi veliko vprašanje, ali je to tehnično vedno v zadostni meri mogoče, četudi hoče zakonodaja upoštevati zmanjšanje davčne sposobnosti. Če se torej zmanjša njihova davčna obveznost zaradi predpostavljene zmanjšane davčne sposobnosti, ne more tu biti proti temu nobenih ugovorov niti z davčnopolitičnega stališča, ker so obdavčeni točno po svoji — zaradi rodbinskih razmer zmanjšani — davčni sposobnosti. Seveda se ne bi smelo zgoditi, da se kljub zmanjšani davčni sposobnosti davki ne bi znižali.

B. Zgodi se lahko, da se zakonodaja ozira na rodbinske razmere v prevelikem obsegu, da torej dopušča večje odbitke oziroma zmanjšanje davka, kot bi to ustrezalo zmanjšanju davčne sposobnosti zaradi večjih rodbinskih bremen. Potem je mogoče govoriti o davčnih privilegijih za zavezanca, ki so sicer bolj obremenjeni z izdatki za vzdrževanje sorodnikov. To je diktirano po izvendavčnih motivih, torej po motivih populacionistične politike, toda z davčnega stališča to ni upravičeno, ker je glavno načelo davčne zakonodaje, da naj bo vsak davčni zavezanec obdavčen točno po svoji davčni sposobnosti, ne več, ne manj. Šele v tu navedenem primeru, ko je kdo obdavčen zaradi otrok manj, kakor bi to ustrezalo njegovi kljub otrokom podani davčni sposobnosti, je mogoče govoriti o »otročkem privilegiju«, izrazu.

ki ga je skoval v svojem članku Buck.¹ Ker pa hoče v svojem članku dopustiti le tako zmanjšanje davčne obveznosti, ki nastane zaradi večjega števila oseb, za katere mora skrbeti davčni zavezanec, je njegov izraz »otroški privilegij« uporabljen večinoma brez podlage.

Na drugi strani pa nastane problem, ali se naj upošteva tudi to, da imajo nekateri davčni zavezanci večjo davčno sposobnost zato, ker ne skrbijo za nobenega sorodnika. Brez dvoma ima v večini primerov oseba, ki nima na skrbi nobenih sorodnikov, mnogo večjo davčno sposobnost kot druga oseba, ki ima take sorodnike. Torej je popolnoma pravično, da taka oseba brez sorodnikov plačuje več davka kakor oseba, ki skrbi za sorodnike. Seveda se povečanje davka v takem primeru ne sme smatrati za kazen zato, ker kdo ni poročen, kakor se to vedno zopet kaže v zgodovini,² pa tudi v ljudskem prepričanju. Oblika samskega davka je sicer popularna, toda njegova ost se mu vzame, če se pobira ta »samski davek« v taki obliki, da hoče zadeti le povečanje davčne sposobnosti iz tega naslova, ker dotična oseba nima na skrbi drugih sorodnikov in lahko porabi svoj donos ali dohodek popolnoma le zase; torej lahko troši denar za nepotrebne namene ali ga prihrani za poznejša leta, česar rodbinski oče pogosto ne more.³ Zato tudi ni slab predlog,⁴ da naj se ne obdavči ves donos ali dohodek, temveč le oni del, ki preostane potem, ko je zavezanec kril primerne normalne izdatke za vzdrževanje sebe samega in članov svoje rodbine. Šele presežek naj bi bil zavezan davku tudi po načelu, da je mogoče smatrati za donos le to, kar preostane potem, ko se pokrijejo stroški za pridobitev in ohranitev nekega vira prejemkov. Saj se je

¹ Zur Beleuchtung der Zusammenhänge zwischen steuerfreiem Existenzminimum, Kinderprivileg, Junggesellensteuer und Haushaltbesteuerung und Möglichkeiten eines Ausbaues der Gesetzgebung-Finanz-Archiv, 34. letnik, 2. zvezek, 1917, str. 177 sl.

² Glej strahovite kazni za samce določene starosti, katere so veljale v različnih državah in ki so šle do smrtne kazni, pri Bucku, l. c., str. 178 sl.

³ Zato tudi razni davčni zakoni tujih držav dopuščajo odbijanje zavarovalnih premij, plačanih za življenjsko in socialno zavarovanje, od davčne osnove dohodnine. Gl. Murko: Davčne oprostitve in olajšave, Ljubljana 1937, str. 127 sl.

⁴ Gl. Buck, l. c., str. 324 sl.

tudi v narodnem gospodarstvu govorilo o stroških, ki so potrebni za reprodukcijo delovne moči.

Zaradi tehničnih težav to načelo še ni moglo prodreti v zakonodaje, ne glede na to, da bi se s tem najbrže precej znižali državni davčni prejemki.

Ali se hoče uvesti poseben samski davek s tem izzivajočim imenom ali le »pribitek za manj obremenjena gospodinjstva«, je političen problem. Taka posebna obremenitev pa je seveda dopustna le tedaj, če se jemlje za temelj — normalen primer — davčnega sistema pri neposrednih davkih poročeni davčni zavezanec ali pa morda tudi zavezanec z manjšim številom otrok (enim ali dvema), med tem ko se gospodinjstva z manjšim številom oseb kot davčno bolj sposobna obdavčijo s pribitkom v več ali manj samostojni obliki, mnogoštevilnim rodbinam pa se lahko davčno breme zniža v primeri z normalnim primerom. Če pa se vzame za normalen primer zavezanec brez otrok, seveda ni mogoče uvesti posebnega samskega davka niti pribitka, temveč se mora davčno breme vseh ostalih gospodinjstev v primeri z zavezancem brez otrok zmanjšati (nemški sistem).

Pri katerih davkih naj se upoštevajo posebna rodbinska bremena ali pomanjkanje takih bremen? V literaturi se zastopa večinoma mnenje, da⁵ pri donosninah ni mogoče upoštevanje rodbinskih bremen ali vsaj ne v zadostni meri. Brez dvoma je to stališče v glavnem točno, ker je pri mnogih donosninah, lahko rečemo pri vseh, dovolj razlogov, ki govorijo proti upoštevanju rodbinskih bremen, četudi zakonodavec teh bremen noče prezreti.

Zakonodavec se zaveda, da taka rodbinska bremena zmanjšujejo gospodarsko sposobnost davčnega zavezanca, ima pa številne pomisleke proti njihovemu upoštevanju, zlasti odkar imajo davčni zavezanci donose iz različnih virov. Če ima zavezanec prejemke le iz enega vira, je mogoče ta donos obravnavati individualno, torej upoštevati rodbinske okoliščine zavezančeve, ki zmanjšujejo ali povečujejo davčno sposobnost. Ker niso le taki zavezanci, mora zakon zaradi razmeroma vendar malega števila zavezancev, ki dobivajo različne donose, opustiti upoštevanje rodbinskih bremen

⁵ Gl. pri Murko: Davčne oprostitve, str. 40.

pri donosninskih davčnih zavezancah sploh, torej tudi pri takih, ki prejemajo le eno vrsto donosov, n. pr. le od ene hiše, kjer bi sicer ta donos dokazoval zanesljivo celokupno davčno sposobnost zavezančev, med tem ko je donos le enega izmed več donosnih zavezanih objektov, ki so last istega zavezanca, le zelo nepopolen dokaz njegove celokupne davčne sposobnosti; če se seštejejo vsi donosi iz različnih virov, ki pripadajo istemu zavezancu, s tem sicer tudi še ni podana popolnoma zanesljiva slika njegove davčne sposobnosti, ker ima lahko donose, ki so oproščeni donosnine in je torej lahko njegova celotna davčna sposobnost večja kot seštevek njegovih donosov. Davčne osnove donosnin se določajo ev. po različnih načelih. Tudi obstojajo taki donosi, ki jih je lahko utajiti — n. pr. obresti vložnih knjižic, dividende. Dokler se torej v državi z donosninskim davčnim sistemom ne uvede splošna dohodnina, je mogoče vsaj približno s seštetjem vseh donosov posameznega zavezanca ugotoviti njegovo celokupno davčno moč. To načelo se je izvedlo pri nas z uvedbo posebnega prispevka za fond narodne obrambe iz l. 1939., seveda zopet le na nepopolen način, ker so se sešteli le oni neposredni davki, ki se knjižijo sumarno v glavni davčni knjigi iste občine, ne pa morda v drugih občinah in celo v drugih davčnih upravah. Sešteti se morajo celo davki (mesto donosov), kolikor je od njih zavezanec le začasno oproščen, ker so seveda tudi taki začasno oproščeni donosi (oz. v manjši meri davek od teh oproščenih zneskov) merilo skupne davčne sposobnosti, na drugi strani pa so izpadli nekateri davki iz seštevka vseh zavezančevih davkov, namreč pridobnina oseb, ki se ne zadolžujejo v glavni davčni knjigi, rentnina in uslužbenski davek, kolikor se pobirata z odtegljajem ter dodatni davek k družbenemu davku (prejšnji davek na dividendo).

Četudi je res težavno upoštevanje rodbinskih ozirov pri donosninah, vidimo, da je to vendarle praktično mogoče, četudi ima lahko to upoštevanje svoje tehnične napake. Da je mogoče tudi pri donosninah upoštevati rodbinske razmere, nam dokazujejo nekatere francoske donosnine, ki se pobirajo od posameznih donosov, med tem ko se od skupnega dohodka zavezančevega pobira splošna dohodnina. Posamezne »impôt sur le revenu« moramo namreč smatrati za donosnine. E. A l-

lix⁶ pravi sicer, da je odbitek eksistenčnega minima nezdržljiv z donosnino (impôt cédulaire), in enako odbitek rodbinskih bremen, toda takoj pripomni »vsaj na racionelen način«. Končno ga mora torej tudi on dopustiti, in pri naštevanju posameznih francoskih donosnin ugotovimo številne primere (četudi ne pri vseh donosninah), ko se upošteva eksistenčni minimum pri donosninah, zlasti, če zavezanec ni navezan splošni dohodnini.⁷ Razen tega se tudi vsi francoski donosninski davki zmanjšujejo zaradi rodbinskih bremen — charges de famille.

Ne smemo tu prezreti, zakaj vlada v teoriji tak odpor proti upoštevanju rodbinskih razmer in drugih osebnih lastnosti, ki res zmanjšujejo ali povečujejo davčno sposobnost in ki naj bi se za to upoštevali pri donosninskih davkih. Večina evropskih držav ima namreč mešan sistem neposrednih davkov. Poleg donosnin, ki imajo razmeroma nizke davčne stopnje, so večinoma proporcionalne in poznajo številne oprostitve, se pobira dohodnina od celokupnega zavezančevega dohodka, ki je res popolna slika njegove davčne sposobnosti in omogoča po svoji ureditvi upoštevanje vseh mogočih okoliščin, ki vplivajo na davčno sposobnost. Pri tem gredo različne zakonodaje različno daleč. Ker ima dohodnina navadno dosledno do konca ali vsaj do zelo visokih dohodkov preračunano progresijo in razmeroma visoke davčne stopnje, naj torej dohodnina popravi napake donosninskih davkov,⁸ zlasti torej naj upošteva osebne okoliščine, katerih donosnine niso upoštevale, razen tega pa naj pritegne k obdavčenju tudi donose, oproščene posameznega donosninskega davka, kar je popolnoma pravilno, če naj dohodnina ne zgubi sploh svoje upravičenosti poleg donosninskih davkov.

Če v posamezni državi ne bi bilo dohodnine, ki ima torej nalogo nekega korektiva napak, pojavljajočih se pri donosninskih davkih, bi se najbrže v literaturi in praksi dopuščalo

⁶ *Traité élémentaire de science des finances et de législation financière française*, 6. izd., Pariz 1931, str. 538.

⁷ Allix, l. c., str. 597, 635, 644.

⁸ K. Engliš, *Finanční věda*, Praha 1929, str. 178., pravi, da naj dohodnina paralizira neugodne posledice davkov na potrošnjo (s stališča osebne sposobnosti), tako da bi bilo celokupno obdavčenje dohodka z dohodnino in davki na potrošnjo progresivno.

v večjem obsegu upoštevanje rodbinskih in drugih ozirov tudi pri donosninah. Seveda je treba dopustiti upoštevanje takih ozirov le z zelo natančnimi predpisi, da se prepreči izigravanje olajšav, danih iz rodbinskih ozirov, baš pri največjih davčnih zavezancih, ki imajo donose, zavezane raznim donosninam, da ne bi mogel isti zavezanec doseči pri raznih donosih, torej večkrat, davčno prostost ali olajšavo zaradi otrok.⁹ Brez dvoma je tudi v donosninskem sistemu mogoče upoštevati rodbinske ozire, vendar ni mogoče upoštevati vseh teh ozirov v takem obsegu, kot je to mogoče pri dohodnini, ker bi bila državna blagajna zaradi tega preveč prikrajšana, četudi je s stališča davčne pravičnosti upoštevanje teh ozirov pravično in torej potrebno. Kako je pri našem obrambnem prispevku upoštevano rodbinsko razmerje, bomo pokazali v posebnem delu.

II. Naš davčni sistem.

Rodbinski oziri prihajajo do veljave predvsem pri določevanju davka prostega minima, to je onega največjega donosa ali dohodka (redkeje tudi imovine), ki še ostane prost davka.¹⁰ To pomeni lahko, da so donosi ali dohodki (ali tudi imovine pri imovinskih davkih), ki ne dosega tega zneska, prosti dotičnega davka. Ponekod se ta prostost razširi na vse donose ali dohodke, ter se sme od njih odbiti pri ugotavljanju davčne osnove isti znesek (davka prosti minimum) ne glede na višino donosa ali dohodka, ali pa se sme ta znesek odbijati le od nekih nižjih donosov ali dohodkov, kolikor ne dosega nekega v zakonu določenega najvišjega zneska.

⁹ O napakah donosninskega sistema glej natančneje Murko: Systém jihoslovanských přímých daní (neposrednih davkov), Bratislava 1938, str. 9 sl. Kolikor naš zakon o neposrednih davkih pozna davka prosti minimum, ne dopušča kumulacije odbitkov na dveh mestih (čl. 93.). Če ima kdo službene prejeme iz več služb, pa je deležen pri vseh davka prostega minima, če ga nobeden dohodek za se ne dosega. Oprostitve in olajšave pri zemljarini (pri dopolnilnem in osnovnem davku) so dopustne le pri osebah, ki se pečajo izključno s kmetijstvom oziroma se ne zadolžujejo z drugim neposrednim davkom. Toda če ima kdo nepremičnine na področju več davčnih uprav, je lahko deležen oprostitve od osnovnega davka večkrat.

¹⁰ Glej naš članek: Nekateri krivičnosti v sistemu naših neposrednih davkov (zlasti uveljavljanje davka prostega minima) v lanskem Zborniku, str. 153 sl., zlasti str. 159 sl.

Vsi naši neposredni davki poznajo načeloma oprostitev oseb z več kot 9 otroki, če vsi davki skupaj na leto ne presegajo din 500.—, na drugi strani pa se pobira samski davek. O tem pozneje.

1. **Uslužbenski davek.** Tak davka prosti minimum smo imeli dosedaj le pri uslužbenskem davku, ki dopušča pri mesečnih prejemkih prostost za prejemke, ki ne presegajo din 400.—, razen tega pa pušča prostih po din 100.— za vsakega zakonskega otroka do 18 let, ki nima samostalnega dohodka (pri tedenskih oz. dnevnih prejemkih sedaj sorazmerno manj).¹¹ Isti znesek se sme odbiti tudi od uslužbenskih prejemkov, ki ne presegajo mesečno din 4000.— (na teden din 960.—, na dan din 160.—). Če pa znašajo prejemki nad din 4000.— mesečno, se sme odbiti za zavezanca samega, kakor tudi za otroka le polovični znesek, torej za otroka din 50.—. Pri mesečnih prejemkih nad din 6000.— ter ustreznih tedenskih in dnevnih prejemkih odpade vsak odbitek in torej vsak ozir na rodbinske razmere. Nekatere tuje zakonodaje dopuščajo tem večje odbitke za vsakega nadaljnjega otroka, čim več otrok ima zavezanec. To je že deloma vpliv populacionističnega načela, če je odbitek za prvega otroka v primeri s celim dohodkom sorazmerno visok. Med tiskom tega članka je izšel članek Mil. Grafenauerjeve,^{11a} ki predlaga, da naj se odmerja višina davka, procentualno po vsoti, ki pride v družini (od dohodka) na osebo. Njene zahteve so v glavnem upravičene, deloma pa že uresničene. Žal se tu ne moremo pečati v zadostni meri s tem člankom, ker je šele pravkar izšel.

Pri manjših davčnih zavezancih so ti odbitki pri našem uslužbenskem davku sorazmerno veliki. Če pomislimo, da so nekatere zakonodaje in tudi pri nas do leta 1928. veljavna

¹¹ Po odločbi zagrebške finančne direkcije št. 14782 z dne 9. februarja 1929, citirani pri A. Sladoviću — Zakoni, uredbe i pravilnici o neposrednim porezima, Zagreb, str. 212 — sme oče uporabiti to pravico, namreč povečati davka prosti minimum za din 100.— tudi glede otroka do 18 let, ki je v njegovi oskrbi in ima samostojen uslužbenski dohodek do din 400.—, kar je minimum, določen po zakonu kot neobhodno potreben za vzdrževanje. Kaj pa, če dobiva iz drugega vira mesečno do din 400.—? Vprašanje je sedaj aktualno zaradi oprostitve od zemljarine donosov do din 1000.— letno.

^{11a} Čas, 1939—40, št. V.—VI., str. 218 sl.

avstrijska dohodnina poznale le zmanjšanje davka samega za eno stopnjo za vsakega od hišnega gospodarja vzdrževanega rodbinskega člana (razen žene ter enega ali dveh članov), toda le pri zavezancih z dohodkom do 2400 oziroma 4800 kron letno (pri zavezancih z dohodkom do 12.000 kron fakultativno eventuelno za tri, oziroma celo za šest stopenj) in eventuelno tudi popolno oprostitvev, med tem ko zopet druge zakonodaje zmanjšujejo izračunani davek zavezancem z večjim številom otrok, n. pr. za pet ali deset odstotkov za vsakega otroka, se pri nas vsaj pri zavezancih uslužbenskega davka z mnogoštevilnimi rodbinami sorazmerno močno poveša davka prosti minimum. Tako se poveča davka prosti minimum pri štirih otrokih na dvojni znesek, pri osmih otrokih celo na trojni, obenem pa se seveda zniža tudi davčna obremenitev, izražena v odstotkih dohodka, ker je ta odstotna obremenitev pri dohodkih, vsebovanih v nižjih razredih naše lestvice za uslužbenški davek, nižja kot v višjih razredih. Drugo vprašanje je seveda, ali ni ta naš davka prosti minimum sploh prenizek, zlasti v primerih z drugimi zakonodajami.¹²

Zmanjšanje davčne osnove za določen odstotek je za zavezanca vsaj pri progresivnih davkih ugodnejše kot znižanje davka samega. Če se namreč zniža davčna osnova, pride lahko zavezanec v mnogo nižjo skupino (razred) dohodka in plača davek ne samo od nižje davčne osnove, temveč se tudi od te nižje davčne osnove plača mnogo nižji davčni odstotek, če je dotični davek progresiven in določen v odstotkih. V naši lestvici uslužbenskega davka to seveda ni takoj razvidno pri onih mesečnih in tedenskih prejemkih, razporejenih v prve 104 stopnje (razrede), od katerih se pobira davek s fiksnim davčnim zneskom, ne pa v odstotkih. Čim hitrejša je progresija, tem več je za zavezanca vredno znižanje davčne osnove same.

Vprašanje je seveda, ali bo naš zavezanec uslužbenskega davka res tudi vedno deležen znižanja davka, katero mu hoče zakonodavec brez dvoma nakloniti z vidika, da ima izmed dveh oseb z istim dohodkom manjšo davčno sposob-

¹² Pri stari avstrijski dohodnini je bilo prostih 1600 krou letno, kar bi ustrezalo današnjim 25.600 dinarjem.

nost ona oseba, ki skrbi za več oseb, ker mora ta oseba porabiti mnogo večji del svojega dohodka za nujno vzdrževanje svoje rodbine in torej ni mogoče zahtevati od nje plačilo tako visokega davka — tako visoke žrtve — kot od osebe, ki skrbi za manjše število otrok. Osebi brez otrok tudi ni potrebno varčevanje ali zavarovanje za preskrbo vdove in otrok-sirot, ki lahko zahteva od rodbinskega očeta velike izdatke.

Pri dohodkih iz prve skupine, ki smejo od svojega bruto-dohodka odbiti polni znesek (iz člena 93. zakona o neposrednih davkih — zond.), je namen dosežen. Zavezanec z večjim številom otrok plača pri istem dohodku manj davka kot zavezanec, ki ima manj otrok, ker narašča lestvica vedno za stopnje dohodka po din 100.— Edinole pri dohodkih, od katerih ostane po odbitkih neto-dohodek pod 200.— din, je krivica v tem, da plača zavezanec z mesečnim bruto-dohodkom 600.— din brez otrok davka 4 dinarje, torej toliko, kot zavezanec z bruto-dohodkom din 401.—, ki tudi nima otrok ali kot zavezanec z bruto dohodkom od 501 do 600 dinarjev, ki ima enega otroka. Ta napaka se vleče v manj občutnem obsegu tudi naprej pri vseh dohodkih, za katere znaša davek najmanjšo postavko din 4.—, katero plačujeta v istem razredu dohodka vedno zadnja dva prejemnika,¹³ ki sta že obdavčena v tem razredu. N. pr. v razredu bruto-dohodka od din 801—900 plačata 4 din davka zavezanca, ki imata 3, oziroma 4 otroke, četudi davčna sposobnost obeh ni enaka. Morda ima prvi 900 din dohodka, drugi pa 801 dinar. To je tehnična napaka. Seveda moramo tu izločiti upoštevanje druge napake v lestvici uslužbenskega davka, da plačajo isti davek vsi zavezanci, ki spadajo v isti razred dohodka, n. pr. od 801 do 900 din.

Večje napake se najdejo pri dohodkih iz druge skupine, ki smejo odbiti zase in za otroke le polovičen odbitek. Ker se namreč odbije od takih bruto-prejemkov za otroka le din 50.—, ostane v številnih primerih davčna osnova v istem razredu. Tako n. pr. plačajo davek din 218.— sledeče osebe: Samci, ki imajo bruto-dohodek din 4001—4050 in od din 4051

¹³ Gl. Müller-Bobnar: Uslužbenski davek, Domžale 1937, str. 58.

do 4100, in zavezanci z zadnjim dohodkom, ki imajo na skrbi enega otroka, pa tudi zavezanci z dohodkom 4101—4150 ne glede na to, ali imajo 1 ali 2 otroka (itd. glej zakon). Res bo samec zavezan samskemu davku, toda tega ob uvedbi našega davčnega zakona še ni bilo. Tudi ne bo mogoče trditi, da imata zavezanca z istimi dohodki isto davčno sposobnost, če ima prvi enega otroka, drugi pa dva.

Krivicca se godi tudi zavezancem, ki imajo nekaj nad 4000 din dohodkov. Samcu z din 4000 bruto-dohodka se obdavči le din 3600 (torej plača 191 din davka), oče 6 otrok z bruto-dohodkom din 4020 pa plača isti znesek davka, četudi ima le 20 din več dohodka. Če bi imel le za din 20 manjši dohodek, bi plačal davka le 141 din. Na tej meji bi se lahko uporabila v primerni obliki Reischova klavzula, da bi se odpravile te prevelike razlike.¹⁴ Podobne krivice se dogajajo seveda tudi na nadaljnji meji za dohodke nad din 6000, ker tu niso več dopustni nikakršni odbitki, torej niti za večje število otrok, četudi ne more biti vseeno, ali mora kdo skrbeti z dohodkom din 6200 za 1 ali za 10 otrok. Ne zastopamo sicer mnenja, ki ga pozna francoska zakonodaja, da se dopušča odbitek za otroke pri dohodnini ne glede na višino davčne osnove, ker je pravilnejše mnenje, da je pri največjih dohodkih davčna sposobnost precej enaka ne glede na višino otrok; to stališče je zavzela nemška zakonodaja, ki pri dohodkih nad 119.500 mark ni dopuščala več odbitkov za otroke.¹⁵ V primeri s tem zneskom je naša gornja meja za upoštevanje rodbinskih bremen zelo nizka. Tudi sicer je potegnen pri nas zelo ozko pojem onih otrok, ki zmanjšujejo zavezančevo davčno sposobnost, tako da se mu zmanjša davčna osnova za že znane odbitke; če primerjamo našo zakonodaje (gl. gori str. 168.) z drugimi zakonodajami, opazimo, da se pri nas ne upoštevajo številne osebe, ki bi v drugih državah dale pravico do odbitka pri ugotavljanju davčne

¹⁴ N. pr. čl. 96. zond.: Davek po višji stopnji (od tantijem in pod) ne sme biti večji od davka po najbližji nižji stopnji, povečanega za razliko, zaradi katere se uporablja višja stopnja, podobno tudi za uslužbenki davek od perijodičnih prejemkov čl. 95. zond.

¹⁵ M u r k o : Davčne oprostitve, str. 83. Če zadenejo bogatega zavezanca kakšne posebne nezgode v rodbini, zlasti bolezni, to ne vpliva v občutnejši meri na njegovo davčno sposobnost.

osnove ozir. do zmanjšanja davka. Prišli bi upoštev tudi otroci nad 18 let, vsaj do 21. leta, ki še obremenjujejo zavezanca zaradi vzdrževanja na študijah, zlasti v tujem kraju, ki so bolani in nesposobni za pridobivanje, in to tudi, če so starejši, zlasti pa soproga. Pridejo pa upoštev tudi vnuki, katerih starši so umrli in za katere skrbi po zakonu njihov stari oče ozir. stara mati; nasprotno zmanjšujejo zavezančevo davčno sposobnost lahko tudi ascendenti, zlasti starši, za katere event. mora skrbeti, ali kakki drugi sorodniki, za katere skrbi, četudi nima alimentacijske dolžnosti; morda skrbi za lastnega ali celo hčerkinega nezakonskega otroka, kar se upošteva ponekod vsaj pri samskem davku ozir. plačevanju posebnega pribitka za manj obremenjena gospodinjstva. Angleška dohodnina upošteva razen gori naštetih izdatkov celo posebne vdovčeve izdatke za osebo, ki skrbi za njegove otroke (house-keeper).¹⁶

Medtem ko poznajo nekatere zakonodaje obvezne odbitke pri ugotavljanju davčne osnove ali obvezno znižanje davka v vseh teh primerih ali vsaj v nekaterih, pa druge niso tako širokogrudne, ker je pač mogoče, da imajo osebe, za katere skrbi zavezanec, vsaj malenkosten dohodek, s katerim lahko prispevajo h kritju zavezančevih rodbinskih izdatkov ali so tu druge okoliščine, ki govorijo ev. proti uporabi teh ugodnosti. Zato dopuščajo nekatere zakonodaje zaradi pomanjkanja točne kontrole take olajšave le, če jih smatra davčna komisija ali davčni odbor za potrebne, ev. celo s kvalificirano večino, in še to samo pri dohodkih, ki ne presegajo določenega maksima. Pogoj je, da so podane posebne okoliščine, ki bistveno omejujejo davčno sposobnost,¹⁷ n. pr. posebni izdatki za šolanje ali zdravljenje rodbinskih članov. Naš zakon (oz. pravilnik k čl. 89.) proglašča s tega vidika enomesečne prejemke in dvomesečno podporo državnih uslužbencev za onerozne prejemke, ki torej niso

¹⁶ Lotz: Finanzwissenschaft, 2. izd., Tübingen 1931, str. 483 sl. Pri mnogočlanskih rodbinah bi se mogel dopustiti ev. odbitek za služkinjo.

¹⁷ Češkoslovaško zakonodajo glej Funk: Naše berní právo, Praha 1935, str. 292; tudi § 174. v Sloveniji do leta 1928. veljavnega avstrijskega dohodninskega zakona.

zavezani uslužbenskemu davku. Seveda bi tudi vdove in sirote nedržavnih uradnikov mogle zahtevati podobne ugodnosti za svoje morebitne prejemke z istim namenom.

Ne da bi priporočali uveljavljenje vseh teh ozirov v naši zakonodaji, moramo vendar ugotoviti, da se zaradi takih izdatkov davčna sposobnost zavezančeva znatno zmanjša, kar bi opravičilo zmanjšanje davčne osnove oz. obveznosti. Zlasti je priporočljiv tudi predlog M. Grafenauerjeve,^{17a} da naj se rodbinske doklade izločijo iz davčne osnove, (danes se izločajo le deloma), ker so itak mnogo prenizke.

Zanimivo je stališče naše zakonodaje glede večkratnih zaslužkarjev ter zakoncev, ki imajo dohodke, zavezane uslužbenskemu davku. Medtem ko stoje druge zakonodaje v večji ali manjši meri na stališču, da je treba obdavčiti skupno vsaj z dohodnino dohodek vseh rodbinskih članov, kolikor se nahajajo v očetovi oskrbi, namreč prišteti moževemu dohodku vsaj dohodek žene in nedoletnih otrok, in omejujejo druge zakonodaje to načelo obdavčenja gospodinjstva (Haushaltbesteuerung), tako da se obdavčijo posebej dohodki iz službenega razmerja ali pa vsaj oni, katere je pridobila žena ali otrok iz očetu tujega podjetja ali otrok iz lastne imovine, naklonjene od tuje osebe, se pri nas nikjer ne seštevajo dohodki moža in ostalih rodbinskih članov. Izmed posameznih dohodkov morda nobeden ne bi bil zavezan davku, ker ne bi dosegel davka prostega minima, če pa se seštevajo, pa verjetneje presežejo ta minimum, lahko pa celo dosežejo visok znesek in se zadenejo z močno progresijo.

Pri nas velja torej popolnoma ločeno obdavčenje vseh davčnih osnov, ki pripadajo različnim davčnim zavezancem iz istega gospodinjstva. Če ima oče več otrok, ki služijo mesečno po din 400.—, so vsi oproščeni uslužbenskega davka, med tem ko bi morda druga zakonodaja otroške in ženine dohodke prištela očetovim. Če se hoče štiti rodbina, je torej ločeno obdavčenje opravičeno, četudi ni dvoma, da se zelo poveča očetova davčna sposobnost, če mu odvajajo otroci in žena ves zaslužek ali vsaj njegov del za kritje stroškov za prehrano.

^{17a} L. c., str. 224.

Neki malenkostni oziri na škodo davčnega zavezanca se vendar le najdejo, vendar so večinoma naše zakonske določbe v korist davčnega zavezanca. Nimamo pri nas določbe, da ne bi smela ista oseba večkrat izkoristiti davka prostega minima din 400.— in po din 100.— za otroka za več služb. Če bi imel kdo 5 otrok in bi dobival iz enega službenega razmerja din 900.—, iz drugega pa din 800.— mesečno, bi smel obema službodajalcema navesti, da njegov dohodek ne dosega davka prostega minima iz čl. 90., t. 6. zond. Če bi se oba dohodka seštel, proti čemer govorijo k večjemu tehnične težave, bi torej imel skupno din 1700.—. Od tega dohodka bi smel odbiti din 900.— in bi torej ostal davku zavezani dohodek din 800.—. Če pa njegova dohodka iz dveh različnih služb presegata vsak zase din 900.—, in bi torej dobival iz obeh po 1000.— din, pa bi se uporabilo načelo čl. 93., odst. 4.: Če je kdo v več službenih razmerjih, se upošteva odbitek samo od dohodka iz onega davku zavezanega službenega razmerja, ki donaša največji dohodek. Torej bi se od enega dohodka odbilo din 900.—, in bi mu torej odtegnil prvi službodajalec davek od din 100.—, drugi pa od din 1000.—. Tu je nedoslednost v zakonu.¹⁸

Če imata dohodek iz nesamostalnega dela in poklica mož in žena, je priznati odbitke za otroke samo pri očetovem dohodku (čl. 93., odst. 4. zond.). Če ima večje prejemke mož, so torej najbrže odbitki manjši ali sploh odpadejo, ker lahko doseže nad din 4000 ali celo din 6000 mesečno. Ako bi se možev in ženin dohodek seštel, bi se lahko odbitki zmanjšali na polovico ali bi sploh odpadli. Ugodnost za rodbine, v katerih pridobivata mož in žena, pa je tedaj, če ima žena uslužbenski dohodek, mož pa nima dohodka od nesamostalnega dela in zaslužka. Četudi prejema mož razne donose, ki so dokaz močne davčne sposobnosti in je morda deležen davčne oprostitve ali vsaj olajšave pri dopolnilnem davku k zemljarini zaradi večjega števila otrok, pa se isti otroci še enkrat upoštevajo pri ženinem dohodku in je ona iz tega naslova ev. davka prosta ali se zmanjša davčna osnova.

Da vpliva seštevanje oz. neseštevanje uslužbenskih prejemkov, katere prejema ista oseba ali mož in žena iz raz-

¹⁸ Gl. natančneje naše primere v lanskem Zborniku, str. 164.

ličnih služb, na plačevanje samoupravnih doklad, smo dokazali že lani,¹⁹ ker se pobirajo samoupravne doklade k uslužbenskemu davku šele, če presegajo prejemki po odbitkih za zavezanca in otroke mesečno din 4000.—. Torej pripomore večje število otrok lahko tudi prejemnikom uslužbenskih bruto-prejemkov, presegajočih din 4000 mesečno (din 960 tedensko) do popolne oprostitve tudi od vseh samoupravnih doklad. V literaturi se najdejo glasovi, da naj se dopusti pobiranje doklad občinam oz. tudi malim samoupravam ev. celo od zneskov, ki so prosti davka, ker drugače podeželske občine ne bi mogle več pobirati doklad. Ker pa jim je treba priskrbeti doklade, se jim dopusti pobiranje doklad celo v primerih, ko država sama davka ne pobira.²⁰

Potem ko smo ugotovili, da pri nas vsaj predpisi o uslužbenskem davku še v precej zadovoljivi meri upoštevajo rodbinska bremena otrok (toda le lastnih zakonskih in pozakonjenih), moramo preiti k drugim našim neposrednim davkom, kjer je slika manj ugodna. Tako pravi M. Grafenauerjeva:^{20a} Naša javna vest v pogledu na družino še spi.

2. Zemljarina

se ozira na rodbinske razmere le pri dopolnilnem davku, ki se pobira sedaj tako kakor tudi osnovni davek le, če presega ves kmetovalčev katastrski čisti donos vsega njegovega zemljišča v območju ene katastrske uprave din 1000. Zavezanecem zemljarine, ki imajo namreč (po čl. 27., t. 3., zond.) v skupnem hišnem gospodarstvu več kot pet članov in ki kot kmetovalci neposredno sami obdelujejo svoje posestvo, se na prošnjo zniža dopoln. davek za vsakega člana nad 5 oseb največ za 5 %, najmanj pa za 0,5 %, kar je odvisno od višine dopolnilnega davka. Pri tem se dopolnilni davek nad din 5000 ne znižuje sploh. Ta ugodnost je vezana še na druge pogoje, zlasti na to, da se ne štejejo za člane hišnega gospodarstva osebe, ki so stalno odsotne, ki se bavijo poleg kmetijstva ali izključno še z obrtjo, industrijo, drugim pridobitnim poslovanjem ali samostalnim poklicem ali so v stalni javni ali za-

¹⁹ Zbornik, str. 165.

²⁰ L o t z Finanzwissenschaft, 2. izd., Tübingen 1931, str. 345, in v našem članku, str. 178, in 195.

^{20a} L. c., str. 218.

sebni službi ter žene in otroci vseh teh oseb, razen žen in otrok stalno odsotnih oseb. Če je kdo stalno odsoten, in so njegovi otroci pri svojem starem očetu, se torej olajša njegovo davčno breme, četudi jim morda pošilja oče podporo (iz Amerike), ne upoštevajo pa se ti otroci, če stanujejo skupaj s svojim očetom, ki ima kako malo službico, pri starem očetu. Važna pa je določba, da se ne more znižati dopolnilni davek za one člane skupnega hišnega gospodinjstva, za katere se je dopolnilni davek enega gospodinjstva znižal, pri kakšni drugi posesti. Torej ne gre, da bi n. pr. oseba, ki ima zemljišča na področju več davčnih uprav, zmanjševala dopolnilni davek za iste rodbinske člane pri teh različnih zemljiščih. Pravilnik k čl. 27. zond. določa v t. 7., da gre davčnim zavezancem, ki imajo posestva v območju raznih uprav, pravica do znižbe davka le v oni upravi, kjer stalno žive. Če ne žive take osebe v območju uprav, kjer so posestva, se zniža davek samo v območju one uprave, kjer je največji katastrski čisti donos. Zopet je odvisno od slučaja, ali bo zavezanec sploh plačal dopolnilni davek in ali ter s kakšnim odstotkom bo deležen znižbe dopolnilnega davka. Kakor za dopolnilni davek k zemljarini naj bi tudi za vse ostale naše dopolnilne davke (izvzemši k družbenemu davku) veljalo načelo, da se morajo za odmero tega davka sešteti vsi donosi, zavezani posameznemu davku s področja cele države, ker ne more biti za višino davčnega bremena odločilna slučajna razdelitev več zemljišč ali celo istega zemljišča istega zavezanca na področje dveh ali celo treh davčnih uprav. Pojem rodbinskih članov je tu precej širok.

Pri določevanju katastrskega čistega donosa, ki služi za odmero zemljarine, najdemo posebnost, da se od denarne vrednosti srednjega donosa zemljišča, ki ga je mogoče doseči z običajnim gospodarjenjem, odbije povprečni znesek rednih gospodarskih stroškov.²¹ Zakon navaja na koncu istega člena, kaj se smatra za redne gospodarske stroške. Poleg izdatkov za kupljeno seme in sadike se smejo namreč odbiti stroški za vse vrste vprežnih in ročnih gospodarskih del za pripravlanje zemljišč (sveta), za setev, žetev, pripravlanje, hranjenje in oskrbovanje gospodarskih pridelkov ... ki so

²¹ Čl. 16. zond., uredba o ugotovitvi katastrskega čistega donosa

potrebni, da se doseže s krajevno običajnim obdelovanjem zemljišča srednji donos v dotičnem kraju. Torej sme zavezanec odbiti stroške za ta dela ne glede na to, ali jih je povzročil član skupnega hišnega gospodarstva ali tuja oseba, ki je morala (za razliko od članov lastnega gospodarstva) prejeti za svoje delo polno plačilo bodisi v naravi, bodisi v denarju ali v obojem.

Tukaj torej dopušča zakon odšteti pri ugotavljanju davčne osnove tudi one pridobitvene izdatke, ki so jih povzročili rodbinski člani, navezani na prehrano rodbinskega glavarja. Pri drugih davkih (razen pri zgradarini) zakon tega ne dopušča. Upoštev prihaja pri nas predvsem pridobnina.²²

Proti davčnim oprostitvam in olajšavam pri zemljarini iz naslova mnogočlanskih rodbin se navajajo v finančni literaturi ugovori, da večje število otrok na kmetih ni vedno breme, ker predstavljajo otroci, uporabni po starosti za različna domača dela, najcenejšo delovno moč in torej celo povečujejo gospodarjevo gospodarsko in davčno sposobnost. Toda ta razlog²³ je veljaven samo za srednja in večja gospodarstva, med tem ko pri malih kmečkih gospodarstvih večje število otrok predstavlja gotovo breme, manjše število pa tudi lahko pomaga v kmetijskem gospodarstvu. Da velja pomanjkanje otrok v kmečkem gospodarstvu kot zmanjšanje kmetove gospodarske in davčne sposobnosti, je bilo verjetno mnenje našega zakonodavca, ko je oprostil samskega davka samce, ki ne stanujejo stalno v mestih, trgih in krajih s sedežem sreza, niti se v takih krajih ne obremenjujejo z neposrednim davkom. Če pravi Sušec,²⁴ da se omejuje davčna obveznost samskega davka na mesta, ker je

²² Izvršilna naredba k § 160. avstrijskega zak. o nep. osebnih davkih dopušča odbiti iz naslovo pridobitvenih stroškov — baje proti določbam zakona samega — tudi prehrano rodbinskih članov, zaposlenih stalno v lastnem gospodarskem obratu; poleg hran so spadale sem tudi ostale vzdrževalne potrebe. Gl. V l a s á k, izdal v Mančevi zbirki avstrijskih zakonov »Die direkten Personalsteuern«, Wien 1915, II. zv., str. 523.

²³ Lotz: Finanzwissenschaft, str. 345, Buck, l. c., str. 258, ki pravi, da se je razširitev otroškega privilegija na Pruskem l. 1909, na deželi sprejela »mit starkem Kopfschütteln«.

²⁴ Neposredni davki, Ljubljana 1935, str. 530.

na deželi neoženjenost znatno redkejša, kjer pa je le opazna, da pa ima svoj razlog v pomanjkanju življenjskih sredstev, lahko rečemo, da potem itak v mnogih primerih samec ne bi plačeval samskega davka zaradi pomanjkanja davčne osnove. Značilno je vsekakor tudi, na naša velika davčna novela z dne 23. decembra 1939., četudi je oprostila zemljarine kmete s katastrskim čistim donosom do dinarjev 1000, jih vendar ni mogla oprostiti občinskih doklad izpod sedanje njihove višine, ker bi se številne podeželske občine brez tega važnega vira prejemkov znašle v finančnih težavah. Pri zemljarini je torej sedaj uveden davka prosti minimum, ki pa se ne sme odbijati od davčnih osnov, presegaajočih teh 1000 dinarjev, in se ne ozira sploh na rodbinsko stanje — zlasti na število otrok.

3. Pridobnina

se ozira zelo malo na rodbinske razmere. Medtem ko se pri zemljarini smejo odbiti vsi pridobitveni stroški, da se izračuna katastrski čisti donos, pa prepoveduje čl. 55. t. 3. našega zond. izrecno pri izračunavanju čistega donosa odbijanje »ekvivalenta delovne moči rodbinskih članov v podjetju ali obratu, če žive ti člani skupaj z davčnim zavezanecem«. Kakor smo že omenili, dopuščajo nekateri davčni zakoni odbijanje teh stroškov, drugi pa ne, ker se pač domneva, da obstaja rodbinski dohodek in da je naloga rodbinskega glavarja skrbeti za vse rodbinske člane, zlasti za one, ki se pridobitno še ne morejo udeleževati. Na drugi strani se zakonodavec boji vseh mogočih zlorab, če bi se smeli izdatki za »plače« rodbinskih članov, zaposlenih v podjetju, odbijati pri ugotavljanju davčne osnove pridobnine. Zlasti se boji tega, da se ne bi prištevali pridobitnim stroškom plača, oz. mezda za ženo in otroke, ker bi se lahko z njimi davčna osnova, namreč čisti donos, zmanjšala na minimum. Sicer je že po občem državljanskem zakoniku ženina dolžnost podpirati moža, torej tudi ev. pri njegovem poklicnem delu. Vprašanje je, ali res rodbinski člani sodelujejo v podjetju, ker je tu kontrola zelo težavna.

Proti tem pomislekom pa je treba ugotoviti, da prihrani žena ali drug rodbinski član rodbinskemu glavarju-podjetniku ev. »plače in dnevne mezde pomožnega osebja in slu-

žabništva v denarju ali v naravi«, ki se smejo po čl. 54., t. 3. zond., odbijati pri ugotavljanju davčne osnove. Če torej kdo nima rodbinskih članov, ki bi sodelovali v podjetju, mora res najeti tuje delovne moči, in se njegova davčna osnova zniža za izplačane plače in mezde. Trгоvec, kateremu pomagata v podjetju žena in dva otroka, za katera mora skrbeti, bo v primeri z drugim, ki ima le enega otroka (malega) in je dosegel po trgovskih pojmihi isti čisti donos, izkazal neprimerno večjo davčno osnovo kot drugi, ki mesto žene in dveh otrok zaposluje tuje osebe. Iz čistega donosa prvega trgovca morajo živeti še tri osebe, iz donosa drugega pa le dve, in vendar bo prvi obdavčen od mnogo višje davčne osnove kot drugi. Če bi seveda otroci prvega ne živeli z njim skupaj, pa bi smel odbiti njihove plače, četudi je tudi tu nevarnost, da se ne bi fingirale večje plače. Seveda bi bilo treba plačati od teh prejemkov uslužbenki davek.

Razumljivo je po vsem tem stališče našega zakonodavca, da ne dopušča niti odbijanja »stroškov za hišno gospodarstvo davčnega zavezanca v kakršnikoli obliki«, ker bi se s tem odprla vrata zlorabam. Če davčni zavezanec razne take nedopustne odbitke odbije, se mu celo prištejejo k davčni osnovi!

Seveda te določbe o odbitkih (dopustnih ali nedopustnih) za rodbinske člane v večini primerov niso več praktične, ker se le malemu delu pridobinskih zavezancev določa davčna osnova po knjigah in sklepnihi računih (čl. 54.—56.), temveč večinoma po cenitvi davčnega odbora. Kolikor gre za male obrtnike in vse ostale pridobinske zavezance, katerim se ne določa sploh davčna osnova, temveč le davek s pavšalno postavko, pa se rodbinski člani itak nič ne upoštevajo. Mali obrtnik, ki je zavezan pavšalnemu davku, plača enako pridobnino, ne glede na to, ali ima na skrbi enega ali 9 rodbinskih članov. Edinole v toliko se upoštevajo rodbinske razmere, kolikor njegov letni davek ne bi dosegel 500 din,²⁵ in bi imel vsaj 9 otrok, kar velja za vse neposredne davke. Če bi bil kak rodbinski član, ne glede na to, ali je še v oskrbi zavezančevi ali živi izven njegovega gospodinjstva, obenem

²⁵ Glej razpredelnico za obdavčenje malih obrtnikov v čl. 59., I. zond.

pomočnik v njegovem podjetju, bi se seveda tudi povečal davčni znesek, ker davčni znesek narašča s številom zaposlenih pomočnikov. Obrtnik bi torej ev. imel interes, da njegov rodbinski član (otrok) ne velja za pomočnika, ker bi bil davek manjši in bi ev. sploh odpadel.

Ker smo še brez statističnih podatkov, ne moremo določiti, ali bo sedaj kak mali obrtnik, ki je bil dosedaj obdavčen po davčnem razporedu (čistem donosu), moral plačati manj davka (zaradi pavšalnega obdavčenja), zato pa ev. pridobil ugodnost oprostitve za zavezance z 9 otroki, ker se mu davek zniža pod din 500.

Vendarle pozna tudi pridobnina še neke ozire na rodbinsko gospodarstvo. Tako po čl. 45. ne plačuje tega davka »poslovanje, ki se opravlja v okviru lastnega hišnega gospodarstva zgolj v lastne namene«, ker pač tu manjka namen dosežanje dobička, in torej tako poslovanje po pravilniku k istemu členu »ni zavezano« pridobnini. Izrecno pa se oprošča pridobnine (četudi bi ji moglo biti zavezano) po čl. 46. »domače rokodelstvo (domači obrt) pri onih, ki ga opravljajo samo s svojimi domačimi ter ne najemajo posebnih delovnih moči, če delajo po naročilu in za račun drugega; prav tako tudi postransko gospodarstvo malih kmetovalcev, ki se opravlja zdaj pa zdaj in nima svojstva stalnega obrtnega poslovanja«. Pravilnik razlaga te pojme še malo natančneje, zlasti pa smatra za male kmetovalce one, ki »jim kmetijski dohodek komaj zadošča, da pokrivajo svoje hišne in gospodarske potrebe«. Ker so lahko »hišne in gospodarske potrebe« odvisne od števila rodbinskih članov, se bo pač treba ozirati pri uporabi te oprostitve tudi na nje.

Z lansko spremembo člena 46., t. 4. je odpadel spor, do katere višine so prosti »poklici književnikov in umetnikov (ne pa novinarjev!), če se izvršujejo kot postranski poklici in z zaslužkom, ki ne zadošča za njih vzdrževanje«. Ali spada v njih vzdrževanje tudi vzdrževanje rodbinskih članov? Staro besedilo je ostalo v veljavi za novinarje, torej tudi isti dvomi. Širokogrudna interpretacija bi se morala ozirati tudi na rodbinske člane.

Oprostitev dijakov glede donosa od poučevanja (kondicij) ter poklicev z duševnim in telesnim delom oseb pod 16 leti vobče je vsaj deloma diktirana po rodbinskih ozirih, deloma

pa po davčno-tehničnih težavah. Če odvaja tak otrok (pod 16 let) oz. dijak te dohodke očetu, s tem ev. poveča njegovo davčno moč. Zato pa oče ne bi smel prišteti za zaposlenega otroka pod 16 leti 100 dinarjev k svojemu po čl. 90., t. 6. zond. prostemu mesečnemu uslužbenskemu dohodku, oz. če ne bi bil prost uslužbenskega davka, ne bi smel od bruto dohodka več odšteti po din 100.— mesečno. Dohodek dijakov od kondicij se iz tehničnih razlogov ne bi mogel upoštevati.

Pri pridobnini so torej rodbinski oziri malenkostni.

4. Zgradarina.

Še manj rodbinskih ozirov opazimo pri zgradarini. Pozitivnih določb v korist rodbinskih članov moremo najti le malo in še te v zakonu niso izrecno navedene. Da bi mogle biti po čl. 32., t. 15. oproščene zgradbe, ki služijo izključno kmetovalcem in njih kmetijskim delavcem za prebivanje po vaseh in selskih občinah, prav tako pa zgradbe, ki služijo istemu namenu, a stoje zunaj okoliša mest, trgov in turističnih krajev kopališkega značaja, zadošča po pravilniku, da morajo ali kmetovalec sam ali pa njegovi rodbinski člani sodelovati pri kmetijskem delu, če seveda ne izvršuje kmetovalec takega poklica, ki mu jemlje to oprostitev. Druga določba v korist rodbinskih članov je v tem, da smejo zgradarinski zavezanci odbiti od vsote kosmate najemnine kot stroške za vzdrževanje, upravo in amortizacijo po velikosti in značaju kraja (čl. 36., t. 1.—3.) 20%, 25% ali 30%. Če izvršujejo zavezanec sam ali njegovi rodb. člani sami dela, zvezana z upravo zgradbe in z njenim vzdrževanjem, in torej s tem prihranijo morebitne izdatke, kateri bi se sicer morali plačevati tujim delovnim močem, se smejo vendar ti pavšalni odstotki odbiti, četudi se n. pr. pri pridobnini izdatki za delovno moč rodbinskih članov ne smejo odbiti, pač pa se smejo odbiti tudi pri izračunavanju katastrskega čistega donosa.

Če bi kdo nazidal na obstoječo zgradbo nove dele zgradb ali jih nazidal ali dozidal namesto nadstropij, ki so bila porušena, zato da bi s tem omogočil bivanje v hiši številnejšim rodbinskim članom, je s tem ustvarjena le nehotena olajšava (začasna) za rodbinske člane (po čl. 37., II.). Ugodnost za mnogoštevilne rodbine lahko predstavlja tudi obdavčenje neodanih zgradb, namenjenih zgolj za prebivanje poljedelcev

in malih obrtnikov po čl. 37., III. zond., ker se pri teh določa kosmata najemnina po posebni razpredelnici; v njej opazimo, da je vsak nadaljnji prostor ocenjen z manjšo najemninsko vrednostjo. V dvosobni zgradbi velja soba (v vaseh) 275 din, v 10 sobni pa le še din 137.50 letno. Pri tem velja vsak prostor nad 5 sob le po din 75.—. Če ima rodbina večje število sob zaradi večjega števila rodbinskih članov, je v tem olajšava za mnogočlanske družine — lahko pa tudi za najimovitejše davčne zavezance brez otrok.

Če kdo stanuje v lastni hiši, se seveda ocenjuje čisti donos po istih načelih, kakor če bi bila hiša oddana v najem. Število rodb. članov je irelevantno, četudi je tu položaj za mnogočlanske rodbine težavnejši kot pri kmetijskih zemljiščih. Dopolnilni davek k zgradarini se pobira od vseh zavezancev in se ne zmanjšuje kljub večjemu številu rodbinskih članov, z osnovnim davkom pa je obdavčen tudi najmanjši čisti donos, četudi lastnik n. pr. kot delavec ne zasluži niti davka prostega minima ali sploh nima drugega dohodka.

Postrožitev davčnih predpisov zaradi rodbinskega razmerja se pokaže pri zgradarini, če obstoja najemno razmerje med sorodniki ali svaštvom; tedaj po čl. 40. zond. »ni odpisati osnovnega davka zaradi neizterljivosti najemnine«. Ker se odpiše osnovni davek na splošno šele tedaj, kadar se prijavljena najemnina ne more sodno izterjati, ni popolnoma jasno, zakaj se v takem primeru ne bi smela odpisati zgradarina, ko zgradarinski zavezanec niti sodno ni mogel izterjati najemnine od sorodnika. Saj je lahko tožba in izvršba proti sorodniku brezuspešna. Zgradarinski zavezanec je torej še na slabšem. Zakonodavec pač hoče sploh izključiti vlaganje tožb proti najemnikom-sorodnikom, zlasti pa seveda takih tožb, ki bi bile lahko tudi fingirane samo zato, da bi se odpisal davek. Če bi se seveda smel davek odpisati zaradi neizterljivosti tudi brez sodne izterjave, bi bila še večja nevarnost, da bi se zatrjevalo neplačilo najemnine. Vsekako se more davčna sposobnost zgradarinskega zavezanca zaradi neizterljivosti najemnine, dolgovane od sorodnika, zelo zmanjšati; to zmanjšanje ne pride v davčnem oziru do veljave, kakor da bi imel vsak sorodnik že dolžnost skrbeti za druge siromašne sorodnike. Pojem »sorodnikov« in »svaštva« bi bilo vsekakor v zakonu treba določiti malo natančneje.

5. Rentnina

se pobira pri nas na dva načina. Znatno del rentnini zaveznih donosov se obdavčuje pri dolžniku (po čl. 71. zond.), ki v večini primerov do sedaj sploh ni vedel, komu izplačuje oz. odobruje obresti. Četudi se n. pr. hranilna knjižica glasi na določeno ime, kar velja še pogosteje za vloge v tekočem računu, ki navajajo pogosto tudi natančen naslov imetnika, pa je ta kapital vendarle v večini primerov vsaj pri večjih denarnih zavodih anonimen, ker so vložne knjižice legitimacijski papir ali celo papir na imetnika in je lahko lastnik druga oseba kakor ona, ki sme razpolagati z vlogo. Obresti vrednostnih papirjev (za rentnino prihajajo v poštev le obligacije, ne pa delnice) se morajo izplačevati prinosniku kupona, ki je lahko različen od lastnika. Vsaj kupujejo (eskomptirajo) denarni zavodi tudi še nedospele kupone obligacij ali jih sprejemajo v inkaso. Denarni zavodi dajejo tudi posojila na zastavo vrednostnih papirjev (lombard), posojajo svoje vrednostne papirje za kavecije raznim interesentom (zlasti državnim dobaviteljem), kupone takih obligacij pa vnovčujejo pogosto državni uradi, pri katerih so ti papirji deponirani. Denarni zavodi tudi sprejemajo v hrambo vrednostne papirje.

V vseh teh primerih je skoro nemogoče ugotoviti lastnika in upoštevati njegove rodbinske razmere, razen ako se predpiše obvezna hramba vseh vrednostnih papirjev pri denarnih zavodih ali izdajanje vrednostnih papirjev in vložnih knjižic izključno na ime, kar je lahko škodljivo za javni in zas. kredit (francoske in italijanske poveljne izkušnje). Zgodi se torej lahko, da se odteguje naša rentnina imetniku male vloge, ki nima drugega dohodka in je navezan le na te svoje prihranke, katerih donos ne dosega eksistenčnega minima. Še manj je znano denarnemu zavodu oz. izdajatelju kake obligacije, kakšno je rodbinsko stanje prejemnika obresti. Če bi se dopustili pri rentnini rodbinski oziri (zlasti pri oni iz čl. 71.), bi se mogle dogajati velike zlorabe, kolikor veljajo vrednostni papirji in celo vložne knjižice za imetniške papirje. Očetje mnogočlanskih rodbin bi mogli predlagati radi izplačila obresti vrednostne papirje in vložne knjižice samec in drugih zavezancev, ki bi se morali zaradi manjšega števila otrok obdavčiti občutneje, pa bi bili na ta način ne-

upravičeno deležni davčnih ugodnosti (oprostitev ali olajšav). Ker pa se je z novelizacijo čl. 71. razširil krog dolžnikov, zavezanih odtegovati rentnino, ko priznavajo ali izplačujejo obresti individualno natančno znanim koristnikom, bi se mogli v teh primerih upoštevati rodbinski oziri.

Toda le-ti se pri nas ne upoštevajo niti v ostalih primerih, ko mora koristnik napovedati v davčni prijavi rentnini zavezane prejemke, od katerih še ni odbil davka dolžnik. Med tem ko je n. pr. avstrijski zakon o neposrednih osebnih davkih oproščal rentnine (§ 125., t. 7.) one rentninske zavezance, katerih dohodek iz katerega koli vira ni dosegel davka prostega minima veljavnega za dohodnino, in se vrača v Franciji polovica zadržanega davka na donos vrednostnih papirjev onemu, ki ni zavezan plačevanju splošne dohodnine,²⁶ ter se ev. takemu zavezancu vrne rentnina, plačana z odtegljajem po dolžniku, pa naš zakon ne pozna niti davka prostega minima niti ozirov na mnogočlanske rodbine. Vseeno je torej, ali prejema kdo 100 din ali 10.000 din obresti, ali ima 1 otroka ali 8 otrok, ali ima še kake druge donose iste ali druge vrste ali ne. Od rentnine, pobrane z odtegljajem, se ne pobira niti samski davek, na drugi strani pa pri zavezancu, ki ima 9 otrok, ni jasno, kako se more upoštevati rentnina, plačana z odtegljajem pri dolžniku, ker ta ne more vedeti, ali neposredni davki lastnika kake vložne knjižice ali prejemnika dividend in obresti obligacij presegajo din 500.—, oz. ali ima vsaj 9 otrok, zavezanec pa zopet ne ve, kako visoke so obresti za posamezno leto, v katerem ne vpraša v denarnem zavodu po višini obresti, še manj pa izve za višino davka na enoletne obresti. Neka odločba davčnega oddelka finančnega ministrstva²⁷ pravi, da se morajo v davka prosti minimum davčne zadolžitve vračunati vse zadolžitve davčnega zavezanca v vseh občinah, v katerih se zadolžuje z davkom. Kaj bi torej bilo z rentnino, pobrano z odtegljajem, z davkom na dividende (sedaj dodatnim davkom k družbenem davku), da celo z uslužbenskim davkom? Če bi se prištel plačanim davkom tudi rentnina, pobrana z odtegljajem, morda prekoračijo

²⁶ Allix, l. c., str. 672. Toda papirji se morajo glasiti na ime.

²⁷ Štev. 57226 z dne 14. julija 1932, citirana pri Slađoviću, l. c., str. 394.

davki znesek din 500.—. Ali bi se morda vrnila očetu 9 otrok rentnina, odtegnjena po dolžniku?

Rodbinsko stanje se upošteva v glavnem le pri davčni stopnji rentnine (po čl. 69., I.), ker plačujejo »vdove, osebe pod skrbstvom in ostale siromašne osebe, katerih skupni dohodek, zavezan kateremukoli neposrednemu davku, ni po cenitvi davčnega odbora večji od 10.000 dinarjev, kot ta davek 8%«. ²⁸ Če se je tu dopustil tak cenzus, bi se lahko upoštevalo tudi število rodbinskih članov.

Zaščito rodbine ugotovimo lahko v onih določbah, ki hočejo ščititi socialno zavarovanje ne le nameščenca, temveč tudi njegovih rodbinskih članov, zlasti kolikor gre za vdove in sirote. Tako so prosti po čl. 63., t. 8. »lastni dohodki društev in samostalnih fondov, ki jih ustanove javna telesa ali podjetniki izključno za svoje nameščence in delavce zaradi zavarovanja bolezenskih stroškov ... pokojnine za vdove in sirote«, po t. 6. dohodki bratovskih skladnic in kumuliranih sirotinskih blagajn, nadalje pokojninski fond za vdove in otroke umrlih državnih uradnikov in uslužbencev, pa tudi invalidske podpore in podpore z značajem invalidnine ter podpore rodbinam onih, ki so padli in umrli med vojno. § 189. zakona o zavarovanju delavcev oprošča od davkov in doklad vse podpore in zavarovalne rente po tem zakonu, med tem ko proglašča ministrstvo za finance, oddelek za davke, izmed zneskov, izplačevanih od bratovskih skladnic, ²⁹ bolniško podporo za prosto davka, invalidsko podporo prosto rentnine, pokojnino po poglavju VIII. pravil bratovske skladnice pa zavezano uslužbenskemu davku.

Upoštevanje rodbinskih bremen kaže čl. 63., t. 12., ki oprošča rentnine »podpore in preživnine, ki jih dajejo zakonci drug drugemu, roditelji otrokom in otroci roditeljem«. Pravilnik tolmači to določbo še malo liberalneje: »podpore in vzdrževalnine, ki jih dajejo zakonci drug drugemu, starši otrokom in obratno, vštévši očeta, mater, očima, mačeho in

²⁸ Niti iz originalnega besedila zakona, niti iz pravilnika ni jasno, ali se nanaša znesek din 10.000 na vse tri skupine tu naštetih oseb ali le na zadnjo. Ali bi vdova-milijonarka plačala le 8% rentnine?

²⁹ Št. 88462/356 z dne 24. januarja 1936, cit. pri Sladoviću, I. c., str. 668 (dodatek).

njih zakonske ali pozakonjene in nezakonske otroke, ne glede na njih imovinsko stanje.« Temu nasprotuje odločba finančnega ministrstva,³⁰ da so take podpore in preživitve proste le do višine, ki je potrebna »za poravnavo dnevnih potrebščin«. Če torej podpira oče sina, ki ima več otrok, bi se morali seveda upoštevati tudi ti otroci, razen ako se itak že postavimo na stališče pravilnika samega. Ker pri nas ne poznamo dohodnine, je zelo težavna kontrola, ali ne podpira kdo tudi bolj oddaljene sorodnike s podporami oz. preživitvami prostovoljno in tudi z zneski, ki presegajo »dnevne potrebščine«. Pravilno je tudi, da se oproščajo rentnine tudi alimentacije nezakonskih otrok.

Ko oprošča zakon v čl. 63., t. 13., štipendije, je hotel s tem očitno samo omogočiti šolanje potrebnih oseb, ki je v javnem interesu. Zato je pravilnik omejil prostost štipendij iz rodb. zadužbin ali na podstavi oporoke ali volila le na one primere, ko je v zadužbinski listini ali oporoki izrečno navedeno, da služijo zgolj za šolanje upravičenih oseb. Drugače bi namreč obstajala možnost izigravati te liberalne določbe z ustanavljanjem rodbinskih ustanov za najrazličnejše štipendije in bi se obšli tudi predpisi o daritvenih in dednih taksah, o katerih tu ne moremo razpravljati, četudi se pri njih uveljavljajo oziri na rodbinsko razmerje.

6. Družbeni davek

seveda ne pozna rodbinskih ozirov, ker so mu načeloma zavezane le pravne osebe. Proste so ga seveda tudi združbe in zadruge ter samostalni fondi, ustanovljeni od javnih teles in podjetnikov za njihove nameščence za razne vrste socialnega zavarovanja, v številni tudi »za pokojnine za vdove in rente«. Zavezanci tega davka smejo pri ugotavljanju davčne osnove po čl. 83., t. 8. odbijati dotacije pokojninskih skladov nameščencev ter prispevke v bratovske skladnice, pa tudi druge izdatke za nameščence, torej predvsem izdatke za socialno zavarovanje, razen daril in nepogodbениh nagrad (razen če so v neposredni zvezi s poslom ter se gibljejo v običajnih mejah). Ta določba čl. 82., t. 7. je odvisna od finančne prakse.

³⁰ Oddelek za davke, št. 15308/III. z dne 18. marca 1932, Fin. zbornik št. 7 iz l. 1933.

Vsaj pri izplačevanju dividend na delnice, dobičkov iz čl. 81. zakona kakor tudi koristi in obresti iz čl. 82., t. 4. zond. (koristi ustanoviteljev itd.) bi bilo mogoče upoštevati rodbinsko razmerje prejemnika, ker se pobira od vseh teh zneskov mesto prejšnjega 10%-nega davka na dividende dodatni davek, ki znaša po višini rentabilnosti vložene glavnice 10—25% izplačanih zneskov. Ni seveda vseeno, ali prejme take zneske samec ali pa oseba, ki skrbi za 8 otrok, ni pa tudi vseeno, ali prejme kdo 100 ali 100.000 din. Toda zakonodavec se ni poglobil v večjo ali manjšo gospodarsko in davčno sposobnost prejemnika teh zneskov, ker ga v večini primerov (imetniške delnice!) niti ne pozna in je mogoče izigravanje teh določb na ta način, da se večji paketi delnic radi izplačila kuponov delijo v manjše pakete, in predlagajo kuponi v izplačilo celo po osebah, ki bi morda na podlagi večjega števila otrok imele pravico do kakšne olajšave. Tu ni mogoče pri nas niti pobiranje samskega davka. Zlasti pri tem davku se vidi, kako manjka v našem davčnem sistemu (isto velja tudi o rentnini, pobirani z odtegljajem) splošna dohodnina, ki bi zajela vse take ev. visoke dohodke in upoštevala pri odmeri tudi rodb. okoliščine. Ker pa je upoštevanje rodb. okoliščin pri tem davku res zelo težavno, jih zakonodavec pri nas ne upošteva sploh. Da pa ne bi državna blagajna prejela premalo, nastavi zelo visoko davčno stopnjo (saj je že družba plačala visok družbeni davek), s katero so potem prizadete tudi osebe, ki morda nimajo niti eksistenčnega minuma, pač pa veliko število otrok.

Proučevanje rodbinskih ozirov v našem davčnem sistemu je dalo pri posameznih naših šestih neposrednih davkih precej žalostne rezultate. Tudi se ne moremo ubraniti vtisa, da so se dale olajšave oz. oprostitve le določenim vrstam prebivalstva, drugim pa ne, četudi bi zaslužile oprostitve vse osebe, katerih skupni dohodek ne dosega eksistenčnega minuma ali vsaj onega minuma, ki ga pozna uslužbenski davek. Ker so morale donosnine po našem davčnem zakonu iz leta 1928. dati državni blagajni vsaj toliko, kolikor preje donosnine in dohodnina skupaj, je bila davčna stopnja novih donosnin deloma zelo visoka, kar se je poznalo zlasti pri najmanjših donosih, četudi se je poleg proporcionalnega osnovnega davka uvedel še progresivni dopolnilni davek. Dohod-

nina je vendarle v svoji prvotni obliki, veljavni na našem (preje avstrijskem) ozemlju, imela mnogo nižje davčne stopnje.

7. »Samski davek« in oprostitev oseb z vsaj 9 otroki.

Zato je razumljivo, da je novi davčni sistem, ki se ni oziral na rodbinsko razmerje, naletel kmalu na odpor. Že l. 1929. se je uvedla olajšava pri dopolnilnem davku k zemljarini za mnogočlanske rodbine, ker se je pač uveljavilo načelo, da večje število otrok zmanjšuje davčno sposobnost. Toda pri drugih davkih so se pojavili številni kričeči primeri, ko sta plačevala isti davek samec in oče 10 otrok, če sta imela isto davčno osnovo, četudi je bilo vsem jasno, da njihova davčna sposobnost ne more biti enaka, oz. da oče 10 otrok z manjšim dohodkom sploh nima nobene davčne sposobnosti. Torej se je pojavila zahteva, da se oprostijo davka vsaj osebe, ki skrbijo za 9 otrok, na drugi strani pa se je končno ugotovilo tudi, da ima samec mnogo večjo davčno sposobnost kot poročena oseba. Tako smo dobili dne 20. decembra 1930

zakon o davku na neoženjene osebe in o davčni oprostitvi oseb z devetimi ali več otroki (Sl. list 4. kos iz l. 1931.). Toda ta zakon se ni oziral le na to, ali ima kdo večjo ali manjšo davčno sposobnost zaradi samskega stanu ali večjega števila rodbinskih članov, temveč je hotel uveljaviti tudi nekatere populacionistične motive. Avstrijski 10%-ni ali 15%-ni pribitek k dohodnini za »manj obremenjena gospodinjstva« je namreč zadeval (§ 172. a) zavezance z dohodkom nad kron 2400, če je njihovemu gospodinjstvu pripadala le 1 oseba, oz. nobena oseba. Ta pribitek so morale plačevati z ozirom na večjo davčno sposobnost vse one osebe, ki niso skrbele za nobenega ali so skrbele največ za 1 rodbinskega člana; plačevali so ga torej moški in ženske, ne oziraje se na starost in torej morebitno ženitno sposobnostjo ali voljo,²¹ ker se je postavil zakono-

²¹ Pribitek je odpadel le, če je davčni zavezanec prispeval sorodnikom redno več kot 5% svojega dohodka, pri zavezancih z dohodkom do 4800 kron pa, če so vzgojili vsaj dva otroka (četudi niso več obremenjevali njihovega gospodinjstva!), medtem ko ga je smela davčna komisija primerno znižati zavezancem z dohodkom do 12.000 kron (zopet ne glede na spol), če so bili radi neke hibe (Gebrechen) navezani na

davec vsaj v glavnem na pravilno stališče, da je treba zadeti s pribitkom vse osebe, ki imajo zaradi manjših izdatkov za morebitne rodbinske člane večjo gospodarsko in davčno sposobnost. Zdi se, kakor da se je pri nas pozabilo, da smo imeli še pred dobrimi 10 leti ta pribitek, kateremu se niso delali tedaj nikaki očitki. Seveda ni imel odioznega imena »samski davek«, ki ga nima niti naš »samski davek«, ker naš samski davek s svojimi sorazmerno nizkimi davčnimi stopnjami (v primeri z izdatki, potrebnimi za vzdrževanje nadaljnjega rodbinskega člana) verjetno ne dosega namena zakonodavca, siliti samce k poroki, zlasti še, če ga plačuje morda službodavec mesto uslužbenca in ker pri nekaterih davčnih oblikah sploh odpade — najbrže zaradi davčno-tehničnih težav.

a) **Samski davek** ima zlasti sledeče napake: Obdavčuje le moške samce od dovršenega 30. leta do poslednjega dne onega leta, v katerem dovrši 60. leto ali sklene zakoniti zakon. Da se veže nastanek in konec davčne obveznosti na konec dotičnega leta, v katerem dovrši 30. leto ali sklene zakon, je še nekako razumljivo pri osebah, ki plačujejo davek na podlagi čistega donosa prejšnjega leta. Popolnoma neumestno pa je to pri uslužbenskem davku, kjer je zavezan prejemnik samskemu davku takoj, ko presežejo njegovi dohodki 2500 dinarjev mesečno, če izpolnjuje ostale pogoje. Ta davek se končno pobira v mesečnih ali še krajših razdobjih.

Pride torej lahko do sledečega absurda: 31-letni uradnik se poroči meseca januarja in mora torej plačevati samski davek do decembra, če je že imel din 2500 mesečno. Če pa je imel januarja le din 2400 plače in dobi oktobra otroka, za tega pa otroško doklado, n. pr. din 140 mesečno, mora plačevati samski davek od otrokovega rojstva naprej(!) do konca decembra, da abstrahiramo od primera, ko je dobil otroka

postrežbo tujih oseb ali če so vzgojili vsaj dva otroka. V prvem primeru se je torej zakonodavec oziral tudi na starost, ki zmanjšuje davčno sposobnost, ker povečuje izdatke, v drugem pa na morebitne dolgove, katere je svoječasno najel zavezanec za vzgojo otrok. Če je imel zavezanec v času, ko je še vzgajal otroke, zaradi svojih izdatkov manjšo davčno sposobnost, se je to itak upoštevalo že v dotičnih letih pri dohodnini.

že preje ali je bil z zakonom pozakonjen. Njegova enako stara kolegica v istem uradu, ki ima n. pr. 3000 din plače in stanuje pri starših, pa plačuje normalni davek, ker se menda pri njej domneva manjša davčna sposobnost. Gornji primer ni morda slab dovtip. Da se preprečijo take — najbrže nehotene — posledice davčnega zakona, naj bi se pobiral samski davek počenši s prvim dnevom prihodnjega meseca, ki sledi dovršitvi 30. leta, nehal pa bi se pobirati s prvim dnevom prihodnjega meseca, ki sledi dovršitvi 60. leta ali poroki; pri davkih, ki se pobirajo četrletno, naj bi se pobiral s prihodnjim četrletjem oz. do konca tistega četrletja; pri zemljariji pa se itak samski davek do sedaj skoro ni pojavljal z ozirom na določbo, da se pobira le od oseb, ki stalno stanujejo v mestih, trgih, krajih s sedežem sreza, kar smo grajali že zgoraj. Zakaj bi bil oproščen samskega davka ravnatelj kake tovarne na deželi, ki ima celo naturalno stanovanje, res ni razvidno. Če pa dobiva samec na deželi kake donose ali dohodke iz mesta, trga ali kraja s sedežem sreza, pa mora plačati samski davek. Tukaj zopet ni nobene logike. Če je na deželi življenje za samca dražje (?), potem mora biti oproščen samskega davka ne glede na to, odkod dobiva dohodek!

Gornja starostna meja samskega davka je pravtako neutemeljena. Res bi se dalo dopustiti znižanje ali oprostitvev samskega davka osebam, ki so presegle 60. leto, če so navezane na tujo postrežbo radi telesnih hib, ev. tudi pri mlajših iz istega razloga, toda sicer je meja 60 let neutemeljena. Ali se zmanjša samčeva davčna sposobnost z dovršitvijo 60. leta? Drugod sem dokazal,³² da se davčna sposobnost z dovršitvijo 60. leta navadno ne zmanjšuje, pogosto pa celo povečuje. Tudi spodnja meja (30 let) ni utemeljena, ker samski davek ne zadene niti brez dvoma večje davčne sposobnosti osebe, stare pod 30 let, ki nima nobenih rodbinskih izdatkov. Le ime našega davka utemeljuje oprostitev takih oseb.

Še bolj neutemeljeno je zniževanje davčne stopnje samskega davka z naraščajočo starostjo. Toda motil bi se, kdor bi mislil, da se zmanjšuje davčna stopnja šele pri onih, ki so že skoro prestari za zakon! Kdor je star 36 let, plača že

³² Davčne oprostitev in olajšave, str. 86, 87.

manj samskega davka kot 35-letni, četudi ni razvidno, zakaj naj bi 36-letni imel manjšo davčno sposobnost. Verjetnejše je, da bo imel starejši (36-letni) večjo davčno sposobnost, ker njegov dohodek vendar z leti narašča in se bo torej lažje oženil kot n. pr. 30-letni, ki je komaj dosegel 2500 din mesečne plače ali ima druge prejemke. Če že hoče zakon delati razliko po starosti, bi bila edina upravičena razlika (poleg ozirov na bolehnost, gl. zgoraj) ta, da bi davčna stopnja za starejše samce naraščala, namesto da bi padala. Kajti kdor se do 30. leta ni oženil, ima morda najboljšo voljo se poročiti, ko dobi stalnejšo službo, kdor pa je dosegel 40. leto, pa bi se mnogo lažje oženil, se pa verjetno ne mara več oženiti. Če naj torej samski davek sili k ženitvi, morajo biti davčne stopnje za starejše samce višje, ne pa nižje. Na to stališče se je postavila l. 1907. Argentinijska.³³ Po našem mnenju naj bi se pobiral »samski davek« torej ne glede na starost, ker starost ne vpliva (razen ev. večjih izdatkov) na davčno sposobnost.

Nadaljna napaka našega samskega davka je v tem, da se pobira le od dopolnilnega davka zemljarine (kolikor ta sploh pride upoštev), zgradarine in pridobnine ter od davka na rente po davčnem razporedu, pri uslužbenskem davku pa od uslužbenskega davka samega. Ali imata dva 40-letna moška, izmed katerih ima prvi 7 otrok, drugi pa je samski, isto davčno sposobnost, če prejemata oba od hiše isti čisti donos, n. pr. 10.000 dinarjev? Zakon predpostavlja seveda različno davčno sposobnost. Kako bosta obdavčena? Osnovni davek bo za oba isti, namreč din 1200, k dopolnilnemu davku (2%), ki bo znesel din 200, pa plača samec din 100 samskega davka. Torej plača prvi 1400 din, drugi pa 1500 din davka.³⁴ Ali ustreza razlika din 100 razliki (din 8.30 mesečno) v davčni sposobnosti? Ali ima tak pribitek sploh kak smisel? Samski davek torej lahko postane smešen.

Pribitek naj bi se torej pobiral od osnovnega in dopolnilnega davka skupaj, če se pri uslužbenskem davku pobira od celega davka, enako seveda tudi pri rentnini. Seveda se

³³ Buck, l. c., str. 180. Na str. 230. omenja celo nek radikalen predlog, da se samcem predpiše davek v višini vzdrževalnih stroškov za 1 ali 2 otroka.

³⁴ Pri samcih, starih nad 35 let, pa se zniža samski davek po njihovih letih na 80, 50 oz. 20 din letno, torej en dober dinar mesečno!

pri uslužbenskem davku upošteva število otrok in sme zavezanec odbiti po din 100 za vsakega otroka. Da se samski davek ne pobira pri »brezdelnih« dohodkih od dividend in od obresti, od katerih se odteguje rentnina po dolžniku, smo že omenili.

Če naj se pobira »samski davek« le zaradi večje davčne sposobnosti samcev, so tudi odveč vse oprostitve iz § 3., t. 1-7. zakona. Številne tam naštete osebe itak ne izpolnjujejo splošnih pogojev za zavezanost samskemu davku, ker nimajo zadostnih dohodkov, popolnoma nerazumljiva pa je oprostitvev tujcev, ker ni v nobeni mednarodni konvenciji naše države predpisana. Da so tujci v davčnem oziru pregravirani, se še dogaja, (tako n. pr. na Francoskem³⁵ niso deležni odbitkov radi rodbinskih bremen, pri nas pa niso deležni oprostitve zaradi 9 otrok),³⁶ težko pa bo najti v tuji davčni zakonodaji tako ugodnost za tujce, ki ni nikakor utemeljena.

Zanimivo je, da se prišteva samski davek osnovi za izračunanje obrambnega prispevka, kar še povečuje njegove že navedene napake. Naš samski davek pa vendarle upošteva večja rodbinska brema s tem, da oprošča vdovce, ki imajo zakonito deco (torej četudi ne skrbijo več zanjo!), nadalje pa ločene (»rastavljene«) osebe, če je zakon sodno razveljavljen ali ločen (»razveden«), pa imajo zakonske otroke (torej ev. tudi že preskrbljene) ali če morajo po sodni sodbi plačevati vzdrževanje za ženo ali otroke. Tudi tu so torej oproščene davka take osebe, ki ne skrbijo za druge osebe in ki torej imajo večjo davčno sposobnost.

b) Logična posledica samskega davka je bila uvedba davčne oprostitve za osebe z devetimi ali več otroki v istem že citiranem zakonu. Seveda je bilo prvotno besedilo te oprostitve diktirano po vidikih populacionistične politike. Predvsem se je izbralo število 9 otrok po neki zgodovinski tradiciji, da je deveti otrok nekaj posebnega, med tem ko je za davčno sposobnost precej vse eno, ima li zavezanec 9 ali 8 otrok. Končno se pa ni upoštevala davčna sposobnost, zmanjšana zaradi velikega števila otrok.

³⁵ Allix, l. c., str. 719.

³⁶ Po odločbi finančnega ministrstva odd. za davke, št. 42517 z dne 16. junija 1934, cit. pri Sladoviću, l. c., str. 395.

ker se je nanašala oprostitev na vse zavezanca, če so kdaj imeli istočasno vsaj 9 živih otrok, četudi so morda v času davčne obremenitve že vsi umrli ali bili vsi preskrbljeni in torej sploh niso več obremenjevali svojega očeta ter niso več zmanjševali njegove davčne sposobnosti. Ta oprostitev se niti ni ozirala na davčno sposobnost, ker je oproščala zavezanca ne glede na njihovo davčno sposobnost, torej tudi milijonarje, med tem ko siromašnega zavezanca z 8 otroki ni oproščala, četudi je še vseh 8 obremenjevalo njegovo gospodinjstvo.

Ta največja napaka se je sčasoma odpravila z določbo, da so oproščeni le oni zavezanci, katerih davek po vseh davčnih oblikah ne presega din 1000. Ta cenzus se je z veljavnim zakonom (iz l. 1934.) znižal na din 500 in se nanaša oprostitev le še na državne davke, ne pa na samoupravne doklade, ker nekatere samouprave ne bi mogle pogrešati doklad od množičnih rodbin.

Po istem zakonu se upoštevajo otroci le, če je vsaj devet otrok še živih in če najmlajši ni starejši od 14 let. Torej je mogoče, da skrbi zavezanec le še za enega otroka, pa je vendar oproščen davka. Če umre hišni lastnik, ki je imel devet otrok, in ostane hiša vdovina last, traja oprostitev naprej, če izpolnjuje ona vse pogoje. Ako pa preide hiša v last vseh otrok, ki zgubijo sedaj hranitelja (medtem ko matere morda niso več imeli), pa oprostitev odpade. Otroci morajo plačati polni davek! Edina ugodnost je, da preneha oprostitev šele ob koncu onega leta, ki nastopi izza smrti davčnega zavezanca, če so najmanj trije njegovi otroci maloletni. V nasprotnem primeru preneha oprostitev že s smrtjo zavezanca. Sicer je po predpisih državljanskega prava malo verjetno, da bi podedovala vdova celo hišo (nujni deleži otrok!).

Že prej³⁷ sem dokazal, da vsebujejo predpisi o davčni oprostitvi oseb z devetimi ali več otroki mnogo trdot, ker jemljejo za podlago znesek davka, ki bi ga moral zavezanec plačati, mesto da bi se računal dohodek ali donos, ki je pravi dokaz davčne sposobnosti. Če prejema kdo donos, ki je obdavčen z visoko davčno stopnjo, bo pri njem oproščen davka mnogo manjši donos kakor pri osebi, katere donos ali doho-

³⁷ V lanskem Zborniku jur. fakultete, str. 166.

dek je zavezan nižji davčni stopnji. In vendar imata obe osebi (razlike so morda zaradi večje ali manjše »fundiranosti« donosa) isto davčno sposobnost, ne glede na to, da bo morda ena oseba oproščena tudi doklad. Če je znan davek, je itak redno znana tudi davčna osnova (razen pri pavšalnih pridobninskih zavezancih). Oče devetih otrok, zavezanec uslužbenškega davka, ima prost dohodek 36.000 din letno, od katerega ni treba plačati niti samoupravnih doklad, prejemnik enakega 15%-ni rentnini zavezanega donosa po plača rentnine 5400 din in vse doklade, ki presegajo navadno 100%. — 15% rentnine bi bil oproščen zavezanec z 9 otroki le, če letni donos ne bi presegel 3.333 din! In še doklade bo moral plačati.

Istotam sem tudi dokazoval, kako velike razlike v obdavčenju se pojavijo lahko med zavezanci z 8 ter 9 otroki, četudi je njihova davčna sposobnost le za malenkost različna. Oprostitev torej odpade, če umre deveti otrok. Spoštovanje tradicionalnega števila 9 otrok povzroča torej številne kršitve načela davčne pravičnosti, zlasti načela davčne enakomernosti.³⁸

8. Vojnica

se pobira v obliki 20% ali 50% doklade k neposrednim davkom in se torej ev. oziri na rodbinsko stanje upoštevajo, kolikor se upoštevajo pri tistem davku samem. Zanj veljajo torej naše pripombe k tistem davku, h kateremu se pobira vojnica.

9. Samoupravne doklade

se pobirajo načeloma v odstotkih osnove državnega davka, vendar le od osnovnega davka.³⁹ Nikjer ni določeno, da bi se smele pobirati doklade od drugačne osnove kakor je to državni osnovni davek, kolikor seveda dotični davek ni sploh oproščen doklad. Edinole za državne in mestne uslužbence

³⁸ Možen je tudi sledeči primer: Zavezanec ima 9 otrok, izmed katerih vzdržuje še 6, vendar nobeden nima pod 14 let. Drugi zavezanec ima tudi 9 otrok, pa skrbi le še za enega, ki je mlajši od 14 let. Drugi je oproščen, prvi ne!

³⁹ Pri malih obrtnikih iz čl. 59., I. zond., se jemlje kot osnova za odmero samoupravnih doklad 60% letnega davka. Ostalih 40% se torej verjetno jemlje kot dopolnilni davek. Od teh 40% se računa samski davek. Tako S u š e c: Neposredni davki, str. 158.

(po čl. 111. zakona o mestnih občinah) velja oprostitev od samoupravnih doklad vseh vrst za službene prejemke ne glede na višino, ostalim uslužbencem pa ostanejo prosti doklad le ponavljajoči se službeni prejemki, ki ne presegajo 4000 din po odbitkih za otroke iz čl. 93. Torej so lahko tudi službeni prejemki presegajoči mesečno 4000 dinarjev prosti doklad.

Diferenciacija samoupravnih doklad načelno pri nas ni dopustna. Že gori smo omenili, da se celo pobirajo samoupravne doklade od zavezancev z devetimi ali več otroki, ki so sicer oproščeni državnega davka. Še manj bi bilo dopustno, da bi samouprava priznala višji davka prosti minimum oz. uvajala sploh davka prosti minimum pri pobiranju doklad k davku, ki ne pozna davka prostega minima ali da bi samouprava upoštevala število otrok, če ga država ni.

Vendar pa najdemo sicer malo pomembno izjemo od gornjega načela nedopustnosti upoštevanja rodbinskih ozirov pri pobiranju samoupravnih doklad v Ustavi reformirane krščanske cerkve v Jugoslaviji z dne 11. maja 1933 (Služb. novine z dne 8. junija 1933). Tam je namreč določeno,⁴⁰ da predpisuje vsaka cerkvena občina sama načela za pobiranje cerkvene doklade. 50% popusta od odmerjene cerkvene doklade je deležen oni član cerkve, ki ima v rodini svojih 6 ali več otrok pod 15 let.

Končno moramo upoštevati še

10. začasne davščine.

a) 1% - ni izredni prispevek zavezancev uslužbenskega davka se pobira od vseh prejemkov, zavezanih uslužbenskemu davku, izvzemši ponavljajoče se prejemke iz onega službenega razmerja, ki ni osnovano na mesečni plači z odpovednim rokom. Ker se torej upoštevajo le prejemki, ki so zavezani uslužbenskemu davku, se upoštevajo isti davka prosti minimum in odbitki kot pri uslužbenskem davku samem, kolikor prejemki po gornji določbi niso sploh oproščeni prispevka. Ker je prispevek proporcionalen, so z njim obremenjeni manjši davčni zavezanci sorazmerno bolj kot večji, ki pa morajo ev. plačati prispevek od bruto-

⁴⁰ A. Leitner: Uvod u studij poreznog prava, Zagreb 1939, s. 137.

prejemkov, med tem ko se pri prejemkih pod din 4000 oz. 6000 dopuščajo že znani odbitki in znaša pri njih obremenitev zaradi odbitkov, odvisnih tudi od števila otrok, manj kot 1% od bruto-prejemkov.

b) Kuluk, obveznost ljudskega dela za gradnjo in vzdrževanje nedržavnih cest (po zakonu o samoupravnih cestah iz l. 1929.) pozna prostost le za nekaj brezpomembnih izjem, tako da zadeva tudi rodbinske očete (izvzemši one z 9 otroki) na enak način kot samce. Javni nameščenci ga plačajo v višini trodnevnih prejemkov. Rodbinski oziri so tu minimalni.

Najzanimivejši je za nas

c) posebni prispevek za fond narodne obrambe, ki smo ga dobili s § 19. finančnega zakona za l. 1939./40., pa je bil spremenjen z davčno novelo z dne 23. decembra 1939. Del pobranih zneskov služi tudi za službo 6%-nega posojila za javna dela in narodno obrambo. Imenovali ga bomo kratko »obrambni prispevek«.

Obrambni prispevek je prvi večji poskus, zadeti z davkom celokupno davčno sposobnost davčnega zavezanca, ki se ne kaže le v posameznih donosih, katere dobiva od posameznega davčnega predmeta, ali le v vseh donosih iste vrste s področja iste davčne uprave, temveč v njegovem celokupnem dohodku, ki je gotovo najboljši dokaz in merilo njegove skupne davčne sposobnosti. Vendar seštevek vseh donosov, katere prejema davčni zavezanec, še ne da njegovega dohodka, ker se ugotavljajo posamezni donosi pogosto po takih načelih, ki se pri ugotavljanju dohodka ne morejo uporabljati, razen tega pa poznajo naši davčni zakoni številne trajne inčasne oprostitve, tako da seštevek obdavčenih donosov ni vedno (včasih je) merilo celokupne davčne sposobnosti. Če je namreč kak donos oproščen donosnine, ne sme biti oproščen ponovno kot del zavezančevega dohodka.

Dokler se torej ne da ugotoviti dohodek po načelih, veljavnih za dohodnino, mora pač seštevek vseh donosov, katere prejema kak zavezanec, služiti kot njegovo nadomestilo. Praviloma bi se morali sešteti vsi donosi, torej tudi oni, ki so oproščeni davka iz katerega koli naslova, bodisičasno, bodisitrajno. Toda naš obrambni prispevek sešteva mesto donosov neposredne davke, s katerimi se je skupno

zadolžil posamezni zavezanec v predhodnem davčnem letu, kolikor se knjži v glavni davčni knjigi ene občine.

Pravilnejše bi bilo seštevati skupne donose, in ne le s področja iste občine, temveč vse donose, katere prejema kak zavezanec ne glede na to, odkod izvirajo, oz. kje se zanje zadolžuje, ker so merilo davčne sposobnosti donosi, ne pa davki. Ne gre seštevati davke, ki se odmerjajo z različno davčno stopnjo, ker se potem še stopnjujejo krivice, ki se že dogajajo z različnim odstopnjevanjem davčne stopnje od raznovrstnih donosov, ali z večjim ali manjšim upoštevanjem rodbinskih razmerij. Poleg tega pa se sploh ne seštevajo pridobnina, kolikor se ne knjži v glavni davčni knjigi, rentnina, pobrana z odtegljajem, uslužbenki davek in dodatni davek k družbenemu davku, ki tvorijo vsak zase poseben davčni predmet tudi pri odmeri obrambnega prispevka. Od uslužbenkega davka se razen tega pobere prispevek le v polovični višini, od rentnine, pobrane z odtegljajem, v višini ene tretjine rentnine, od dodatnega davka k družbenemu davku pa v višini 40% davka.

Četudi torej seštevek davkov, kolikor se seštevajo, še dolgo ni idealno sestavljen in se vsaj v mnogih primerih ne bo ujema z dohodkom, je vendarle zakonodavec skušal pri obrambnem prispevku uveljaviti načela dohodnine kot subjektivnega davka na ta način, da je upošteval zavezančevo rodbinsko razmerje, četudi novi predpisi še niso idealni.

Obrambni prispevek pozna na eni strani olajšave za mnogočlanske družine, na drugi strani pribitek za »manj obremenjena gospodinjstva«.

Po točki 8., §-a 19. finančnega zakona se namreč pobira posebni prispevek od onih oseb, ki imajo tri ali štiri zakonske žive mladoletne otroke, po najbližji nižji stopnji, torej za eno stopnjo nižje, od onih pa, ki imajo pet ali več zakonskih živih mladoletnih otrok, pa se pobira prispevek po nadaljnji nižji stopnji, torej za dve stopnji nižje od redne stopnje, v katero spadajo te osebe po višini svoje zadolžitve (osnove prispevka). Med tem ko se pri uslužbenkem davku upoštevajo otroci do 18 let (kolikor mes. prejemki ne presežajo din 6000), pri drugih donosnikih pa nobeni (razen pri dopolnilnem davku k zemljarini), se torej tu upoštevajo pri

vseh davčnih oblikah (razen pri rentnini, pobrani z odtegljajem ter pri dodatnem davku k družbenemu davku) otroci, kolikor njihovo število dosega tri oz. pet. Vendar je vseeno, ali jih je potem 5 ali 10 ali še več, ker se ne dopuščajo nikake večje olajšave za rodbine z več kot 5 otroki. Nasprotno pa velja oprostitev od neposrednih davkov, katere so deležni zavezanci z več kot 9 otroki, po pojasnilu⁴¹ finančnega ministrstva le za začasno, zaradi česar morajo plačevati davek tudi zavezanci z devetimi ali več otroki, seveda po davčni stopnji, nižji za dve stopnji od normalne. Mnogo težje bodo n. pr. sedaj obremenjeni do sedaj davka oproščeni zavezanci z 9 otroki, ki so imeli novo zgradbo z davčno olajšavo, ker bodo plačevali obrambni prispevek ne le od onih največ 500 dinarjev, ki so bili prosti, ampak tudi od olajšave za nove hiše, ki je znašala razliko med 6% oz. 12% ter med normalno 12% davčno stopnjo osnovnega davka in dopolnilnim davkom.

Olajšava za eno ali dve stopnji ni baš znatna. Kdor ima 5 otrok, plača n. pr. od davka 100 dinarjev mesto 14 dinarjev prispevka le 10 dinarjev, pri davku 1000 din mesto 200 dinarjev prispevka le 160 din (torej 20% manj), pri davku 10.000 din tudi prispevka za 20% manj, pri davku od 1 do 3 milijonov 10% prispevka manj. Pri 3 ali 4 otrokih je prihranek seveda še mnogo manjši, torej skoraj neopazen, zlasti če gre za take davke, kjer se rodbinsko razmerje (število otrok) itak že ne upošteva. Ker pa pri večjih dohodkih število otrok skoro več ne vpliva na davčno sposobnost, kakor smo razložili že zgoraj (str. 171), so olajšave pri največjih davčnih osnovah nepotrebne.

Na drugi strani pozna obrambni prispevek tudi pregravacije »manj obremenjenih gospodinjestev«. Točka 5. namreč določa: Od oseb, starih nad 30 let ter neoženjenih (po tolmačenju finančnega ministrstva se nanaša ta pregravacija zopet le na samske moške!) kakor tudi od oženjenih ali vdovcev brez otrok se pobira posebni prispevek po prihodnji višji stopnji, ki sledi redni stopnji, v katero spadajo take osebe po višini svoje zadolžitve (osnove prispevka). Te razlike so zopet zelo malenkostne. Ali plača taka manj obremenjena

⁴¹ Finansijski zbornik, št. 27 z dne 6. julija 1939, str. 417.

oseba od din 1000 davka din 200 prispevka ali pa le din 180, je skoro brez pomena. Proti principu, da se take osebe obdavčijo višje, ne moremo ugovarjati. Seveda je tu zopet nepotrebna najmanjša starostna meja 30 let, ni pa v zakonu gornje starostne meje. Ločenci niso omenjeni. Kaj je z njimi, če nikoga ne vzdržujejo, ker jih vzdržuje drugi (krivi) soprog, pa imajo poleg tega še svoje dohodke?

Določbe o olajšavah oz. obremenitvah pri obrambnem prispevku razumemo laže, če primerjamo prejšnjo lestvico prispevka s sedanjo. Med tem ko je namreč stara lestvica razdelila vse davčne osnove po višini v razrede (n. pr. do din 10, od nad din 10 do din 25 itd.) in se je pobiral od vseh osnov, vsebovanih v okviru posameznega razreda, prispevek s fiksno davčno postavko (n. pr. v 1. razredu din 1.50), je sedaj določena lestvica progresivno v odstotkih davka-osnove. Ker so bili skoki med davčnimi zneski sosednih razredov, v katere so bili uvrščeni davki-osnove, precej znatni, je bila razlika med davkom za normalne zavezance na eni strani ter za one s 3. oz. 5 otroki oz. brez otrok na drugi strani, precej znatna.

Kdor je imel davka-osnove din 1000, je plačeval normalno prispevka 210 din, če je imel vsaj 3 otroke, le 189, če je imel 5 otrok, le 168, če pa ni imel otrok, pa 252 dinarjev. Če je imel davka-osnove din 100.000, se mu je prispevek znižal pri 3 otrokih na din 87.500, pri 5 pa že na 75.000, med tem ko je moral plačati, če je bil manj obremenjen, prispevka 112.500 din. Prejšnja lestvica je torej na pravičnejši način upoštevala zmanjšano ali povečano davčno sposobnost, na katero pač najbolj vpliva število otrok, za katere mora dotični zavezanec skrbeti.

Zaradi davčno-tehničnih težav se pri obrambnem prispevku ne upoštevajo manjša ali večja rodbinska bremena pri onih davkih, ki se pobirajo z odtegljajem anonimno, namreč rentnina, pobirana z odtegljajem po čl. 71. zond., ter dodatni davek k družbenemu davku. Zlasti pri manjših prejemnikih takih obresti ali dividend bi se dale zagovarjati z davčno-političnega stališča olajšave v korist mnogočlanskih rodbin ter obremenitve v breme manj obremenjenih gospodinjstev. Dokler ni dohodnine, je seveda tukaj težko upoštevati rodbinskih razmer.

Vsekakor so predpisi o obrambnem prispevku korak naprej k uvedbi splošne dohodnine, ki more šele pravilno upoštevati rodbinske razmere.

O vplivu neposrednih davkov na odmero oz. oprostitev od taks razne vrste, všteti šolnino in sodnih taks, bi se moralo razpravljati posebej, zlasti o pravični ugotovitvi cenzusa plačanih neposrednih davkov, ki je odločilen za odmero oz. oprostitev takse.⁴²

Predpisi o plačilu davkov.

Tudi pri izvršbi se ozira zakon o neposrednih davkih v nekaterih primerih na rodbinsko stanje zavezančeve. Izvršba se namreč v določenih primerih omejuje ali pa jo proglašajo zakon sploh za nedopustno. Ker manjkajo o tem določbe v zakonu samem (kamor bi sicer spadale), je ta materija urejena v posebni uredbi o zavarovanju, prisilnem izterjevanju in neizterljivosti davkov. Čl. 34. uredbe navaja 29 različnih predmetov in prejemkov, kateri se ne smejo zarubiti in prodati za izterjavo državnih in samoupravnih davkov oz. na katere se ne sme voditi izvršba.

Deloma so to taki predmeti in donosi, ki so davka prosti, deloma pa prejemki, ki so namenjeni prehrani zavezanca in rodbinskih članov. Nekatero oprostitev so diktirane še po drugih motivih.

Med tem ko se kmetu ne sme zarubiti in prodati hiša s hišnim okolišem, dvoriščem do 20 arov zemljišča ter en par vprežne živine, en voz in en plug, torej ne glede na število rodbinskih članov, se sme državnim uslužbencem postaviti prepoved le na del prejemkov, rodbinska doklada pa se vobče ne sme zarubiti. Po § 95. zakona o uradnikih se ne smejo zarubiti enomesečni prejemki (pogrebina), zlasti pa ne dvomesečni prejemki, katere prejemajo žena ali otroci kot podporo. Ker se uradnikom odteguje uslužbenski davek itak od prejemkov, bi torej mogli vdova in otroci izkoriščati te rodbinske ugodnosti le, če se uradnik zadoljuje s kakim drugim neposrednim davkom. Davčna izvršba je po t. 8. uredbe nedopustna tudi na dohodke od nesamostalnega dela in poklica, ki ne presegajo davka prostega minima (400 din

⁴² Glej izvajanja M. Grafenauerjeve, l. c., str. 219.

mesečno ter še po din 100 mesečno za otroka do 18. leta, če nima nobenega drugega dohodka, oz. ustrezni zneski pri tedenskih in dnevni plačah), nadalje na dohodek dijakov od poučevanja, na njih štipendije in podpore, na pripomoči, dane dolžniku iz javnih sredstev zaradi splošne nesreče, na premično zadržno imovino zaradi dolgov posameznih (hišnih) zadrugarjev, kolikor ne spada njih zaslužek v zadržno imovino, na rodbinske papirje in rodbinske slike (izvzemši okvire), pri zavarovanju na življenje zavarovana vsota, terjatve zavarovanca od uradov za zavarovanje delavcev in zavarovane vsote zoper nezgode.

Zlasti pomembne pa so z vidika zaščite rodbine prepovedi davčne izvršbe na sledeče predmete: na predmete, potrebne dolžniku za opravljanje javne službe ali za opravljanje javnih poslov, na znanstvene knjige in druge znanstvene pripomočke, ki jih potrebuje davčni dolžnik in njegova rodbina v službi, na predmete in orodje, potrebne za izvrševanje zvanja, obrta itd., brez katerih davčni dolžnik ne bi mogel služiti vsakdanje vzdrževalnine zase in za rodbino; tukaj naj se torej zavezancu omogoči pridobivanje v korist vzdrževanja njega samega in rodbine. Poleg tega pa se ne sme voditi izvršba niti na one predmete, ki so zavezancu in rodbinskim članom potrebni za preživljanje, vsaj za določen čas, namreč na obleko, perilo, posteljnino, hišne in kuhinjske stvari, ki so davčnemu dolžniku, njegovi rodbini in služabništvu po letnem času neizogibno potrebne, na hrano in kurivo, ki je davčnemu dolžniku in članom njegove rodbine potrebno za prihodnjih 14 dni, na eno kravo, potrebno za vzdrževanje davčnega dolžnika in oseb, ki žive skupno z njim, ali po njegovem izboru na dve kozi ali tri ovce in na enomesečno krmo, potrebno za njih vzdrževanje.

Te izjeme od davčne izvršbe se torej ozirajo večinoma tudi na rodbinsko stanje in torej dopuščajo izjeme od izvršbe v večjem obsegu, kakor bi bile dopustne pri izvršbi zoper zavezanca brez rodbine. Končno lahko neuspešnost izvršbe zaradi rodbinskih ozirov dovede do neizterljivosti davka sploh, če se davek kljub vsakoletni izvršbi ni mogel izterjati niti v tretjem letu od dne dospelosti.

Tudi v predpisih o odlogu plačila davka zasledimo ozire na rodbinske razmere. Zakon o nep. davkih dopušča v čl. 152.

samo v opravičenih primerih posamezen odlog, po pravilniku k istemu členu pa se sme dovoliti odlog v celotnem za proštem znesku ali deloma, če bi prizadela takojšnja izterjava davka davčnemu zavezancu občutno škodo ali bi bila združena z večjimi težkočami. Škoda se predpostavlja, če bi se »oteževalo njegovo vzdrževanje«. Tukaj se ne govori o vzdrževanju rodbine, na katero pa je mislil vsaj pravilnik pri normiranju mnogo manj važnega vprašanja, namreč zamudnih obresti od zneska, čigar plačilo je odloženo. Zamudne obresti od tega zneska se namreč smejo (po pravilniku k čl. 152., t. 6.) znižati pod 6% ali odpustiti »samo v izrednih in posebej argumentiranih primerih, če bi utegnilo plačilo obresti poleg dolžnega davka glede na predhodno ugotovljene imovinske, gospodarske in rodbinske razmere spravljati v nevarnost zavezančeve gospodarsko podjetje ali njegovo in njegove rodbine vzdrževanje«. Po našem mnenju bi bilo važnejše upoštevati rodbinsko stanje in vzdrževanje rodbine pri samem odlogu. Verjetno tolmači praksa pojem vzdrževanja v tem širšem smislu tudi pri prošnjah za odlog plačila davka samega.

Tudi pri odpisu davka se lahko upošteva rodbinsko stanje. Vendar bomo v uredbi o odpisu zaostankov na davkih, taksah in kaznih za davčna in taksna kazniva dejanja na koncu leta 1937. z dne 23. decembra 1939 zaman iskali ozire na rodbinsko stanje. Minister za finance sme namreč odpisati gornje davščine oz. kazni, če bi izterjava teh zaostankov pomenila gospodarski propad dolžnika. Ta pojem je zelo raztegljiv in ni bil niti v pravilniku natančneje pojasnjen. Zato je odvisno od finančnega ministrstva tolmačenje te določbe z ozirom na rodbinsko stanje.

Poostritev davčnih predpisov zaradi rodbinskega razmerja najdemo v čl. 146. zond., ki nalaga solastnikom (v praksi najpogosteje možu in ženi) solidarno jamstvo za davek od podjetja ali obrata, možu in ženi pa vzajemno jamstvo za odmerjeni in dolgovani davek, če se prenese posestvo, premičnina ali pravica od moža na ženo ali obratno.

V sistemu naših neposrednih davkov se upošteva rodbinsko razmerje na zelo neenoten način. Pri nekaterih davkih se upošteva, četudi imamo pretežno donosninski davčni sistem, pri drugih se ne upošteva. Doslednega sistema manjka.

Rezultati naše študije so vsekako pokazali, da pozna naša zakonodaja o neposrednih davkih le malenkostne ozire na rodbinsko stanje. Vsekako je mogoče tudi v donosninskem sistemu upoštevati večjo ali manjšo davčno sposobnost zavezancevo, povzročeno po večjem ali manjšem številu otrok in morebitnih oddaljenejših sorodnikov, za katere mora skrbeti; dosledno in pravično se morejo ti oziri upoštevati le v takem davčnem sistemu, ki pozna poleg donosnin tudi splošno dohodnino.

Sommaire.

Comment les impôts directs yougoslaves tiennent compte de l'état de famille.

Vu que les charges de famille grèvent d'une façon très différente le contribuable et font varier ses facultés respectives, toute législation fiscale devrait tenir compte des personnes à la charge qui diminuent selon leurs nombre ses facultés. D'autre part l'absence des personnes à la charge du contribuable peut augmenter d'une façon assez sensible ses facultés.

Pour que l'imposition soit fixée d'une façon juste, il faut alors que la législation fiscale tâche de frapper ces facultés différentes des contribuables qui ont d'ailleurs la même matière imposable, en diminuant ou aggravant leurs charges fiscales. Pour atteindre le premier but, la législation peut accorder l'augmentation du minimum d'existence, des abattements à la base ou de plus sensibles réductions de l'impôt quand il s'agit d'un impôt progressif, pendant que l'absence des charges de famille provoque des majorations de l'impôt ou l'introduction d'un impôt spécial des personnes célibataires.

Mais à cause des obstacles d'origine technique la législation fiscale doit se contenter de tenir compte de l'état de famille seulement quand il s'agit des impôts directs. Parmi les impôts directs c'est l'impôt général sur les revenus qui rend possible d'une façon rationnelle et complète de prendre en considération les différences mentionnées. L'impôt cédulaire comme impôt réel ne se prête pas bien à des telles considérations parce qu'un nombre de plus en plus grandissant de contribuables possède des objets imposables à des impôts cédulaires différents ce qui peut provoquer des cumuls d'abattements ou des réductions de l'impôt, ainsi que l'état de famille peut être respecté plusieurs fois. A cause de ces difficul-

tés, le législateur tient compte de l'état de famille surtout quand il s'agit de l'impôt général sur les revenus montrant d'une façon assez complète les facultés du contribuable. L'impôt général doit frapper aussi tout revenu qui a échappé à l'impôt cédulaire grâce aux exemptions fiscales.

Vu que le système fiscal yougoslave ne connaît que l'impôt cédulaire, il ne peut pas tenir compte de l'état de famille d'une façon satisfaisante. En étudiant tous les impôts cédulaires yougoslaves l'auteur montre que le législateur essaie de frapper les facultés différentes du contribuable non marié et du père de famille nombreuse, mais le système de ces abattements, exemptions et réductions de l'impôt n'est pas complet et traite d'une façon très différente les revenus, provenant de diverses sources. La loi introduisant l'impôt sur les célibataires (hommes seulement) et l'exemption des familles, ayant 9 enfants au moins, est grevée de beaucoup de fautes. La contribution en faveur du fond de défense nationale, introduite en 1939, essaie de frapper tous les revenus du contribuable. Mais au lieu d'additionner tous les revenus du contribuable, elle additionne les impôts payés sauf l'impôt sur les rentes retenu par le débiteur, sur les dividendes et sur les salaires. Cette fois, le législateur essaie d'avoir égard à l'état de famille, mais les résultats ne sont pas encore satisfaisants.

Toutefois la nouvelle loi doit être considérée comme grand progrès et comme essai intéressant d'introduire les principes de l'impôt général sur les revenus à la législation yougoslave.

Pripomba. Članek je bil dotiskan pred objavo proračunskih dvanajstin z dne 1. aprila 1940 in ni mogel upoštevati novih sprememb v zakonu o neposrednih davkih.

Prof. dr. Janko Polec:

Pripombe kranjske deželne komisije k Martinijevemu osnutku avstrijskega državlanskega zakonika.

O stališču, ki so ga bili zavzeli svojčas pravniki v naših deželah k osnutku še sedaj pri nas veljavnega državlanskega zakonika, v naši literaturi doslej še niso pisali. Le Pfaff-Hofmann navajata v svojih »ekskurzih«¹ kratko izpreminjevalne predloge, ki so izšli iz posameznih deželnih komisij k Martinijevemu osnutku državlanskega zakonika. Zato morda ne bo odveč, če sporočimo, kar je še mogoče povzeti v tem pogledu iz kranjskih gubernijalnih in stanovskih spisov.

I. Vrhovno justično oblastvo (Oberste Justizstelle), ki je bilo takrat tudi vrhovna upravna justična instanca, je dne 16. januarja 1797 poslalo pravkar sestavljeni tkzv. Martinijev osnutek državlanskega zakonika tudi v one dežele, v katerih ni bilo sedeža apelacijskega sodišča. V vsaki deželi naj se postavi pod predsedstvom predsednika deželnega sodišča posebna komisija, sestavljena iz po enega svetnika dež. vlade, dež. sodišča, stanovskega odposlanca in svetnika magistrata dež. stolnega mesta. Za vsakega naj se postavi hkrati namestnik, da bi v primeru zadržka ali boleznini delo ne zastalo. Namestniki naj se udeležujejo sej, pa, dokler je navzoč nadomestovani, brez glasovalne pravice. Vsak član komisije naj dobi en izvod osnutka; dá naj se mu tudi dovolj časa za popolno pripravo temeljitega mnenja. Komisija naj prerešeta osnutek od določila do določila, uvažujoča najvišje povelje, da veljaj praviloma v vseh tkzv. nemških in čeških dednih deželah le en in isti zakon; izjema gledé te enotnosti bodi pripuščena le takrat, kjer to zahtevajo neposredno po-

¹ Excursus über österreichisches allgemeines bürgerliches Recht, I. (1877), 396—404.

sebne okolnosti deželne ustave. Zato naj se osnutek tudi ne kritizira, marveč naj se presoja le raz gledišče: a) če ne nasprotuje posebnim bistvenim deželnim zakonom in pravi blaginji dežele; b) če je jasno in dovolj določno sestavljen; c) če ni ta ali oni odstavek popolnoma odveč; d) če je popolnoma izčrpen in ne pušča kake vrzeli v zakonodaji. Edino po teh pogledih naj se presoja osnutek; opombe naj se brez nepotrebnih dolgih razglabljanj napišejo kratko in jedrnato v zapisnik v obliki besedila, katero bi moglo nadomestiti določilo osnutka, ki naj se spremeni. Posvetovanja naj se vrše neprestano, ker je vladarjev ukaz, da naj se končajo v enem letu in predložé v tem času neposredno justičnemu oblastvu z mnenji, označbo dnevov posvetovanja in podpisi vseh komisijskih članov.² Kolikor je iz ohranjenih spisov razvidno, je na to odredbo, na kateri je podpisan kot referent Martini, pozval takratni vodja deželnega sodišča v Ljubljani Jurij Jakob grof Hohenwart v odloku navedena oblastva, da imenujejo svoje zastopnike. Deželno glavarstvo, takratna deželna politična oblast, je že februarja imenovala barona Lichtenberga,³ stanovi barona Rosettija. Ta je odšel iz dežele, še preden so se posvetovanja začela. Zaradi francoske zasedbe je namreč kranjska deželna komisija zbrala svoje opombe šele v koncertacijskem zapisniku z dne 17. aprila 1798,⁴ ki ga žal ni več v spisih in nam tudi njegova vsebina ni znana.⁵

II. Vprašanje uvaževanja vsebinsko različnih deželnih ustav, privilegijev deželnih stanov, avtonomnih statutov in raznolikih deželnih zasebno-pravnih običajev se je že spo-

² Fasc. 69, št. 469 stanovskih spisov v arhivu Narodnega muzeja v Ljubljani.

³ Fasc. 84, št. 1133 gubernijskih spisov v Nar. muzeju v Ljubljani.

⁴ Fasc. 69, št. 469 stanovskih spisov v Nar. muzeju v Ljubljani.

⁵ Ker so se morali ti zapisniki predložiti naravnost vrhovnemu justičnemu oblastvu, bi se kranjski zapisnik z dne 17. aprila 1798 razen v gubernijskih spisih mogel najti le še v arhivu bivšega pravosodnega ministrstva na Dunaju med materialijami za obč. drž. zakonik. Teh je bilo svojčas 45 fascikljev ali kartonov, ki jih je nekdanja avstrijska uprava prav ljubosumno čuvala. Le redko kdo je dobil dovoljenje za pregled. Pri požaru justične palače na Dunaju 15. julija 1927 so pa tudi ti spisi skoraj popolnoma pogoreli. Septembra 1938 sem videl od teh žalostne ostanke: ogorke za 5 kartonov.

četka razmotrivalo v zakonodajnih komisijah za državljanski zakonik.⁶ Hoteč doseči glavni smoter civilnega zakonika za vso Avstrijo: poenotenje vsega civilnega prava za vso državo, sprva niso hoteli stanovom posameznih dežel poslati osnutke niti v izjavo. Šele z okrožnico na vse dežele z dne 20. septembra 1804 je dvorna komisija za zakonske stvari, kakor je bilo že na drugem mestu povedano,⁷ sporočila svoje mnenje, da se je treba pri uzakonitvi državljanskega zakonika ozirati tudi na posebnosti zasebnega prava, po katerih se razlikujejo posamezne dežele zaradi različnih krajevnih razmer in na teh temelječega ljudskega značaja, a to le, kolikor te posebnosti ne nasprotujejo splošnim načelom državljanskega zakonika in enakosti vseh slojev pred zakonom. Zategadelj naj za to sposoben deželni svetovalec zbere tem načelom ustrezne provincijalne statute in običaje, ki so že prešli pravo. Njegov predlog naj potem, najkasneje v šestih mesecih, pretrese posebna komisija za posvetovanje o osnutku državljanskega zakonika, ki je bil razposlan l. 1797 (v državljanskem zakoniku za Zahodno Galicijo uzakonjeni Martinijev osnutek). Komisija pa naj le takrat predlaga, da se te posebnosti obdrže, če to zahteva uredba dežele in značaj prebivalstva, ter se brez očitne škode ne morejo odpraviti.

Stanovski odbor v Ljubljani je že na koncu l. 1804. odredil v komisijo odbornika Jožefa pl. Kalchberga in Jožefa bar. Erberga. Pozneje pa so zlasti zunanjepolitični, vojni dogodki to delo povsod zavlekli. V tek ga je spravila šele dvorna pisarna (ministrstvo), zahtevajoča ob novem letu 1807 predloge najkasneje v treh mesecih. Referata sta sestavila: Kalchberg in svetnik dež. sodišča Anton Gollmayr.

A) K a l c h b e r g se v referatu z dne 17. februarja 1807 sklicuje na to, da je mešana komisija že v zapisniku z dne 17. aprila 1798 sestavila važne pripombe k osnutku in jih tudi predložila; omejuje se v smislu razpisa le na stare deželne uredbe, katerih starost govori za njihovo koristnost. Navzlic

⁶ Prim. zlasti H. Voltelini: »Der Codex Theresianus im österr. Staatsrat«, Festschrift zur Jahrhundertfeier des A B G B, I., 60 in passim; — S. Adler: »Die politische Gesetzgebung in ihren geschichtlichen Beziehungen zum A B G B«, prav tam, str. 126.

⁷ J. Polec, Paberki o klavzuli deželne obveze za škodo, GMS, XX., (1939), 300.

temu pa predlaga spremembo osnutka v desetih točkah po paragrafih brez izključnega ozira na izrazite deželne statute in pravne običaje.

a) Prva Kalchbergova pripomba se nanaša na § 22 I. dela:⁸ »Na deželne običaje in navade se more sicer ozirati v primerih razlage kakega zakona; ne morejo pa razveljaviti že obstoječ zakon ali ustvariti novega.« Kalchberg izvaja tukaj: § 114 II. dela pravi, da je določeno v predpisih občine, kdo sme imeti golobe. Tak predpis občine ne more biti drugo nego od občine uvedeni običaj ali navada. Še jasneje je v § 285 določen čas pašnje po uvedenem običaju. Ker daje torej zakon sam navadam in običajem obvezno moč, naj bi se § 22 bolj razločno glasil: »Deželne in krajevne navade veljajo vedno za nepisan zakon v onih primerih, kjer pisani zakoni ničesar ne odredajo in dokler jih ti ne razveljavijo.«

b) Dalje predlaga Kalchberg: V §u 78, I. del (§ 53 odz.), glasečem se: »Nedostatek potrebnih dohodkov, dokazano ali splošno znano slabo nравstvo ali nalezljive bolezni onega, s komur se hoče stopiti v zakon, so pravični razlogi, da se odreče mladoletnikom privoljenje v zakon« — naj se pred besedami »so pravični razlogi« ustavi še: »ali očitna neenakost stanu, posebno ko bi zaradi tega mogla trpeti prihodnja sreča otrok.« Podpiral je predlagatelj svoj predlog, naj se ob privoljenju zakona nedoletnikov ozira kakor dotlej tudi na stan, s tem, da more imeti stanovska neenakost večkrat za posledico izgubo pravic in marsikatero škodo za preskrbo otrok in celo staršev. Če se otrokom, hotečim stopiti v zakon, pusti gledé tega prostost, bi se moglo zgoditi, da bi mladi, še nerazsodni mož v zrelejši dobi obžaloval svoj korak.

c) Nato pripominja Kalchberg, da podložniki na Kranjskem niso popolni lastniki svojih zemljišč. Na teh ima podložnik le toliko pravice, kolikor mu jo da zagotovilni list (Gewährbrief); kjer tega ni, je lastnost zemljišča razvidna iz rektifikacijskih knjig. Podložnikom se kot lastnikom ne more pustiti na prosto, da svoje lastnine ne uporabljajo. Na Kranjskem morejo tako zemljiške kakor desetinske gosposke

⁸ Martinijev osnutek (zahodno-gališki drž. zak., zbirka justičnih zakonov, Franz II. Gesetze u. Verfassungen im Justizfache, 1792—1798, št. 337) je razdeljen namreč na tri dele; od teh ima vsak novo štetje paragrafov.

svoje zanikerne podložnike in desetinarje prisiliti k obdelovanju svojih zemljišč. §-u 80, II. del (§ 362 odz.) glasečemu se: »Praviloma sme popolni lastnik s svojo stvarjo prosto razpolagati; sme jo torej za se po svoji volji rabiti, celo ali deloma na druge prenesti, more jo tudi neporabljeno pustiti in se je celo nepogojno odreči,« naj se zato na koncu pristavi: »vendar z utesnitvijo, ki jo vsebujeta §§ 198 in 199.«⁹

d) Dalje smatra Kalchberg za popolnoma nepotreben § 175, II del, ki odreja, da se mora v primeru, če prosi pridobitelj zemljišča za vpis lastninske pravice na podlagi pravilno sestavljene listine, ta sicer brez odloga izvršiti, vendar pa hkrati pri sestavi prošnje na sodišču odsotnega odsvojitelja takoj o tem obvestiti v lastne roke, da more po potrebi vpis izpodbijati. Če je pogodba popolna in ustreza predpisom za vpis v deželno desko, doslej na Kranjskem niso obveščali odsotnega odsvojitelja, da se ne bi povzročilo večkrat visokih obvestilnih stroškov, zlasti, ker večkrat bivališče odsvojiteljevo ni znano. Patent o deželni deski, odnosno zemljiški knjigi v zvezi s še veljavnim zakonom o zastaranju že zadostno ščiti odsvojitelja in pridobitelja.

e) Kalchberg se obrača proti določilu § 202, II. del, da dednodačnik v primeru, če ima dajati naravne plodove, v enem letu ni dolžan od teh dati več, kakor je res zrastle na dednodačnem zemljišču. Na Kranjskem se namreč večkrat odrajtujejo dajatve v naravi, ki se na zemljišču sploh ne pridelajo. Tudi mora tukaj podložnik dajatev, ki je radi popolnega pomanjkanja ob slabi letini ne more odrajtati, navadno nadomestiti prihodnje leto. Za zemljiškega gospoda bi bilo zato kar preveč hudo, ko bi taki primeri njegove dohodke zelo zmanjšali. Tudi ni uvideti, zakaj bi se ne smelo prisiliti podložnika, da bi izgovorjene dajatve, ki je ni pridelal na svojem zemljišču, ne pridobil na drug način. —

⁹ § 198 (§ 1129 odz.): »Zemljiški lastnik je zlasti upravičen, prepovedati užitnemu lastniku ne le zmanjšanje užitne stvari, marveč tudi vse izpremembe, ako morejo te onemogočiti ali otežiti izvrševanje njegovih pravic.« — § 199 (§ 1130 odz.): »Sme torej zahtevati, da užitni lastnik svoje nastanjenost zemljišče sam poseduje, sme tudi siliti na vzdrževanje in obdelovanje zemljišč in celo na to, da se izročé v drug dedni zakup in drugim dednodačnikom, ako prejšnji ni zmožen nositi bremen, ki so na zemljišču.«

§ 202 (§ 1133 odz.) naj bi se torej glasil: »*Dednodačnik nima na sličen popust nobene pravice; plačati mora itak malenkostno dedno dačo polno, dokler obstoji še del dednodačnega zemljišča. Zatorej je dolžan, če plodov ne pridela, da nadomesti primanjkljaj z zneskom, ki ga dogovori z zemljiškim gospodom, ali pa prihodnje leto v naravi.*«

f) § 436, II. del Martinijevega osnutka (645 odz.) določa, da fidejkomis tudi prestane, če ob premembi užitnega lastnika niti fidejkomisni imetnik, niti pričakovalci niso tekom treh let izposlovali potrditve.

S tem določilom se je v tej dobi, ko je že vplivna struja delovala za odpravo fidejkomisov, najbrž hotelo doseči vsaj njihovo zmanjšanje. Kalchberg predlaga soglasno s predlogom v koncertacijskem zapisniku z dne 17. aprila 1798, da se ta razlog prestanka izpusti. Fidejkomisni imetnik bi najbrž večkrat, želeč, da se fidejkomis alodizira, nalašč opustil prošnjo za potrditev fidejkomisa. S tem bi bili oškodovani odsotni ali še v obče nerojeni pričakovalci. Z imetnikom domenjeni njihov skrbnik bi mogel na potrditev pozabiti in bi za zle posledice morda sploh ne bil plačila zmožen. Tudi ni v zakonu nikjer povedano, kaj se s takim nepotrjenim fidejkomisom zgodi. Če se pa že smatra tako določilo za potrebno, bodi za potrditev pristojno sodišče, ki odloča ob premembi uživalca gledé plačila prenosnih pristojbin. Opustitev zaprosila naj ne bo razlog za prestanek fidejkomisa, marveč naj tvori kvečjemu upravni prestop, ki se kaznuje z denarno globo.

g) § 526, II. del določa, da tudi dogovor, s katerim starši otroke popolnoma odpravijo ali se glede njihove prihodnje dedne pravice pogodijo, ni dedna pogodba. Kalchberg očitno zmotno smatra, da to določilo take dogovore sploh onemogoča. Zato izvaja, da na Kranjskem starši ne redko otroke z dednimi deleži odpravijo in povzročé, da se dedovanju odpovedó. Taki dogovori so za podložna zemljišča tembolj potrebni, ker bi se mogla sicer vdovec ali vdova zelo težko drugič ženiti ali možiti; to bi največkrat povzročilo propad gospodarstva v škodo rodbine. Zato predlaga, da se § 526 glasi: »*Dogovor, s katerim starši otroke popolnoma odpravijo ali se gledé prihodnje dediščine z njimi dogovoré, naj se le takrat smatra, da je veljaven, če so se take pogodbe sklenile z otroki, ki so upravi-*

čeni pogodbe sklepati, ali s sodno postavljenim namestnikom otrok, če sami ne morejo sklepati pogodb.«

h) K § 335, odd. III. pripominja Kalchberg, da se na Kranjskem jutrnja zahteva in plača šele po smrti moža. Zato je tukaj domnevati, da še ni bila plačana. Želeti bi bilo torej, da zakon določi, prav nasprotno kakor je v osnutku (tudi § 1232 odz.) in sicer: »Mož ni dolžan svoji mladi ženi prvo jutro po poroki izročiti darilo ali takozvano jutrnjo. Če se je jutrnja v določenem znesku izrecno obljubila, se, dokler se ne dokaže nasprotno, domneva, da ni bila izročena.«

i) § 488, III. del (prim.: § 1336 odz.) določa: »Če se hočejo pogodbeniki sporu, ki bi utegnil nastati zaradi določitve škode, izogniti tako, da določijo denarni ali drugi znesek, so opravičeni, da se o tem posebej dogovoré, in si za primer, da bi obljuba sploh ne bila izpolnjena ali pa prekasno, izgovorijo kazen.« — § 489 pa določa dalje: »Vendar ne sme znesek kazni zaradi neizpolnjene ponudbe presegati dokazne dvojne škode in zaradi prekasnega plačila ne najvišjih zakonitih obresti. Ako škoda ni ocenljiva, jo mora določiti sodnik.«

Boječ se, da bi se moglo to določilo uporabljati tudi na 10% kazenske obresti od zaostalih javnih dajatev, predlaga Kalchberg, naj se tema določiloma pristavi: »Od te odredbe so pa izvzete kazenske obresti zakasnelih deželno-knežjih rednih in izrednih dajatev in drugih javnih dač; te je obravnavati po predpisih, ki so zanje veljavni.«

j) Slednjič predlaga Kalchberg, da se pridrži na Kranjskem navadna uredba deželne obveze za škodo.¹⁰ O tem sem že poročal na drugem mestu.¹¹

B) V nasprotju s stanovskim zastopnikom Kalchbergom, ki dela svoje pripombe k večjemu številu paragrafov, hoteč očitvidno varovati le interese stanov in zemljiških gospodov, najde pa svetnik dež. sodišča G o l l m a y r le štiri pravne uredbe na Kranjskem, ki bi v smislu okrožnice vrhovnega justičnega oblastva prišle v poštev. Med temi štirimi navaja tudi Gollmayr pravni inštitut deželne obveze za škodo. Tudi o Gollmayrjevem izvajanju in nadaljnem poteku razprav o

¹⁰ Fasc. 84, št. 274 ex 1807 gubern. spisov v Nar. muzeju v Ljubljani.

¹¹ GMS, XX., (1939), 301.

tem predmetu v Ljubljani in pred zakonodajno komisijo na Dunaju je bilo že vse na prej navedenem mestu izčrpno povedano.¹²

Poleg ustanove deželne obveze za škodo navaja v tej zvezi Gollmayr: a) na trideset let in en dan omejeno priposestevanje in zastaranje.¹³ Gledé tega pa ni bilo več kaj pripomniti, ker itak določa Martinijev osnutek 30 letno zastaranje.

b) Najzanimivejša ustanova, ki jo želi Gollmayr obdržati, je poleg klavzule deželne obveze za škodo tkzv. t o ž b a z a r a d i n a s i l j a (Gewaltsklage). O tej naša pravnozgodovinska literatura doslej še popolnoma molči. J. S c h e n k, ki jo res samo bežno omenja,¹⁴ ne more navesti novejše literature kakor Beckmannovo »Idea iuris« (1686, 178). Po tem, ki se zopet sklicuje na Walterjev »Ius consuetudinarium Austriacum«, je ta tožba zelo navadna na Štajerskem in v Avstriji. Tri pogoje navaja Beckmann za njo: 1. resnično posest tožnika; 2. mirno posest in 3. nasilno odstranitev. Zastara v enem letu.

Danijel Erberg posveča v svojih »Observationes practicae«,¹⁵ komentarju postopka pred kranjskim ograjnim sodiščem, tej tožbi cela tri poglavja: Observationes XVI., XVII., XIX., deloma tudi observ. XVIII. V observ. XVI.: »Von Gewaltsklagen in Hoffrechten« loči (čl. 2) med »Gewaltsklagen« v ožjem smislu in »Entwehrungsklagen«. Prve imenuje le one, ki so ob golem motenju posesti retinendae possessionis, druge ob odvzemu posesti recuperandae possessionis. Le o prvih obravnava v 25ih členih v observ. XVI. Tukaj razpravlja o pogojih tožbe, zlasti natančno o vsebini naracije in petita tožbe in o inštanci za njo. Ne zahteva mirne in pravične posesti, marveč le posest, trajajočo leto in dan, »kajti po preteku leta in dneva se presumira, da je posest mirna in pravična (člen 17).

¹² GMS, XX. (1939, 301).

¹³ Na Štajerskem je veljala zastaralna doba 32 let; prim.: Pfaff-Hofmann, o. c., I., 398. — Fasc. 84, št. 274 ex 1807 gubern. spisov.

¹⁴ Drei österreichische Proceßordnungen aus dem 16. Jhd., Wien (GerZg 1863 in pos. odtis) 22, op. 18.

¹⁵ Popoln naslov gl.: ZZR, VI., (1927/28), 129, op. 58; prim.: GMS, XX., (1939), 292.

Zahtevati se more tudi odškodnina (člen 19). Toda ne tukaj, ne v sledeči observ. XVII. (člen 8) ne omenja tarifiranih konvencionalnih glob, kakor jih navaja Gollmayr. To bi kazalo na to, da so te nastale šele po nastanku Erbergovega dela po letu 1700. — Zastara tožba v enem letu. V observ. XVII. »von Clagen in Hoffrechten auf geschene Entwehrung« obravnava Erberg o posestnih tožbah, ki jih imenuje »Entwehrungsklagen«, naslanjaje se mutatis mutandis na to, kar je povedal v observ. XVI.

V observ. XVIII. »Ob in Landts- und Hoffrechten jeder mann zur Clag und Antwort stehen könne.« razpravlja, za katere osebe je pristojna dvorna pravda, pred katero so se obravnavale izključno le te posestne tožbe.

Pravnozgodovinsko zelo važna je razprava observ. XIX.: »Wie man umb die Gewaltklage so von der Herrn und Landleuthen unterthannen oder denen selben beschehen.« Zgolj na podlagi prakse ograjnega sodišča postavlja Erberg ta-le glavna načela: Zaradi motenja posesti zakupnih in kupnih zemljišč in na njih temelječih pravic podložniki ne morejo niti tožiti, niti toženi biti, marveč le njihovi zemljiški gospodje, ker so samo ti pravi lastniki teh zemljišč. Ta razlog pa šepa, ker prizna Erberg sicer posestno tožbo tudi zakupnikom in zastavnim posestnikom prostih zemljišč. Toženi zemljiški posestnik more svojemu podložniku naložiti, da odpravi motenje ali odvzem posesti in plača škodo. Če podložnik ugovarja, naj spravi toženi zemljiški gospod stvar pred nepristransko sodišče. Apelacija proti sodbi tega sodišča gre na deželnega glavarja. Ako toženi zemljiški gospod noče provocirati nepristranskega sodišča, pride stvar pred dvorno pravdo. — Kmetje, ki imajo svobodno zemljo in imenja, tudi svobodniki, morejo gledé teh zemljišč tožiti in toženi biti pred dvorno pravdo.

Gollmayr pa navaja v svojem predlogu glede Kranjske, da je bila tukaj ta tožba zelo pogosta (»im Lande so sehr im Schwunge stehenden Gewaltsklagen«). Po njegovih navedbah je bil na Kranjskem za njo pogoj leto in dan trajajoča posest. Bila je tukaj običajna posebnost, da je moral podlegli toženec plačati globo, ki je bila po njegovem stanu določena v različni višini, in sicer je plačal kmet 2 gld 33 kr., meščan in občine (Bürger und Gemeinde) 5 gld 65 kr.,

graščaki (Gutshaber) 42 gld 30 kr. Gollmayr predlaga, da se ta tožba ohrani tudi v novem državljskem zakonu, ker ne temelji le v rimskem pravu, marveč tudi na deželnem ročinu,¹⁶ ter v trajnem in nepretrganem običaju, ker je treba, da ima leto in dan trajajoča posest neki učinek in pa, ker bodo številčno določene kazni preprečile dolge pravde in cenilne prisege. Treba bo tedaj v §u 58 II. del bistveno ločiti med posestjo, trajajočo že leto in dan, in tisto, ki še ne traja tako dolgo. To določilo naj bi se zato glasilo: »*Posesti, trajajočo več kot leto in dan, ne sme, ne gledé na njeno kakovost, nihče motiti razen s sodno pomočjo; le posest, ki še ne traja leto in dan, se sme samolastno motiti in s tem varovati svojo pravico.*«

c) Deloma v zvezi s to točko glede posebne zaščite posesti, trajajoče leto in dan, je bil daljnji predlog Gollmayrjev. Na Kranjskem je bila namreč ne le v zavarovanje odškodnine za utrpelo škodo, ampak tudi v varstvo proti lastitvi zatrjevane pravice ali posesti in proti posegu vanjo dovoljena zasebna rubež. Poleg tega je bila tukaj v nasprotju z določilom § 458, III. del zah. gal. drž. zak. (prim. § 1321 odz.) še posebnost, da je moral v naši deželi z arubljeni tožiti in petitorio ali in possessorio, če je mislil, da je prikrajšan v svoji pravici ali če je bil vsaj leto in dan v posesti z rubežjo ogrožene pravice. Tudi ta običaj naj bi se po Gollmayrjevem predlogu uzakonil, že zato, ker bi bila tožba rubežnika tekom treh dni, ki jo predpisuje § 458 zaradi oddaljenosti od sodišča in pa zato nemo-goča, ker je lastnik zarubljenih predmetov, n. pr. živine, večkrat neznan. Gollmayr predlaga zategadelj, da se v zakon vsprejme določilo: »*Rubeži, ki se izvršujejo na Kranjskem v pristoječe pravice ali posesti, se smejo tudi naprej vršiti in s tem zavarovati pravice.*« — § 458, III. del pa naj se glasi: »*Kdor zaloti*

¹⁶ Deželni ročin cesarja Friderika III. (1460) v »Landts-Handtvesste des Löblichen Hörzogthumbs Crain«, (Laibach 1687, str. 3): »Wer auch, das ainer ainen Gwalt klagt, den sol Er bewehren selb dritt, thuet er das, so mueß ainer den gewalt bessern selb Andern, Ist aber das der dreyer ainer abgehét, so ist ainer des Gewalts ledig.«

»Wier wöllen auch, was ain Mann in vnserm Land zu Crain, in Nutz vnd berueblicher gewöhr herbracht hat, das ihn des Niemand's entwöhr, noch davon treibe, dann mit dem Rechten allein.«

na svojem zemljišču tujo živino, zato še ni upravičen, jo pobiti. Sme jo prepoditi s primerno silo ali če je bil samo prikrajšan v svoji pravici, zasilno zarubiti toliko glav živine, da zadostuje za njegovo popolno zadoščenje ali za varstvo njegove pravice. Vendar mora zarubljeni, če se nista stranki prej poravnali, zarubljeno živino tekom 14 dni s pologom primerne zneska, če treba s pomočjo rubežniku predpostavljene gosposke, rešiti, ali pa dovoliti, da predpostavljena gosposka zarubljeno živino na javni dražbi proda in doseženi izkupiček založi; zarubljenemu pa ostane na prosto, da toži pred potekom zastaralne dobe.«

C) Deželna komisija se je sestala k posvetovanju o teh referatih pod predsedstvom deželnega guvernerja grofa Trautmannstorfa 13. marca 1807. Seje so se udeležili s strani političnih oblasti in sicer za deželno glavarstvo gubernijska svetnika grof Lichtenberg in baron Buset kot njegov namestnik, od stanovskega odbora odbornika pl. Kalchberg in baron Erberg kot namestnik, za mestni magistrat svetovalec Josip Urbas, od deželnega sodišča pa svetovalec Anton Gollmayr in Anton Zenker kot namestnik. Po poročilih Gollmayrja in Kalchberga so bili njuni predlogi vsprejeti.

D) O teh je razpravljala potem zakonodajna komisija na Dunaju dne 17. aprila 1809. Referent je bil dvorni svetnik Pitreich. O tej razpravi sicer že kratko poročata Pfaff-Hofmann.¹⁷ Zaradi popolnosti naj po njunem delu bistven potek tukaj povzamem.

Poleg razprave o klavzuli deželne obveze za škodo, je bila tudi v tem posvetovanju pravnozgodovinski najbolj zanimiva točka gledé tožbe zaradi nasilja. Pitreich poudarja, da so bile te tožbe znane v vsej Notranji Avstriji, na Kranjskem so bile pa najbolj pogoste. »Temeljile so na samolastni rubeži zaradi motenja posesti, predpostavljale so leto in dan trajajočo posest in niso merile samo na odškodbo in zadostitev, marveč tudi na konvencionalno globo, določeno po običaju; mogel jo je vložiti tudi zarubljeni proti rubežniku.« Uzakonitev te tožbe Pitreich in z njim zakonodajna komisija odklanja, češ, da osnutek že v § 58 določa, da se noben posestnik brez razlike ne sme samolastno motiti. To zahteva javni mir in državljanski red. § 458 dovo-

¹⁷ Excourse, o. c., 398—403.

ljuje sicer rubež živine do višine popolne odškodnine. Vendar obvezuje rubežnika, da tekom treh dni toži ali pa živino vrne. To je primerno, ker stopa s tem sodni ukrep mesto zasebne sile. Določilo osnutka izpušča tudi plačilo konvencionalne globe za nasilje, ker jo že nadomešča popolna odškodba in se taka globa za vse čase in osebe ne more zakonito določiti.

S temi izvajanji komisija ni odpravila le tožbe zaradi nasilja, marveč tudi predlagano določilo gledé zasebne rubeži in izpremembe § 458, III. del.

Zakonodajna komisija se je potem posvetovala še o vseh K a l c h b e r g o v i h izpreminjevalnih predlogih, ki jih pa ni mogla vseh od kraja zavreči.

1) Čisto kratko je zavrnila predlog gledé premembe § 22, I. del, češ da je bil tako pravilo postavil že jožefinski zakonik in ni bilo nobenega razloga od tega odstopiti. Pfaff-Hofmann pa pravilno pripomnita, da se zah. gal. in jožefinski zakonik v tej točki ne vjemata in tudi § 10 odz. ni prevzel določila §a 22.

2) Komisija tudi ni mogla pristati na to, da bi se varuške oblasti pri podelitvi ženitnega dovoljenja (§ 78, II. del) morale ozirati na stanovske razlike. Za odklonilni razlog je navajala, da se varuških oblasti ne more tako omejiti, zato da ostane pri splošnem zakonu. V resnici pa je določilo § 78 malo splošno, marveč navaja posamične razloge, iz katerih se more odreči privoljenje za ženitev.

3) Prav tako je mogla zakonodajna komisija na referentov predlog gladko odkloniti k §u 80. predlagani prista-vek, da velja ta le z omejitvami §§ 198, 199 in to z utemeljitvijo, da obravnava § 80 le popolno, §§ 198, 199 pa nepopolno lastnino.

4) Več pozornosti je bil deležen daljni predlog, da se črta § 175, odrejajoč obvestilo pri sestavi prošnje za vpis v zemljiško knjigo odsotnega osvoboditelja. Pitreich se je izrekel, naj določba ostane. Potreba § 175 postane jasna po § 176, ker bi sicer ne bil podan terminus a quo, od katerega bi tek el določeni rok za upor in bi se mogla pripisovati odsvojitelju zamuda zaradi poznanja poteka stvari. Zakonodajna komisija je sklepanje o tem predmetu odložila, ker dvorni svetnik Zeiller ni bil navzoč. Ta pa je na prihodnji

seji (1. maja 1809) izjavil, da je novo besedilo osnutka zahtevo obvestila opustilo, ker bi se s tem posli pri zemljiških knjigah neizmerno pomnožili; koluzijam bi se pa vendar ne moglo popolnoma izogniti, ker so še mogoči dogovori z dostavljajočim sodnim slugo in goljufije možne. Navzlic tej izjavi se je komisija izrekla za to, da se obvestilo obdrži. Sklenjeno pa je bilo, da se ta točka predloži vladarju v končno odločitev.

5) Uspel pa je Kalchberg gledé svojega ugovora proti § 202, po katerem dednodačnik ni dolžan dati več plodov, kakor jih je tisto leto zrastle na njegovem zemljišču. Pitreich se je izrekel proti spremembi, češ, da so po ustavi vseh nemških dežel podložna zemljišča obremenjena z dominikalnimi dajatvami v letno določeni količini prirodnin brez ozira na pridelek dotičnega zemljišča ali pa v denarnem nadomestku; o tem določajo posebni politični zakoni. O teh § 202 ne govori; zato ga tudi ni treba izpreminjati. Kvečjemu bi pristavil: *»Kar se sploh tiče terjatev zemljiških gospodov, se je treba držati predpisov, ki so o tem že posebej določeni v političnih zakonih.«* V seji 1. maja 1809 je pa prodril s Kalchbergovim mnenjem soglašajoči predlog komisijskega člana Aichna, da mora dednodačnik na vsak način plačati polno dajatev (v naravi ali denarju). Ta itak ni nikdar sorazmerna užitku zemljišča; tudi bi bila izvedba predlaganega določila že zato večkrat težka in nemogoča, ker dolžni plodovi v mnogih primerih na zemljišču niti ne zrastejo. Komisija je sklenila tedaj besedilo (prim. § 1134 odz): *Dednodačnik nima nobene pravice na sličen popust; dokler obstoji še del dednodačnega zemljišča mora plačati itak majhno dedno dačo polno, pa naj bi bila ta dogovorjena v denarju ali v naravnih plodovih.*

6) Kalchbergova opomba k § 436, III. del (§ 645 odz.) je imela popoln uspeh, ker je novo besedilo tega določila, sestavljeno že pred komisijskim posvetovanjem, izpustilo napadeni razlog za prestanek fidejkomisa.

7) Proti predlogu k § 526, II. del glede veljavnosti pogodbe o odpravščini otrok komisija stvarno ni imela pomislekov, smatrala je pa, da je odveč, ker je za sklepanje pogodb po nedoletnikih v zakonu že poskrbljeno.

8) Tudi je odklonila predlog k § 335, III. del (§ 1232 odz.), naj se ob pomanjkanju protidokaza domneva, da jutrnja

ob mozevi še ni plačana. K tej točki je Pitreich izvajal, da je jutrnja, obljubljen v določenem znesku, po poroki vsak dan v plačilo dospela. Če ni znaka, da ni bila plačana v celih treh letih, je veliko bolj naravna domneva, da je bila že prej plačana.

9) Slednjič je bila komisija mnenja, da opombe k §§ 488, 489, III. del lahko preide, ker so 10% kazenske obresti v vseh deželah, kjer je uvedeno anticipativno plačilo dominijev za njihove podložnike, urejene v posebnih političnih zakonih.

*

Drugič in zadnjič je bila tako dana možnost zastopnikom sodnih in političnih instanc bivše kranjske dežele, da so izrazili svoje mnenje glede državljanskega zakonika, ki je ustvaril tudi prvo enotno civilno pravo tako vsem našim deželam skupaj, kakor vsaki posebej. Skromne se zdijo te opombe. Upoštevati je treba ozke meje, ki so se predpisale zahtevanemu mnenju. Če jih primerjamo z mnenji drugih dežel, kakor jih prikazujeta Pfaff-Hofmann, pa zavzemajo med temi dosti častno mesto po številu in vsebini. Pravnozgodovinsko pomorejo bistveno k boljšemu poznavanju dveh v našem pravu nekdanj zelo običajnih ustanov: klavzule deželne obveze za škodo in pa v deželi navadne posestne tožbe; deloma nam nudijo tudi ne nevažne podatke glede podložniških dajatev. Glede vsebine veljavnega državljanskega zakonika so pa vplivale na besedilo določb §§ 645 in 1134, ki obadva danes nista več aktualna.

Zusammenfassung.

Bemerkungen der krainischen Landeskommission zu Martini's Entwurf des bürgerlichen Gesetzbuches.

Im Laufe der Beratungen der Entwürfe zum allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuche wurden zweimal Länderkommissionen zur Begutachtung eingesetzt. Beidesmal bildete Martini's Entwurf die Beratungsgundlage.

Das erstemal, im J. 1797, sollten die Länderkommissionen ihr Gutachten bloß dahin abgeben, ob der Entwurf den wesentlichen Landesgesetzen und dem wahren Wohle des Landes nicht zuwi-

der, deutlich und bestimmt genug abgefaßt, ob ein oder der andere Absatz ganz überflüssig sei und der Entwurf keine Lücke zurücklasse. Das das Gutachten der krainischen Landeskommission enthaltende Konzertationsprotokoll vom 17. April 1798 ist in Verlust geraten und konnte bisher nicht aufgefunden werden.

Die im J. 1804 aufgerufenen Länderkommissionen sollten ihre Wohlmeinung über die Aufnahme der wesentlichen Provinzialrechte abgeben. Die in den Referaten des ständischen Verordneten von Kalchberg und des Landrates Gollmayr im J. 1807 gemachten Bemerkungen, die sich in den Gubernialakten finden, sowie die bereits in den Excursen zum ABGB von Pfaff-Hofmann verwerteten Verhandlungen der Gesetzgebungs-Hofkommission über diese Anträge bilden nicht unwichtige Beiträge zur Rechtsgeschichte der Landschadenbündelklausel — worüber der Verfasser bereits an anderer Stelle (*Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo*, XX., 1939) berichtet — und der in Krain besonders häufigen, auf einen einjährigen Besitz sich stützenden, als »Gewaltsklage« bezeichneten Besitzstörungsklage. Diese zielte nicht nur auf den Schutz des Besitzes, auf Entschädigung und Genugtuung, sondern auch auf eine durch Gewohnheit bestimmte, nach dem Stande des Beklagten fest abgestufte Konventionalstrafe. In der Gestaltung des ABGB hinterließen die Bemerkungen der krainischen Landeskommission allerdings nur in der Fassung der §§ 645 und 1134 ihre Spuren.

Prof. dr. Evgen Spektorskij:

Comte in Hegel.

1. Najvplivnejši francoski filozof v 19. stoletju je bil Comte. Najvplivnejši nemški filozof v istem stoletju je bil Hegel. Ne zaman stoji v Parizu pred Sorbonno spomenik Comtu, v Berlinu pa pred univerzo spomenik Heglu. Zdelo bi se, da izčrpava ta zunanja sličnost vse, kar je skupnega pri obeh mislecih. Zdelo bi se, da obstoji med njima v vsem ostalem samo različnost in celo nasprotstvo. Kaj je skupnega med Comtovo in Heglovo osebnostjo, med njunima političnima in socialnima nazorima ter zlasti med njunima filozofskima teorijama? Comte, deklasiran privatni učenjak, ki je le za nekaj časa bil pripuščen kot repetitor in izpraševalec v Pariško politehniško šolo in ki se je zadnja leta svojega življenja preživljal le s skromno in ne povsem sigurno podporo svojih maloštevilnih mecenov. In pa Hegel, ponos Berlinske univerze, ki mu je dala na razpolago auditorium maximum. Comte, ki je bil še bolj kot Schopenhauer¹ ozlovo-ljen nad oficielno znanostjo, ki je svetoval, naj se zapro vse akademije in visoke šole razen veterinarskih šol.² In pa Hegel, najbližji svetovalec ministra Altensteina glede zasedbe filozofskih stolic na Pruskem, ki je v pruskem prosvetnem uradu imel še bolj odločno besedo kot Cousin v zadevnih francoskih krogih. Comte, ki je bil vedno nezadovoljen z obstoječim političnim redom, ki mu niso bili všeč niti Burboni, niti Ludovik Filip Orleanski, niti — izvzemši kratko dobo, ko se je navduševal zanj — Napoleon III., ta »retrogradni diktator«.³ In pa Hegel — obsipan z vsemi častmi pruski »državni filozof«. Comte, ki je mrzel pravnike

¹ Die Welt als Wille und Vorstellung, Vorrede zur zweiten Auflage.

² Système de politique positive ou traité de sociologie d'Auguste Comte, condensé par Christian Cherfils, Paris 1912, IV, 556.

³ Ib., II, 270.

kot razdirače organske družabne strukture. In pa Hegel s svojim veseljem do juridične analize, ki je skušal dati svojim idejam dokončno formulacijo v traktatu, specialno posvečenem pravu. Comte, ki začel svoj življenjepiš z izjavo, da je rojen v katoliški družini,⁴ in ki se je navduševal za srednjeveško katoličanstvo kot mojstrovino politične organizacije.⁵ In Hegel, prepričan protestant,⁶ ki je pojmoval svoj nauk kot neke vrste filozofsko razlago protestantizma⁷ in ki je s svojo netolerantnostjo napram katoličanstvu izzval pritožbe od strani župnika cerkve sv. Jadvige v Berlinu. Comte, ki je vzlic svojemu pozitivizmu proglasil primat srca in s tem dal povod za Nietzschejevo trditev, da spada prav za prav v sentimentalno 18. stoletje.⁸ In pa Hegel, ta načelni nasprotnik sentimentalnosti. Comte s svojim sanjarjenjem o radikalni socialni reformi. In pa Hegel, ki je načelno zavračal vsakršne reforme. Comte s svojo kozmopolitično vero v veliko evropsko republiko.⁹ In Hegel s svojim nemškim nacionalizmom.¹⁰ Comte s svojimi klasifikacijami in Hegel s svojo dialektiko. Comte-naturalist, ki je uvrščal duh v prirodo, zanikal psihologijo in etiko in pojmoval sociologijo kot socialno fiziko. In pa Hegel-idealist, ki je celo v prirodi videl fenomenologijo duha.

Zdelo bi se, da vse to povsem izključuje kakršno koli sličnost med Comtom in Heglom. Vzlic temu so se nekajkrat delali poskusi, najti neko tako podobnost. Tako ju je skušal n. pr. vzporediti Höffding¹¹ ali Meyerson.¹² Leta 1927. je v *Jahrb. für Soziologie* (III, 100) izšla razprava Mehliisa »Die

⁴ Cours de philosophie positive, VI, 1908, VI.

⁵ Cours, V, 173 sq.

⁶ Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie, Michelet, Werke, XIII, 89.

⁷ Grundlinien der Philosophie des Rechts, Vorrede.

⁸ Der Wille zur Macht, I, 39: Auguste Comte ist Fortsetzung des 18. Jahrhunderts (Herrschaft von coeur über la tête, Sensualismus in der Erkenntnistheorie, altruistische Schwärmerei).

⁹ Cours, VI, 73, 95, 145, 180, 182, 228.

¹⁰ Werke, XIII, 4; Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte, Lasson, 1917—20, 763.

¹¹ Geschichte der neueren Philosophie, II, 203.

¹² De l'explication dans les sciences, I, 138; I. Benrubi Philosophische Strömungen der Gegenwart in Frankreich, 1928, s. 232.

Geschichtsphilosophie Hegels und Comtes«, v kateri je pisec spravljal Heglovo dialektično metodo v zvezo s Comteovim zakonom treh stanj. V svoji sicer skrajno nepravični, povsem negativni karakteristiki Comteovih idej Stoltenberg ni našel v njegovi socialni dinamiki ničesar, kar bi ne bilo pri Heglu.¹³ Vse take primerjave so več ali manj nezadovoljive in vsekakor nezadostne. Vendar so koristne v tem pogledu, da dajejo priložnost, da se v polnem obsegu postavi vprašanje o sličnosti Comtea in Hegla.

2. Če pričnemo z njunima osebnostima in če poskusimo, sledeč zahtevi Tainea, ugotoviti njeno prevladujočo sposobnost (*faculté maîtresse*), lahko bi zabeležili pri obeh samozavesten pedantizem. Oba sta bila pedanta. To pa je imelo tudi svojo dobro stran. Pedant to je človek reda in sistema. Še več! To je človek, ki ima principe. To je služabnik resnice, čeprav še tako enostransko in morda celo napačno pojmovane. In v tem smislu je to »klerk« in sicer tak, ki mu Benda¹⁴ ne bi mogel očitati, da je izdajalec duha. I za Comtea i za Hegla resnica ni bila šala. Ravno v tem času so romantiki proslavljali »svobodno samovoljo« (*freie Willkür*) kot »alfo in omego filozofije«,¹⁵ Nodier je trdil — »resnice ni«, a znani po svoji neznačajnosti Benjamin Constant¹⁶ se je ponašal z antinomijami: »ce que vous dites est si vrai que le contraire est parfaitement juste«. Nad takim tretiranjem resnice sta se zgražala tako Comte, ki je obsojal vsako »duhovno anarhijo«, kakor tudi Hegel, ki je pojmoval celo dialektiko brez antinomij. Oba sta bila prepričana, da resnica obstoji. Oba sta smatrala jo kot obvezno zase. In oba sta ji zvesto služila.

To je dalo njunemu osebnemu življenju pečat veličastja. Podobno Schopenhauerju je Comte z gnusom zavračal nazor, ki vidi v znanosti vir dohodkov ali časti. Vendar je bil Comte v razliko od Schopenhauerja, ki je podedoval po

¹³ Geschichte der Soziologie: eine reichlich dürftige »soziale Statik« und eine der Hegelschen Geschichtsphilosophie entsprechende und auch mit ihr verwandte »soziale Dynamik« (Vierkandt, Handwörterbuch der Soziologie, 1931, s. 586).

¹⁴ La trahison des cleres, 1927.

¹⁵ Aus Schellings Leben in Briefen, I, 76.

¹⁶ E. Spektorskij, Benjamin Constant i Fustel de Coulanges (Zapiski Ruskago Naučnago instituta v Belgrade, III, 1931, 259 sq.).

svojem očetu bankirju lepo rento, siromak. Ko je izgubil svoj skromni zaslužek v Politehnični šoli, ga je njegova žena takoj zapustila. In kot edini vir eksistence mu je preostal »kolektivni protektorat«¹⁷ njegovih častilcev, ki so mu dali tako skromno podporo, da se ni uresničila niti njegova želja o 7000 frankov letnih dohodkov z odbitkom v korist žene.¹⁸ Leta 1851. je nek Anglež našel sličnost med Comteom in srednjeveško sliko, upodabljaajočo sv. Frančiška v družbi s siromaštvom.

Hegel je zavzemal ugleden položaj. In razni »psihološki kamerdinerji«¹⁹ so gledali nanj »ne kot na junaka, temveč kot na človeka, ki je, pije in se oblači«,²⁰ ter so mu očitali izdajalstvo in hlinjenje.²¹ Vendar je značilno, da je Hegel povzročal nejevoljo tako med desničarji, kakor tudi med levičarji. To pomeni, da ni hotel ustreči niti enim niti drugim, marveč je šel svojo pot. Hegla smatrajo ponekod kot ideologa »predmarčne« Pruske.²² To pa ni točno v dveh pogledih. Prvič, mu pripisujejo ozko obzorje pruske politike v 20-ih letih 19. stol., med tem ko zadnja beseda njegovega nauka nikakor ni bila provincialna Pruska, marveč nemški imperializem, das germanische Reich.²³ In Kantovi »Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre« z njih patriarhalnim in patrimonialnim pojmovanjem kraljeve oblasti so mnogo bolj prežeti z duhom pruskega provincializma kot Heglove »Grundlinien der Philosophie des Rechts«. V koliko je Hegel poveličeval Prusko, ni mislil na Prusijo svojega časa, temveč na Prusijo Friderika II., ki ga je slikal kot »svetovno-zgodovinsko osebnost«, »junaka protestantizma«, ki je »misel povzdignil na prestol«. ²⁴ Drugič Heglu pripisujejo vlogo, ki pripada v resnici njegovemu nasprotniku

¹⁷ *Système*, III, 1853, XXIII.

¹⁸ *Ib.* XXVI.

¹⁹ *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, § 124; *Vorlesungen über die Philosophie der Weltgeschichte* (Lasson, 1917, 1917—20), 81.

²⁰ *Phaenomenologie des Geistes* (Lasson, 1907), 430.

²¹ Cf. na primer Gumplowicz, *Geschichte der Staatstheorien*, 1905, s. 296.

²² *Ib.*

²³ *Grundlinien*, § 358.

²⁴ *Ph. d. G.* 918—19.

Stahlu. Heglova filozofija očitno ni bila tako po volji tedanji uredni Prusiji, če je nekaj let po njegovi smrti Frederik Wilhelm IV. pozval v Berlin Stahla in Schellinga s specialnim namenom, da izkoreninijo škodljivi vpliv hegeljancev. Pri tem je bil Schelling pozvan »ne kot navadni, temveč od Boga izvoljeni profesor«, ki je poklican, da pomaga kralju iztrebiti zmajjevo seme Heglovega panteizma.²⁵ Ne bomo razumeli Hegla, če bomo, sledeč Haymu, razlagali z nizkotnimi nagibi njegovo nastopno predavanje leta 1818. v Berlinu, ki je bilo stilizirano v običajnem visokem slogu nemških akademskih govorov, ali če bomo videli v predgovoru k njegovi knjigi o pravni filozofiji »zgolj znanstveno izraženo opravičilo Karlsbadskega sistema«.²⁶

I Comte i Hegel sta bila služabnika duha, njegova zvesta klerka. V tem smislu sta bila neupogljiva pedanta, viteza resne načelnosti. Vendar je bil zanje v visoki meri značilen tudi tisti dolgočasni pedantizem, ki so ga že v 17. stoletju smatrali kot nedostatek duhovnega značaja osebnosti pojedinih mislecev, nikakor pa ne kot nujno svojstvo njih poklica.²⁷ Obema je bila popolnoma tuja ona ironija ne samo napram drugim, marveč tudi napram samemu sebi, ki je vnašala toliko življenjske moči v težki dialektični podvig Platona. Obema je bilo nepojmljivo tisto stremljenje poživiti z šalo resno razpravljanje, stremljenje, ki ga srečamo celo pri Kantu: Kant n. pr. omenja dve osebi, od katerih ena molze kozla, druga pa podstavlja rešeto, ali se sklicuje na opata Terrasona, ki je trdil, da moremo reči o knjigah, če naj jih merimo po številu idej, a ne po številu strani, da bi lahko bile mnogo krajše, ako ne bi bile itak prekratke. Nad vsem tem se je Hegel zgražal. In Kantovo šaljivo opombo o razliki med noumenalnimi in resničnimi tolarji je ožigosal kot »barbarstvo«.²⁸ Njegov lastni način pisanja je bil sila resen, v nekaterih njegovih delih, zlasti v »Fenomenologiji duha«, pa tako težak, da je James²⁹ imel deloma prav, ko je

²⁵ Ueberweg, Grundriss der Geschichte der Philosophie, 1916, IV, 36.

²⁶ R. Haym, Hegel und seine Zeit, 1857, 364.

²⁷ La logique ou l'art de penser, troisième édition, 1668, p. 18: La pedanterie est un vice d'esprit et non de profession.

²⁸ Encyclopädie der philosophischen Wissenschaften, § 51.

²⁹ Some Problems of Philosophy, 1921, Ch. V.

trdil: »Hegel je pisal tako zoprno, da ga jaz ne morem razumeti.« V dolgoveznih in gostobesednih stavkih Comtevih del ni niti trohice šaljivosti, niti najmanjše želje napraviti razpravljanje bolj živahno.

Niti pri Comteu niti pri Heglu ne opažamo nobene potrebe, vsaj nekoliko udeležiti se sanjanju, fantaziji, prirediti zase ali za bralce »umsko pojedino«,³⁰ preskusiti »prekrasno nevarnost« iracionalnega, priti iz ozkih mej stvarnega in nujnega na širok prostor možnega, ki daje toliko mikavnosti delom Platona — un počte descousu, kakor ga označuje Montaigne,³¹ ali Leibnitza ali vsaj Schellinga, tega, po besedah Grillparzerja, »fantastičnega pedanta«. Če bi vsi filozofi pisali tako kot Comte in Hegel, Albert Lange najbrže ne bi vztrajal pri svoji definiciji filozofije kot »poezije pojmov«. Oba nista čutila potrebe niti po tem filozofskem dvomu, ki sili misleca, da se ne zanaša preveč na svoje lastne konstrukcije. Obema je bil v enaki meri tuj in provizorični skepticizem Montaigna, skepticizem nezadostnega znanja, i dokončni skepticizem Pascala, skepticizem preobilnega znanja. Oba sta takoj, brez Descartesova dubito, prepričana, da poznata resnico in sicer popolno resnico. Zato je njuno geslo: non dubito. V zvezi s tem jima ni znan tisti patos iskanja, ki je pred njima napotil Lessinga dati prednost temu procesu pred gotovo resnico, a po njima Edvarda Bernsteina izjaviti: »gibanje velja vse, končni smoter pa nič«. Obema je tuja tista, kakor se izraža Renan, »nemirnost duha, ki sili nas, da iščemo resnico tudi takrat, kadar je že dognana«. Poznata le absolutno, dokončno resnico, ki izključuje nadaljnjo diskusijo, ne filozofijo, temveč sofijo. Zato Comte odločno nastopa zoper svobodo mnenja in obsoja cet état de demi-convictions et de demi-volontés.³² In Heglova dialektika ni ne »poskušajoča«³³ dialektika Platona, ne alternativna dialektika Kanta z njegovo, kakor se je izrazil Hegel,³⁴ »nesrečno zavestjo«. To je dialektika, za katero je vse takoj dognano. To ni dialektika subjektivnega dvoma ali

³⁰ Platon, Politeia 458 A.

³¹ Essais, L. II, Ch. XII.

³² Cour IV, 85.

³³ Aristoteles Metaphysica, III, 2.

³⁴ Phaenomenologie 139.

objektivne borbe med nasprotnostmi. Po besedah nekega pisatelja,³⁵ to ni dialog, temveč monolog. To je razvoj sistema, ki se pojmuje kot razvijanje zavitka ali knjige, knjige Bitja in nastanka, v kateri je v celoti, brez praznih strani, zapisana usoda sveta in človeštva.

Comte in Hegel ne samo resno verujeta v absolutno in dokončno resnico. Oba sta tudi prepričana, da sta vprav ona odkrila to resnico. To daje njunim trditvam značaj samozavestnosti. Obema je povsem tuj Pascalov motiv: *le moi est haïssable*. Brez ironije in brez obotavljanja, brez avtokritike smatrata za absolutno resnico vse, kar pišeta in govorita. Še bolj kot Kant, ki ni razumel, zakaj si je Fichte upal po njem zopet postavljati filozofske probleme, se je to njima zdelo nepojmljivo, da je za njima mogoče še kaj raziskovati. Oba sta bila preverjena, da se ž njimi zaključuje »galerija junakov mislečega razuma«³⁶ in da je odslej mogoče samo proučevanje in razlaganje njunega nauka, ker ta nauk pomeni dokončno »zadnjo filozofijo«.³⁷ In vsakdo izmed njiju bi lahko uporabil nase Averroesovo trditev, da je svetu potreben en sam filozof, ki naj bi bil živo posebljenje absolutne resnice: *ex necessitate est, ut sit aliquis philosophus in specie humana*.³⁸ Hegel se je zadovoljeval z zahtevo, da se mu prizna avtoriteta poslednjega in dokončnega filozofa, ki je povzdignil zgodovino filozofije na stopnjo, kjer »se konča borba omejene samozavesti z absolutno, ki se je mu javila izven njega«.³⁹ Comte je šel še dalje. Proglasil je samega sebe za nepogrešljivega »prvega svečenika človeštva«, a neko ženo, Clotildo de Vaux, ki je nekaj časa zavzemala mesto v njegovem življenju, za »sveto pokroviteljico« in »nebeško inspiratorko«.⁴⁰ In so se našli častilci, ki so verjeli, da sta tako Comte kakor tudi Hegel zares odkrila absolutno in dokončno resnico. V predgovoru k izdaji mladinskih spisov Comtea se le-ta imenuje »genij brez pri-

³⁵ W. Schönfeld, *Puchta und Hegel, Festgabe für Julius Binder*, 1930, 21.

³⁶ *Werke*, XIII, 11.

³⁷ *Werke*, XV, 617.

³⁸ E. Renan, *Averroès et l'averroïsme*, 1852, p. 107.

³⁹ *Werke*, XV, 622.

⁴⁰ *Système*, IV, 587.

mere iz intelektualne rodbine Aristotelov in Descartesov, s socialnim pomenom enakim pomenu Sv. Pavla in Mohameda.⁴¹ V govorih nad Heglovim grobom sta ga Marheinecke in Förster imenovala Kristusa misli. Italijanski hegeljanec Véra pa je označeval Heglovo filozofijo kot absolutno; češ da to ni Heglova filozofija, temveč filozofija vobče.⁴² Prav tako je trdil, da je vsak človek že rojen hegeljanec⁴³ in da je celo Dante hegeljanec.⁴⁴

3. Ako primerjamo politična in socialna naziranja Comtea in Hegla, se bomo prepričali, da imata oba misleca tudi v tem pogledu mnogo sličnega celo tam, kjer sta se na videz razhajala. Tako je n. pr. Comte bil katolik in prepričan nasprotnik protestantizma, dočim je bil Hegel protestant in prepričan nasprotnik katoličanstva. Comte je obsojal protestantizem kot revolucionarno doktrino;⁴⁵ nasprotno Hegel je pripisoval revolucijo katoličanstvu: »Revolucija nastopa v romanskih deželah; tam kjer vlada svoboda evangeljske cerkve, pa je mir«;⁴⁶ »v deželah evangeljske cerkve je revolucija že minila.«⁴⁷ Vzlic temu sta se strinjala v tem, da sta popolnoma zanikala transcendentno stran religije in jo vpoštevala zgolj s socialne še bolj s politične strani. Comteu je bil povsem tuj kakršenkoli »fideizem«. Navduševal se je za srednjeveško katoličanstvo edinole kot za mojstrovino politične organizacije^{47a} in zgled za posnemanje v taki »sociokratični« organizaciji, kjer se Bog v celoti nadomestuje s človeštvom. V katoličanstvu je videl samo pripravo za pozitivizem⁴⁸ in predlagal na izbero — ali katoličanstvo ali pozitivizem.⁴⁹ Tudi Hegel ni nič manj odločno preganjal iz svoje religiozne filozofije vse transcendentno: »ničesar onostran-

⁴¹ Auguste Comte, *Opuscules de philosophie sociale*, 1883, IX.

⁴² A. Véra, *Introduction à la philosophie de Hegel*, deuxième édit., 1864, IV.

⁴³ *Ib.* XVIII, XXXI.

⁴⁴ *Ib.* XXXVIII. Cf. R. Ardigò, *La perennità del positivismo*. E. Bréhier, *Histoire de la philosophie*, II, 1932, p. 934.

⁴⁵ *Cours*, V, 285.

⁴⁶ *Phil. d. Gesch.* 925.

⁴⁷ *Ib.* 933.

^{47a} *Cours*, V, 173.

⁴⁸ Auguste Comte *méconnu*. Auguste Comte *conservateur*, 1898, 256.

⁴⁹ *Ib.* 259.

skega, kar se nahaja. — Bog ve, kje.«⁵⁰ Njegov Bog se razodeva izključno le v imanentnem zgodovinskem procesu.⁵¹ Tako nastaja ne »razodeta« (geoffenbarte), temveč »odkrita« (offenbare) religija. To je »mesto, v katerem si narod daje opredelitev tega, kar smatra za resnico.«⁵² In religija nujno prehaja v državni ustroj, v posvetni režim, v posvetno življenje.⁵³ Hegel se je zelo radoval, da so križarji našli v Palestini »prazen grob.«⁵⁴ In Heine je v »Pismih o Nemčiji« smatral za dopustno, da mu naprti trditev: »Krščanstvo, to je korak naprej zato, ker uči o Bogu, ki je umrl.«

V Comtovem in Heglovem odnosu do religije je torej nekaj skupnega, čeprav se na prvi pogled tu bistveno nasprotujeta. V nekaterih vprašanjih politike in sociologije pa se strinjata načelno. Posebno zbližuje nju negativni odnos do revolucije, socialni realizem in etatizem.

Proglašujoč »pozitivizem«, je Comte imel v mislih ne samo teoretično nadomestitev teologije in metafizike s pozitivno znanostjo, temveč tudi praktično zmago nad tisto anarhijo,⁵⁵ v katero je, po njegovem mnenju, revolucija vrgla Evropo. Pojmovana v tem smislu, je beseda »pozitivizem« bila znana še pred njim. V Franciji sta jo kot prva izrekla Bonald in Barante. Bonald je »negativni družbi« stavil nasproti »pozitivno družbo«. Barante je iskal »pozitiven program« kot izhod iz »kritične dobe človeškega duha«. V Nemčiji so o »pozitivizmu« učili Jacobi, Baader, ki ga je zoperstavljal »nihilizmu« (neologizem, ki ga napačno pripisujejo Turgenevu v »Očetih in otrocih«) in Schelling, ki je povsem neodvisno od Comtea zaključil svoje filozofiranje tako, da je zoperstavil »pozitivno« filozofijo kritični ali ne-

⁵⁰ Grundlinien, Vorrede. Enc. § 552: Der göttliche Geist muss das Weltliche immanent durchdringen.

⁵¹ E. Spektorski, Neopaganizam i Hegel (Hrišćanska misao, 1935, VII, 5 sq.).

⁵² Phil. d. Gesch. 105.

⁵³ Ib. 110.

⁵⁴ Ib. 849.

⁵⁵ Opuscules, 60, 72, 88, 94—96; Cours, I, 26, 27; Discours sur l'ensemble du positivisme, Paris, 1848, 56; Catéchisme positiviste, Paris, 1852; VI; Système de politique positive, III, X; Appel aux conservateurs, Paris, 1855, 17.

gativni. Gledan s politične strani, je Comteov pozitivizem bil kongenialen vsem tem gibanjem. To je bil »ogromni problem reda«,⁵⁶ ki se da ostvariti z odstranitvijo »negativizma« kritične dobe. In Comte ni tajil, koga smatra za svoje zavznike v tej stvari. L. 1855. je objavil »Poziv h konservatorjem«. In je pisal: »V tridesetih letih moje filozofske in družabne karijere, sem vedno čutil globok gnus proti temu, kar so, pri naših različnih režimih, imenovali kot opozicijo, in tajno sorodstvo z vsemi ustvaritelji. Celo oni, ki so hoteli zidati s pomočjo očitvidno izrabljenih materialov, so se mi vedno zdeli bolj dostojni upoštevanja kot čisti razdirači in še v času, ko postaja povsod vesplošna rekonstrukcija glavna potreba. Navzlic zaostalosti naših uradnih konservatorjev, se mi naši čisti revolucionarji zde še bolj oddaljeni od pravega duha naše dobe. Nadaljujejo slepo v sredi XIX. stoletja negativno smer, ki je bila primerna samo v XVIII. stoletju.« Comte je bil odločen nasprotnik tako onih, kdor je idealiziral bivšo revolucijo kot »rajsko preobrazbo zemeljskega pekla« (Victor Hugo) ali kot »evangelij socialnih pravic« (Lamartine), kakor tudi tistih, kdor je podobno saint simonistom ali Fourieru sanjaril o bodočnosti in ni upošteval »patronata mrtvih«.⁵⁷ Ni čuda, da je l. 1898. izšla knjiga »Auguste Comte méconnu, Auguste Comte conservateur«; v knjigi Dimiera »Les maîtres de la contrerévolution« (1917) zavzema Comte častno mesto; vnet Comteov častilec je Charles Maurras.^{57a}

Nehote se vsiljuje vprašanje, kako naj bi bil konservator tisti mislec, ki je po lastnem priznanju, že s 14. leti »občutil osnovno potrebo vesplošnega preporoda, i političnega i filozofskega«⁵⁸ in l. 1822. razvil ves svoj program v knjigi pod naslovom »Plan des travaux scientifiques nécessaires pour réorganiser la société«. Toda po Comteu tu ni nasprotja. V soglasju s svojo formulo: »science d'où prévoyance, prévoyance d'où action«, je mislil, da je pozitivna politična akcija predeterminirana po zgodovini, dočim ne-

⁵⁶ L'immense question de l'ordre (Système, IV, 11; Auguste Comte méconnu, 34.

⁵⁷ Système, 437—8.

^{57a} L'Avenir de l'intelligence, deuxième édition, 1918, 105 sq.

⁵⁸ Cours VI, VI.

gativna akcija zaman stremi za tem, da ustavi ali podre ono zgodovinsko nujnost, v kateri se progres združuje z redom, vendar tako, da prevladuje red nad progresom. Vprav zato Comte ni odobral niti »usodnega pretresa 1830. leta«,⁵⁹ niti — vendar po nekem kolebanju — revolucije 1848. leta, niti Napoleona III., ki ni izpolnil svoje lastne obljube: »on ne détruit que ce qu'on remplace«. ⁶⁰ V razliko od Proudhonove formule: »od hierarhije k anarhiji«, je Comte stremel za uspostavitvijo hierarhije po anarhiji in za socialno »klasifikacijo«⁶¹ ali »sistematizacijo«, ki naj bi temu odgovarjala.

Prav tako negativen je bil tudi Heglov odnos do revolucije. V francoski revoluciji je videl nekaj, česa »še niso videli pod soncem«, namreč »človeka, ki se postavlja na glavo, t. j. na misel, in gradi na tem stvarnost«⁶² na mesto, da bi podredil svojo misel nujnemu razvoju stvarnosti. Norčeval se je iz tistih umov, ki »smatrajo sanjarjenja svojih abstrakcij za nekaj resničnega in se ukvarjajo z dolžnim, ki ga radi predpisujejo pretežno v področju politike, kakor da bi svet le čakal nanje, da izve, kakšen naj bo ali kakšen ne sme biti«. ⁶³

Zahtevajoč od osebnosti z njeno subjektivnostjo, da se podredi objektivni stvarnosti, s takimi njenimi ustanovami kot rodbina, domovina, država, sta se Comte in Hegel naravno nagibala k socialnemu realizmu. Bonald je postavil alternativo: ali človek ustvarja samega sebe in tvori občestvo, ali nasprotno občestvo ustvarja samo sebe in tvori človeka. Comte skupaj z njim se odločno pridružuje drugemu mnenju. Že pri njem se pojavlja oni »sociologizem«, ki uči, da »socialni fakt« predhaja individualnemu faktu. Če se poslužimo sholastičnih terminov, je Comte razumel občestvo ne kot nominalistično unitatem compositionis, temveč kot realistično unitatem essentiae. Usvojil si je Pascalov predlog, prilagoditi ves zgodovinski proces fikciji edinega naroda.⁶⁴

⁵⁹ Cours, IV, 17, VI, V.

⁶⁰ Système, IV, 561.

⁶¹ Opuscules 240.

⁶² Phil. d. Gesch. 926.

⁶³ Encycl. § 6.

⁶⁴ Cours, IV, 123, 191.

Trdil je, da obstoji v resnici samo človeštvo⁶⁵ ter zanikal realnost individov. Ne samo da mu je bil oduren načelni subjektivizem levega krila takratnih romantikov, temveč je celo obsodil kot »potepajočo svobodo«⁶⁶ Kantov nauk o kategoričnem imperativu, ker je to vzlic svoje vsesplošnosti in nujnosti vendarle individualen imperativ.

Prav tako je tudi Hegel smatral kot prazno »blebetanje«⁶⁷ individualistično in nominalistično »moralnost« (Moralität), ki ne prehaja v realistično in substancialno občo npravnost (Sittlichkeit). Protivilo se mu je, da se je Kantov nauk o pravu zadovoljeval z negativno omejitvijo samovolje.⁶⁸ Ožigosal je kot »sramoto«⁶⁹ Kantovo pretvarjanje braka (zakona) iz socialne ustanove v obveznostno razmerje med individuma. Nič manj odločno je obsojal Fichteja, ker je ta, sledeč Rousseauju, izvajal občo voljo v državi in zasebne volje individov.⁷⁰ Za Hegla je vse zasebno in individualno dobivalo svoje mesto in svoj smisel samo v občem in celokupnem. Kakor za Spinozo pomeni vsaka opredelitev negacijo — omnis determinatio est negatio — tako tudi za Hegla, ki je visoko cenil to »veliko tezo«,⁷¹ je vsak poskus izločiti specialno bitje nečesa (das Seyn) daje nič (Nichts). In taka negacija se bo izničila v takšnem »nastajanju«, ko se predmet izkaže le kot eden izmed momentov edine substancije. Ali individ obstoja, je to za objektivno npravnost vse eno.⁷² Individi so samo akcidencije.⁷³ Ne samo v monarhiji »posebnost značaja državnega glavarja«⁷⁴ in »volja odločujočega individa«⁷⁵ nista bistvena, temveč so celo v

⁶⁵ Cours, VI, 418: Sous le rapport statique aussi bien que sous l'aspect dynamique, l'homme proprement dit n'est, au fond, qu'une pure abstraction: il n'a de réel que l'humanité, surtout dans l'ordre intellectuel et moral.

⁶⁶ Cours, III, 418.

⁶⁷ W, XV, 537.

⁶⁸ Grundlinien § 29.

⁶⁹ Ib. § 75.

⁷⁰ Ib. § 258.

⁷¹ W, XV, 365.

⁷² Grundl. Zusatz zu § 145.

⁷³ Zusatz zu § 156.

⁷⁴ Zusatz zu § 280.

⁷⁵ Enc. § 542.

vsej zgodovini veliki ljudje »samo momenti splošne ideje«, ⁷⁶ »izvršitelji cilja, ki tvori stopnjo v postopnem korakanju splošnega duha«. ⁷⁷

Najvišji nositelj kolektivne substance je za Hegla država. V njej se deontologija zliva z ontologijo. Zato se definira kot »uresničenje moralne ideje«. ⁷⁸ Njena ontologija je božanska, ker predstavlja država nekaj »zemskonebeškega« ⁷⁹ in tvori njeno življenje »pot Boga skozi svet«. ⁸⁰ Za Hegla je država še bolj božanska kakor za Hobbesa. Hobbesova država je *mortalis deus*, toda *sub Deo immortalis*; ⁸¹ to je *mutatis mutandis* ista razlika kakor Bossuetova razlika med religijo prvega in drugega veličanstva. ⁸² Pri Heglu ni te razlike. Hegel sploh zanikuje vsako resničnosti transcendentno božanstvo. Kot edino njej imanentno božanstvo pa priznava državo. Zato integrira njegova država vse osebno in družabno. Vsako protistavljanje naroda državnim oblastem je vsled tega za Hegla nekaj »zlonamernega«. ⁸³ Njegova realistična država se šele pričinja tam, kjer se že konča Rousseaujeva in Kantova država.

Zavoljo tega bi se lahko zdelo, da bi se moral v tem oziru etatist Hegel bistveno razlikovati od »sociologista« ⁸⁴ Comtea. Vendar je bil Comteov sociologizem pri skrbnejšem pregledu skozi in skozi prežet z etatizmom. Comte ni sledil Saint-Simonu, ki je depolitiziral družbo, naglašal, da se je na Francoskem od časa revolucije menjalo deset ustav, družba pa je ostala ista, ter je v svojem znanem pregovoru priznal nečimerne skrbi političnih vodij za prazni epifenomen socialne aktivnosti. Comte ni bil niti predhodnik onih sociologov, ki popolnoma eliminirajo činitelj »državo« iz svojih raziskavanj ter so, kakor pripominja Brink-

⁷⁶ Phil. d. Gesch. 76.

⁷⁷ Ib. 78.

⁷⁸ Grundl. § 257.

⁷⁹ Ib. Zusatz zu § 272.

⁸⁰ Ib. Zusatz zu § 258.

⁸¹ Leviathan, II, 17.

⁸² Politique tirée des propres paroles de l'Écriture, Sainte, III, 2, 3.

⁸³ Phil. d. Gesch. 122.

⁸⁴ Comte rabi izraze »zoologiste« (Cours, III, 311, 314), »biologiste« (Ib. 348, 351, IV, 256), »sociologiste« (IV, 258, 268, 269, VI, 412), »théologiste« (Système, I, 27).

mann, pretvorili sociologijo v opozicijo državi. Comteu so sledili takšni sociologi kot Spencer, ki je istovetil družbo in državo, in Tönnies, ki je vrnil sociologiji činitelj »politiko« in je smatral, da »sodobna država kot revolucionarna moč, kakor tudi svetovna trgovina in velika industrijska tehnika, se čim dalje bolj čutijo v zadnjih stoletjih«. ⁸⁵ Comte je naglašal potrebo ljudi po vodstvu ⁸⁶ ter obsojal oblast, ki noče voditi. ⁸⁷ Po njegovem mnenju se ne da zamisliti družba brez duhovne in posvetne oblasti. Njegova »sociokracija« ni nadvlada družbe nad državo, temveč gospostvo države v družbi. »Velik problem« družabnega reda je za njega istoveten z ustavitvijo revolucije. Toda v razliko od ge. Staël, ki je gledala socialne pojave sociološko in je smatrala, da se ne ustavljajo revolucije umetno na odredbo oblasti, ampak naravno sami od sebe, je Comte gledal te pojave s političnega vidika in je pričakoval od državne oblasti, da pretvori kritično družabno stanje v organsko. Naloga te oblasti je po njegovem mnenju izvrševati »sistematizacijo« in »klasifikacijo«. Njegov nauk o razredih ni sociološki, temveč političen. ⁸⁸ Njegovi razredi niso Marxovi socialni razredi, ki nastajajo *via facti*, vodijo medsebojno borbo in stremijo za tem, da si podredijo državni aparat. Njegove razrede organizira državna oblast. V njih izginjeva razlika med javnimi in zasebnimi poklici. Njegovi razredi tvorijo takšno »sintetično« sociokratično hierarhijo, ⁸⁹ v kateri pravi razred tvori samo »vladujoči razred« ⁹⁰ (*classe dirigeante*), v smislu poznejše Paretove in Michelsove politične sociologije. »Patriat« je razred, ⁹¹ dočim proletariat, istotako kakor ženske, ne tvorijo posebnega razreda. ⁹² V sociokraciji je vse reglementirano: mnenja, berivo, vzgoja, prazniki, mezda, sploh vse osebno in družabno življenje. Pred to reglementacijo je

⁸⁵ Einführung in die Soziologie, 1931, s. 290.

⁸⁶ Cours, IV, 325.

⁸⁷ Ib. VI, 224.

⁸⁸ Cours, 342 sq.

⁸⁹ Cours, VI, 336; Système, IV, 452, 464.

⁹⁰ Cours, V, 106.

⁹¹ Système, 477.

⁹² Ib. 479: Les prolétaires ne forment pas plus que les femmes une classe proprement dite.

osupnil liberalni Mill in je rekel, da »je to najbolj popolni sistem duhovnega in posvetnega despotizma, ki je kadarkoli izšel iz človeške glave«. Comteov etatizem gre mnogo dalje kakor Heglov. Kajti Hegel je vendar pripuščal gotovo območje osebnosti in družbi ter je upal trditi, da je njegov nauk zgrajen iz čiste kovine svobode.

Uresničenje svojega etatskega programa je Comte pričakoval deloma od po njem zasnovanega »zapadnega pozitivnega komiteja«,⁹³ deloma pa od dveh vzhodnih držav, v katerih še ni bila javna oblast omajana vsled uredbe parlamentarnega režima, in sicer: od Rusije in Turčije. V predgovoru k III. zvezku »Sistema pozitivne politike« se nahajata dva »manifesta«. Eden je bil naslovljen na ruskega carja Nikolaja I., ki ga Comte kliče, da pospeši »definitivno pretvoritev teokracije v sociokracijo« in »ruske monarhije v republikansko diktaturo«. ⁹⁴ Drugi pa na turškega ministra Reschid-pašo, kateremu izraža nado, da bodo »otomanski šefi namesto Boga postavili človeštvo«. ⁹⁵

4. Ako primerjamo Comteova in Heglova teoretična naziranja, ugotovimo v njih tri skupne motive: gnoseološki ontologizem, apriorno metafiziko in pojmovanje evolucije kot razvijanja statičnega sistema.

Osnovni problemi filozofije so resnica, bitje in dolžnost. V zvezi s tem sestoji filozofija iz gnoseologije, ontologije in deontologije. Poskusi zvezati ta tri različna področja se izražajo večinoma v tem, da se proglašajo primat kateregakoli enega izmed njih. Tedaj imamo tri enostranske koncepcije: gnoseologizem, ontologizem in deontologizem. Za gnoseologizem je problem možnosti spoznanja bistvenejši od njegove realnosti, spoznanje spoznanja je važnejše od spoznanja samega. Zato se gnoseološki težko dokopljejo do bitja, ki vedno ostaja zanje nekako incognito, zaklenjena in ne odzivajoča se »stvar sama v sebi«. Gnoseološki se ustavljajo pri Berkeleyevi formuli: esse-percipi. V nasprotju s tem stavi ontologizem bitje nad resnico. Zanj velja: veritas sequitur esse rerum. Ontološki stremijo za tem, da pronicajo

⁹³ Cours, VI, 382.

⁹⁴ Tome troisième, Août, 1853, XLIV.

⁹⁵ Ib. XLIX.

in medias res ali ins Innre der Natur, ne da bi se brigali za to, kako je to a priori možno in kako se pri tem »ustvarjajo pojmi«: ea demum vera est philosophia, quae ... veluti dictante mundo conscripta est.⁹⁶ Slednjič stavi deontologizem etos nad logos in kosmos ter smatra deontološko normo za kriterij tako resnice kakor bitja.

Celotna filozofska problematika se bistveno menja odvisno od teh treh vidikov. Tako je n. pr. determinizem za gnoseologiste-ratio cognoscendi, metodološko sredstvo, s katerim se skuša povezati pojave in pojasniti njihov potek. Za ontologiste je determinizem — ratio essendi et fiendi, realna in dejanska, od naše misli neodvisna povezanost stvari. Končno je za deontologiste determinizem — ratio agendi, t. j. z negacijo ontološkega determinizma zvezana zahteva, da se prosta volja podredi etičnim normam.⁹⁷

Začetkom XIX. stoletja je Fichte proglasil nauk o svetu kot materialu za dolžnosti. S tem je pripravljajal preporod Platonovega deontologizma, glasom katerega je ideja dobra največja znanost,⁹⁸ in prehajal deontologizem Heinricha Rickerta, ki je trdil, da je vsak spoznavni predmet nekaj deontološkega: der Gegenstand ist ein Sollen.⁹⁹ Schopenhauer je na svoj način vzpostavil Kantov gnoseologizem: die Welt ist meine Vorstellung. Toda v svojem nauku o svetu kot volji je prešel k ontologizmu ali, kot se je sam izražal, k »immanentnemu dogmatizmu«. Tudi njegova formula: operari sequitur esse, podreja etiko kategoričkom indikativu. Ta struja, usmerjena proti ontologizmu ali, kakor je rekel Nietzsche, proti »fatalistični podrejenosti dejanskemu«,¹⁰⁰ je postala vladujoča v prvi polovici XIX. stoletja. K tej struji sta se odločno pridružila tako Comte kakor Hegel.

Comte je smatral za brezplodno tradicionalno gnoseologijo, ki loči spoznavajočega subjekta od spoznavanega

⁹⁶ Bacon, de augmentis scientiarum, II, 13.

⁹⁷ E. Spektorski, Etika i determinizam., Put, 1934. V.

⁹⁸ Politeja, 505 A.

⁹⁹ Der Gegenstand der Erkenntnis, Dritte Auflage, 1915, s. 219. Cf. E. Spektorski, Heinrich Rickert, Arhiv za pravne nauke, 1937, decembar.

¹⁰⁰ Der Wille zur Macht, I, 39.

objekta.¹⁰¹ Taka ločitev se po njegovem mnenju pojasnjuje deloma biološki kot ločitev organizma od osrednja, deloma pa sociološki kot spor med protestantovskim subjektivizmom in katoliškim objektivizmom. Po Comteovem mnenju gre pravilno spoznanje ne od človeka k zunanjemu svetu, temveč od tega sveta k človeku.¹⁰² Resnica se razodeva ne v subjektivnem spoznanju, ampak v objektivnem procesu, ki zajema tudi subjektivna spoznanja ter jih pretvarja v »javni razum«. Delovanje tega razuma je podrejeno zakonu ontološkega procesa. Ta zakon determinira spoznanje in delovanje. Ne obstoja in ne more obstojati ničesar transcendentnega ontologiji, ker je imel prav de Maistre, ko je rekel, da »tout ce qui est nécessaire existe«.¹⁰³ Vse, kar nasprotuje ontološki nujnosti, predstavlja odklon, zmoto, izvor nereda v mislih in vsled tega tudi v življenju. Kdor se orientira na ontologijo, ki sama priča zase, tistemu niso potrebni nobeni gnoseološki dvomi. Tu ni potreben niti skepticizem, niti celo kriticizem. Tu je na mestu samo dogmatizem. Comte — podle Kanta! — smatra to za tem bolj nesporno, ker je za njega dogmatizem sploh »normalno stanje človeške inteligencije«.¹⁰⁴

Enako misli tudi Hegel. Dejansko spoznanje ni za njega subjektivna in diskursivna ureditev »pojavnov« brez vsake nade, da se posreči priti do skritih za njimi »stvari zase«. Dejansko spoznavajoči duh je deležen onega, kar je hegeljanec Royce imenoval avtobiografija svetovnega duha. Deležen je namreč samorazdevanja resnice ter je zato absolutno zvezan z njo. Spoznanje je »orodje za obvladovanje absolutnega bitja«.¹⁰⁵ Ono »prevrta predmet«¹⁰⁶ in sprejema »svojstveno delo razuma, ki stvari pritiče«.¹⁰⁷ Po analogiji z de Maistrejevo formulo, da »vse kar je nujno, eksistira«, s formulo, ki

¹⁰¹ Cours, VI, 164 sq.

¹⁰² Cours, III, 141.

¹⁰³ Cours, IV, 259.

¹⁰⁴ Opuscules, 272. Le dogmatisme est l'état normal de l'intelligence humaine, celui vers lequel elle tend, par sa nature, continuellement et dans tous les genres, même quand elle semble s'en écarter le plus.

¹⁰⁵ Phaen. 50.

¹⁰⁶ Grundl. Zusatz zu § 4.

¹⁰⁷ Ib. § 31.

je tako navduševala Comtea, trdi Hegel, da »ono, kar je razumno, je resnično in ono, kar je resnično, je razumno«. ¹⁰⁸

S stališča takega ontologizma ostro kritizira Hegel Kantov gnoseologizem. Ta gnoseologizem je po njegovem mnenju »filistrstvo«¹⁰⁹ »slabega idealizma, ki se konča z dualizmom stvari zase in pojava«. V »neskončni subjektivnosti«¹¹⁰ Kantova »Selbstdenken« in v njegovi »avtokraciji subjektivnega razuma«¹¹¹ je zagledal Hegel »prazni jaz«¹¹² »prazne kategorije«¹¹³ in »prazno slamo«. ¹¹⁴

Nič manj odločno zavrača Hegel tudi deontologizem. Priznava namreč le ontološko »resnico nujnosti«, ¹¹⁵ trdi, da »nima ukusa izmišlevati ideale«¹¹⁶ in smatra za pravilno le tako moralo, v kateri »absolutna dolžnost je obenem bitje«. ¹¹⁷ »Tako nam filozofija jemlje svobodo«, je očital Heglu Puchta. ¹¹⁸

Comteov in Heglov ontologizem ne pomeni vendar, da sta se le-ta bavila z empiričnim raziskovanjem ontoloških dejstev. Noben izmed njih ni bil strokovni učenjak, raziskovalec in poznavalec tega ali pa onega empiričnega področja. Heglova disertacija »O potih premičnic« se je bavila z astronomskimi problemi, toda Hegel ni bil strokovnjak astronom. Istotako je Hegel izražal svoje mnenje enkrat v zelo zamotanem ¹¹⁹ sporu med vrttembergskim kraljem in deželnimi stanovni glede od Uhlanda opetega »dobrega starega prava«, drugič glede angleškega zakona o reformi. Pri tem je obsodil vlogo »avgijevih hlevov« zasebnega prava v državnem živ-

¹⁰⁸ Ib. Vorrede.

¹⁰⁹ W. XV, 550.

¹¹⁰ Ib. 621.

¹¹¹ Ib. 551.

¹¹² Enc. § 44.

¹¹³ Ib. § 43.

¹¹⁴ W. XV, 529.

¹¹⁵ Encycl. § 158. Cf. Grundl. Vorrede, 13: die Notwendigkeit der Sache. Ib. § 65: die Vernunft der Sache.

¹¹⁶ Phil. d. Gesch. 86.

¹¹⁷ Encycl. § 514.

¹¹⁸ Cursus der Institutionen, Erster Band, dritte Auflage, Leipzig, 1850, s. 5.

¹¹⁹ F. Rosenzweig, Hegel und der Staat, II, 1920, 36 sq.

ljenju.¹²⁰ Vse to je zanimivo za državoslovje.¹²¹ Vendar pa ni bil Hegel strokovnjak državoslovec. Spisal je knjigo o pravni filozofiji, toda ni bil strokovnjak pravnik.

Še manj je bil znanstveni raziskovalec Comte. Matematik po svoji stroki on ni zapustil nobenega specialnega matematičnega spisa, ker se je bavil samo s filozofijo matematike, o marsikaterih matematičnih granah, na pr. o verjetnostni teoriji, pa je bil zelo slabega mnenja in jih smatral za mazaštvo. Precejšnji del »Cours de la philosophie positive« je posvečen zgodovini. Vendar pa ni bil Comte noben strokovnjak zgodovinar ter specialno, po virih ni raziskoval nobenega zgodovinskega vprašanja.¹²²

Ako je Hegel napuhnjeno preziral empirično znanje, v tem ni bilo ničesar čudnega, ker je Hegel bil konstruktivni metafizik. Bolj čudno pa je, da je bil njemu v tem oziru sličen pozitivist Comte. Smatral je namreč za brezplodno čisto empirijo brez teorije,¹²³ ter je zavračal »dispersivni empirizem«,¹²⁴ ki je zamenjal »kamnolom z zgradbo«¹²⁵ in »anale z zgodovino«. *Trop de soumission au spectacle extérieur, avec une insuffisante réaction intérieure, détermine le pur idiotisme.*¹²⁷ Njega niso zanimala dejstva, temveč njihova koordinacija celo tedaj, kadar se napravlja s pomočjo hipotez.¹²⁸ Kakor je Boileau dovoljeval v tragedijah samo eno dejstvo, ker brez njega bi sploh ne bilo nobenega dejanja, tako je Comte v I. zvezku svojega »Coursa« pristajal samo na »eno generalno dejstvo, na pr. na dejstvo gravitacije«. Toda tudi to dejstvo je bilo takšno, da bi ga James imenoval ne percept, temveč koncept. Comtea so zanimale

¹²⁰ Cf. Rosenzweig, 230. V. Basch, *Les doctrines politiques des philosophes classiques de l'Allemagne*, 1927, p. 274.

¹²¹ Cf. Th. Taranovski, *Juridičeskij metod v gosudarstvennoj nauke*, 1904, 303 sq.

¹²² Cf. Henri Sée, *Science et philosophie de l'histoire*, 1928.

¹²³ *Opuscules*, 186. *Cours*, II, 8.

¹²⁴ *Cours*, VI, 172.

¹²⁵ *Cours*, III, 3.

¹²⁶ *Opuscules*, 177.

¹²⁷ *Système*, 272.

¹²⁸ *Cours*, II, 225 sq. *Théorie fondamentale des hypothèses*.

ne konkretne, ampak abstraktne vede.¹²⁹ Vsa njegova klasifikacija ved se nanaša ravno na take vede.

Enako je on pojmoval tudi sociologijo. On je zavzel odločno negativno stališče napram tisti opisni sociologiji, katero je l. 1913. Steinmetz imenoval »sociografija«. Zanikal je ideografično zgodovino¹³⁰ in ono, kar Francozi imenujejo »majhna zgodovina«. Njega je zanimala samo »splošna«, »abstraktna«, celo apriorna¹³¹ zgodovina, zgodovina »brez imen posameznikov in celo brez narodovih imen«.

Zaradi tega popolnoma napačno sodijo o Comteu oni, ki pojmujejo njegov ontologizem v smislu gnoseologije dejstev. Tako so se motili Del Vecchio¹³² in Georg v. Below, ki so smatrali za »pravega comteista«¹³³ H. Tainea, tistega Tainea, kateri je v predgovoru k svoji knjigi »Philosophie française du XIX siècle« odločno protistavljal Comteovemu pozitivizmu svojo epistemologijo. Taine ni grajal velike istoriografske zgradbe (les grandes bâtisses), priznaval abstraktno le kot ekstrakt, očital Guizotu, da »ni radoveden«, protistavljal »velikim idejam« »majhna dejstva« in se je v zgodovini zanimal samo za »infinitezimalne«.¹³⁴ Istotako napačno je sodil o Comteu Fortunat Strowski,¹³⁵ ki je videl vpliv njegovega pozitivizma na Dickensovem romanu »Težki časi« s tam naslikanim učiteljem, kateri je vbijal v otroške glave samo dejstvo. V kolikor so angleški pozitivisti gojili edinole raziskavanje dejstev, v toliko jih — ces roués¹³⁶ — je Comte

¹²⁹ Cours, I, 39; Système, I, 69: Il n'existe point, à proprement parler, de science concrète.

¹³⁰ Système, III, 258: Le véritable esprit historique est naturellement universel.

¹³¹ Cours V, 142: On ne serait certainement pas fort éloigné de pouvoir, en quelque sorte, construire a priori l'ensemble des destinées respectives d'Athènes, de Rome, et même de Carthage.

¹³² Lezioni di filosofia del diritto, 1932, 133.

¹³³ Die Entstehung der Soziologie, 1928, s. 17.

¹³⁴ Victor Giraud, Essai sur Taine, 1901. Cf. E. Spektorskij, Hippolyte Taine (Srpski književni glasnik, 1929, 1. januar).

¹³⁵ Tableau de la littérature française au XIXe siècle et au XXe siècle, 1924, p. 330.

¹³⁶ Auguste Comte méconnu, 296.

smatral za izdajalce in za svoje največje sovražnike. Mill in Renan sta obsojala Comteova zanemarjanja dejstev.¹³⁷

Comtea so zanimala ne dejstva, ampak teorija o dejstvih, ne konstatiranje dejstev, ampak njih razlaganje. V tem oziru Comte ni hotel biti teolog in metafizik, toda se ni odrekal tega, da bi bil filozof. Še več. Smatral je, da je ravno poklican za to. Imenoval je svoje delo »Cours«, pozneje celo »Sistem«¹³⁸ pozitivne »filozofije«, dasi se glede tega širokega naslova opravičuje v začetku I. zvezka. Počeniši s IV. zvezkom se ne samo ne sramuje več filozofije, temveč narobe proglašča njen primat napram vedi. V V. zvezku pravi, da je to delo po svojem bistvu posvečeno splošnemu sistemu filozofije.¹³⁹ V VI. zvezku pa stavi filozofijo nad vedo.¹⁴⁰ Za časa svojega »drugega življenja« se izraža Comte še bolj odločno. Pravi namreč, da je več kot 30 let »držal v roki filozofsko pero«¹⁴¹ ter karakterizira »celokupnost svoje karijere« s tem, da »je v njeni prvi polovici pretvoril vedo v filozofijo, v njeni drugi polovici pa filozofijo v vero«.¹⁴²

V drugi polovici svoje karijere je postal Comte ne samo filozof, ampak metafizik, in še več, celo mistik. Pričel je obsojati svoj prejšnji pozitivizem. Od sociologije je preko sociokracije prešel k »sociolatriji«, ki predstavlja čudno kombinacijo kulta človečanstva in Clotilde de Vaux kot »nebeške navduševateljice«. Pri tem je Comte popolnoma pozabil na svoj lastni izrek, da beseda »pozitivni« pomeni realnost v nasprotju od »himere«. ¹⁴³ Littré je rekel, da je Comte v tej dobi svojega življenja pozitivni glavi pristavil metafizični rep. Toda vprašanje je, ali bi ne bil Comte metafizik celo tedaj, če bi se mu, kakor je to zahteval Littré, odsekal rep. Boutroux odgovarja na to vprašanje pozitivno, ker je tudi pri pozitivistu Comteu našel »prikrito metafiziko«. ¹⁴⁴ Prav

¹³⁷ Cf. E. Meyerson, *Du cheminement de la pensée*, III, 1931, s. 963.

¹³⁸ *Système*, I, 3.

¹³⁹ *Cours*, V, 2.

¹⁴⁰ *Cours*, VI, 12.

¹⁴¹ *Système*, IV, app. 103.

¹⁴² *Ib.* 587: l'ensemble de ma carrière dont la seconde moitié devait transformer la philosophie en religion, comme la première avait changé la science en philosophie.

¹⁴³ *Discours sur l'esprit positif*, § 31.

¹⁴⁴ Cf. Benrubi, 16.

za prav ima Boutroux prav. V treh prvih zvezkih svojega »Coursa« je Comte osvojil naturalistično metafiziko ali »fizi-cizem«. V zvezi s tem je privedel antropologijo na zoologijo in sociologijo na »socialno fiziko«. Dalje kritizira Comte »splošno tendenco nižjih ved gospodariti nad višjimi«¹⁴⁵ in počenši s IV. zvezkom svojega dela ne govori več o socialni fiziki, ampak proglašja primat socialnega nad fizičnim,¹⁴⁶ v socialnem področju pa primat duhovnega in moralnega elementa.¹⁴⁷ S tem je bila že po Comteu anticipirana Sombartova formula: »alle Gesellschaft ist Geist und aller Geist ist Gesellschaft.«¹⁴⁸ V teh delih Comteovega spisa izgineva že torej naturalistična metafizika. Javlja pa se druga, in sicer spiritualistična. Kakor pri Heglu se privaja tudi pri Comteu filozofija zgodovine na zgodovino filozofije.¹⁴⁹ Kot nositelj te zgodovine pa se proglašja neko metafizično in celo božansko bitje, ki se imenuje »človečanstvo« in se karakterizira približno istotako kot pri Heglu svetovni »duh«.¹⁵⁰ To je dalo Bréhierju povod, da kaže: ôtez le mysticisme, vous avez chez Hegel le culte de l'humanité de Comte.¹⁵¹

Comteova filozofska sinteza ne gre induktivno od dejstev k splošnim zaključkom kakor ona sinteza, ki jo je Spencer imenoval sintetično filozofijo. Ona je mutatis mutandis prej podobna Kantovim apriornim sklepom in še bolj metodam racionalistov XVII. stoletja.¹⁵² Istotako kakor le-ti je smatral tudi Comte, da se ontologija spoznava apriorno s pomočjo deduktivne metode.¹⁵³ Trdil je n. pr., da so »astro-nomski fenomeni, naj bodo še tako realni, vendar večinoma

¹⁴⁵ Cours, VI, 503.

¹⁴⁶ Cours, IV, 272, VI, 419.

¹⁴⁷ Cours, VI, 312, 515.

¹⁴⁸ Soziologie: Was sie ist und was sie sein sollte, 1936, s. 23.

¹⁴⁹ Cours, IV, 342: C'est... en un mot, l'histoire générale de la philosophie... qui devra nécessairement présider à la coordination rationnelle de notre analyse historique.

¹⁵⁰ Système, IV, 430 sq.

¹⁵¹ Hist. de la phil. II, 784.

¹⁵² E. Spektorskij, Problema socialnoj fiziki v XVII. stoletji, I, 1910, 207 sq., 435 sq.

¹⁵³ Cours, IV, 221. Hugo Sommer (Die positive Philosophie August Comte's, Berlin, 1886) na str. 45. omenja, da se »pozitivna filozofija zelo približuje spekulativni miselnosti«.

zgrajeni z našim razumom.«¹⁵⁴ Toda šel je še dalje. Priznaval je namreč, da je tudi zgodovino možno zgraditi apriorno in niso za istoriosofijo bistvena niti posamezna dejstva, niti celo posamezni narodi.¹⁵⁵ V skladu s svojo zahtevo, da bi se prava metodologija poznavała v dejanju, en action,¹⁵⁶ je podal Comte osebno vzor apriornega in deduktivnega reševanja ontološkega problema. Kadar je Comte pisal svojo zgodovino treh stanj človeštva, je bil, kakor bi rekel Taine, še manj »radoveden« kot Guizot, kadar je pisal svojo zgodovino civilizacije. Comte se je ponašal s svojo »možgansko higieno«,¹⁵⁷ ki je obstojala v tem, da je nehal brati kakršnekoli knjige. Kakor pripoveduje Littré, je Comte sestavljal svoj »Cours« na ta-le način: »obravnaval je temat v glavi, ne da bi kaj beležil na papirju. Prehajal je od celotnega k oddelkom, od oddelkov k detajlom. Splošnemu načrtu so sledili načrti za posamezne oddelke. Ko je vse to premislil in razgranil, je rekel, da je zvezek gotov. In res, ko je pričel spisovati, ničesar ni pozabil, za vse ideje, ki tvorijo konstrukcijo dotičnega dela, našel pravo zvezo in pravi red.«¹⁵⁸

Paradoksalna posledica take metodologije je bila subjektivizacija Comteovega ontologizma. Mislec, ki je trdil, da je resnica zapopadena v objektivnem procesu in da jo ta proces determinira, obenem je istovetil bistvo tega procesa s svojimi subjektivnimi predpostavkami. Omeniti je tudi, da se je Comte sam zavedal tega in je celo priznal pravico subjektivne metode do obstoja. Njegov zadnji spis ima v tem oziru zelo značilen naslov »Synthèse subjective« (1856).

Tako Comte kakor Hegel je uvedel v ontologijo gibanje. Dejanski svet ne miruje, temveč se nahaja v procesu, ki ga Hegel imenuje dialektičnega, Comte pa dinamičnega. Oba pa se strinjata v tem, da vidita v tem procesu samo razvijanje nekega statičnega sistema. Vsled tega se njihovo poj-

¹⁵⁴ Cours, II, 8.

¹⁵⁵ Cours, V, 155, 206.

¹⁵⁶ Cours, I, 21.

¹⁵⁷ Cours, VI, XXV.

¹⁵⁸ Cf. I. Lapšin, Filozofija izobretenija i izobretenije v filozofiji, I, 1924, 137. Maurice Dorolle, Sociologie: Mais Comte a procédé effectivement par généralisation a priori (Mémento encyclopédique Larousse, I, 1936, p. 530).

movanje evolucije bistveno razlikuje od navadnega pojmovanja.

Začetkom XIX. stoletja je postalo jasno, da stopa na mesto statičnega svetovnega gledanja dinamično.¹⁵⁹ Gibanje je iztisnilo mirovanje, čas se je vrnil v prostor, ontologija je postala fenomenologija, stabilizacija se je pretvorila v mobilizacijo, samostalniki pa v glagole. Vse subjektivno in objektivno je prišlo v pokret: nous sommes mobiles et nous jugeons des êtres mobiles, kakor je pojasnjeval Sainte-Beuve. Formula, s katero se izraža resničnost, je »relativnost«. Vse absolutno je bilo ali sploh zavrnjeno, ali pa povrnjeno metafiziki in posebno verstvu kot predmet ne vede, ampak vere. Celo naravni zakoni so postali relativni in po mnenju E. Boutrouxa tudi časovno izpremenljivi.¹⁶⁰ S tem se je znanje obogatilo z ozirom na konkretno vsebino. Toda s tem je »scientisem« (kakor se izražajo Francozi) izgubil vso tisto metafizično privlačnost, katero je Renan v svoji knjigi o »L'avenir de la science« pričakoval od vede. Vedi ni preostalo ničesar drugega razen, da ugotavlja pojave in konstatira njihove spremembe, ali pa da plačljivo skuša pojasnjevati ene pojave iz drugih. Splošni smisel vsega, kar se godi, in njegova ocena sta pri tem že izven znanstvenih mej ter prehajata v območje nadznanstvene metafizike.

Niti Comte, niti Hegel nista še vedela, kam vodi evolucijsko načelo. Branislav Petronijević pripominja v svojem spisu o splošni evoluciji, da obadva nista priznavala evolucije niti neorganskega niti organskega sveta. Vendar ju smatra za odločna zagovornika duhovne in socialne evolucije.¹⁶¹ Petronijević ima prav, v kolikor obadva priznavata evolucijo v tem področju. Toda njuno pojmovanje evolucije se bistveno razlikuje od evolucijske filozofije, vzete v njenem celotnem obsegu. V razliko od Schleglja, ki je trdil, da svet ni sistem, temveč zgodovina, obadva sta učila, da svet ni zgodovina, ampak sistem, in sicer razvijajoči se sistem. Uprav v tem obstoja evolucija tega sistema.

¹⁵⁹ E. Spektorskij, Zgodovina socialne filozofije, II, 1933, 7.

¹⁶⁰ Idem, Usoda ideje naravnih zakonov v socialni filozofiji (Zborn. znanstv. razpr., IX, 1933).

¹⁶¹ L'évolution universelle, Pariz, 1921, p. 15, 18.

V programu Comteovega pozitivizma je bila negacija vsega kolikor toliko »absolutnega«:¹⁶² »vse je relativno — to je edino absolutno načelo«. Toda bi bilo napačno pojmovati Comteovo relativnost v istem smislu, kakor ga pojmuje evolucijska doktrina. Za Comtea je bilo spoznavanje »absolutnega« — kavzalno spoznavanje.¹⁶³ Vsled tega je Comte, v razliko od Bacona z njegovim izrekom: *vere scire est per causas scire* — odstopal teologiji in metafiziki vsako raziskovanje vzrokov. Kajti za njega je bil vsak vzrok po stari formuli: *causa est potior causato* — transcendenten činitelj. Zaradi tega se moti Dunkmann, ko pravi, da je Comte zahteval kavzalno raziskovanje.¹⁶⁴ Ravno tako ako so številni sociologi smatrali za glavno nalogo sociologije raziskovanje vzročnih socialnih »činiteljev«, tedaj niso v tem oziru nikako nadaljevali Comteovega nauka. Kajti njegov nauk je zahteval, da se veda popolnoma odreče raziskovanja vzrokov in namesto tega proučuje zakone koeksistence in sukcesivnosti pojavov. Na ta način je Comte namesto vede o predmetih ali stvareh in o njihovih vzrokih kot nekih prvotnih stvareh (nemško *Ursache*) postavil vedo o odnošajih.¹⁶⁵ V tem smislu je nadaljeval tradicijo tako Malebranchea, za katerega »*toutes les vérités ne sont que des rapports*«,¹⁶⁶ kakor tudi Montesquieuja, za katerega zakone so »nujni odnošaji, nastajajoči iz narave stvari«. Kakor Montesquieu, ki je učil, da »*chaque diversité est uniformité, chaque changement est constance*«,¹⁶⁷ tako je tudi Comte smatral odnošaje in njihove zakone za neizpremenljive. V zvezi s tem je gledal na svet kot na zaključen sistem.

S tem se razjasnjuje, zakaj je znanstvenemu spoznavanju postavljjal meje. Tako je omejeval astronomijo na »planetarni« sistem ter je odločno zanikal možnost »sideralne«, t. j. zvezdne astronomije. Negiral je možnost uporabe

¹⁶² Cours, IV, 156, VI, 439.

¹⁶³ Cours, I, 8.

¹⁶⁴ Lehrbuch der Soziologie und Sozialphilosophie, 1931, s. 137.

¹⁶⁵ Cf. E. Spektorskiĭ, Predmet i otnošenje v občestvenih naukah (Trudi IV sjezda ruskih akademiških organizacij, I, 1929, 233 sq.).

¹⁶⁶ Recherche de la vérité, L. VI, I Partie, chap. V, Oeuvres, IV, 303.

¹⁶⁷ Esprit des lois L. I, Ch. I.

matematične verjetnostne teorije v socialnih pojavih,¹⁶⁸ kakor tudi raziskovanje fizične strukture nebeških teles. Izločal je iz znanosti vprašanje o nastanku tako organskega, kakor neorganskega sveta in socialnih institucij. V biologiji je bil pripadnik Cuvierja in nasprotnik Lamarcka. Zaradi tega je priznaval samo klasifikacijo in linearno »serijo« živih bitij ter zavračal transformizem. Leta 1830., t. j. istega leta, ko je izšel I. zvezek »kurza pozitivne filozofije«, je Geoffroy Saint-Hilaire razburil znanstvene kroge s svojo kritiko stabilizacijske biologije. Goethe, ki je že pred bitko pri Valmy pokazal, da zna včasih prerokovati bodoče, je priznal to kritiko za pojav, ki utegne imeti večje posledice kot julijske barikade v Parizu istega leta. Comte pa je bil ravnodušen in celo sovražen tem novim idejam, ker so nasprotovale njegovemu pojmovanju sveta kot dovršenega sistema.

Comte je skušal združiti s tem dominiranjem statike nad dinamiko tudi »veliki problem reda« v socialnem življenju. On je šel mnogo dalje kot Schopenhauer, ki je bil mnenja, da se posamezni človek ne menja: *der Mensch ändert sich nie*.¹⁶⁹ Po Comteovem nauku se sploh človeška narava ne menja niti v teku vse človeške zgodovine.¹⁷⁰ Comte je priznaval stalnost temeljnih socialnih institucij. Posebno pa je poudarjal stalnost družine in delitve oblasti v duhovno in posvetno, ne pa v zakonodajno, izvršilno in sudsko, v čemer je Kant videl transcendentalno osnovo vsake normalne države. Slično fiziokratom je bil prepričan, da obstoja »naravni in bistveni red«, normalni arhetipus socialne strukture ter da povzroča vsak odklon od njega različne perturbacije. Toda fiziokrati so videli v takem redu normativni ideal. Comte pa ga je proglasil za ontološko nujnost, ki se uresničuje sama po sebi, spontanément. Po Condorcetovem vzorcu je pojmoval deontološko idejo o napredku, t. j. o izpopolnjevanju, kot ontološki zakon o socialni evoluciji.

¹⁶⁸ Cours VI, 395: une honteuse aberration scientifique.

¹⁶⁹ Über die Freiheit des Willens, Werke, Frauenstädt, IV, II, 50.

¹⁷⁰ Cours, IV, 245. Cf. Lévy-Bruhl, La philosophie d'Auguste Comte, 184: La nature de l'homme évolue sans se transformer. Cf. E. Bréhier, Histoire de la philosophie, IV, 869.

Smisel te evolucije je videl v prehodu od naj še tako nedovršenega, vendar organskega srednjeveškega stanja preko od reformacije, posebno pa od revolucije povzročene kritičnega stanja k definitivno stabiliziranemu stanju: *le progrès est le développement de l'ordre*.¹⁷¹ Po doseg tega stanja se lahko reče času »ustavi se«, ker ne bo več po Comteovem mnenju nobene nadaljne evolucije. Nastane popolni red. Nehajo dogodki. Namesto fenomenologije pride ontologija. Statika zagospodari nad dinamiko.

Comteova socialna dinamika ni torej nič drugega kot razvijajoča se statika. Vsled tega je rekel, da »je treba v začetku proučavati človeški red tako, kakor da bi le-ta bil nepremičen«,¹⁷² da »dinamični pojmi morajo biti vedno podrejeni statičnim koncepcijam«,¹⁷³ da zgodovina mora imeti »statično bazo«, ki »vedno podrejuje gibanje obstoju«. ¹⁷⁴

Zato je Comte stavil meje znanstvenemu napredku, zavračal svobodo mišljenja¹⁷⁵ ter sestavil celo za bodoče znanstvenike »pozitivistično knjižnico XIX. stoletja«, ki bi sestajala samo iz 150 knjig. Zato se je, istotako kot Saint-Simon, bavil z »zgodovino bodočnosti«,¹⁷⁶ ter je postavljaj zelo riskantne prognoze. Kajti »savoir c'est prévoir«. Kdor pozna, lahko tudi predvideva. Comte je bil prepričan, da ravno on¹⁷⁷ pozna skrivnost ontološkega procesa, ter je prekoval.

Toda že za njegovega življenja je postajalo jasno, da se njegove prognoze ne obnašajo in da se dejanski potek dogodkov nikakor ne ujema z njegovimi trditvami glede »nastanka sistematičnega režima namesto empiričnega«. Znanstveniki so se namreč pričeli baviti uprav s sideralno astronomijo, s proučevanjem strukture nebeških teles, z

¹⁷¹ *Système*, II, 126, III, 289. Auguste Comte *méconnu*, 29.

¹⁷² *Système*, II, 127.

¹⁷³ *Ib.* IV, 409.

¹⁷⁴ *Ib.* III, 289.

¹⁷⁵ *Opuscules*, 68, *Cours*, IV, 24: *n'y a point de liberté de conscience en astronomie, en physique, en chimie, en physiologie, dans ce sens que chacun trouverait absurde de ne pas croire de confiance aux principes établis dans ces sciences par les hommes compétents.*

¹⁷⁶ *Système*, IV, 486: *L'état normal de l'humanité se trouve caractérisé par cette prépondérance de l'avenir.*

¹⁷⁷ *Cours*, VI, 163, 300.

uporabo verjetnostne teorije pri proučevanju socialnih pojavov itd. Namesto da bi nehale kolonialne vojne,¹⁷⁸ je lastna Comteova domovina pravkar ob objavi njegovega »Kurza« pričela obsežne vojaške operacije v Afriki. Namesto da bi se Evropa definitivno pomirila, izbruhnila je krimska vojna, ali, kot jo je imenoval Comte, »ruski incident«.¹⁷⁹ Še več se je pokazala napačnost njegovih prognoz po njegovi smrti. Čas, o katerem je Avguštin pisal, da ne spava, ampak rodi v človeških glavah čudne stvari, ni bil napram Comteu eleganten glasom italijanskega pregovora, da »il tempo e galant'uomo«. Ni nastala nobena »velika evropska republika«. Kult človečanstva ni zamenjal tradicionalnih religij, za kar je Comte celo fiksiral natančni rok, in sicer 1887. leto. Namesto definitivne in nepovratne zamenjave vojaške socialne strukture z industrialno,¹⁸⁰ v katero je veroval tudi Spencer, je zrasla vojna industrija. Namesto pacifizma je nastal nezaslišani militarizem. Prognoze pozitivista Comtea glede popolnega nehanja vojsk v najkrajšem času so se izkazale kot istotako iluzije kakor sanje romantičnega pesnika Victorja Hugoja v njegovi »Légende des siècles« o tem, da bo v XX. stoletju nastalo »plein ciel« miru na zemlji — paix! gloire! point d'armes — in da bodo simboli te idile nad zemljo leteči zračni brodovi.

Sociologi so bili vsled tega primorani zavzeti bolj oprezno stališče napram problemom bodočnosti. Na XI. kongresu v Ženevi leta 1933. so celo prišli do zaključka, da so njihove prognoze istotako nezanesljive kot prerokovanja »prejšnjih astrologov, orakeljev in vedeževalcev«.¹⁸¹ V kolikor pa želijo vsaj nekoliko odgrniti zastor, ki nas loči od bodočnosti, uparabljajo sedanji sociologi uprav oni pripomoček, ki ga je Comte zavračal kot šarlatanstvo, in sicer verjetnostno teorijo.

Comteova »dinamika« ni torej nobena evolucija, ampak razvijajoči se statični sistem. Isti smisel ima tudi Heglova »dialektika«. Hegla češče izvajajo kakor berejo. Zato se je

¹⁷⁸ Cours, VI, 236.

¹⁷⁹ Auguste Comte méconnu, 191.

¹⁸⁰ Cours, IV, 13.

¹⁸¹ Revue internationale de sociologie, 1933, Juillet—Août, 342.

stvorila napačna predstava o njegovi dialektiki, ki jo ne razlikujejo od Heraklitovega nauka o tem, da »vse teče« in da »je oče vsega vojna«. Celo v učbenike¹⁸² in enciklopedične slovarje¹⁸³ je prišlo pojmovanje Heglove dialektike kot nauka o tezi, antitezi in sintezi. Med tem pa pripada ta shema ne Heglu, temveč Fichteju. Heglova shema pa je drugačna, in sicer: »bivanje, nič, nastajanje«. ¹⁸⁴ To je »proces dialektičnega gibanja stavka«. ¹⁸⁵ Zato ne odobrava Hegel onega »čestokrat od Platona uporabljenega negativnega načina«, namreč da se iz stavka »izvaja njemu nasprotni stavek«. ¹⁸⁶ Heglova dialektika ni nobena eristika, niti gnoseološka, niti ontološka. Najmanj pa je le-ta socialna borba. Pripisovati Heglu tezo, antitezo in sintezo, pomeni ga pretvarjati v levičarskega hegeljanca ali v marksista, ker so ravno oni največ prispevali k takemu pojmovanju njegove dialektike. Toda Hegel niti kronološko, niti načelno ni bil marksist. Niti Marx sam ni hotel biti hegeljanec. Rekel je namreč, da uporablja Heglovo terminologijo samo radi koketerije, ¹⁸⁷ da »se njegova dialektična metoda ne samo bistveno razlikuje od Heglove, ampak je njej direktno nasprotna« ¹⁸⁸ ter da »njegova razvojna metoda ni Heglova«. ¹⁸⁹ Skupaj s Sombartom¹⁹⁰ se moramo samo čuditi, kako se še nahajajo ljudje, ki zbližujejo materialistično dialektiko z Heglovo dialektiko.

Hegel je učil »Ein Philosophieren ohne System kann nichts Wissenschaftliches seyn«¹⁹¹ in je definiral svojo filozofijo kot »sestav v razvoju«. ¹⁹² Sistem je pojmoval kot Spinoza, razvoj pa kot Comte. Heglov absolutni ontologizem ni prav za prav ničesar drugega kot nadaljevanje Spinozove

¹⁸² E. Bréhier, *Histoire de la philosophie*, II, 746 sq.

¹⁸³ *Das kluge Alphabet*, II, 358.

¹⁸⁴ Enc. § 88.

¹⁸⁵ *Phaen.* 44.

¹⁸⁶ *Grundl.* § 31.

¹⁸⁷ *Das Kapital*, I, 1928, XLVIII, Nachwort zur zweiten Auflage.

¹⁸⁸ *Ib.* XLVII.

¹⁸⁹ *Neue Zeit*, XX, 2, 189.

¹⁹⁰ *Der proletarische Sozialismus*, I, 1924, s. 214. Cf. Troeltsch, *Der Historismus und seine Probleme*, 1922, I, 333 sq.

¹⁹¹ Enc. § 14.

¹⁹² *W.* XIII, 42.

filozofske zamisli. Tega se je zavedal Hegel sam, ki je priznaval, da spinozizem je »bistven začetek vsake filozofije«, ¹⁹³ in je rekel, da »spinozizem ali nobene filozofije«. ¹⁹⁴ Razlika je bila samo v tem, da je Hegel postavil mobilizacijo namesto Spinozove stabilizacije. ¹⁹⁵ On je uvedel v panlogistični sistem motiv gibanja, kateri je, po njegovem mnenju, manjkal Spinozi ¹⁹⁶ in h kateremu se privaja njegova dialektika. »Gibanje je dialektika vsega obstoječega.« ¹⁹⁷ Achenwall je imenoval statistiko kot ustavljeno zgodovino, zgodovino pa kot pomikajočo se statistiko. Analogno temu je možno reči, da je spinozizem ustavljeno hegeljanstvo, hegeljanstvo pa pomikajoči se spinozizem. Hegel pojmuje gibanje istotako kot Comte, in sicer: ne razstaplja sistema v gibanju, niti ne potaplja ga v potek evolucije, temveč pojmuje gibanje kot uresničenje sistema: »Resnično je samo kot sestav tudi dejstvo.« ¹⁹⁸

Eden raziskovalec, želeč prinesiti v Heglovo nauku v sklad s sistem in zgodovino, pravi, da je pri njem »vse sedanje kot sedanje samo konec zgodovine«. ¹⁹⁹ Dejansko pa Hegel gre mnogo dalje ter žrtvuje zgodovino v prid sistemu. Prostor ima zanj večji pomen kot čas. Naglašča namreč, da »vedi o prostoru, geometriji, ne odgovarja nobena veda o času«. ²⁰⁰ Trdil je tudi, da »imamo v filozofiji opravka niti z onim, kar je samo bilo, niti z onim, kar samo bo, ampak, onim, kar je in večno je«. ²⁰¹ Za duha ni niti preteklosti, niti bodočnosti. Le-ta pozna samo večno sedanost. Kajti to je »duh, ki vedno ostaja pri sebi samem in za katerega ni pre-

¹⁹³ W. XV, 337.

¹⁹⁴ Ib. 362.

¹⁹⁵ E. Spektorskiĭ, Mesto Hegelia v istoriji filozofiji (Zapiski Ruskago Naučnago Instituta v Belgrade, VII, 1932, 286); Stari i novi spinozizam, Letopis Matice Srpske, 1929, avgust.

¹⁹⁶ W. XV, 365.

¹⁹⁷ W. XIII, 313.

¹⁹⁸ Phaen, 17.

¹⁹⁹ A. Kroner, System und Geschichte bei Hegel (Logos, Hegel-Heft, 1931, s. 255).

²⁰⁰ Enc. § 259.

²⁰¹ Phil. d. Gesch. 200.

teklega.«²⁰² Tudi v preteklem je zanj sedanjost.²⁰³ Za njega ni niti ničesar novega bodočega. Neskončni razvoj je »slaba neskončnost, kadar pravijo: in tako dalje v neskončnost.«²⁰⁴ Pravi razvoj se zaključuje. Še več: je celo povratak nazaj. »Pojem duha je povratak v sebe samega.«²⁰⁵ »Razvoj duha je izhod, samo razkrajanje in obenem povratak k sebi.«²⁰⁶ Hegel je smatral, da je ta proces »časovnega tolmačenja duha«²⁰⁷ že završen, ker »je za sedanji čas zaključena vrsta duhovnih oblikovanj«²⁰⁸ in »sedanjost je višek.«²⁰⁹ Zgodovina se konča in na njeno mesto stopa dogma. »Nastala je nova svetovna doba. Zdi se, da je sedaj svetovni duh objel sebe kot absolutnega duha ... končno samospoznanje je nehalo biti končno.«²¹⁰ Uresničila se je »die letzte Philosophie«,²¹¹ ki je »vedoča resnica«,²¹² »absolutna in vsa resnica.«²¹³ Ker se je s tem definitivno razvil sistem resnice, se ne bavi Hegel v razliko od Comtea s prognozami: »filozof nima ničesar opraviti s prerokovanjem.«²¹⁴ Kajti ne more biti govora o nobeni nadaljnji evoluciji niti misli, niti bitja.

5. Hegel se je rodil leta 1770. in umrl leta 1831. Polovica njegovega življenja pripada torej XVIII. stoletju. Večji del Comteovega življenja pripada XIX. stoletju, ker se je leta rodil leta 1798. in umrl leta 1857. Toda duhovno pripada tudi on v precejšnji meri še XVIII. stoletju. Ni slučajno, da je smatral Condorceta za svojega »velikega predhodnika.«²¹⁵ Kadar je pojmoval evolucijo kot napredek in pri tem kot tak napredek, v katerem se sama od sebe odkriva resnica, kadar je podrejeval dinamiko statiki, kadar je postavljaj

²⁰² Ib. 177.

²⁰³ Ib. 166.

²⁰⁴ W. XV, 341; Enc. § 93.

²⁰⁵ Phil. d. Gesch. 163.

²⁰⁶ W. XIII, 35.

²⁰⁷ Phil. d. Gesch. 134.

²⁰⁸ W. XV, 623.

²⁰⁹ Ib. 619.

²¹⁰ Ib. 622.

²¹¹ Ib. 617.

²¹² Enc. § 574.

²¹³ Ib. § 236.

²¹⁴ Phil. d. Gesch. 200.

²¹⁵ Système, III, 297: mon véritable père spirituel Condorcet.

vladnega činitelja nad socialni element, bil je človek XVIII. stoletja. Takšen je bil tudi Hegel z njegovo vero v absolutnega duha in v etatizem. Zato je bila ironija usode, da sta oba postala osnovatelja one filozofije XIX. stoletja, ki je zavrgla ideje XVIII. stoletja in krenila po čisto drugačni poti. Toda s tem ni bilo v toliko ovrženo njuno življenjsko delo, v kolikor nagrajeno, in sicer ako se pridružimo Renanovim besedam, da »la plus haute récompense du savant est de créer un mouvement par suite duquel il est lui-même dépassé«.

Résumé.

Comte et Hegel.

En comparant les idées d'Auguste Comte et de Hegel on n'aperçoit d'abord que différence et même contraste. Mais une analyse plus détaillée justifie quelques rapprochements. Tous les deux sont victimes d'un pédantisme autoritaire qui exclut tout esprit de doute et de critique. Tous les deux n'envisagent les croyances que sous le point de vue purement politique. Ce qui rapproche leurs théories sociales c'est leur aversion pour la révolution, leur conception réaliste de la société et leur étatismes. Tous les deux professent une théorie de connaissance ontologique, ce qui ne les empêche pas de s'adonner aux constructions d'apriori. Et tous les deux envisagent l'évolution comme le développement d'un système statique et fini. Comte et Hegel, ces épigones du XVIII siècle, sont inopinément devenus les précurseurs d'un nouveau mouvement philosophique qui les a dépassés à bien des égards.

Dr. Milan Škerlj:

Sklic in potek skupščine v gospodarskih zadrugah.

Kratice: Zgz. = zakon o gospodarskih zadrugah z dne 11. septembra 1937; Ntz. = novi trgovinski zakon; §§ brez druge označbe so §§ Zgz; UO. = upravni odbor; NO. = nadzorni odbor; skupšč. = skupščinski; rev. = revizijski; reg. = registrski; zadr. = zadrugi.

I. Uvod.

1. Skupščina je sestanek zadrugnikov, sklican in opravljen na način, kakor predpisujejo zakon in pravila. Samo sestanek, pravilno sklican po nekom, ki je za to upravičen, je skupščina v smislu zakona; ni skupščina slučajni ali po nepozvanih osebah sklicani sestanek bodisi tudi vseh zadrugnikov, ni skupšč. sklep bodisi tudi soglasna pismena izjava vseh zadrugnikov.¹ Zakon daje tudi predpise, kako se mora vršiti delo skupščine, da je formalno pravilno (o udeležbi, glasovanju, večini, predsedstvu, zapisniku itd.) in zakon določa, kaj spada v področje skupščine. S pravili se morejo določbe zakona o skupščini spreminjati le kolikor zakon izrečno dopušča, ni pa izrečno rečeno, ali se smejo v pravih določbe zakona dopolnjevati tudi z odredbami, ki jih zakon niti ne omenja.² Dejal bi da se smejo, toda le v duhu zakona in zadrugne ideologije; ali je dopolnilo dopustno, presojata rev. zveza (§ 29 odst. 3) in reg. sodišče.³

¹ Zgz. ne pozna skupščine brez sklica (drugače § 260 Ntz. za delniško, § 454 Ntz. za družbo z o. z.) niti pismenega glasovanja (§ 34 zakona o družbah z o. z., § 451 Ntz.)

² § 29 odst. 3 in § 37 odst. 1 sicer govorita o dopolnitvi pravil, toda tu so mišljena pravila že obstoječe zadruge, in jasno ni, ali gre samo za dopolnitev z določbami, ki jih zakon sam vsebuje ali vsaj dopušča, ki jih pa še ni v dotedanjih pravih, ali tudi za prave dopolnitve z določbami, ki jih zakon sploh ne omenja.

³ Stvarno presojajo zakonitosti vsebine pravil nalaga zakon izrečno le pri prijavi za vpis v zadr. register, velja pa to prav tako za spre-

2. Zakon ureja skupščino v 3. odseku III. poglavja, toda na tem mestu nikakor niso dane vse določbe, ki se tičejo skupščine. Tako za sklic kakor za potek skupščine so določbe tudi na drugih mestih in primeri pristojnosti skupščine so raztreseni po vsem zakonu.⁴ Prav zbog tega ne bo brez koristi zbrati vse določbe o skupščini in jih urediti po vidikih: sklic, potek, pristojnost. Na ta način postanejo bolj vidne razlike, pokažejo se pa tudi stiki, ki se lahko zgreše, če se zakon čita po vrsti paragrafov ali če se čita samo posamezna določba.

3. Zakon razlikuje redno skupščino in izredne skupščine (§ 30). Redna je tista, ki naj se opravi v prvih šestih mesecih po koncu poslovnega leta in naj odloča o letnih sklepnih računih, uporabi poslovnega prebitka, dopolnitvi poslovne izgube, razrešnici članom UO.-a in NO.-a in o izvolitvi članov teh odborov. Vsaka druga skupščina bi torej bila izredna. Razlikovanje nima pravega pomena, ker se tudi na redni skupščini lahko odloča o drugih predmetih in bi, po drugi strani, bilo pač jako formalistiško, ko bi se reklo, da je skupščina zato izredna, ker se, zbog kake zapreke ali tudi iz nemara, za odločanje o navedenih predmetih opravi po preteku onih šestih mesecev. Da skupščina, ki se skliče po § 30 odst. 1, ni »redna«⁵ zato, ker naj jo skliče upravni odbor, je jasno, kajti tudi če jo skliče nadzorni odbor ali revizijska zveza, jo zakon imenuje redno (§ 30 odst. 2).⁵ Edina razlika bi se utegnila najti, ko bi se reklo, da redne skupščine ne morejo sklicati združniki sami (gl.

membo in dopolnitev pravil — tudi dopolnitev je sprememba —, kajti sprememba velja šele z registracijo (§ 37). Že po načelih nepravdnega postopka bi sodišče ne smelo z vpisom v register sankcionirati česa nezakonitega; ako § 8 ne bi veljal tudi za spremembe in dopolnitve, bi se z nakadno spremembo ali dopolnitvijo v pravila lahko sprejele kakršne koli protizakonite določbe.

⁴ To seveda ni očitek sistematiki zakona; povsem prirodno je, da zakon o posameznih primerih pristojnosti skupščine govori na tistih mestih, kjer po svojem sistemu daje določbe za ta primer, n. pr. za volitev v upravni ali nadzorni odbor, za računovodstvo itd.

⁵ To je menda prezrl Marković v svojem Komentarju zakona o prireditvi zadrugama str. 129, kjer vsako skupščino, ki se opravi po preteku šestih mesecev od konca poslovnega leta, imenuje izredno.

II, 7), sicer so določbe o sklicu in poteku enake.⁶ Važno pa je, da za sklic skupščine ni potrebna dovolitev nikogar (§ 28 odst. 4); vendar s tem ni rečeno, da ne bi smelo upravno oblastvo na skupščino poslati svojega odposlanca, če se je bati, da pride na skupščini do dejanj, ki bi kalila javni mir in red, ali sicer do kaznivih dejanj.

II. Sklic skupščine.

4. Sklicatelj. Zgz. ne odreja izrečno in splošno, kdo je redno pozvan, da skliče skupščino že ustanovljene zadruga, vendar ne more biti dvoma, da u p r a v n i o d b o r, ker ta je redni poslovodni organ, sklic skupščine pa spada v poslovodstvo. Da je tako, se da sklepati tudi iz § 30 odst. 2 in 3, kjer je med sklicatelji na prvem mestu imenovan UO. tako za redno skupščino kakor za izredne. Kjerkoli torej zakon govori o skupščini, pa ne določa izrečno sklicatelja, je sklic pravica in dolžnost UO.⁷ Izrečno nalaga zakon UO.-u sklic skupščine v teh primerih: po § 22 odst. 1 mora UO. skupščino sklicati, če je padlo število članov NO.-a pod polovico navzlic temu, da so na izpraznjena mesta že stopili namestniki; po § 30 odst. 1 in 3 je dolžan sklicati redno skupščino, pa tudi izredno, kadar je treba sklicati tako skupščino, ker to zahtevajo zakon ali pravila ali važen interes zadruga. Ali je interes važen, ceni seveda UO., toda če ga on ne smatra za važnega, s tem ni rečeno, da ni drugačnega mnenja kdo drugi, ki je tudi upravičen za sklic (gl. zd. t. 5, 6, 7). Nadalje mora UO. sklicati skupščino po § 76 odst. 1 — v primeru pasivnosti zadruga, in po § 79 odst. 1 — v primeru uvedbe stečaja nad imovino zadruga, slednjič po § 99 odst. 1 — kadar misli, da bi bila izvršitev kakega naloga rev. zveze škodljiva za zadrugo. Zakon povsod označuje kot sklicatelja UO. kot celoto, seveda pa velja tudi za ta del § 16, t. j. UO. odloča o sklicu na seji z večino glasov; če so glasovi enako razdeljeni, se skupščina ne

⁶ V bistvu gre za to, da se ena skupščina mora vršiti vsako poslovno leto, ker je nekaj predmetov, o katerih mora skupščina odločiti vsako leto; ako naj se ta imenuje redna, prav, važno to ni.

⁷ Da je upravni organ redni sklicatelj skupščine, določajo izrečno § 253 Ntz., čl. 236 Tz., § 36 Zdoz.

skliče. Za likvidatorje velja načelno isto kar za UO. (§ 66 odst. 2, št. 2, § 79 odst. 1).

5. Nadzorni odbor je v dveh primerih v prvi vrsti pozvan da skliče skupščino, v drugih le subsidiarno, t. j. če skupščine ne skliče UO., dasi bi moral; je pa tudi nekaj primerov, v katerih je dvomljivo, ali gre za primarno ali za subsidiarno pravico in dolžnost. V prvi vrsti je pozvan po § 12: kadar se je število članov UO.-a zmanjšalo pod polovico, dasi so na prazna mesta že stopili namestniki. To je v skladu s § 16, v tem primeru namreč UO. ne more več sklicati skupščine, ker sploh ne more več sklepati. Drugi primer je v § 25 odst. 3: če je NO. odstranil (suspendiral) člane UO.-a, mora sklicati skupščino.⁸ Primera subsidiarnosti sta v § 30, odst. 2 in 4, kjer zakon izrečno določa, da naj skupščino skliče NO., če je ne skliče UO. Mislim pa, da to velja tudi za primer ša 30 odst. 3. Zakon v odst. 2 izrečno postavlja vrstni red sklicateljev redne skupščine; ko v odst. 3 določa, da tudi izredno skupščino lahko skliče UO., NO. in rev. zveza, pač ni hotel označiti samo, kdo je pozvan sklicati izredno skupščino, marveč tudi vrstni red mogočih sklicateljev. To bi pomenilo, da je NO., razen v primerih po §§ 12 in 25 odst. 3, dolžan, da primeren čas počaka, ali ne bo sklical skupščino UO.; lahko ga tudi opozori na njegovo dolžnost; šele če se UO. ne zgane, skliče NO. skupščino. Po mojem mnenju bi lahko nadzorni odbor upravnemu lahko stavil celo rok. Oporo za to mnenje daje tudi odst. 4, kjer gre za poseben primer izredne skupščine. Vendar stvar ni povsem jasna zbog določbe § 25 odst. 1: NO. je dolžan sklicati skupščino, če to zahteva interes zadruga, in zlasti, če opazi znatnejše greške v vojenju poslov ali v zastopanju zadruga ali znatnejše kršitve zakona, pravil ali skupščinskih sklepov. V vseh teh primerih gre za izredno skupščino, vendar je med njimi velika razlika. Interes zadruga je lahko v tem, da UO. ne dela kakor treba — primere navaja zakon izrečno — lahko pa je tudi drugačen. NO. opazi v poslovanju nekaj, kar sicer ni »greška«, kar se mu pa ne zdi

⁸ Doslednejše bi bilo NO.-u dati to pravico le za primer, da zbog odstavitve ne ostane dovolj članov UO.-a, da bi sklicali skupščino, (§ 16 odst. 1, § 12), toda zakon ne dela izjeme.

smotreno, ali najde pri izvrševanju svoje nadzorne dolžnosti, da bi bilo v interesu zadruga nekaj storiti, česar UO. nima za koristno. V prvih primerih ne bi imelo smisla čakati, da UO. kot skesan grešnik skliče skupščino in se ji obtoži, da je grešil, v teh primerih bo treba reči, da je NO. primarno pozvan sklicati skupščino. Opora za to mnenje je v § 25 odst. 2 in 3. Res da zakon govori v § 25 odst. 1 o »znatnejših«, v § 25 odst. 2 pa o velikih (»krupnih«) greškah in kršitvah, toda razlika se po mojem mnenju ne tiče vprašanja, kdo skliče skupščino, marveč samo odstranitve od dolžnosti. V ostalih, ne izrečno navedenih primerih, kjer gre samo za vprašanje smotrenosti, različnih naziranj, pa je v prvi vrsti UO. pozvan sklicati skupščino in šele za njim NO. Omeniti je slednjič še primer § 98 odst. 3: Na prvi sledeči skupščini je treba prečitati rev. poročilo in rešitev rev. zveze itd. »Po okolnostih mora UO. ali NO. sklicati ... izredno skupščino.« Mislim, da tudi v tem primeru velja načelo primarnosti UO.-a, razen če gre za primere grešk in kršitev, ki so izrečno imenovani v § 25 odst. 1.

6. *Revizijska zveza* skliče skupščino, če tega ne stori UO. ali NO., dasi bi moral (§ 30 odst. 2 in 3, §§ 12, 22 odst. 2). Vendar bo treba razlikovati. V § 30 odst. 2 in v §§ 12 in 22 odst. 2 je rev. zvezi izrečno naložena subsidijarna dolžnost sklicati skupščino, v § 30 odst. 3 iz samega besedila to ne izhaja, mislilo bi se torej morda, da sme rev. zveza sklicati izredno skupščino, ne da bi čakala, ali tega ne stori UO. ali NO. Po mojem mnenju pa veljajo za subsidijarnost pravice rev. zveze slični razlogi kakor za subsidijarnost pravice NO.-a, tako da bo torej rev. zveza skupščino sklicala le, če je ne skliče zadrugin organ. Za to govori tudi, da je naloga rev. zveze pač v prvi vrsti nadzorna, ne pa poslovodstvena.

7. *Ena desetina zadrugnikov* — ne torej toliko združnikov, da število njihovih vpisanih deležev dosega eno desetino vseh vpisanih deležev — sme po § 30 odst. 4 vsak čas zahtevati sklic izredne skupščine, na ta način, da priobčijo UO.-u svojo zahtevo pismeno z navedbo vzroka in dnevnega reda. Če UO. zahtevi ne ugodí, se »manjšina« lahko obrne do NO.-a; če tudi ta ne skliče skupščine, zadrugniki lahko sami skličejo skupščino, toda le z odobritvijo

reg. sodišča. Postopek je nepravdni. Sodišče bo torej po § 2 št. 5 in 6 npp. moralo dognati vse okoliščine, ki so potrebne za stvarno pravilno odločbo. Redno bo torej moralo dati organom družbe, po potrebi tudi rev. zvezi možnost, da se izjavijo o zahtevi. — Da imajo zadružniki kot sklicatelji skupščine prednost pred rev. zvezo, določa zakon samo v primeru § 12, te določbe ne bomo mogli analogno porabljati v drugih primerih, saj niti v tem primeru ni praktična. Zadružniki namreč v nobenem primeru niso dolžni sklicati skupščino, to je vedno samo njihova pravica, dočim je za zadrugine organe sklic tudi dolžnost in prav tako za rev. zvezo, če skupščine ne skličejo zadr. organi (t. 6). V primeru § 12 odloča torej čas: če zadružniki še niso sklicali skupščine, jo lahko skliče rev. zveza in obratno,⁹ in prav to bo veljalo tudi v drugih primerih. Bolj kočljivo je vprašanje, ali zadružniki lahko skličejo tudi tzv. redno skupščino. Po besedilu § 30 odst. 4 bi to bilo naravnost izključeno. Vendar se to zdi absurdno; če ne UO. ne NO. ne rev. zveza ne skličejo »redne« skupščine, zakaj bi je ne smeli zadružniki? Prav tiste skupščine ne, ki jo zakon kot »redno« sam označuje za najbolj potrebno in važno! Seveda, tistemu, ki imenuje skupščino z dnevnim redom po § 30 odst. 1 izredno, kadar se opravi po preteku šestih mesecev od konca poslovnega leta, ni težko priznati zadružnikom pravico za sklic »redne« skupščine, toda to stvarno povsem nepomembno razlikovanje (gori št. 3) pač ne more biti odločilno, ali smejo zadružniki sklicati »redno« skupščino. Še celo to bo treba reči, da zadružnikom niti ni treba čakati, da NO. ali rev. zveza skliče »redno« skupščino, lahko bodo sklic zahtevali, čim je ni pravočasno sklical UO.; razlika je le ta, da niso dolžni to storiti, dočim NO. in rev. zveza sta (§ 30 odst. 2).

8. V l i k v i d a c i j i ostanejo pravice in dolžnosti NO.-a, rev. zveze in zadružnikov načelno neokrnjene, kolikor je to v skladu z namenom likvidacije. Ne bi se n. pr. mogla sklicati skupščina zbog predloga, da naj se uvedejo občasne nederarne datatve in sl. Redne skupščine se opravljajo dalje, seveda z dnevnim redom, ki je prilagojen namenu

⁹ Prim. studijo »Članstvo u organima privrednih zadruga«, Pravojudje 1939, zv. 4 in 5, odstavek 15.

likvidacije — poslovni presežek se n. pr. ne sme deliti (§ 66 odst. 2 št. 1 in odst. 3). Tudi v stečaju opravljanje skupščine ni izključeno, saj daje § 79 odst. 2 upravitelju stečajne mase izredno pravico, da sklicuje skupščino, vendar mu je za sklic potrebna pritrditev stečajnega sodnika.

9. Nejasno je, ali — drugo — skupščino lahko skliče sama skupščina, kadar po § 32 odst. 2 sklene, da naj se skliče nova skupščina. Brez dvoma bo lahko odredila čas nove skupščine in morala bo odrediti dnevni red, t. j. predmet, o katerem naj sklepa nova skupščina, vabilo za novo skupščino bo pa pač moral izdati UO., razen če so na prvi skupščini navzoči vsi združniki, tako da posebno vabilo ni potrebno; rev. zvezo bo treba na vsak način obvestiti (§ 28 odst. 4).

10. Vprašanja, kdo trpi stroške skupščine, zakon ne rešuje splošno, temveč izrečno le za primer, da izredno skupščino skličejo združniki ali rev. zveza. Stroške take skupščine nosi zadruga, skupščina pa lahko odloči, da se povračilo stroškov zahteva od članov UO.-a in NO.-a, ki so opustili sklicati skupščino. Tu je več dvomljivih točk. Kateri stroški so mišljeni? Pač samo tisti, ki bi ne bili nastali, ko bi bil skupščino sklical UO. ali NO.; ni razloga članom UO.-a in NO.-a nalagati tiste stroške, ki bi bili nastali na vsak način. O tem povračilu govoriti pa je prav za prav odveč, kajti če so člani organov zadrugi povzročili škodo z zanemaritvijo svoje dolžnosti sklicati skupščino, so zanj odgovorni že po §§ 17 in 27. Ali so zanemarili to dolžnost, ne bo, kjer gre za sklic skupščine po združnikih, odločeno že s samim tem, da je reg. sodišče združnikom dovolilo sklic skupščine, češ, da dovolitev pomeni, da sta UO. in NO. prekršila svojo dolžnost. Pojavlja se namreč dvom, ali sta UO. in NO. upravičena presoјati, ali je skupščina, ki jo zahtevajo združniki, stvarno potrebna ali vsaj smotrena, ali pa mora ta skupščino sklicati, če to pismeno zahteva zadostno število združnikov, navajajoč razloge in dnevni red. Po mojem mnenju pripada zadr. organom ne samo formalna temveč tudi stvarna presoja predloga, t. j. organi presoјajo, ali navedeni predlogi opravičujejo sklic izredne skupščine. Ko bi ne bilo tako, ne bi zakon zahteval navedbe razlogov; za kaj gre, se vidi iz samega dnevnega reda. Iz razlogov se lahko vidi, da

stvar sploh ni važna, da je za zadrugo morda celo škodljiva. V takem primeru pa ni moči reči, da sta UO. in NO. kršila svojo dolžnost; to ni ugotovljeno niti z onim dovoljenjem reg. sodišča, mnenja so lahko različna, člani UO.-a in NO.-a pa niso zavezani biti absolutno modri in pametni, marveč le, da poslujejo s skrbnostjo in opreznostjo rednega poslovnega človeka (§§ 15, 23). Povračilo stroškov jim bo moči naložiti le, če niso tako ravnali in seveda le tistim izmed njih, ki niso tako ravnali; §§ 17 odst. 4 in 27 odst. 1 veljata tudi v tem pogledu. Omenjena dovolitev sodišča torej ne prejudicira sodbi v pravi za povračilo stroškov.

Ta načela bodo navzlic molku zakona po smislu veljala tudi v primeru, da nastanejo večji stroški zato, ker UO. ni sklical skupščine in jo je nato sklical NO. Tudi tu gre lahko za kršitev dolžne skrbnosti in opreznosti, torej za primer ša 17. Bolj dvomljivo je, ali bi skupščina mogla odločiti, da naj se stroški nepotrebne skupščine iztirjajo od združnikov, ki so zahtevali sklic skupščine ali jo celo, res da s sodnim pritrdilom, sklicali sami. Po mojem mnenju ne. Če je združnikom pritrdil UO. ali NO. ali jim je celo pritrdilo sodišče, združnikov ne zadene krivda, — razen ako bi bili odbora ali sodišče zavedli v zmotu —, dasi se pozneje na skupščini pokaže, da večina ni tega mnenja.¹⁰

11. U s t a n o v n o s k u p š č i n o skličejo ustanovitelj (§ 6 odst. 1). Zakon se pri tem poziva na § 3, ki določa pojem ustanovitelja: kdor pismeno izjavi, da želi ustanoviti zadrugo. Ustanoviteljev mora biti najmanj deset, lahko jih je več. Ali morajo sodelovati pri sklicu vsi? To bi bilo često nerodno, pa tudi nepotrebno, če so vsi, ki žele postati člani

¹⁰ Tudi legislativnopolitično je to stališče utemeljeno. Važna manjšinska pravica § 30 odst. 4 bi bila stvarno brez pomena, ko bi se združniki, ki ravnajo pošteno, morali bati, da jih zadenejo stroški sklica skupščine. Res da ti stroški pri veliki večini zadrug ne bodo znatni, pri večjih zadrugah pa, ki skupščine sklicujejo po listih, ali morajo morda za skupščino najeti posebno dvorano itd., so lahko tudi precejšnji. Prim. tudi § 254 Ntz. Drugega mnenja je Marković, I. c, str. 131; po njem UO. ali NO. mora sklicati skupščino, če so jo združniki formalno pravilno zahtevali, vendar sme tudi po njem sklic odbiti, če so navedeni razlogi prepovedani, nemoralni, nemogoči ali neresni. Smotrenost pa naj ceni skupščina.

bodoče zadruga, obenem ustanovitelj, t. j. če se še ni koč zadržnik prijavil nihče, ki bi ne dal obenem ustanoviteljske izjave. Na drugem mestu¹¹ sem se bavil z vprašanjem, ali so take prijave sploh mogoče. Zdi se, da se je težavam moči ogniti na ta način, da se pač vsaj deset ljudi, ki hočejo ustanoviti zadrugo, sestane sporazumno (drug je pozval drugega) in da na tem sestanku, ki so ga sporazumno določili kot ustanovno skupščino, najprej dajo ustanoviteljske izjave. Ker zakon ne predpisuje za sklic nobenih posebnih oblik, bi tak postopek zadostoval.¹²

12. **K r a j.** Po § 31 odst. 1 se mora skupščina opraviti na sedežu zadruga, t. j. v kraju, ki je s pravili določen kot sedež; s pravili se lahko dopusti, da se skupščina opravlja tudi v kakem drugem kraju, n. pr., če ima zadruga podružnice, tovarne izven sedeža, v teh krajih. Vsekakor se kraj sedeža ne more izključiti, ne bo pa zapreke, da pravila dajo natančnejše določbe, n. pr. vsako drugo, tretje leto se vrši redna skupščina v kraju te in te podružnice in sl. Ne more se po mojem mnenju s pravili prepustiti sklicatelju, da določi kraj skupščine (tako Marković l. c. str. 132), ker bi se tako dovoljenje lahko zlorabljal.

13. **Č a s.** Ločiti treba čas, v katerem naj se skupščina skliče, od časa, ki naj preteče od sklica do dne skupščine, in od časa, v katerem naj se skupščina opravi. Zakon vsebuje določbe vseh treh vrst, ni pa na vseh mestih popolnoma jasen; zlasti je težko določno reči, kaj je mišljeno z določbo ša 5 odst. 1, št. 13, da morajo pravila vsebovati čas, ko se mora sklicati skupščina; misliti pač smemo, da naj se s pravili odredi rok, ki mora preteči od sklica do dne skupščine, to z ozirom na § 31 odst. 5.

14. Čas, v katerem se mora skupščina sklicati, je določen z izrazom »takoj« v §§ 12 (za NO.), 22 odst. 1,¹³ 76 odst. 1,

¹¹ »Članstvo v gospodarski zadrugi«, Zbornik znanstvenih razprav 1939 str. 207 in sl.

¹² Tako tudi navodila naših združnih zvez za ustanavljanje zadrug.

¹³ Drugače v § 22 odst. 3: če v dveh mesecih niso popolnjena prazna mesta v NO.-u, jih začasno popolni rev. zveza, »v isti čas« pa mora sklicati skupščino. Tukaj imamo torej rok, pred čigar potekom rev. zveza — za ta namen — ne more sklicati skupščine.

79 odst. 1. »Takoј« pomeni: v času, ko sklicatelj zve za dogodek, ki zahteva sklic skupščine; seveda mora tisti, ki je pozvan sklicati skupščino, s skrbnostjo in opreznostjo rednega poslovnega človeka paziti na to, da čim prej zve za take dogodke. Po § 25 odst. 1 mora NO. skupščino sklicati nemudoma (»bez odlaganja«), »če to zahteva interes zadruga«; tudi tu gre za skrbnost in opreznost rednega poslovnega človeka; »nemudoma« je seveda lahko premalo, kjer zakon zahteva »takoј«; v življenju razlika ne bo znatna. V drugih primerih se zakon izraža drugače: po § 25 odst. 3 mora NO. skupščino sklicati najdalje v roku 15 dni, odkar je odstranil člana UO.-a, po § 30 odst. 4 UO. in NO. v 15 dneh od dne, ko mu je prispela zahteva združnikov, da se skliči skupščina; izraz »najdalje« pomeni »nemudoma«, vsekakor pa v petnajstih dneh; v § 30 odst. 4 besede »najdalje« ni, UO. in NO. torej lahko presojata, kdaj naj se skliče skupščina, toda v 15 dneh jo morata sklicati, sicer kršita zakon (gl. pa tudi zgoraj št. 10). Pri redni skupščini je rok za sklic določen posredno, opraviti se mora po § 30 odst. 1, v roku šestih mesecev po koncu poslovnega leta ali v krajšem s pravili predpisanem roku. Sklicatelj (UO.) mora torej paziti, da skliče skupščino tako pravočasno, da se opravi pred potekom šestmesečnega roka, NO. pa mora, če ni tega pravočasno storil UO., redno skupščino po § 30 odst. 2 sklicati v takem času, da jo bo moči opraviti v nadaljnjem, t. j. sedmem mesecu od konca poslovnega leta; to smiselno velja tudi za revizijsko zvezo — seveda za osmi mesec od konca poslovnega leta (§ 30 odst. 2, gl. tudi t. 16 in op. 21). V primerih, za katere zakon ne daje posebne določbe, je stvar sklicatelja, da določi čas, v katerem skliče skupščino.

15. Rok od sklica do dneva skupščine. Namen tega roka je, da združniki zvedo za skupščino, da se pouče o dnevnem redu in sicer o stvareh, ki naj bodo predmet sklepanja. Zakon sam odreja splošni najkrajši rok, in sicer mora med dnem, ko se objavi vabilo na skupščino, in dnem skupščine preteči najmanj sedem dni,¹⁴ pri skupščinah združnih zvez pa najmanj petnajst dni (§ 31 odst. 5, § 93 odst. 6). S

¹⁴ Če se vabilo objavi 1., se skupščina torej ne more vršiti pred 9. istega meseca.

pravili se lahko določi daljši minimalni rok, krajši ne (§ 5 odst. 1, št. 13). V nekaterih primerih je rok z zakonom določen posredno. Tako v § 11 odst. 4: če za odstavitev članov UO.-a ni glasovala polovica vseh včlanjenih združnikov, so člani vendar odstavljene, kadar večina prisotnih združnikov za odstavitev glasuje na dveh zaporednih skupščinah, med katerima pa mora poteči najmanj 15 dni, morda krajši splošni rok se torej podaljša, toda pomniti je, da se teh 15 dni ne računa od dne objave vabila temveč od dne prve skupščine.¹⁵ Kadar je na dnevnem redu sprememba pravil ali odstavitev člana UO.-a ali NO.-a, ali prenehanje ali spojitve zdruge, se sme po § 33 odst. 5, če prva skupščina ni bila dovolj obiskana, nova vršiti šele po 15 dneh.¹⁶ Sicer pa se nova skupščina lahko vrši že pol ure ali eno uro po uri, za katero je bila sklicana prva, kakor pač določajo pravila.¹⁷ To bo veljalo tudi v primeru § 71 odst. 1, dasi zakon tu ne govori o novi temveč o drugi skupščini; dvomljivo v primeru § 76 odst. 1, ker bi se tu po besedilu dalo razumeti, da se mora »druga« skupščina posebej sklicati. Vendar bi dejal, da to ni mišljeno, saj gre prav v takem primeru za nujno stvar. V primerih, kjer zakon naravnost zahteva, da se mora neka skupščina opraviti v določenem roku, ki se šteje od izvestnega dogodka, lahko pride do skrajšave s pravili dolo-

¹⁵ Napr. splošni s pravili določeni rok je 10 dni. Prva skupščina je bila 1. oktobra, čas sklica (t. 14) ni določen ne z zakonom ne s pravili. Druga skupščina ne more biti pred 17. oktobrom. Če se druga skupščina skliče pred 6. oktobrom, se mora desetdnevni rok podaljšati.

¹⁶ Tu zakon pravi samo, da rok za novo skupščino ne more biti krajši od 15 dni; ni dvoma da treba računati tako, da med obema skupščinama preteče celih 15 dni, kakor v §§ 11 in 31; skupščina mora biti po 15 dneh, ne že 15. dan.

¹⁷ Zakon pravi, »v roku, določenem s pravili«. Ker naj po § 5 odst. 1, št. 13 pravila določajo »čas, ko se mora opraviti skupščina«, bi se lahko mislilo, da mora med nesklepčno in ponovno skupščino preteči že omenjeni splošni rok, torej najmanj sedem dni. Vendar ne bo tako. Sedemdnevni ali daljši rok je namenjen pripravi na skupščino. Ker se dnevni red ne sme spremeniti in je bila ponovna skupščina že oglašena z vabilom na prvo, ni razloga, da bi moral še enkrat preteči celi omenjeni rok. Samo v naštetih primerih odreja zakon daljši rok; v takih važnih primerih naj bo pač združnikom dana možnost, da se posebno temeljito pripravijo, češ nesklepčnost prve skupščine je pokazala, da niso bili dovolj pripravljeni.

čenega ali celo zakonskega roka med sklicem in dnem skupščine, tako v § 12 (skupščina se mora opraviti v enem mesecu od dne sklica),¹⁸ v § 22 odst. 1 (skupščina se mora opraviti v enem mesecu, odkar se je število članov NO. znižalo pod polovico), v §§ 76 odst. 1 in 79 odst. 1 (skupščina se mora opraviti v 10 dneh, odkar se je pokazala prezadolženost zadruge ali se je nad njeno imovino uvedel stečaj).¹⁹ Tudi po § 30 odst. 2 more priti do skrajšanja roka med sklicem in skupščino, ne pa po § 30 odst. 1: UO. mora pač redno skupščino sklicati tako, da bo ob pretoku rednega roka lahko opravljena pred potekom šestih mesecev od konca poslovnega leta.

16. Kot splošno načelo velja, da mora sklicatelj sicer paziti, da res preteče najmanjši rok med dnem sklica in dnem skupščine (t. 15), da pa ta rok lahko prekorači po svoji uvidnosti; merilo je skrbnost in opreznost rednega poslovnega človeka. Le izjemno določa zakon skrajni rok, pred potekom katerega se skupščina mora opraviti. Nekaj takih primerov je že omenjenih v t. 15, najvažnejši pa je primer redne skupščine. Ta se mora opraviti v šestih mesecih po koncu poslovnega leta, če pravila ne predpisujejo krajšega roka. Dolgi rok je dan z ozirom na roke v § 58. UO. mora v treh mesecih po koncu poslovnega leta sestaviti in NO.-u predložiti sklepne račune za minulo leto, NO. pa mora v nadaljnjem mesecu dni račune preskusiti in, če so v redu, vrniti UO.-u. Tako že imamo štiri mesece, ki se pa lahko še podaljšajo, če mora NO. račune vrniti UO.-u v popravilo ali pojasnilo. Če računamo še rok med dnevom objave vabila in skupščine, se vidi, da se šestmesečni rok s pravili ne bo mogel znatno skrajšati, dasi je to dopustno.²⁰ Če UO.

¹⁸ To velja pa le za NO.; če ta ne skliče skupščine, jo lahko skličejo združniki in rev. zveza, za ta dva pa ni predpisano, kdaj naj jo skličeta in opravita, seveda čim prej.

¹⁹ Besedilo zakona ni povsem jasno, »tako sklicati in v 10 dneh opraviti skupščino« bi se dalo razumeti tudi tako, da se desetdnevni rok računa od dne objave vabila. Toda tu gre za posebno važne in nujne primere, zato bo strožje mnenje pravilnejše.

²⁰ Znatnejša skrajšava bi se dosegla, če se s pravili skrajšata tudi roka iz § 58. Zakon o ti skrajšavi ne govori, mislim pa da jo treba imeti za mogočo prav. z ozirom na dovoljeno skrajšavo šestmesečnega roka.

skupščine ne skliče pravočasno, jo mora v nadaljnjem mesecu dni sklicati in tudi opraviti NO., če ta ni točen, v nadaljnjem mesecu rev. zveza. Skupaj gre torej, če pravila ne določajo krajšega roka, za osem mesecev. Besedilo zakona ni povsem jasno, ko veli, da je redno skupščino dolžan sklicati NO., če je ni pravočasno sklical UO., in isto je razmerje med NO.-om in rev. zvezo. Ali sme NO. (rev. zveza) čakati, da poteče šestmesečni (nadaljnji enomesečni) rok? Po mojem mnenju ne. Čim je poteklo od šest- (eno-)mesečnega roka toliko, da UO. (NO.) ne more več pravočasno sklicati skupščino, da se opravi pred potekom omenjenih rokov, jo je dolžan sklicati NO. (rev. zveza). S tem UO. (NO.) ni odvezan svoje dolžnosti, dokler NO. (rev. zveza) ni res sklical skupščine.²¹ Edini sklicatelj, ki ni v nobenem primeru vezan na roke, določene, da se v njih opravi skupščina, so združniki, kajti zanje je sklic samo pravica, ne dolžnost.

Stvarno bo taka skrajšava mogoča in umestna pri združgah z malim obsegom poslovanja ali z enostavnim poslovanjem.

²¹ Tako tudi Marković, l. cit. str. 129, 130. Ne bo pa pravilna njegova trditev, da se v šestmesečni rok iz § 30 odst. 1 računata tudi meseca namenjena NO.-u in rev. zvezi, češ, to je lepo v skladu z roki iz § 58 in redna skupščina mora biti opravljena v šestih mesecih. Te skladnosti ni: po § 58 so UO. in NO. dani 4 meseci, res da kot maksimum, toda vsekakor jih UO. in NO. lahko izkoristita do kraja, če niso skrajšani s pravili. Če NO. vrne račune šele na koncu četrtega meseca, se skupščina ne more opraviti v tem mesecu, ker morajo biti računi vsaj sedem dni pred dnem skupščine dani združnikom na pregled. Ta sedemdnevni rok se ujema z rokom iz § 31 odst. 5. Tako torej UO. redno skupščino ni da bi moral opraviti s potekom četrtega meseca, dosledno tudi ne NO. in rev. zveza pred koncem petega ali šestega meseca. Seveda, če je rok med dnevoma objave vabila in skupščine kratek, NO. in rev. zveza ne bodeta smela čakati, da poteče celi nadaljnji mesec; UO., NO. in revizijska zveza morajo na to paziti, da se redna skupščina opravi čim prej, kajti odobritev letnih računov je nujna stvar, toda dokler jim ni očitati nemarnosti, jih ni moči klicati na odgovornost. Vsi ti roki niso strogi roki v tem smislu, da bi se redna skupščina po njih preteku ne mogla veljavno opraviti: saj se sledajč le mora! Tudi če se prekoračijo šestmesečni ali nadaljnja dva mesečna roka, bo sklicatelj, ki se je zakasnil, odgovoren le, če je zakasnitve kriv. Kaj pa če so knjige zgorele in jih je treba rekonstruirati, če ni bilo mogoče pravočasno opraviti inventure v veliki nabavljalni zadrugi, ker je moral del članov UO.-a in nameščencev v vojake itd.?

17. Za čas ustanovne skupščine imamo samo določbo § 39 odst. 3, da pristopne izjave, dane pred upisom zadruga v združni register, niso več obvezne, če se ustanovna skupščina ne opravi v treh mesecih od dne izjave. Stvar ustanoviteljev je, da skličejo skupščino pravočasno. Vendar stvar ni tako preprosta, kakor je videti na prvi pogled. Eno je seveda gotovo: zakon ne pravi, da postanejo pristopne izjave neveljavne, samo obvezne niso. Če torej na zakasnelo ustanovno skupščino vseeno pride vsaj deset oseb, ki so dale pristopne izjave, in če sklenejo ustanovitev s tem, da sprejmejo pravila in izbere člane UO.-a in NO.-a, so pač s tem dale spoznati, da še priznavajo svoje sicer neobvezne pristopne izjave, zadruga je ustanovljena. Bolj dvomljivo je pa, ali morajo ta deseterica biti ustanovitelji v smislu § 3 odst. 1, ali pa so lahko tudi ljudje, ki so dali pristopne izjave sicer pred ustanovno skupščino, pa ne kot ustanovitelji. Odgovor je odvisen od tega, ali so take pristopne izjave sploh mogoče, in če so, ali niso same po sebi ustanoviteljske (gl. zg. t. 11). Če priznamo eno ali drugo, bi bil pač formalizem zahtevati, da pride prav deset takih oseb, ki so — med prvimi — dale ustanoviteljske izjave. Dovolj bo, da na zakasnelo skupščino pride vsaj deset oseb, ki vzdržujejo svoje ne več obvezne pristopne izjave ali — same ali skupaj s pravkar omenjenimi — deset oseb, ki jim obveznost pristopnih izjav še ni potekla. Da s tremi meseci poteče tudi obveznost »pravih« ustanoviteljskih izjav po § 3, ne bo moči dvomiti, one veljajo kot pristopne izjave po § 39.

18. Za vsako skupščino mora sklicatelj določiti dnevni red: o predmetih, ki niso postavljeni na dnevni red, skupščina ne more sklepati (§ 32 odst. 1), izvzeti so le (§ 32 odstavek 2) sklepi o vojenju skupščine, o sklicu nove skupščine, o pritožbi zoper izključitev (§ 47 odst. 1) in o postavitvi novih članov UO. in NO. ali novih likvidatorjev, če je dotdanje odstavila skupščina, ki se mora sklicati takoj po uvedbi stečaja nad zadrugino imovino (§ 79 odst. 1). Dvomljivo je, ali to velja tudi za odločanje o odstitvi sami; besedilo § 32 odst. 2 bi se lahko tako razumelo, moti pa besedilo § 79 odst. 1, stavek 2, kjer je izrečno naglašeno, da se sme volitev novih članov izvršiti, dasi ni na dnevnem

redu. Mislim, da se vprašanje odstavitve mora postaviti na dnevni red, saj je ta odločitev izrečno navedeni namen skupščine po § 79. — Kaj naj pride na dnevni red, o tem odloča, v načelu, sklicatelj. Vendar iz zakona vsaj posredno izhajajo določbe za sestavljanje dnevnega reda. Tako ne more biti dvoma, da morajo na dnevni red redne skupščine priti predmeti, ki jih navaja § 30 odst. 1, seveda ne vsakikrat vsi: sklepa o uporabi poslovnega prebitka in o dopolnitvi poslovne zgube se med seboj izključujeta. Na dnevni red izredne skupščine se mora postaviti predmet, o katerem naj ta skupščina odloča. Na dnevni red ponovne skupščine v smislu § 33 odst. 5, t. j. skupščine, ki se vrši brez novega sklica, ker prva ni bila sklepčna, se novi predmeti ne smejo postaviti. Če se pa za predmete, ki se na prejšnji skupščini niso mogli rešiti, z novim posebnim vabilom skliče nova skupščina, se seveda na dnevni red lahko postavijo tudi novi predmeti, za ponovno skupščino v smislu § 33 odst. 5 se dnevni red samo zato ne sme spremeniti, ker odpade nov sklic: prava ponovna skupščina se skliče že z vabilom na prvo. Ni pa s tem rečeno, da bi se moral celi dnevni red prve skupščine prenesti na ponovno skupščino: kjer zakon ali pravila postavljajo za določne predmete večji kvorum kot navadni, je mogoče, da so se predmeti z navadnim kvorumom opravili, niso se pa mogli tudi tisti s posebnim kvorumom, ker ni bil dosežen. Ponovna skupščina se bo vršila samo o nerešenih predmetih. Pri tem vsem treba imeti na umu, da je sicer v nekaterih primerih predpisano, da se mora opraviti še ena skupščina, če prva ni rešila vsega dnevnega reda, nikjer pa ni določeno, da se mora druga skupščina vršiti kot ponovna v smislu § 33 odst. 5; vedno se lahko izvrši poseben nov sklic. — Izrečno je prepisan tudi dnevni red ustanovne skupščine s tem, da zakon določa, o čem mora sklepati: sprejem pravil, izvolitev prvega UO.-a in NO.-a (§ 6 odst. 2). Dočim pa § 30 odst. 1 izrečno dopušča, da se na redni skupščini sklepa tudi o drugih in ne samo o zanj obveznih predmetih, tega ne omenja za ustanovno skupščino. Zato je dvomljivo, ali more ustanovna skupščina sklepati še o čem drugem. Z ene strani bi se lahko reklo, da določbe o dnevnem redu zanj sploh ne veljajo, kajti zakon določa izrečno samo, da se volitve vrše po določbah zakona in pra-

vil, po drugi strani treba misliti na določbo § 40 odst. 3: ko bi se taki sklepi izvršili pred registracijo zadruga, bi bili tisti, ki jih izvrše, torej zlasti člani UO.-a, iz poslov zavezani osebno, kajti zadruga pred registracijo pravno ni, o n a ne more sklepati poslov.²² Vsekakor bo torej bolje, da se na ustanovitveni skupščini ne sklepa o ničemer drugem, kakor o predmetih iz § 6 odst. 2 ali kvečjem še o predmetih, ki nimajo za posledico sklepanja kakih poslov za zadrugo. Če naj se sklepa o čem drugem, pa na vsak način treba predmet postaviti na dnevni red, kajti računati se mora s tem, da udeleženci sicer vedo, da se bodo sprejemala pravila in volili člani organov, na druga sklepanja pa ne bi bili pripravljani. — O predmetih, ki niso dani na dnevni red, se sme r a z p r a v l j a t i na vsaki skupščini. V ti zvezi velja opozoriti na redno točko vsakega dnevnega reda: »s l u č a j n o s t i«. Zakon jo, ne s tem imenom, omenja v § 30 odst. 5: na dnevnem redu vsake skupščine, torej tudi izredne, mora biti točka o predlogih in pritožbah zadružnikov. Vsak zadružnik torej sme na vsaki skupščini staviti predloge in pritoževati se, seveda se morajo predlogi in pritožbe tikati zadruga in njenega življenja in poslovanja, njenih organov, drugih zadružnikov glede njihovega razmerja do zadruga. Drugačne predloge ali pritožbe lahko odkloni predsednik skupščine; če kdo z njegovo odločbo ni zadovoljen, se lahko obrne do skupščine, ki odloči končno (§ 32 odst. 2, ki dovoljuje sklepanje o vojenju skupščine, ne da bi bilo vprašanje o vojenju postavljeno na dnevni red). O samih predlogih in pritožbah pa more skupščina stvarno sklepati le, če so bili sklicatelju pismeno izročeni vsaj osem dni pred sestankom skupščine.²³ Napačno in nezakonito je torej pri »slučajnostih« sklepati o predlogih in pritožbah, ki so sicer sami po sebi dopustni, pa niso bili na navedeni način prijavljeni; to velja tudi za primer, da so prisotni vsi zadružniki in da store

²² Seveda jih pa lahko odobri in s tem prizna za svoje. O tem, kakšno je potem razmerje med zadrugo, osebo, ki je poslovala za njo, in nasprotno stranko, ni da bi razpravljajal na tem mestu.

²³ O mogočih težavah zbog neskladnosti med osemdnevnim rokom §a 30 odst. 5 in sedemdnevnim rokom §a 31 odst. 5 gl. članek »Nekoliko pitanja iz novog zakona o privrednim zadrugama«, Pravosudje, 1938, zv. 6 in 7, t. 6.

soglasen sklep; zakon v § 32 odst. 2 faksativno navaja primere sklepanja brez postavitve na dnevni red.²⁴

19. Iz določbe, da se na redni skupščini lahko sklepa tudi o drugih predmetih, ne pa samo o tistih, ki so imenovani v § 30 odst. 1, bi sledilo, da je sklepanje na izredni skupščini omejeno na tiste predmete, zaradi katerih naj se opravi izredna skupščina, da se torej drugi predmeti ne smejo postaviti na dnevni red — seveda izvzemši točko za predloge in pritožbe združnikov. Vendar mislim, da bi to bilo preveč ozkogrudno. Kadar bi se po sklicu izredne skupščine pojavila nova nujna stvar, bo pač sklicatelj smel popolniti dnevni red z njo, če je še dovolj časa, da se popolnitev objavi kakor treba, torej zlasti da med objavo popolnitve in dnem skupščine preteče sedemdnevni ali s pravili določeni daljši rok. Težava bi mogla nastati, kadar bi popolnitev zahteval kdo drugi, ki je sicer lahko sklicatelj izredne skupščine, pa ni sklicatelj že sklicane skupščine.²⁵ Dejal bi, da je popolnitev vseeno mogoča, težava, kdo bo predsedoval skupščini (§ 35 odst. 1), bi se dala rešiti na ta način, da pri sklepanju o točki, s katero je popolnjen dnevni red, predseduje tisti, ki bi predsedoval, ko bi bil on sklical izredno skupščino.

20. Posebne določbe za vsebino dnevnega reda daje § 31 odst. 2. Če je na dnevnem redu sprememba pravil, treba v njem naznačiti določbe pravil, ki naj se spremene ali dopolnijo. Po mojem mnenju ne zadostuje samo citirati paragraf brez vsaj kratke označitve njegove vsebine, kajti zakon zahteva naznačitev »določbe«. Če se sprememba tiče

²⁴ Drugače po § 260 Ntz. Kaj je boljše je težko reči. Zgz. pač računa s tem, da so med združniki često neuki ljudje, ki jim je treba dati časa za premislek, da ne sklepajo slepo o važnih stvareh. Ntz. ima v § 260 v misli pred vsem tkzv. rodbinske delniške družbe, pri katerih so vse delnice v rokah malega števila dovolj poučenih ljudi in kjer je veliki in tudi dragi aparat formalno sklicane skupščine često nepotreben. Gl. tudi članek »Članstvo u organima privrednih zadruga«, Pravosudje, 1939, zv. 4 in 5, op. 22.

²⁵ N. pr. izredno skupščino je sklical UO. radi spremembe pravil. Takoj nato odkrije NO., da je član UO.-a hudo kršil svoje dolžnosti, in ga odstrani. Po § 25 odst. 3 mora sklicati skupščino najdalje v 15 dneh. Ali naj skliče novo izredno skupščino, da si je še čas, da to točko objavi za že sklicano skupščino?

glasovalne pravice, jamstva ali poslovnega deleža, treba naznačiti tudi nameravano spremembo ali dopolnitev, torej ne samo kaj naj se spremeni ali dopolni, marveč tudi kako. Preden se postavi na dnevni red sprememba pravil, treba izposlovati pritrditev rev. zveze ali Glavne združne zveze (§ 29 odst. 3). — Po § 98 odst. 2 mora UO. na dnevni red prve sledeče skupščine postaviti čitanje rev. poročila, rešitev rev. zveze in vse predloge, kako ugoditi tistim ukrepom rev. zveze, katerih izvršitev spada v področje skupščine. Iz določbe, da mora UO. ali NO. po potrebi sklicati izredno skupščino, bi sledilo, da misli zakon v prvi vrsti na redno skupščino, toda to ni gotovo, ker v odst. 2 omenja, da se mora rev. poročilo prečitati pred glasovanjem o odobritvi letnih sklepnih računov in o razrešnici »če so ti predmeti na dnevnem redu«. Reči bo torej treba, da je prva »sledeča skupščina« lahko tudi izredna skupščina, ki jo je sklical morda kdo drugi, ne pa UO.; tako je potrjeno zgoraj v t. 19 navedeno mnenje.

21. Splošnih predpisov, kako naj bodo razvrščene posamezne točke dnevnega reda, zakon ne daje. Pač pa izrečno določa, da se morata rev. poročilo in rešitev rev. zveze prečitati pred glasovanjem o odobritvi letnih sklepnih računov, o razrešnici in o izvolitvi članov UO.-a, če so tudi ti predmeti na dnevnem redu. Vrsta drugih predmetov se bo lahko določila s pravili, kolikor se more naprej določiti. Za pritožbe zoper izključitev določa § 47 odst. 3, da se mora o njih sklepati na prvi sledeči skupščini v tistem redu, ki ga določajo pravila. Lojalno je in vstreza tudi želji, izraženi v odobru senata s pritrdilom ministrov za kmetijstvo in za pravosodje, da se te pritožbe rešijo pred ostalimi točkami dnevnega reda.

22. Z dnevnim redom se ne sme zamenjati vabilo na skupščino. Zakon v § 31 odst. 2 loči oboje natančno; s tem ni rečeno, da bi vabilo ne smelo obsegati tudi dnevnega reda, prav obratno je res: vabilo mora vsebovati »kraj, prostor, dan in uro skupščine in dnevni red«. Če je na dnevnem redu sprememba ali dopolnitev pravil in se dado združnikom besedila sprememb ali dopolnitev na vpogled še drugje kot v zadružini poslovnici, mora v vabilu biti tudi povedano

kje. Slednjič morajo združniki, ki sklicujejo skupščino, v vabilu izrečno navesti dovolilo reg. sodišča (§ 30 odst. 4). Za objavo vabila določa zakon (§ 31 odst. 3) samo, da se mora takoj izložiti v zadrugini poslovnici, drugi načini objave (»sklica«) morajo biti določeni s pravili (§ 5 odst. 1, št. 13), vendar to pač ne pomeni, da bi poleg zakonskega sploh moral biti določen še kak drug način objave. To je prepuščen pravilom (objava s pismi, okrožnico, pri cerkvi, v listih itd.), gotovo je pa, da se v zakonu in pravilih določeni način objave ne more veljavno nadomestiti s kakim drugim, tudi če sam po sebi ne bi bil manj uspešen. Izrečno je predpisano (§ 28 odst. 4), da se morata sklic in dnevni red pravočasno poslati rev. zvezi; po § 30 odst. 5 pa mora sklicatelj predloge in pritožbe združnikov, ki se mu pismeno vroče vsaj osem dni pred sestankom skupščine, še tisti dan objaviti z izložitvijo na vidnem mestu v zadrugini poslovnici. Ta določba ima smisel, če je vabilo z dnevnim redom že objavljeno; če še ni, pač treba postaviti predlog ali pritožbo prav tako na dnevni red kakor druge stvari, o katerih naj odloča ta skupščina. Odločilno bo torej, ali sta predlog ali pritožba vročena sklicatelju pred objavo vabila z dnevnim redom; dosledno bi celo bilo, da se morata predlog ali pritožba kot točka dnevnega reda posebej objaviti, če se ta objava lahko še izvrši pravočasno z ozirom na rok, ki mora preteči med dnem objave in dnem skupščine. Za to govori tudi dejstvo, da omenja zakon v § 30 odst. 5 samo izložitev v zadrugini poslovnici pač le zato, ker določa tudi za objavo vabila na skupščino izrečno samo izložitev v zadrugini poslovnici (§ 31 odst. 3). Ni videti pravega razloga, da naj bi za predloge ali pritožbe združnikov glede na objavljenje veljalo kaj drugega kot za druge predmete dnevnega reda in da naj bi bili oni manj »javni«, če pravila za vabilo določajo še drugačen način objave.²⁶

²⁶ Rekló bi se morda, da zakon za predloge in zlasti za pritožbe, ki lahko razodevajo, da v zadrugi nekaj ni v redu, ne želi javnosti, ki bi segala preko kroga združnikov, ker bi se na ta način mogel oškodovati ugled ali kredit zadruge. Dvomim, da bi ta razlog veljal. Saj se mora na način, predpisan s pravili, objaviti tudi sklepanje o ukrepu NO.-a, s katerim je odstranil posamezne ali vse člane UO.-a, in sklepanje o sanaciji (§ 76 odst. 1) in še druge neprijetne stvari.

23. Zakon ne omenja, ali je mogoče sklic skupščine preklicati. Treba bo priznati, da je vseeno mogoče, saj je lahko potrebno: po sklicu se pojavi kužna bolezen, nastane katastrofalna poplava in pod. Preklicati bo smel skupščino samo sklicatelj, preklic se bo moral objaviti na isti način, kakor se je objavilo vabilo; če se da domnevati, kdaj bo zapreka prestala, se po mojem mnenju obenem lahko določi novi sestanek skupščine. Stvarno neutemeljen preklic povzroči odgovornost za škodo, če je sklicatelj prekršil dolžnost skrbnega in opreznega poslovanja; če se zbog neutemeljenega preklica prekorači zakonski ali s pravili določeni rok za skupščino, je mogoča kazenska odgovornost.

24. Ne spadajo k sklicu skupščine, vendar pa so z njim v tesni zvezi določbe, ki naj združnikom omogočijo, da se že pred sestankom skupščine pouče o predmetih, o katerih bo skupščina sklepala. Poleg določb § 31 odst. 2 in § 30 odst. 5, o katerih sem že govoril, skrbe za to tudi določbe § 58 odst. 5 in 8 in pač tudi odst. 6.²⁷

III. Potek skupščine.

25. Zakon omenja o t v o r i t e v skupščine v § 35 odst. 3, na koncu, ne pove pa, kdo skupščino odvarja. Redno bo to stvar p r e d s e d n i k a skupščine. Po § 35 odst. 1 je v skladu s § 5 odst. 1, št. 13 predsednik tisti, ki ga določajo pravila; če pravila tega ne določajo, predseduje skupščini in jo vodi predsednik UO.-a, če pa je skupščino sklical NO., njegov predsednik. Kadar skupščino skliče rev. zveza, ji ona določi predsednika izmed združnikov, če so skupščino sklicali združniki, si sama izvoli predsednika, dotlej pa ji »predseduje kateri od sklicateljev«. Prav tako določa § 6 odst. 1, da ustanovni skupščini predseduje kateri izmed ustanoviteljev, dokler si ne izbere drugega predsednika. Po parlamentarnih načelih bo treba reči, da bo začasni predsednik po letih življenja najstarejši prisotni ustanovitelj ali združnik, lahko pa s pristankom večine tudi kateri drugi. Za skupščino, ki jo po § 79 odst. 2 skliče upravitelj stečajne

²⁷ Gl. razpravo »Članstvo v gospodarski zadrugi«, Zbornik znanstvenih razprav, 1939 t. IV, B 1, 3.

mase, zakon ne daje določbe o predsedovanju. Po mojem mnenju otvori to skupščino upravitelj stečajne mase, potem si pa skupščina izvoli predsednika, smel bi pa po mojem mnenju predsednika določiti tudi stečajni sodnik, brez čigar odobritve upravitelj ne more sklicati skupščine (analogija s sklicem skupščine po rev. zvezi). Stvar predsednika je, da ugotovi pravilnost sklica in sklepčnost, prej skupščina ne more začeti stvarnega dela. Radi ugotovitve sklepčnosti mora UO. napraviti spisek osebno navzočih in zastopanih (§ 28 odst. 2 in 3) zadrušnikov in označiti število glasov, ki jim gredo osebno ali kot zastopnikom ali delegatom. Ta spisek mora UO. potrditi s podpisom zadrugine firme (§ 14 odstavek 2).²⁸

26. H konstituiranju skupščine spada določitev zapisnikarja in dveh overiteljev, ki vsi morajo biti zadrušniki. S tem ni rečeno, da ne bi smel zapisnikar pisati nameščene zadruga pod nadzorom in odgovornostjo izvoljenega zapisnikarja. Zapisnikarja »določi«, t. j. izvoli skupščina (§§ 36, 6). V katerem trenutku, zakon ne pove. Ker se pa mora zapisnik napraviti o celem delu skupščine, vsekakor prej, preden se, po otvoritvi skupščine, preide na dnevni red, torej obenem s predsednikom, če pa ni treba voliti predsednika, takoj po otvoritvi, še pred ugotovitvijo sklepčnosti, kajti v zapisniku se mora ugotoviti, da se skupščina zbog nesklepčnosti ne more opraviti (§ 36 odst. 1, na koncu). Tudi overitelje izvoli skupščina izmed navzočih zadrušnikov sočasno z zapisnikarjem. Njihova naloga v zakonu ni očrtana, razen da morata s predsednikom in zapisnikarjem podpisati zapisnik in spisek navzočih zadrušnikov, ob ustanovni skupščini tudi spisek ustanoviteljev in naknadno vpisanih zadrušnikov (§ 36 odst. 3, § 7 odst. 2) in da

²⁸ Določba, da naj UO. napravi »prezenčno listo«, ne bo vedno smotrena. Kaj pa, če je NO. sklical skupščino, ker je odstranil UO.? Če je skupščino sklicala rev. zveza ali so jo sklicali zadrušniki, ker sta UO. in NO. pasivna? V prvem primeru jo bodo morali sestaviti oni začasni člani UO.-a, ki jih je postavil NO., v drugih dveh primerih pa bo treba, če UO. svoje dolžnosti noče izvršiti kakor gre, najti pot s tem, da predsednik določi dvoje ali več prisotnih, da sestavijo spisek, pri tem bo služil kot podstava spisek zadrušnikov (§§ 51, 52). Nikakor ni mogoče dopustiti, da UO. sabotira skupščino.

mora eden od obeh prečitati rev. poročilo in rešitev rev. zveze (§ 98 odst. 4).²⁹

27. Pravica in dolžnost udeležbe, sklepčnost, pravica razpravljanja. Razen zadrušnikov³⁰ se smeta skupščine udeležiti predstavnik rev. zveze (§ 28 odst. 4) in upravitelj stečajne mase (§ 79 odst. 2). Ta dva imata prav tako kakor zadrušniki pravico razpravljati na skupščini, t. j. govoriti o predmetih, ki so na dnevnem redu, zadrušniki imajo tudi že omenjeno pravico staviti predloge in vlagati pritožbe. Kar se tiče upravitelja stečajne mase, bi se sicer mislilo po besedilu § 79 odst. 2, da ima pravico udeležiti se samo skupščine, ki jo je sam sklical, in samo na ti skupščini staviti predloge in dajati pojasnila, toda sklepati treba a maiore ad minus: če celo sme sklicati skupščino, se sme udeležiti tudi skupščine, ki je ni on sklical in sme tudi na taki skupščini dajati pojasnila in staviti predloge; predlogi morajo seveda v vsakem primeru biti pravilno postavljeni na dnevni red ali vsaj vloženi v smislu §a 30 odst. 5. — Dolžnosti udeležiti se skupščine zakon ne nalaga nikomur izrečno, toda ne bo dvoma, da se je morajo udeležiti člani UO.-a in NO.-a, če nimajo zadostnega razloga, da izostanejo; za NO. se da to sklepati iz § 24 odst. 2, razume se pa po samem položaju UO.-a v zadrugi tudi za njegove člane. Kar velja za UO., velja za likvidatorje, čeprav ni da bi morali biti zadrušniki (§§ 65 odst. 2, 66 odst. 2, št. 2; prav zato bo tudi likvidatorjem-nezadrušnikom treba priznati pravico razpravljati, kot posamezniki pa nimajo pravice staviti predloge). Posebne legitimacije za udeležbo zakon splošno ne predpisuje; ker morajo zadruge voditi spisek zadrušnikov, tudi ni potrebno. Pač pa morajo zastopniki nesvojepravnih zadrušnikov in zadrušnikov, ki niso fizične osebe, dokazati, da imajo zastopno pravico (n. pr. s sodnim

²⁹ Iz te naloge sledi, da morata overitelja paziti na pravilnost zapisnika; v ta namen bodeata morala paziti na celi tok skupščine, zlasti, da se pravilno ugotovi, je li kak predlog sprejet ali ne in s kakšnim razmerjem glasov (§ 36 odst. 1). Lahko pa jima bo predsednik poveril, ob volitvah z listki, tudi skrutinij.

³⁰ O pravici udeležbe gl. studijo »Članstvo v gospodarski zadrugi« l. cit. t. IV, B I, 1. Dodati je, da se skupščine ne sme udeležiti izključeni zadrušnik, ker mu upravne pravice prestanejo s samo izključitvijo, dokler njegova pritožba ni ugodno rešena (§ 47 gl. zg. t. 21).

odlokom, z izpiskom iz trgovinskega registra in pod.). Nič ni rečeno, kako se izkažejo delegati zadružnikov (§ 28), treba bo urediti s pravili. Pač pa zahteva § 93 odst. 3, da se morajo delegati včlanjenih zadrug, iz katerih se sestavlja skupščina zadr. zveze, izkazati s pismenim pooblastilom svoje zadruga. Število prisotnih, potrebno za sklepanje (»k v o r u m«), se računa samo od zadružnikov, seveda vštevši člane zadrugi-nih organov, ki so zadružniki, toda ne vštevajo se, kakor se izraža § 41 odst. 5, deleži, ki jih je zadruga pridobila od svojih zadružnikov v njihovem stečaju ali v izvršbi proti njim. Prisotnih mora biti po § 33 odst. 1 vsaj polovica z a d r u ž n i k o v, če zakon ali pravila (§ 5 odst. 1, št. 13) ne zahtevajo navzočnosti večjega števila. Zakon sam ga naravnost ne zahteva, pač pa posredno, ko v § 33 odst. 4 za nekatere sklepe zahteva večino, ki obsega več kot polovico v s e h — ne samo navzočih — zadružnikov. Kvorum se torej po besedah zakona ne računa od števila deležev ali od števila glasov. To ustreza zadrugi ideologiji in je bilo dosledno, dokler so načrti — tudi še vladni predlog — vsakemu zadružniku dajali samo po en glas. V Narodni skupščini se je to spremenilo za zadruga določene vrste, v katerih je mogoče s pravili dati, sorazmerno številu vpisanih deležev, zadružnikom po več glasov, do pet. Poslej ima v teh zadrugah določba o kvorumu lahko neprijetne posledice pri glasovanju, gl. t. 30. Kvorum ni predpisan za pravo ponovno skupščino v smislu § 33 odst. 5, če je to naglašeno v vabilu na prvo skupščino, »ta skupščina zboruje ne glede na število navzočih zadružnikov«.

28. Skupščino vodi predsednik (§ 35 odst. 1), kaj vse spada k vodstvu, pa v zakonu ni naravnost rečeno. Pomagati si treba s splošnimi parlamentarnimi načeli: predsednik daje besedo in jo odvzema, odreja glasovanje, razglašča izid glasovanja, skrbi za red na skupščini, jo zaključuje. Posameznosti pa so v zakonu urejene, tako določa predsednik način glasovanja, če ni določen s pravili in ga ne določi skupščina (§ 25 odst. 2). Predsednikova stvar je skrbeti za to, da se na skupščini prečitajo letni sklepni računi in poročila UO.-a in NO.-a, razen če skupščina odloči, da se ne čitajo (§ 59 odstavek 1), pač zato, ker so jih zadružniki lahko proučili že pred skupščino. Druge dolžnosti izhajajo, a contrario, iz kaznen-

skih določb, iz katerih se vidi, česa predsednik ne sme, n. pr. § 110 št. 4, § 112 odst. 1, I. št. 3, II. št. 1, 3. Mnogo se pa iz teh določb ne da posneti in zlasti ne rešitev dovolj važnega vprašanja spremembe dnevnega reda. Da pozitivna, to se pravi popolnitev, ni več mogoča, z izjemo po § 47 odst. 2, se vidi iz t. 86, ali pa je mogoča negativna, t. j. opustitev razpravljanja in sklepanja o predmetu, ki je bil pravilno postavljen na dnevni red, ali sprememba vrstnega reda posameznih točk? Prvo po mojem mnenju presega okvir vojenja skupščine po predsedniku, to sme samo skupščina (§ 32 odst. 2), drugo po mojem mnenju sme predsednik, če zakon (§ 98 odst. 4) ali pravila ne zahtevajo ali skupščina ne odloči drugače.

29. Glasovanje. Vsak zadružnik ima načelno en glas, samo v zadrugah za proizvodnjo, predelavo in prodajo se s pravili lahko določi, da smejo imeti zadružniki sorazmerno s številom svojih vpisanih poslovnih deležev³¹ po več glasov, no največ pet (§ 33 odst. 2). Nadalje se sme s pravili zadr. zveze določiti, da imajo zadruga = članice po več glasov, sorazmerno s številom vplačanih — torej ne le vpisanih — deležev ali z obsegom poslov zadrug z zvezo ali s številom članov zadrug (§ 93 odst. 4). Slednjič smejo »stare zadruga« — za deset let od dne, ko je Zgz. bil razglašen — še obdržati »pluralno« glasovalno pravico (§ 118 odst. 1).³² Zakon pozna tudi pozitivne omejitve. Med nje ne bi štel določb § 28 odst. 4, da ima predstavnik rev. zveze na skupščini samo pravico govora in da ima upravitelj stečajne mase glas samo če je zadružnik — kar bo mimogrede rečeno, veljalo tudi za predstavnika rev. zveze —; te subjektivne omejitve slede že iz splošnega načela, da ima glas samo zadružnik. Pač pa je prava subjektivna omejitev v § 41 odst. 5: zadruga, t. j. UO., ne more glasovati s poslovnimi deleži svojih članov, ki jih je pridobila iz njihovega stečaja ali v izvršbi proti njim, in prave objektivne omejitve so, ko določen zadružnik ne sme glasovati o določenem predmetu. To so primeri ša 34

³¹ Gl. studijo »Članstvo v gospodarski zadrugi«, Zbornik znau-stvenih razprav, 1939, IV, B, I, 2 op. 29.

³² Gl. tudi studijo »Članstvo v gospodarski zadrugi«, l. cit. IV, B, I, 2.

odst. 1 in 2 in § 45 odst. 2.³³ Način glasovanja določi predsednik, če ni določen s pravili ali ga ne določi skupščina sama (javno z dviganjem roke, vstajanjem in pod., tajno z listki, kroglicami). Predlog za določen način glasovanja se lahko stavi tudi če ni postavljen na dnevni red, kajti način glasovanja spada k vojenju skupščine. V primeru § 62 pa je izrečno predpisano poimensko glasovanje. Če na skupščini, ki odloča o prestanku zadruga, še pred sklepanjem o predlogu najmanj deset zadružnikov izjavi željo, da naj zadruga dalje ostane, skupščina sicer ne more skleniti prestanka, vendar se o prestanku glasuje po imenih; za zadružnike, ki glasujejo za prestop, velja, da so dali izjavo za izstop, tu je torej za določeno posledico potrebna posebna posvedočitev s poimenskim glasovanjem. Posebne določbe imamo tudi v §§ 50, 72. Če je skupščina sklenila, da se pravila spremene glede na trajanje zadruga, zvišanje poslovnih deležev, uvedbo ali zvišanje postranskih občasnih nedenarnih dajatev, zvišanje jamstva — tudi sprememba omejenega v neomejeno je zvišanje — ali če je sklenila spojitev, sklep ne velja za tiste zadružnike, ki so bili na skupščini in so izjavili na zapisnik, da se ne strinjajo s sklepom skupščine. Ni torej zadosti, da zadružnik glasuje zoper sklep, dati mora svoj sklep posvedočiti v zapisniku, če hoče, da izjava velja kot izstop iz zadruga; če opusti zahtevati posvedočitev, ga večinski sklep veže, dasi je glasoval zoper predlog (§§ 50, 72 odst. 4). Dodati bomo morali, da zadružnik, ki je glasoval za

³³ Gl. studijo v op. 32) in studiji »Nekoliko pitanja iz novog zakona o privrednim zadrugama«, Pravosudje 1938, zv. 6 in 7 t. 8 in »Članstvo u organima privrednih zadruga«, Pravosudje, 1939, zv. 4 in 5 t. 11. Glede § 34 odst. 1 bi dodal, da je vseeno, ali naj se zadružnik osvobodi zavez proti zadrugi, ki so nastale iz združnega razmerja (n. pr. vplačilo deleža, naknadno vplačilo deleža, postranske občasne nedenarne dajatve), ali zavez, ki jim temelj ni zadr. razmerje, (n. pr. odškodninska terjatev zadruga); položaj je tukaj drugačen kakor v primeru § 45 odst. 2. K § 34 odst. 3 velja pripomniti, da se prepoved tiče tudi bivših članov UO.-a in NO.-a, ki še niso dobili razrešnice, in prav tako namestnikov, ki so v minulem poslovnem razdobju res opravljali dolžnosti članov enega ali drugega odbora. Seveda pa vsi ti lahko glasujejo o razrešnici drugim članom enega ali drugega odbora. V takih primerih bi kazalo deliti glasovanje o razrešnici po posameznih sedanjih in bivših članih, pavšalno glasovanje bi lahko bilo povod za razveljavitev sklepa.

predlog, ne more naknadno dati nasprotno izjave. Brez dvoja bo poimensko glasovanje koristno tudi v teh primerih, predpisano pa z zakonom ni.

30. Večina. Zakon načelno zahteva prosto absolutno večino: več kot polovica navzočih združnikov, t. j. oseb z glasovalno pravico, mora glasovati za predlog, da je sprejet; kadar naj se spremene ali dopolnijo pravila, odstavijo člani UO.-a ali NO.-a, ali sklene prestanek ali spojitev zadruga, zahteva zakon kvalifikovano večino, namreč več od polovice vseh združnikov, toda na ponovni skupščini zadostuje prosta večina (§ 33 odst. 3, 4 in 5). Soglasnost vseh navzočih združnikov zahteva § 59 odst. 1 za sklep, da naj se na skupščini ne prečitajo letni sklepnih računov in poročila UO.-a in NO.-a. Ko § 5, odst. 1, št. 13 zahteva, da se v pravilih določi, kolikšna večina je potrebna za sklep, ne more biti, doslovno vzeto, z ozirom na § 5 odst. 4 mišljeno nič drugega, kakor da se morajo zakonske določbe ponoviti v pravilih, prav to pa po § 5 odst. 5 ni potrebno. Pojasnilo bo v tem, da je v § 33 odst. 1 glede na kvorum izrečno dopuščeno, da se s pravili poveča, in da bo treba to možnost priznati tudi za določitev večine; s pravili se torej lahko zahteva večja (n. pr. $\frac{2}{3}$ -, $\frac{3}{4}$ -večina), ne pa relativna. Določba, da se deleži združnikov, ki jih je zadruga pridobila v stečaju združnika ali v izvršbi zoper njega, ne štejejo pri izračunavanju večine (§ 41 odst. 5) je prav za prav odveč, ker zadruga z njimi ne more glasovati. Zanimiva pa sta primera ša 41 odst. 4 s šom 21 odst. 1 in ša 62. Po prvih dveh določbah se kvalifikovana večina, ki jo zakon zahteva za odstavitev članov UO.-a in NO.-a, nadomesti s prosto večino, če se ta doseže na dveh zaporednih skupščinah in je med skupščinama preteklo vsaj 15 dni. V § 62 pa je načelo večinskega sklepanja lahko obrnjeno: kadar zahteva vsaj 10 združnikov, da zadruga ostani, ne more nikakršna večina skleniti prestanka. Na ustanovni skupščini je stvar podobna. Če za ustanovitev glasuje vsaj deset ustanoviteljev, je zadruga ustanovljena, čeprav bi se bilo recimo 15 oseb, ki so dale ustanoviteljske izjave, premislilo in glasovalo zoper ustanovitev.³⁴

³⁴ Gl. mojo oceno Markovičevega komentarja (str. 62) v Slov. Pravniku, 1939, zv. 9 in 10.

Posebne težave bo delal način izračunavanja večine v zadrugah, v katerih imajo zadružniki po več glasov. Določbi, da se sklepčnost in večina ugotavljata po številu prisotnih zadružnikov, sta bili med seboj v skladu in sta ustrezali, dokler je bil — v načrtih in v vladnem predlogu — vsakemu zadružniku dan po en sam glas. Že to, da je za sklepčnost ostalo pravilo, da se računa po glavah, ni prav dosledno, kadar imajo posamezni zadružniki različna števila glasov, vendar se da zagovarjati s stališča zadružne ideologije. Povsem nedosledno pa je, da se računa tudi večina v primerih, ko imajo posamezni zadružniki različna števila glasov, po glavah, ne pa po glasovih. Treba priznati, da gre za redakcijsko hibo, ko se je v Narodni skupščini spremenil § 33 odst. 2, pa se nista s spremembo vskladila odst. 3 in 4. Pomoč je brez spremembe zakona mogoča samo na ta način, da se odst. 3 in 4 tolmačita tako, da je z »več kot polovica navzočih (vseh) zadružnikov« mišljeno »več kot polovica glasov navzočih (vseh) zadružnikov«. Če se to ne prizna, nima »pluralni« glas nobenega smisla. Opora za navedeno mnenje, ki bi se lahko videla v § 65 odst. 6: skupščina lahko z nadpolovično večino glasov zamenja likvidatorje, je bolj formalna kot stvarna. Ta določba je bila že v vseh načrtih in v vladnem predlogu, »glas« je bil tam isto kar »zadružnik«, ker je vsak zadružnik imel samo en glas. Te težave se lahko pojavijo tudi pri »starih« zadrugah s pluralnim glasom za nekatere zadružnike; če imajo veliko število zadružnikov, pa ne zadosti, da bi prišel v poštev § 28 odst. 3 (delegati), bode potrebna velika osebna udeležba zadružnikov, da bo dosežena sklepčnost. Prav tako težave niso izključene pri zadružnih zvezah z velikim številom učlanjenih zadrug in z različnim številom glasov posameznih zadrug. V vseh teh primerih bo treba pravila jako spretno sestaviti, da ne bodo v nasprotju z zakonom in da bodo vendar kolikor toliko ustrezala potrebam in možnostim zadruga ali zveze.⁵⁵

⁵⁵ Vzemimo priprost primer. V zadrugi sme imeti vsak član po več deležev, za vsak delež ima en glas, vendar ne več kot pet. Zadružnikov naj bo 20, prvih pet jih ima po pet glasov, pet po štiri, pet po dva, pet po en glas, vsega 60 glasov. Deset jih je dovolj za kvorum, tudi tistih deset, ki imajo skupaj samo 15 glasov. Ti lahko s 7 glasovi

31. Skupščinski sklepi o letnih sklepnih računih. V zvezi z letnimi sklepnimi računi določa § 59 odst. 2, da se morajo storiti posebni sklepi o odobritvi letnih sklepnih računov, o razdelitvi poslovnega prebitka ali popolnitvi poslovne zgube in o razrešnici članov UO.-a in NO.-a, torej trije sklepi.³⁰ Razen tega pa morata po § 59 odst. 3 UO. ali NO., če je eden ali drugi ugotovil, da se zadrugino imovinsko stanje v času med koncem prejšnjega poslovnega leta in dnem skupščine znatno pogoršalo, skupščini predložiti posebno poročilo s predlogom, da se poslovni prebitok ne razdeli med zadružnike, kolikor je potreben, da se pokrije »zmanjšba imovine«. O tem predlogu se bo sklepalo obenem s predlogom o razdelitvi prebitka ali popolnitvi zgube, ne da bi ga bilo treba posebej postaviti na

sklenejo vse kar hočejo, razen o predmetih iz § 33 odst. 4, kajti pet tistih, ki imajo po en glas, in še eden, ki ima dva, so več od polovice prisotnih zadružnikov. S sedmimi glasovi od 60 se torej v ti zadrugi odloča o veliki večini predmetov. Res je, da bi bilo še manj v skladu z zadrugno ideologijo, ko bi se reklo, da se kvorum in večina računata, kakor pri delniški družbi, samo po glasovih, t. j. v stvari po številu deležev, torej po kapitalski udeležbi, kajti v tem primeru bi bil kvorum celo lahko dosežen že z navzočnostjo 7 članov (5 po 5 glasov, 2 po 4 glasove, skupaj 33 glasov), vendar bi bilo za navadno večino vsaj potrebno 17 glasov. Primer dokazuje, kako nevarno je spreminjanje posameznih določb vladnega predloga v narodnem predstavništvu. De lege ferenda bi se priporočala spojitve obeh načel: n. pr. sklepčnost, če je na skupščini prisotna vsaj polovica zadružnikov z vsaj polovico mogočih glasov; večina bi se potem seveda morala računati na sličen način, obsegati bi morala, recimo več kot $\frac{1}{4}$ zadružnikov in glasov. Prim. § 63 odst. 6 delniškega regulativa. Vse skupaj kaže, da se pač ideologije ne dajo vedno strogo sprovesti v zakonik. Kar je dobro za male, morda še za srednje zadruge, je lahko nevarno ali vsaj nerodno za večje ali velike. Stvar bi morala biti urejena bolj prožno; velike zadruge so lahko prav tako koristne kakor male, za zadrugne zveze pa celo sam zakon zahteva znatno število članic. — Samo mimogrede naj opozorim na neenakost glasovalne pravice, ki lahko nastane po § 28 odst. 3: če se vsakemu delegatu da samo po en glas ali vsakemu enako število glasov, bi imel tisti delegat, ki zastopa ostanek, v resnici večjo glasovalno pravico od ostalih. Prav za prav bi vsak moral imeti toliko glasov, kolikor zadružnikov res zastopa; zastopa pa seveda vse, ki so imeli volilno pravico, ne samo tistih, ki so res glasovali zanj.

³⁰ Gl. oceno Markovičevega komentarja (str. 211), Slov. Pravnik, 1939, zv. 9 in 10. — Najpraktičneje bo za vsakega treh sklepov določiti posebno točko na dnevnem redu.

dnevni red; pač pa bo treba tudi to poročilo in predlog izložiti v zadrugini poslovnici po § 58 odst. 5, in prečitati ju v skupščini (§ 59 odst. 1).³⁷

32. Skupščinski zapisnik in priloge. O delu vsake skupščine se mora pisati zapisnik (gl. zg. t. 26). V njem treba navesti dan in kraj skupščine, skupno število zadrušnikov in zastopnikov ali delegatov in skupno število njihovih glasov, vsi storjeni sklepi z navedbo števil glasov, danih »za« in »proti«, in morebitni prigovori zadrušnikov proti pravilnosti sklica in dela skupščine ali vsebine sklepov. Če se skupščina ne more opraviti zbog nesklepčnosti, treba to ugotoviti v zapisniku (§ 36 odst. 1). Ne bo treba posebej navesti, ali je bilo ob sklepanju navzočih polovica odnosno več od polovice vseh zadrušnikov, če se to vidi iz števila oddanih glasov, pač pa če se ne vidi; zakon ne nalaga dolžnosti glasovanja, sklepčnost je torej lahko bila, dasi je ne razodeva število oddanih glasov. Razlika je velika: če je skupščina bila sklepčna, pa za predlog ni bila dosežena večina, je predlog propadel in sklepa ni; če sklepčnosti ni bilo, se more sklep iz razloga nesklepčnosti napadati s tožbo za razveljavitev. Nočem s tem reči, da se mora pred vsakim glasovanjem izrečno ugotavljati sklepčnost, toda če predsednik, zapisnikar ali overiteljji zapazijo, da zadrušniki odhajajo, je ugotovitev koristna, da se preprečijo tožbe. Nevarno bi bilo zanašati se na prvotno ugotovitev števila navzočih v zapisniku; dokaz, da se je pozneje zmanjšalo, ni izključen. — Zapisniku se prilože en izvod vabila na skupščino,³⁸ pooblastila zastopnikov³⁹ in delegatov in spisek navzočih (§ 36

³⁷ O razveljavljanju skupščinskih sklepov gl. razpravo »Poništavanje odluka skupštine po zakonu o privrednim zadrugama«, Arhiv za pravne i društvene nauke, 1939, knjiga XXXIX, str. 8 in sl.

³⁸ Ne bo zadosti, da se priloži samo izvod vabila, potrebno bo priložiti dokazila, da je bila objava vabila pravilna. To bo seveda različno po načinu predpisane objave, n. pr. potrdilo občinskega klicarja, da je bilo vabilo oklicano ta in ta dan, primerek lista, v katerem je bilo objavljeno vabilo, zapisek na vabilu samem, kdaj se je vabilo izložilo v poslovnici in pod.

³⁹ Kaj zakon misli s temi pooblastili, ni prav jasno, ko v § 28 odst. 2 izrečno pravi, da zakonskim zastopnikom nesvojepravnih zadrušnikov in zadrušnikov, ki niso fizične osebe, ni treba posebnega pooblastila, marveč morajo samo dokazati svojo zastopno pravico. Ali

odst. 2, § 35 odst. 3); predsednik, zapisnikar in dva overitelja podpišejo zapisnik in spisek navzočih.

33. **Objava skupščinskih sklepov.** V § 5, odst. 1, št. 8 se zahteva, da se s pravili določi način, kako se bodo objavljali skupščinski sklepi, po § 9 odst. 1, št. 9 se način objave vpiše v zadr. register in po odst. 2 mora sodišče vpis objaviti. S tem se ne zahteva obvezno poseben način objave, dovolj bo, da se spolni, kar zakon sam zahteva. UO. mora, tudi če ni on bil sklicatelj, po § 36 odst. 4 dati najkasneje peti dan potem, ko je bila skupščina končana, v poslovnici zadruga zadržnikom na vpogled zapisnik in priloge; na vpogled morajo ostati do vštetega petnajstega dne po skupščini; dan ko so zapisnik in priloge bili dani na vpogled, se mora označiti na zapisniku. Ako bi se zapisnik s prilogami dal na vpogled pozneje, mora toliko dalje ostati izločen v poslovnici.⁴⁰ Za skupšč. zapisnike zadr. zvez velja določba § 93 odst. 7: zveza mora v dveh mesecih od dne skupščine zapisnik objaviti v svojem listu ali prepise vročiti vsakemu svojemu članu. Razume se, da mora to storiti tudi po preteku dveh mesecev, če ni storila pravočasno. Po mojem mnenju mora zveza poleg te objave izvršiti še objavo po § 36 odst. 4. Na to kaže besedilo § 93 odst. 7, to zahteva tudi sama stvar, kajti po § 93 odst. 7 se objavlja samo zapisnik, ne pa njegove priloge. Iz tega pa sledi, da morajo zapisnik in priloge ostati na vpogled ne samo do petnajstega dne po skupščini, temveč vse dokler ni izvršena objava po

naj varuh ali skrbnik pusti pri zapisniku svoj sodni dekret, ali naj si ga oče izposluje, ali naj zastopnik trgovinske družbe priloži izpisek iz trg. registra? To bi bila precej draga udeležba pri skupščini. Tudi tu gre za redakcijsko hibo. V vladnem predlogu je bilo še splošno dopuščeno zastopanje zadržnikov po zadržnikih, pooblastilo je moralo biti pismeno. To določbo je Nar. skupščina črtala, pomotoma pa je ostala sled v § 36 odst. 2. Zastopna pravica se mora samo ugotoviti v spisku iz § 35 odst. 3 in nič več. Pač pa se morajo res priložiti pismena pooblastila delegatov zadrž-članic na skupščini zadr. zveze in dokazila o izvolitvi delegatov, izvoljenih po § 28 odst. 3.

⁴⁰ Samo v poslovnici se morajo dati na vpogled zapisnik in priloge, ne tudi na onih drugih pripravnih mestih, ki jih omenja § 31 odst. 2. Ratio legis razlike ni jasna; tudi § 58 odst. 5 govori samo o izlaganju v poslovnici. Lahko se pa s pravili predpiše, da se morajo prepisi izložiti tudi na tistih mestih.

§ 93 odst. 7, in pač še primeren čas dalje, da se morejo zadržuge — članice prepričati, ali je zapisnik v skladu s prilogami. Razen te objave je UO. dolžan v roku 30 dni po skupščini poslati prepise zapisnika in prilog rev. zvezi in reg. sodišču: točnost prepisov mora UO. overiti s podpisom firme (§ 36 odst. 5, § 14 odst. 2 in 3, gl. tudi § 13 odst. 2). Prepisi pa, ki jih treba priložiti vlogi, s katero UO. prijavlja za vpis spremembe, ki se morajo v zadr. registru izvršiti zbog skupščinskih sklepov, morajo kot točne potrditi s svojim podpisom vsi člani UO.-a (§ 37 odst. 1). Ker tudi za prijavo velja isti 30-dnevni rok, se bo zapisnik s prilogami lahko priložil samo enkrat, seveda pa overjen po strožjem predpisu. Kolikor se sklepi skupščine vpišejo v zadr. register in vpise objavi sodišče, je dosežena še večja javnost kot jo morda zahtevajo pravila.

Za vojenje zapisnika ustanovne skupščine veljajo smiselno določbe § 36 (§ 6 odst. 1). Torej se morajo tudi na ustanovni skupščini določiti zapisnikar in dva overitelja, kar sicer sledi tudi iz § 7 odst. 2. Delegati seveda ne prihajajo v poštev; če zadruga še nima poslovnice, bo ustanovna skupščina morala določiti, kje se lahko pregledajo zapisnik in priloge, če ne določi, pač pri predsedniku ali zapisnikarju. Ne bo potrebno posebej pošiljati prepise reg. sodišču, saj se predlože s prijavo zadruga za vpis v zadr. register (§ 7 odstavek 1, št. 2),⁴¹ za kar je posredno določen rok s § 6 odst. 3; da ta rok ni strog, je že omenjeno v t. 30.

34. Za veljavnost skupšč. sklepa ni več potrebno kot da je pravilno nastal: na pravilno sklicani skupščini po pravilnem postopku. Redno postane tudi učinkovit takoj, ko je storjen; posvedočitev v zapisniku je praktično gotovo silno važna, toda bistvena ni.⁴² Vendar pozna zakon primere, ko sklep ne postane takoj učinkovit. Pozneje, šele

⁴¹ Tu niso omenjene priloge zapisnika; vseeno jih bo treba poslati, sicer reg. sodišče ne more zanesljivo presoditi pravilnosti zapisnika in poteka skupščine.

⁴² Drugače po § 281 odst 2 Ntz.: »Ne veljajo sklepi, ki niso sprejeti v zapisnik.« Tudi protokolne knjige, ki jo je poznal § 34 prejšnjega združnega zakona in jo pozna zakon o družbah z omejeno zavezo, naš zakon ne pozna.

s koncem skupščine, postane učinkovita izvolitev članov v zadr. organe, kadar so se izvolili zato, ker dotedanjim poteka funkcijska doba; ta namreč poteče z dnem tiste skupščine, ki je rešila letne sklepne račune za poslednje leto njihovega funkcijskega troletja (§ 11 odst. 2, § 21 odst. 1). Za spremembo pravil določa § 37 odst. 2, da postanejo »veljavne« šele z vpisom v zadr. register. Zakon se ne izraža povsem točno: ko bi sklep ne bil veljaven, bi se sprememba pravil ne smela registrovati; samo učinkovitost je odgodena do vpisa spremembe pravil v zadr. register. Za dopolnila velja kar za spremembe, dopolnila so spremembe dotedanjih pravil. Nič pa zakon ne določa o trenutku, ko postane učinkovit sklep, da naj zadruga sploh prestane ali da naj se spoji z drugo. Z ozirom na § 65 odstavek 2, po katerem opravljajo likvidacijo člani UO.-a, če se ne postavijo drugi likvidatorji, treba reči, da je sklep o prestanku takoj učinkovit; motiti ne sme določba § 66 odst. 1, po kateri funkcija UO.-a prestane šele z vpisom prvih likvidatorjev v zadr. register. Ta predpis ima gotovo svoj ne samo formalni — temveč tudi stvarni pomen (prim. § 67 in sl.), toda ne pomeni, da sklep o prestanku družbe ne učinkuje takoj ko je storjen, saj prestanek nastopi celo avtomatski v primerih § 61 št. 1 in 4, in vendar tudi za ta primera veljajo določbe §§ 65 in 66. Drugačna je stvar s spojitvijo. Ta je res končna šele ko se vpišejo sklepi obeh ali več zadrug o spojitvi v zadr. register sprejemajoče zadruge; sklepi so že prej veljavni, toda učinek nastopi šele z registracijo.

35. **Odgovornost za pravilen sklic in potek skupščine.** Odgovornost za škodo od nepravilnosti pri sklicu in v poteku skupščine se ravna za člane zadr. organov všteti likvidatorje po določbah §§ 17, 18, 27, 66; za druge osebe, n. pr. predsednika, ki ni član zadr. družnega organa, zapisnikarja, overitelja, pa tudi za posameznega zadr. člana, ki bi n. pr. s svojim ravnanjem skupščini onemogočil delo, veljajo splošne norme odškodninskega prava, ker Zgz. nima posebnih določb. Za kazensko odgovornost daje Zgz. te določbe:⁴³

⁴³ Če je dejanje strožje kaznjivo po kaz. zakoniku, velja kaz. zakonik (§§ 110, 111, 112).

a) Z zaporom do dveh mesecev ali v denarju do 6000 dinarjev se kaznuje član UO.-a ali NO.-a ali likvidator, ki naklepno zakrivi, da se s kršitvijo Zgz.-a ali pravil redna skupščina ne skliče o pravem času ali da se ji ne predlože letni sklepni računi ali da se ji predlože neresnični sklepni računi ali stanje članov ali deležev; ista kazen zadene omenjene osebe in predsednika skupščine, če naklepno s kršitvijo Zgz.-a ali pravil dopuste, da izvršujejo na skupščini članske pravice osebe, ki za to niso upravičene, ali preprečijo združniku, da izvršuje svoje članske pravice na skupščini, ali ki kakor koli potvorijo izid glasovanja ali store, da se v skupšč. zapisnik ali v spisek navzočih ali zastopanih združnikov vpišejo neresnični podatki in dejstva (§ 110 št. 1 in 4).

b) Po § 112 odst. 1, št. I, 3, se zbog nereda kaznuje z denarjem do 1000 din, kdor stori, da se ne postavi na dnevni red prve sledeče skupščine čitanje rev. poročila in odredb rev. zveze kakor tudi vsi predlogi, kako bi se ugodilo tistim odredbam reviz. zveze, katerih izvršitev spada v področje skupščine.

c) Po § 112 odst. 1, II je kazniv z denarjem do 500 din aa) št. 1: kdor iz malomarnosti zagreši dejanje iz § 110 št. 1 ali 4; bb) št. 3: kdor stori, da se ne vodijo in po Zgz.-u in pravilih hranijo zapisniki skupščine; cc) št. 5: kdor stori, da se letni sklepni računi ali poročila UO.-a ali NO.-a ali likvidatorjev ali dnevni red skupščine ne dajo združnikom na vpogled ali prepis kakor je predpisano; čč) št. 7: kdor opusti skrbeti zato ali ovira, da se pravočasno popolnijo izpraznjena mesta članov UO.-a ali NO.-a ali likvidatorjev.

č) Po § 112 odst. 1, št. III se kaznuje v denarju do 1000 dinarjev, kdor se naklepno pregreši zoper kateri koli predpis Zgz.-a ali pravil, dejanje pa ni določeno v §§ 110 do 112, do 500 din pa, kdor dejanje stori iz malomarnosti.

Če se dejanja, kazniva po § 112, ponove, se zgornja meja kazni podvoji (§ 112 odst. 2); neizterljive denarne kazni se spremenijo v zapor, za vsakih 100 din en dan, pod 100 din en dan (§ 113 odst. 3). Zastaranje pregona teh dejanj je urejeno v § 112 odst. 3. Za dejanja po § 110 velja obči del kaz. zako-

nika, kazni se izrekajo po kaz. sod. postopniku; kazni po § 112 izreka reg. sodišče v nepravdnem postopanju.⁴⁴

Določbe o pristojnosti skupščine zahtevajo posebno studijo.

⁴⁴ Ker nisem kriminalist, se ne spuščam v podrobnejše tolmačenje teh določb. Ne more se reči, da bi kazenska zaščita pravilnosti sklica in poteka skupščine bila preblaga, prej bi se z ozirom na tako široko določbo § 112, 1, III lahko reklo, da je preobsežna, ker zadeva vsako tudi neznatno prekršitev določb zakona ali pravil. Po drugi strani se ne more tajiti, da so zlasti določbe § 110 št. 1 prav nepopolne, kajti ne zadevajo sklica izredne skupščine, dasi zakon prav zanjo na več mestih daje kratke roke in je pravočasen sklic često posebno nujen, tudi ne zadevajo rev. zveze, dasi je nji naloženo v nekaj primerih, da mora sklicati skupščino. To je tem manj dosledno, ko v § 110 št. 4 po pravici ni razlike med rednimi in izrednimi skupščinami. Sicer bodo ta dejanja kazniva po § 112, odst. 1, št. III, kar pa tudi ni dosledno, kajti zločin je isti kakor v § 110 št. 1, kazen je pa mnogo milejša.

Zusammenfassung.

Einberufung und Verlauf der Generalversammlung bei Erwerbsgenossenschaften.

Der Verfasser behandelt die Bestimmungen des neuen jsl. Gesetzes über Erwerbsgenossenschaften, soweit sie Einberufung und Verlauf der Generalversammlung betreffen (die Zuständigkeit der GV. wird in einer besonderen Studie behandelt, die demnächst in der Zeitschrift »Pravosudje« erscheinen wird). Inhalt des vorliegenden Aufsatzes: Begriff der GV., ordentliche und ausserordentliche GV. (es wird festgestellt, dass diese Unterscheidung mit Rücksicht auf die Bestimmungen des Gesetzes zwecklos ist); Einberufungsrecht (Verwaltungsausschuss, Aufsichtsausschuss, die GV. selbst, Revisionsverband, Minderheit der Gen. Mitglieder, Konkursmasseverwalter); Kosten der Einberufung und Abhaltung; Gründungsversammlung im besondern; Zeit und Ort der Einberufung und Abhaltung; Tagesordnung; Bekanntmachung der Einberufung; Eröffnung und Vorsitz, andere Funktionen; Recht und Pflicht der Teilnahme an der GV.; Ver-

handlungs-, Antragstellungs-, Beschwerde-, Stimmrecht; Quorum, Abstimmung, Mehrheit; Besonderheiten bei Jahresschlussrechnungen; Beurkundung der GV., Bekanntmachung der GV. Beschlüsse; besondere Voraussetzungen für die Wirksamkeit gewisser Beschlüsse; Sanktionen für Gesetzes- und Satzungsverletzungen. — Die Gesetzesbestimmungen sind im grossen und ganzen klar; grössere Schwierigkeiten bereiten nur einige wenige Stellen, an denen die im Gesetzgebungskörper an anderen Stellen der Regierungsvorlage vorgenommenen Änderungen nicht oder nicht folgerichtig durchgeführt worden sind.

Univ. prof. dr. Ivan Tomšič:

Izseljevanje in vseljevanje z vidika mednarodnega javnega prava.

I. Pomen pravne ureditve izseljevanja in vseljevanja.

Pojav izseljevanja poedincev iz pretežno gospodarskih nagibov ima za posledico, da nastanejo številna vprašanja in naloge, ki se tičejo izseljenca in njegove družine, države, iz katere se izseli, države, kjer se vseli, in končno mednarodne zajednice. Koristi prizadetih se v mnogočem ne samo razlikujejo, ampak tudi nasprotujejo.

Poedinec-izseljenec se izseli, da zboljša svoj in svoje družine materialni položaj, potem ko v domači državi ni dobil primerne dela in zaslužka. Kot izseljenec ima interes, da je zaščiten pred odhodom, na potu in za časa bivanja v tuji državi. On v tuji državi pretrga vezi (vez državljanstva, duhovne vezi in dr.), ki ga vežejo z domačo državo in narodom, brž ko se mu to zdi nujno potrebno za dosego postavljenega smotra. Izseljenci in njegovi najbližji imajo interes, da v domači državi prejemaajo podpore in rente iz zavarovanj.

Država, iz katere se izseljevanje vrši, ima interese, ki se razlikujejo od onih, ki jih ima izseljenec. Z gospodarskega stališča je izseljevanje v škodo države, ker izseljenec odnese s seboj svoj kapital, ki je sicer majhen, ali ki pri vseh skupaj znese ne brezpomembno vsoto, nadalje ker država izgubi produktivno moč izseljenca-delavca, katera izguba se občuti toliko bolj, kadar gre za izučenega delavca z ozirom na vse, kar se je na njega izdalo za vzgojo, socialno skrbstvo in dr. Dejstvo je, da se odločijo k izseljevanju v večini primerov najbolj podjetni, narodnogospodarsko najdragocenejši, ker gre praviloma za delo najbolj sposobne mlajše moške. Kot koristi gospodarskega značaja države se navaja, da izseljevanje deluje kot ventil proti preobljudenosti, spravlja na delovnem trgu ponudbo in povpraševanje v

ravnotežje, zaradi česar za nekaj časa prenehajo primeri obsežne brezposelnosti in s čemur se preprečuje, da bi mezdni in življenski nivo v dotični državi padla. Povratak izseljencev, ki so se naučili zboljšane tehnike v naprednejši državi, more povzročiti uvedbo zboljšanih delovnih metod v domači državi. S prihranki izseljencev se oploja gospodarsko življenje domače države. V političnem pogledu izseljevanje slabi državo, iz katere se izseljevanje vrši, ako gre za osebe, ki so podvržene vojaški dolžnosti. Le kadar se državljani gospodarsko ali politično naprednejše države izselijo v velikem številu in po načrtu v bolj zaostalo državo, vodi izseljevanje h gospodarski in nato k politični penetraciji.¹ V korist ne samo poedinca, ampak tudi države je, da je izseljevanje smotreno pripravljeno, organizirano in usmerjeno. Domača država ima interes, da izseljenec v tujini obdrži njeno državljanstvo, da ohrani z njo duhovno vez, da se vrne za stalno v domovino, brž ko je zboljšal svoj gospodarski položaj, in da se v domovino stekajo denarni prihranki kakor tudi denarne podpore in rente, do katerih imajo pravico izseljenci ali njih najbližji.

Na rovaš države, kjer se izseljenec naseli, se slabe strani v gospodarskem pogledu, ki jih ima izseljevanje za domačo državo, vice versa knjižijo kot dobre strani. Ta država se brani dopustiti izseljenca na svoje ozemlje, ako bi bili domači delavci brez posla in ako bi se zaradi vseljevanja tujcev poslabšale delovne razmere domačih delavcev. Vseljevanje je v škodo tudi zato, ker navzočnost velikih skupin tujcev v državi, radi katerih prebivalstvo ni več tako homogeno, more postati nevarna za politično enotnost te države, zlasti v vojnih časih; nadalje, ker ta navzočnost velikih skupin neasimiliranih vseljencev nasprotuje idealu čistosti rase in končno, ako so vseljenci na nižji kulturni in zdravstveni stopnji, more to biti tudi v škodo domačinom. Država dovoljuje praviloma vselitev le onim, ki imajo njej potrebno

¹ Prim. J. W. Brown, *Das Wanderungsproblem und die Arbeiterklasse*. Amsterdam, 1926. Str. 10 in d. — Morgner, *Auswanderung*. Strupp, *Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie*. 1924, I., str. 89. — L. Varlez, *Les migrations internationales et leur réglementation*. Recueil des Cours de la Haye, 1927, V., str. 169 in d.

strokovno sposobnost, in stremi za tem, da vseljenec postane njen državljani in da se duhovno asimilira.

Poleg navedenih obstojajo še interesi skupnosti držav, mednarodne zajednice. Države, ki sestavljajo mednarodno zajednico, imajo interes, da pride med njimi do večjega medsebojnega razumevanja in sodelovanja na kulturnem, socialnem, gospodarskem, finančnem in političnem polju. Zaradi sodobne strukture te mednarodne zajednice pa more biti izseljevanje vzrok sporov med državami. Med številnimi državami, ki se razlikujejo med seboj po velikosti ozemlja, številu prebivalstva, naravnem bogastvu, stopnji kulture, napredka in blagostanja, so na eni strani države, ki so preobljudene ali ki ne morejo nuditi domačim dela in zaslužka, a na drugi strani države, kjer so velike možnosti razvoja poljedelstva in industrije in kjer primanjkuje delovnih moči. Ohranitev mednarodnega miru in ekonomski razvoj držav zahtevata, da se uredijo problemi, ki nastanejo radi preseljevanja delovnih moči.

Pravna ureditev teh problemov mora, da bo zasidrana v ideji pravičnosti, spraviti v sklad navedene raznovrstne in često si nasprotujoče interese vseh prizadetih. Olivi je na zasedanju Instituta za mednarodno pravo l. 1897. predlagal, da se izseljensko vprašanje pravno uredi tako, da se zadosti »individualnim in družbenim interesom«.² Zaščitne zakonodaje sodobnih držav predpisujejo »podreditev egoističnih želja poedinca sociološkimi interesom celokupnosti«.³ Vsekakor je potrebno, oceniti koristi vseh prizadetih in dati prednost zadovoljitvi višjih potreb. Pri tem bi se zadelo na kompleks vprašanj, ki nastajajo zaradi dejstva, da imajo države lastne značilnosti in posebne potrebe, ki izvirajo iz njihovega zemljepisnega položaja, velikosti ozemlja, gostote prebivalstva, njihovega industrijskega razvoja, in da kolonialna ozemlja, naravni viri in surovine niso enako porazdeljeni in izkoriščani od strani vseh držav.

Pojavi izseljevanja in vseljevanja so kot dejstva družbenega življenja postali predmet pravne ureditve. Od teh

² Cit. po S. Gargas, *Völkerrechtliche Regelung der modernen Wanderungen*, *Zeitschrift für Völkerrecht und Bundesstaatsrecht*, V, 1911, str. 282.

³ Gl. Varlez, l. c., str. 314.

vprašanj spadajo nekatera v izključno pristojnost prizadete države, in sicer bodisi samo države, iz katerih se ljudje izseljujejo, bodisi samo države, v katero se oni vseljujejo. Te države so pod lastno odgovornostjo upravičene odločati o ureditvi teh vprašanj. Toda problemi preseljevanja so tudi mednarodnega značaja, ker zadevajo življenje in interese različnih narodov ali držav in ne samo enega naroda ali države in ker potrebujejo mednarodne, in sicer mednarodno-pravne ureditve.⁴

Zaradi hkrati državnega in mednarodnega pomena se ti pojavi urejajo s pravnimi predpisi prizadetih držav in z mednarodnim javnim pravom. Mednarodno javno pravo in notranjedržavno pravo izražata v svojem zadržanju do tujca nasprotujoče si težnje.⁵ Notranjedržavno pravo stremi bolj za zaščito proti dotoku in protipravnemu ravnanju tujcev. Mednarodno javno pravo pa bolj jemlje v varstvo tujca proti notranjedržavni zakonodaji.

Mednarodnopravna ureditev je potrebna za vso obilico vprašanj in problemov, pri katerih je prizadetih več držav. Ta ureditev je možna v obliki občega in partikularnega mednarodnega javnega prava. Predpisi posameznih držav so po svoji vsebini predpisi notranjedržavnega javnega in zasebnega prava. Predpisi o izseljevanju se nanašajo pretežno na ročne delavce, kot najbolj potrebne varstva, medtem ko predpisi o vseljevanju urejajo vprašanja raznih stanov.

V naslednjem je moj namen, pokazati v nekoliko obrisih, kako so nekateri problemi izseljevanja in vseljevanja urejeni v pozitivnem pravu, s posebnim ozirom na načela in predpise občega mednarodnega javnega prava. Specialno o izseljencih ni norm občega mednarodnega javnega prava. Na njih se morejo analogno uporabljati mednarodnopravna načela in predpisi, ki veljajo za tujce, ako gre za osebe, ki so na ozemlju države, katere državljanstva nimajo (bodisi da imajo državljanstvo druge države, bodisi da nimajo nobenega državljanstva). Pač pa so vedno bolj številni predpisi o izseljencih v partikularnem mednarodnem javnem pravu.

Podajam tudi nekaj misli de lege ferenda.

⁴ Gl. Gargas, l. c., str. 278 in d. — Varlez, l. c., str. 330 in dr.

⁵ Prim. W. J. Britsch, *Der Fremde unter dem Schutz des Völkerrechts*, Karlsruhe, 1932. Str. 20.

II. Oris pravne ureditve izseljevanja in vseljevanja s posebnim ozirom na obče mednarodno javno pravo.

A. Pravica poedinca, izseliti se.

Vse do francoske revolucije se v doktrini posamezniku ni pripoznavala pravica, da se izseli. Šele potem, ko se je pod vplivom francoske revolucije l. 1791. formuliralo splošno načelo, da ima vsak pravico do svobodnega gibanja, so teoretiški popolnoma spremenili svoje mnenje.⁶

Po prevladujoči doktrini se je pravica do svobodnega gibanja razvila iz načela individualne svobode in je posledica pravice, ki jo ima vsak človek do življenja in do tega, da si zagotovi boljših pogojev življenjskega obstoja.⁷ Je to ena izmed onih pravic, ki jih ima poedinec kot človek in ne kot član tega ali onega naroda ozir. ne kot državljan te ali one države, in ki jih država mora spoštovati. Ta pravica ni absolutna, ampak je omejena od pravic države, posebno kadar to zahtevajo potrebe socialnega in političnega reda. Ta bi mogel priti v nevarnost, ako se zaradi obsežnega izseljevanja iz določene države število prebivalstva ne bi še ohranilo v onih mejah, ki so potrebne za njen obstoj in napredek. Zato doktrina pripoznava državi izključno pravico, da izda predpise o izseljevanju iz svojega ozemlja na način, da bo izseljevanje v skladu z njenimi, višjimi interesi.

Podobno kot doktrina je tudi praksa držav napravila glede izseljevanja razvojno pot od načela prepovedi do načela omejene svobode. Pod vplivom razvoja zgoraj omenjene doktrine države počenši z 19. stol. izseljevanja niso več prepovedovale, ampak so ga le omejevale. Izseljenska zakonodaja je postala zaščitna in je normirala predvsem organizacijo in vodstvo izseljenskega gibanja ter nadziranje nad odpošiljanjem izseljencev. Anglija je prva izdala leta 1803. Passangers Act, da odpravi izkoriščanje ter zdravju in življenju škodljive razmere pri prevozu izseljencev,⁸ nakar so posamezne države izdale pravne predpise o izseljevanju

⁶ Gl. Brown, l. c., str. 239.

⁷ Prim. P. Fauchille, *Traité de droit international public*. Paris, 1922, I., 1, str. 825 in d. — Morgner, l. c., str. 90.

⁸ Gl. Morgner, l. c., str. 91.

vedno v večjem obsegu, posebno od srede 19. stol. dalje, ko so se iz vzrokov tehnične, gospodarske in politične narave izvršile velike spremembe na vseh področjih človeškega udejstvovanja.

Na temelju svoje pravice do ohranitve in v zaščito svojih koristi so države izdale predpise o upravni ureditvi in zaščiti izseljenstva ter so z mednarodnimi pogodbami prevzele določene obveznosti, s čemur se je omejevala izselitev državljanov in otežkočala njihova vselitev v tuje države.⁹ Nekaj teh predpisov je v varstvo izseljencev in njihove družine ter imajo preventiven pomen. Da se prepreči izseljevanje, ki bi bilo pogubno za poedince in njih družine, zahteva država od oseb in družb, ki se bavijo z izseljenskimi zadevami, da prevzamejo točno določene obveznosti v pogledu potovanja in zaposlitve izseljencev. Često se zahteva, da mora biti delovna pogodba sestavljena tako, da zajamči pravno in ekonomsko enakost izseljencev z ondrotnimi domačini. V nekaterih državah se objavljajo podatki, ki bi mogli izseljence zanimati v moralnem, zdravstvenem in ekonomskem pogledu, in se skrbi, da bodo oni, ki se nameravajo izseliti, popolnoma obveščeni o položaju, preden sklenejo delovno pogodbo. Ponekod se kaznuje širjenje lažnjivih vesti o izseljevanju. Izseljevanje se prepoveduje starim in drugim osebam, ki so nesposobne, da si zaslužijo dovolj za golo preživljanje, in osebam, ki jim zakoni drugih držav prepovedujejo vselitev. V varstvo družine se izseljevanje dovoli mladoletnim le s pristankom osebe, ki izvršuje očetovsko ali varuško oblast, ženam le s pristankom moža oziroma če so spremljane od moža ali bližnjega sorodnika.

V varstvo koristi države, iz katere se izseljevanje vrši, se moškimi, ki so zavezani vojaškemu službovanju, izselitev ali sploh prepove ali pa je predpisano predhodno dovoljenje,

⁹ Gl. Fauchille, l. c., str. 829 in d. — Varlez, l. c., str. 241 in d. — O problemih izseljevanja iz kraljevine Jugoslavije in o ureditvi tega, prim. C. Stamenovitsch, *L'émigration Yougoslave (Serbo-Croato-Slovène)*, Paris, 1930. Str. 324 in d. — Prim. V. Barac-Repenjski, *Les Migrations et leur réglementation spécialement en Yougoslavie*. *Annuaire de l'Association Yougoslave de Droit International*. Belgrade—Paris, 1931. Str. 138 in d.

ki ga dâ pristojno oblastvo po svobodnem preudarku. V več zakonodajah je predpisano, da se to dovoljenje dâ pod pogojem, da je prosilec deponiral določeno kavcijo. Ta znesek se izroči izseljencu, ako se vrne v domačo državo v predpisanem roku. So mednarodni dogovori, v katerih sta si pogodbeni stranki pridržali pravico, da ne pripustita na svoje državno ozemlje oseb, ki bi se odtegnile obveznosti vojaškega službovanja. V svrhu omejevanja pravice poedinca, da se izseli, se države poslužujejo izvestnih sredstev in na izselitev navezujejo določene pravne posledice. Oseba, ki se hoče izseliti, mora v tem smislu podati izjavo. Državna oblastva izdajajo izseljencem potni list in vizum za odhod le za omejen čas. Ko ta čas poteče, sme konzul v državi, kjer se je izseljenec naselil, odreči podaljšanje veljavnosti potnega lista in viza, zaradi česar je prizadeti prisiljen, vrniti se v domačo državo, sicer nastanejo določene pravne posledice. Izseljenec v tuji državi izgubi pravico do ugodnosti, ki so dane na osnovi zakonov o socialnem skrbstvu v njegovi domači državi, razen če je drugače urejeno z mednarodno pogodbo med domačo in tujo državo. V nekaterih zakonodajah so predpisi, po katerih tujci, ki prosijo za naturalizacijo ali ki so že naturalizirani državljani, izgube beneficij vložene prošnje ali celo beneficij že pridobljenega državljanstva, ako namreč za daljšo dobo zapuste ozemlje države, kjer so bili naseljeni do tedaj.

B. Pr avni položaj izseljenca do domače države.

a) Državljanstvo.

Vsaka država ima nad svojimi državljani vrhovno oblast (imperium). Izseljenec, ki je državljan domače države, stoji pod njeno vrhovno oblastjo v obliki personalnega gospostva in na temelju vezi državljanstva tudi tedaj, kadar je na ozemlju tuje države in ko torej ni podvržen teritorialnemu gospostvu domače države. Z izselitvijo se torej ne razrešijo državnopravni odnosi do domače države in na njihovo mesto ne stopijo novi odnosi, ampak prejšnji odnosi trajajo še dalje in obstojajo poleg novih.

Ako bi izseljenec z izselitvijo ipso iure izgubil državljanstvo dotedanje, domače države in bi pridobil državljanstvo države, kamor se je vselil, ne bi nastali pravni problemi v tej zvezi. Toda na samo dejstvo, da izseljenec zapusti ozemlje domače države in se naseli v tuji državi, se praviloma ne navezuje pravna posledica, da se spremeni državljanstvo tega izseljenca. Sprememba državljanstva in povezanosti z domovino se namreč splošno smatra, da mora biti hotena, temelječa torej bodisi na izrečni, bodisi na molče izraženi volji.¹⁰ Izseljenec dejansko nima namena, spremeniti svoje državljanstvo. On hoče spremeniti le svoje bivališče, in sicer v svrhu, da zadosti potrebam predvsem ekonomskega značaja.

Državljanstvo izseljenca se more spremeniti kot posledica preselitve izjemoma na temelju mednarodne pogodbe. Semkaj je prištetih mednarodnih dogovorov o zamenjavi prebivalstva, po katerih pogodbah je preselitev poedincev in z njo združena sprememba državljanstva prisilna.¹¹ Nadalje tvorijo izjemo v tem pogledu tudi tako imenovane Bancroft pogodbe. Bile so redke zakonodaje, ki so predpisovale, da

¹⁰ Pri mednarodnih transformacijah države (pri pridobivanju in izgubi delov državnega ozemlja), kjer je v dvomu s spremembo državne oblasti zvezana sprememba državljanstva, se praviloma daje v mednarodnih pogodbah možnost opcije, namreč da poedinci z izjavo morejo zopet pridobiti državljanstvo dotedanje države. Ta izjava o opciji vključuje za prizadete dolžnost, da se izselijo v državo, za katere državljanstvo so optirali. Prim. J. Kunz, *Die völkerrechtliche Option*. Breslau, 1925, I., str. 134 in d. Navadno je dogovorjeno, da optanti-izseljenci smejo obdržati svoje nepremičnine, ležeče v odstopljenem državnem ozemlju.

¹¹ Prim. I. Tomšič, Nekaj misli glede znanstvenega dela o inozemskih Jugoslovanih. *Slovenski Pravniki*, 1939, št. 11—12, str. 294. Po členu 7. grško-turškega dogovora o »obvezni zamenjavi grških in turških prebivalstev« z dne 30. januarja 1923 izseljenci izgube državljanstvo države, ki jo zapuščajo, in pridobe državljanstvo druge države pogodbene stranke v trenutku, ko prispejo na ozemlje te države. Besedilo tega dogovora je ponatisnjeno v *Le Fur-Chklaver, Recueil de textes de droit international public*, II. izd., Paris, 1934, str. 814—820. Podoben predpis vsebuje člen 5. pogodbe, podpisane 27. novembra 1919 od Bolgarije in Grčije o »vzajemni in prostovoljni izselitvi njihovih državljanov, ki pripadajo k etničnim manjšinam«. Prim. S. Sécériadès, *L'échange des populations*. *Recueil des Cours de La Haye*, 1938, IV., str. 367.

izseljenci zaradi samega dejstva izselitve prenehajo biti državljani države, katere ozemlje so zapustili.¹²

Če bi izseljenec s samim dejstvom izselitve izgubil svoje državljanstvo, bi mogel ostati brez državljanstva; kajti vselitev v tujo državo sama na sebi (razen kolikor ni urejena z mednarodnimi pogodbami) nima za pravno posledico, da izseljenec postane državljan te države. Država bi kršila pravice drugih držav, ako bi vsilila svoje državljanstvo izseljencem, ki so se naselili na njenem državnem ozemlju.¹³ Izseljenec pa, ki bi ostal brez vsakega državljanstva, se na nobeno državno oblast ne bi mogel obrniti za podporo in varstvo. Smatralo se je končno, da ni primerno, navezati poedinca na določeno državo proti njegovi volji, ampak da ima poedinec pravico, da sam odloča o pripadnosti k tej ali oni državi. Iz navedenih razlogov večina doktrine in praksa držav stojita na stališču, da se izgubi prvotno državljanstvo šele potem, ko se je prostovoljno pridobilo novo državljanstvo.¹⁴ Brž ko izseljenec pridobi v tuji državi ondotno državljanstvo, postanejo za njega brez učinka predpisi, ki so veljali za njega kot tujca. Tak izseljenec pridobi vse pravice, ki jih daje naturalizacija po ondotni zakonodaji, to je praviloma iste pravice, kot jih imajo prirojeni državljani, tako da ni načelne razlike med državljani določene države radi načina, kako so oni pridobili državljanstvo te države.

Svojstvo državljana se včasih predpiše kot pogoj, da izseljenec dobi ali da ohrani delo, ali da ima kot državljan prednost pri dobivanju dela ali da so s tem svojstvom združene izvestne ugodnosti. Izseljenec, ki ni postal državljan države, kjer se je naselil, je čestokrat v slabšem položaju, kot pa so ondotni državljani, v pogledu socialnih zavarovanj in odškodnin v primeru nezgode pri delu. Ta in druga dejstva navadno primorajo izseljenca, da si pridobi držav-

¹² Gl. Fauchille, l. c., str. 824 navaja te primere, med katerimi tudi bivšo Avstro-Ogrsko.

¹³ Gl. Fauchille, l. c., str. 824 navaja kot primer zakona dveh južno-ameriških republik in poudarja, da take določbe tvorijo kršitev predpisov mednarodnega javnega prava.

¹⁴ Prim. Leibholz, Staatsangehörigkeit und Naturalisation, Strupp, Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie. 1925., II., str. 591.

ljanstvo tuje države. To velja posebno glede onih izseljencev, ki so se v tuji državi naselili z namenom, da bivajo tamkaj stalno ali vsaj za daljši čas. Izseljenec tedaj pridobi novo državljanstvo v namenu, da zadosti svoji čisto osebni koristi. Istočasno pa tudi tuja država zadosti s tem svojim interesom; kajti ona navadno napravi naturalizacijo odvisno od izpolnitve določenih pogojev.

Ako izseljenec pridobi državljanstvo tuje države, pa morejo nastati pravni spori, kadar zakonodaja domače države izseljenca ne navezuje na pridobitev tujega državljanstva ipso iure izgube dotedanjega državljanstva tega izseljenca. Kajti, na eni strani, so države, ki predpisujejo, da njihovo državljanstvo traja dalje kljub pridobitvi novega državljanstva in da je naturalizacija ali zagotovilo o tej *conditio sine qua non* za odpust iz dotedanje državljanske vezi.¹⁵ Na drugi strani je možno, da tuja država ne zahteva pri naturalizaciji dokaza, da je izseljenec dosegel izstop iz svoje prejšnje državljanske vezi. Ne glede na navedeno pa je še poudariti, da naturalizacija nima retroaktivnega učinka; v tuji državi torej vežejo naturaliziranega državljana s prvotno, domačo državo vse one pravne vezi, ki so nastale pred naturalizacijo, n. pr. vojaška dolžnost, družinska vez, varuštvo, skrbstvo in dr. Pogosten je bil primer, da je pristojno oblastvo od naturaliziranega izseljenca ob kratkem obisku v domovino zahtevalo, da izpolni svojo vojaško dolžnost do prvotne, domače države. Tudi je domača država, ki ima do svojega državljana v tujini določene pravice in dolžnosti, zainteresirana, da ve, ali je določeni izseljenec še ostal njen državljan ali ne.

Sodobne države smatrajo državljanstvo kot zadevo, ki jo je kompetentna urejati vsaka prizadeta država sama. One pri tem vpoštevajo v prvi vrsti svoje interese. Ker se pa ti interesi raznih držav razlikujejo med seboj, vodijo rešitve v vprašanih državljanstva često do trenj in sporov. Potreba mednarodnopravne ureditve teh problemov je očitna.

¹⁵ Gl. Gargas, l. c., str. 296 in d.

b) Pravice in dolžnosti domače države do svojih državljanov-izseljencev.

1. Državljan, ki se izseli v tujo državo, ostane kljub temu podvržen personalnemu gospostvu svoje domače države. On je še nadalje osebno vezan na pravne predpise svoje domače države, ki bi bili za njega obvezni v domači državi. On se mora tem pravnim predpisom pokoravati.

Z vstopom na ozemlje tuje države je izseljenec podvržen teritorialnemu gospostvu ondotne tuje države. Zaradi preselitve je izseljenec torej podrejen hkrati personalnemu gospostvu domače države in teritorialnemu gospostvu tuje države. Območje obeh gospostev je po občem mednarodnem javnem pravu medsebojno omejeno tako, da domača država ne sme naložiti svojemu izseljencu obveznosti, z izvrševanjem katerih bi se kršili pravni predpisi, ki jih je država, kjer izseljenec biva, izdala na temelju svojega teritorialnega gospostva. Obratno pa tudi tuja država ne sme naložiti izseljencu dolžnosti, s katerimi bi se kršilo personalno gospostvo njegove domače države.¹⁶ Tako n. pr. tuja država ne sme predpisati izseljencu, ki biva na njenem ozemlju, da se ne sme odzvati vpoklicu domače države. Če bi država drugače postopala, bi naložila izseljencem dolžnost, ki bi nasprotovala personalnemu gospostvu domače države teh izseljencev. Tako ravnanje ne bi bilo v skladu s suverenostjo druge države in bi pomenilo vmešavanje v njen notranji red. Iz tega je razvidno, da teritorialno in personalno gospostvo nista v odnosu podrejenosti oziroma nadrejenosti, ampak se vzajemno omejujeta. Pri koliziji obeh gospostev prevladuje ono, ki je »dejansko bližje«, torej oblast države, kjer je naseljenec naseljen.

Personalno gospostvo domače države torej ne sme posegati v teritorialno gospostvo tuje države. Zaradi tega domača država ne more vršiti imperija na ozemlju tuje države. Pravni predpisi domače države nimajo prisilne moči nad domačimi izseljenci, ki so naseljeni na ozemlju tuje države. Prisilna realizacija pravic, ki za domačo državo izvirajo iz

¹⁶ Prim. A. Verdross, *Völkerrecht*. Berlin, 1937. Str. 138. — Britsch, l. c., str. 23—24, 28—29. — Leibholz, l. c., str. 593.

njenega personalnega gospostva, ni možna, ker je država, kjer izseljenec biva, suverena na svojem ozemlju in mednarodnopravno ni zavezana izvršiti volje tuje države.¹⁷ Države so izvrševale jurisdikcijsko oblast nad lastnimi državljani v tujih državah le izjemoma na temelju mednarodnih pogodb (kapitulacij). Obče velja načelo, da more imeti zakonodaja domače države učinek na ozemlju tuje države le, če obstoja med obema državama tozadeven dogovor.

Dasi predpisi pravnega reda domače države nimajo prisilne moči nad izseljenci v tuji državi, pa vendarle spoštovanje in pokorščina, ki ju vsak izseljenec osebno dolguje pravnemu redu domače države, nista brez vsakih sankcij.¹⁸ Če izseljenec v tuji državi krši navedene predpise, ima ta kršitev izvestne pravne posledice za njega: za kazni se mu more zaseči v domači državi ležeča imovina; izgubiti more pravice do diplomatske zaščite od strani svoje domače države nasproti drugim državam; izgubiti more določene državljanske pravice in sme se mu prepovedati povratek v domačo državo; domača država sme svojim državljanom odvzeti državljanstvo. Noben predpis občega mednarodnega javnega prava državi tega ne prepoveduje.

Država ima do svojih državljanov, ki so se izselili v tuje države, izvestne pravice zaradi podvrženosti, ki nastane na podlagi državljanske vezi. Kadar zahteva javni interes, sme država poklicati nazaj svoje državljan-izseljence (*ius avocandi*), zlasti v svrhu, da odslužijo vojaško dolžnost. Tuja država ne sme ovirati teh izseljencev, da v navedeno svrhu odpotujejo v domačo državo. Vendar ta tuja država ni zavezana — razen v kolikor ne obstoja ustrezen mednarodni dogovor — drugi državi olajšati izvršitve vpoklica in tudi ne izgnati onih izseljencev, ki se ne bi hoteli odzvati pozivu oblasti svoje domače države.

Vsaka država je zavezana po občem mednarodnem javnem pravu, zaščititi tujce na svojem ozemlju proti kršitvam in ogroženju enako kot svoje lastne državljanke. Kajti vsak

¹⁷ Prim. Liszt-Fleischmann, *Das Völkerrecht*. Berlin, 1925. Str. 143.

¹⁸ Gl. Fauchille, l. c., str. 881. — Verdross, l. c., str. 134. — Liszt-Fleischmann, l. c., str. 163.

mednarodni promet bi bil nemogoč, ako ne bi bila dolžna nastopiti tuja državna oblast tedaj, ko domača država ne bi mogla zaščititi svojega državljana na ozemlju tuje države.

Domača država je zavezana, svoje državljanke-izseljence vzeti v varstvo nasproti drugim državam zaradi ravnanja in kršitev, ki so v nasprotju z mednarodnim javnim pravom, z vsemi mednarodnopravno dovoljenimi sredstvi kot so prijateljske demarše, ukrepi retorizije, represalije itd.¹⁹ Domača država more uveljaviti personalno gospostvo, ki ga ima nad svojimi državljani v tujini, nasproti državi, kjer ti bivajo kot izseljenci, kot pravico do varstva nad svojimi državljani. Tuja država, kjer izseljenci živijo, ne sme nasprotovati, da domača država vzame v varstvo svoje izseljence. V svrhu uresničenja in garancije tega varstva ima država svoje diplomatske predstavitelje in konzule v tuji državi in mednarodnopravna prisilna sredstva nasproti njej.

Delokrog diplomatskih predstavitev in konzulov v teh zadevah izhaja konkretno iz mednarodnih pogodb, zlasti iz konzularnih pogodb, pogodb o izseljevanju, vseljevanju, naselitvi, delu, trgovini in plovbi, kakor tudi iz zakonodaje domače države in (neobjavljenih) navodil ministrstva za zunanje zadeve. Diplomatski in konzularni organi morajo skrbeti, da tuje države spoštujejo pravice in koristi, ki so domačim izseljencem zajamčene z mednarodnimi običaji in pogodbami, ter morajo proti kršitvam protestirati. V onih državah, ki niso prevzele pogodbenih obveznosti v tem pogledu, so diplomatsko-konzularna oblastva dolžna, zaščititi lastne državljanke-izseljence vsekakor v primerih, ako se je z njimi postopalo, kot rečeno, v nasprotju z mednarodnim javnim pravom in nezakonito. Konzuli nadzirajo izseljevanje domačih državljanov, vodijo spiske o njih ter o njihovih prijavah in pritožbah. V nekaterih državah so diplomatskim in konzularnim zastopništvom dodeljeni posebni izseljenski odposlanci, ki skrbijo za izseljence. Država je upravičena in zavezana, nuditi svoje varstvo v korist svojega izseljenca šele potem, ko je tuja država odklonila ali kršila temu izseljencu pripadajočo pravico, ko je izseljenec zaprosil domačo državo za varstvo in potem ko ni dobil zadostne

¹⁹ Gl. Britsch, l. c., str. 29, 35.

zaščite pri oblastvih tuje države, na ozemlju katere je naseljen. Varstvo individualnih koristi izseljencev pa se mora vršiti v skladu z višjimi interesi. Ako bi torej zaradi intervencije države v prid njenega državljana-izseljenca mogel priti v nevarnost interes naroda, države ali celo mednarodne zajednice (n. pr. ohranitev miru med državami), tedaj izseljenec ne bi smel očitati državni oblasti, ako se ni zavzela za njegove koristi z vso ono odločnostjo, ki jo je poedinec zahteval od svoje države.²⁰

2. Doslej je bilo govora o pravicah in dolžnostih, ki jih ima domača država do onih svojih državljanov, ki so se izselili in ki so v tuji državi obdržali še nadalje prvotno državljanstvo. More pa se pripetiti, da izseljenec v tuji državi sicer obdrži še nadalje svoje prvotno državljanstvo, da pa pridobi še novo državljanstvo, n. pr. državljanstvo države, kjer se je naselil, ali celo še kakšno drugo državljanstvo. Obratno pa je tudi možno, da izseljenec izgubi svoje prvotno državljanstvo in da ne pridobi nobenega novega. Eden in isti izseljenec more torej biti državljan dveh ali več držav (sujets mixtes), ali pa tudi brez državljanstva, ker vsaka država sama predpisuje, kako se njeno državljanstvo pridobi in izgubi in vse države ne postopajo pri tem po enotnih načelih (nekje je merodajen *ius soli*, drugod *ius sanguinis*, zopet drugod kombinacija obeh načel in d.).

Na dlani je, da dvojno ali večkratno državljanstvo izseljenca povzroča mnogo trenja in sporov med prizadetimi državami. Države so pri ureditvi teh vprašanj vezane na dve normi občega mednarodnega javnega prava²¹ in poleg tega na obveznosti, ki so jih prevzele v številnih dvo- in večstranskih mednarodnih pogodbah. Po prvi normi smeta obedve državi, katerih državljanstvo ima izseljenec, smatrati ga za svojega državljana. Zato ga nobena izmed obeh držav ne sme štiti proti drugi izmed obeh držav. Vsaka izmed obeh držav je upravičena, pritegniti takega izseljenca z dvojnimi državljanstvom k vojaškemu službovanju, čeprav ima poleg njegovega še drugo državljanstvo. Druga norma občega medna-

²⁰ Gl. Fauchille, l. c., str. 886.

²¹ Gl. Verdross, l. c., str. 134. — Britsch, l. c., str. 35.

rodnega javnega prava pa predpisuje, da takega dvojnega ali večkratnega državljanu sme ščititi nasproti tretji državi le ona država, v kateri ima tak izseljenec svoje bivališče ali s katero stoji v ožjem dejanskem odnosu (*nationalité de fait*).

Da bi se preprečili spori med državami zaradi dvojnega in večkratnega državljanstva, bi bilo potrebno, da države sklenejo kolektivno pogodbo, v kateri bi se dogovorila enaka načela za pridobivanje in izgubo državljanstva. Do sklenitve kolektivne pogodbe o tem ni prišlo, pač pa so mnoge države sklenile dvostranske pogodbe, po katerih naj za pridobivanje in izgubo državljanstva v obeh državah veljajo ista načela in katerih osnovo tvori načelo dejanskega državljanstva. Semkaj je šteti tudi tako imenovane Bancroft pogodbe, ki so jih sklenile Združene države Severne Amerike s Severnonemško zvezo ter z južnonemškimi in drugimi državami v letih 1868 in 1870 v namenu, da se reši vprašanje vojaške dolžnosti izseljencev. Te pogodbe urejajo vzajemno priznanje od nemških izseljencev v Ameriki ali od Američanov v Nemčiji pridobljenih državljanstev. In sicer je ena pogodbeni stranka zavezana, one svoje državljane, ki so postali po naturalizaciji državljani druge pogodbene stranke in ki so živeli vsaj 5 let nepretrgoma na ozemlju druge pogodbene stranke, priznati in ravnati z njimi kot z državljani te države.²² Tovrstno pogodbo so Združene države Severne Amerike sklenile tudi z Avstro-Ogrsko 20. septembra 1870, kar je bilo pomembno za državljanstvo in vojaško dolžnost onih Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so se iz avstro-ogrške monarhije izselili v veliko severno-ameriško republiko.

3. Izseljenec, ki je izgubil svoje prvotno državljanstvo in ki ni pridobil nobenega tujega, je ostal brez državljanstva (*apatrid*, *apolit*, *Staatenlose*). Apatridu se ne priznava pravica do vstopa v tujo državo. Če pa se je apatrid naselil v tuji državi, je pod njenim teritorialnim gospostvom. Ta tuja država sme po svoji uvidevnosti urediti položaj takega izseljenca. Ona ni zavezana po občem mednarodnem javnem pravu, da bi izseljencu-apatridu zagotovila nek minimum

²² Prim. Morgner, Bancroft Verträge. Strupp, Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie. 1924, I., str. 110 in d. — Liszt-Fleischmann, I. c., str. 164 in d. — Gargas, I. c., str. 304 in d.

pravic, kakor jih je zavezana dati izseljencu, ki je ohranil državljanstvo domače države.²³

Država, katere državljanstvo je izseljenec prvotno imel in nato izgubil, njemu ne sme več nalagati dolžnosti in tudi on do nje nima pravic, ker ga ne spaja z državo državljanska vez in ji zato ni podrejen. Ta (nekdaj domača) država tudi ni zavezana, diplomatsko ščititi ga nasproti tretjim državam. Pač pa je domača država po občem mednarodnem javnem pravu zavezana, sprejeti nazaj izseljenca, ki je prvotno imel njeno državljanstvo in ki ga je tuja država zavrnila ali izgnala. Ako se namreč državljan izseli v tujo državo ter izgubi svoje prvotno državljanstvo in ne pridobi novega, drugega državljanstva, je njegova domača država, katere državljanstvo je imel prvotno, zavezana, da ga sprejme na svoj teritorij, ako to zahteva država, kjer izseljenec tedaj prebiva.²⁴

C. Pravica poedinca, vseliti se.

Brž ko se je v doktrini in v praksi držav začela pripoznavati in izvajati pravica poedinca, da se izseli iz domače države, se je začela pripoznavati njemu tudi pravica, da vstopi na ozemlje tuje države v svrhu poiskanja boljših življenjskih pogojev. Država ima po občem mednarodnem javnem pravu izključno pravico, urejati vstop v svoje ozemlje. Vendar ona načeloma ne sme zapreti svojega ozemlja vstopu tujcev. Ona je zavezana dopustiti vstop, toda iz ozirov na svojo ohranitev sme prepovedati vstop določenim tujcem.²⁵

Države prepovedujejo s predpisi o vseljevanju v splošnem vstop iz razlogov, ki morejo biti podani v osebi izseljenca: če je izseljenec še nedorasel; če nima določenih

²³ Gl. Verdross, l. c., str. 137. — Prim. J. P. A. François, *Le problème des apatrides*. Recueil des Cours de la Haye, 1935, III., str. 321 in d.

²⁴ Gl. Liszt-Fleischmann, l. c., str. 181. — Leibholz, l. c., str. 593. Izpolnitev te obveznosti države se navadno zavaruje s sklenitvijo posebnih pogodb o rapatriranju.

²⁵ Gl. Fauchille, l. c., str. 897 in d. — Gargas, l. c., str. 310 in d., 478 in d. — Varlez, l. c., str. 284 in d.

fizičnih, psihičnih in moraličnih lastnosti; če je bil predkaznovan ali če je kazensko zasledovan; če razširja nauke, ki nasprotujejo obstoječemu pravnemu redu in miru. Države v splošnem omejujejo vstop nadalje v primeru, ako bi mogla nastati zanje gospodarska škoda: n. pr. država, ki trpi radi nedovoljne zaposlitve domačih delovnih moči ali radi gospodarske depresije, prepove ali omeji vstop izseljencem, ki bi mogli izrinuti iz zaposlitve njene lastne državljanke in prebivalce. Države se tudi branijo, da bi iz njihovega ozemlja odhajal denar v obliki raznih podpor in rent izseljencem, ki so se kasneje vrnili v domačo državo ali preselili v tretjo državo.

Pred svetovno vojno 1914—1918 se je vseljevanje razvijalo popolnoma po zakonu o ponudbi in o povpraševanju. Po svetovni vojni je nastala obsežna brezposelnost, zaradi česar so vseljevanju splošno bile postavljene vedno bolj pogostne omejitve pravne narave v zaščito domače delovne sile. Eden najbolj znanih primerov vseljenske zakonodaje v povojni dobi, pri katerem so bili prizadeti tudi jugoslovanski izseljenci, je bil zakon Združenih držav Severne Amerike od 19. maja 1921 (t. zv. Dillingham Bill), ki je določal najvišji možen kontigent vseljencev iz posameznih držav. Vselitev iz tuje države je bila dovoljena le do višine kvote, t. j. 3% od števila oseb iste narodnosti, bivajočih v Združenih državah Severne Amerike v trenutku štetja l. 1910. Kontigent, dovoljen za vselitev v to državo, je v naslednjih letih bil še bolj omejen. Posebni razlogi, iz katerih se vseljevanje prepoveduje ali omejuje, gredo celo tako daleč, da so ponekod izključene od vstopa cele tuje rase.

Od vprašanja vstopa je treba ločiti vprašanje naselitve tujcev oziroma izseljencev. Pozitivno mednarodno javno pravo ne nalaga državam splošne dolžnosti, da morajo tujce (izseljence) pripustiti k neomejeni trajni naselitvi, a še manj da jim pripoznajo pravice, kot jih imajo njihovi državljanje. Država je zavezana, dopustiti naselitev izseljencev na svojem ozemlju le, kolikor ne bi bili ogroženi s tem njeni lastni interesi. Ona bi kršila ta mednarodnopravni predpis, ako bi prepovedala samovoljno sploh vsako naselitev.

Č. Pravni položaj izseljenca do tuje države.

Izseljenec preide z vstopom na ozemlje tuje države pod njeno teritorialno gospostvo, s katerim se označujejo odnosi državne oblasti do državnega ozemlja. On se torej ne podvrže polni ondotni državnim oblasti, ker je ostal podrejen personalnemu gospostvu svoje domače države, katere državljanstvo ima. Teritorialnemu gospostvu je podvržen v vseh zadevah dnevnega življenja, personalnemu gospostvu pa v onih zadevah, ki so v zvezi z dolžnostjo zvestobe do domače države.²⁶ Pravni odnosi med izseljencem in tujo državo, kjer izseljenec biva, so krajevno in časovno omejeni. Oni obstojajo samo tako dolgo, dokler traja bivanje na ozemlju te države ali v njenem območju sile (na ladjah in zrakoplovih, ki imajo njeno državljanstvo). Med državljan in izseljenca je ne samo ta razlika, da ima državljan pravico do bivanja na ozemlju domače države, medtem ko se tujcu sme prepovedati vstop in naselitev na ozemlju druge države, ampak je tudi ta razlika, da je izseljenec-državljan v tuji državi *subditus temporarius*, t. j., da je podvržen teritorialnemu gospostvu te države le za čas svoje navzočnosti, medtem ko je državljan te države trajno podvržen.²⁷

Kot tujec, ki torej ni državljan države, kjer biva, izseljenec ne spada k morebitni narodnosti, jezikovni in verski manjšini v dotični državi. Izseljenci ne tvorijo skupnosti ljudi, ki se označujejo kot manjšine v smislu mednarodno-pravnih predpisov. Zato izseljenci ne smejo uživati določenih, njim podeljenih pravic kolektivno, ampak le individualno.

Na temelju teritorialnega gospostva ima država pravico odločiti, ali naj velja za tujca-izseljenca zasebno pravo njegove domače države ali drugo zasebno pravo.²⁸ Od mednarodnega zasebnega prava, ki obstoji iz kolizijskih norm, se v nemškem pravu loči pravo tujcev, ki sestoji iz stvarnih

²⁶ Gl. Verdross, l. c., str. 219.

²⁷ Prim. Frisch, *Fremdenrecht*, Strupp, *Wörterbuch des Völkerrechts und der Diplomatie*, 1924, I., str. 330 in d.

²⁸ Gl. Britsch, l. c., str. 26 in d.

norm in katerega predpisi se nahajajo v vseh pravnih področjih. Tako n. pr. se v Nemčiji uporabljajo na tujce (torej tudi na izseljence in sezonske delavce iz kraljevine Jugoslavije, v kolikor ni posebnih mednarodnih pogodb) določeni predpisi nemškega civilnega, civilnopravnega, poravnalnega in stečajnega, delovnega, meničnega in čekovnega, kazenskega, kazenskoprocesnega in policijskega prava, v gotovem obsegu so nasproti tujcem učinkoviti tudi predpisi nürnberških zakonov, nadalje so tujci podvrženi ondotni davčni in devizni zakonodaji in deloma tudi predpisom glede socialnih dajatev pri zavarovanjih za bolezen, nezgodo, onemoglost in brezposelnost.²⁹ Splošno se država pri urejanju pravnega položaja izseljencev ravna po lastnih interesih. Ona je pravno vezana le na omejitve, ki jih ji postavlja mednarodno javno pravo.

Poedinec-izseljenec nima pravic in dolžnosti, ki bi izvirale neposredno iz mednarodnega javnega prava. Kajti v moderni teoriji prevladuje naziranje, da le države in druge suverene pravne skupnosti morejo biti v mednarodnem javnem pravu subjekti, imeti pravno in opravilno sposobnost. Poedinec pa ima nek minimum pravic, ki so atributi, nujno zvezani s človeško osebo. Države in drugi mednarodnopravni subjekti so po občem mednarodnem javnem pravu zavezani, zagotoviti ta minimum pravic tujcem-izseljencem, ki se naselijo na njihovem ozemlju. Obče mednarodno javno pravo ne vsebuje analognega predpisa glede lastnih državljanov in apatridov; vsaka država sme torej po lastnem preudarku urediti položaj svojih državljanov in na njenem ozemlju živečih apatridov ter ni zavezana, nuditi njim nek minimum pravic, razen v kolikor ni k temu zavezana po mednarodni pogodbi.³⁰ S tem ni rečeno, da sme država samostojno postopati s svojimi državljanji in apatridi. Meja se ne dá vnaprej točno določiti. Nečloveško postopanje državnih oblastev z lastnimi prebivalci je upravičevalo tuje države k intervenciji.

²⁹ Prim. F. Schulz, Die rechtliche Stellung der ausländischen Landarbeiter in Deutschland, Diss. Düsseldorf, 1939, Str. 28 in d.

³⁰ N. pr. določene obveznosti do lastnih državljanov in prebivalcev so prevzele države, ki so sklenile tako imenovane manjšinske pogodbe,

Izseljencu — tujemu državljanu mora država pripoznati vse one pravice, ki mu pripadajo kot človeku in ki so torej neobhodne za človeka vredno življenje.³¹ Pravno in dejansko je izseljenec zenačen z državljanom tuje države, kjer je naseljen, v zasebnem, procesnem in kazenskem pravu. Verdross našteva in razvršča v pet skupin pravice, ki so jih države po občem mednarodnem javnem pravu zavezane zagotoviti tujim državljanom na svojem ozemlju.³²

Država je zavezana zagotoviti izseljencem pravkar navedeni minimum pravic tudi tedaj, kadar ona postavlja položaj svojih državljanov izpod tega minima. Država torej ne sme iti glede izseljencev — tujih državljanov izpod te meje, sklicevaje se morebiti na to, češ da ona izvaja določen ukrep tudi nad lastnimi državljanji. Država je odgovorna, ako krši »minimalni standard pravic« tujcev.³³

Izseljenci ene države morejo imeti na ozemlju tuje države, kjer so se naselili, tudi boljši pravni položaj, kot ga imajo ondotni domači državljanji. Pri tem niso mišljene tako imenovane eksteritorialne osebe (v posebnem položaju so tudi tuje ladje in zrakoplovi), ki uživajo v tuji državi določene privilegije in imunitete, radi česar imajo izmed tujcev najboljši pravni položaj, ki ga celo ondotni domačini ne dosežejo. Mišljen je pri tem primer, da tuja država predpiše za svoje domače državljanje položaj, ki daje manj pravic, kot jih je ona zavezana dati po občem mednarodnem javnem pravu tujim državljanom. Kajti medtem ko država

med njimi kraljevina Jugoslavija s senžermensko manjšinsko pogodbo od 10. septembra 1919.

³¹ Gl. Britsch, l. c., str. 35 in d. — Frisch, l. c., str. 333. — Fauchille, l. c., str. 930 in d. — Prim. L. Le Fur, Règles générales du droit de la paix. Recueil des Cours de la Haye, 1935, IV., str. 275. Istotam str. 427 prim. E. Kaufmann, Règles générales du droit de la paix. — Lauterpacht poudarja, da oseba in imovina tujca uživata določeno zaščito, ki je v skladu z »minimalnim standardom civilizacije«, Prim. H. Lauterpacht, Règles générales du droit de la paix. Recueil des Cours de la Haye, 1937, IV., str. 229. — Gargas, l. c., str. 494 in d. — Prim. A. Alvarez, Exposé de motifs et Déclaration des grands principes du Droit international moderne. Paris, 1936.

³² Gl. Verdross, l. c., str. 219 in d.

³³ Prim. G. Kaeckenbeeck, La protection internationale des droits acquis. Recueil des Cours de la Haye, 1937, I., str. 361 in d.

mora dati tujim državljanom-izseljencem na svojem državnem ozemlju najmanj toliko pravic, kot jih ji nalaga obče mednarodno javno pravo ter jo nič ne ovira, da daje celo več pravic, pa to pravo ne prepoveduje državi, da glede lastnih državljanov gre izpod tega minima, razen v kolikor ni po specialni mednarodni normi drugače zavezana.

V kulturnih državah se je dosegla enakost ravnanja s tujci na polju zasebnega, procesnega in kazenskega prava, ne pa na polju javnega prava. Država je zavezana, dati določene pravice, »v katerih izvrševanju se izraža udeležba državljanov pri tvorbi državne volje«,³⁴ praviloma samo svojim državljanom, torej onim, ki praviloma trajno tamkaj bivajo in od katerih se pričakuje potreben interes na državnih zadevah, in zato ne tudi izseljencem, ki so obdržali državljanstvo domače države in ki v tuji državi prebivajo navadno le začasno. V skladu s tem je, da je državna oblast omejena v toliko, da sme naložiti določene obveznosti (n. pr. dolžnost vojaškega službovanja) samo svojim državljanom in ne tudi izseljencem — tujim državljanom.

So pa tudi taka načela občega mednarodnega javnega prava, katerih izvajanje v zakonodaji, pravosodstvu in upravi posameznih držav stremi za tem, da se s tujci-izseljenci postopa slabše kot z domačimi državljanji. Država, katere državljanstvo ima dotični izseljenec, nima pravice ali celo dolžnosti, da proti takemu ravnanju tuje države uveljavi svojo pravico varstva nad svojimi državljanji.³⁵

Predvsem tujec ni zenačen v pogledu določenih trgovinskih obratov in obrti (n. pr. pomorska in zračna kabotaža ter obalno ribarjenje so pridržani državljanom dotične države). Vsaka država sme v interesu samoohranitve, varnosti, reda in miru ukreniti proti tujcem-izseljencem ostrejšše ukrepe kot proti lastnim državljanom: ukrepe tujske policije (potni list, vizum, pristojbine za vseljence); država sme izseljence izročiti (extradition); ona ima zgoraj omenjeno pravico (ne dolžnost!), zavrniti (ne dovoliti vstopa na ozemlje države, renvoi) kot nezaželjene tujce one osebe,

³⁴ Gl. Liszt-Fleischmann, l. c., str. 176: n. pr. politične pravice, zlasti volilno pravico, pravico združevanja in zborovanja in dr.

³⁵ Britsch, l. c., str. 46 in d. označuje ta načela kot »Fremdenfeindliche Grundsätze des allgemeinen Völkerrechts«.

ki se ji zdijo nevarne njeni notranji in zunanji varnosti in redu ter tudi, ako bi mogle v konkurenci odvzeti delo domačim delavcem; če je tujcem dovoljen vstop, imajo ti dolžnost, prijaviti se, imeti morajo dovoljenje za bivanje in predpišejo se jim različne omejitve opravilne svobode; država sme v občedržavnem interesu odstraniti (*refus de séjour, refoulement, expulsion*) tuje državljane, ki so se že naselili na njenem državnem ozemlju, ter po občem mednarodnem javnem pravu ona ni zavezana, dati izgnanemu tujcu-izseljencu pravno sredstvo proti ukrepu o izgonu. Država sme vzeti tujce-izseljence za talce in jih internirati.

Pri vseh teh ukrepih država ne sme postopati z izseljenci samovoljno. Merodajen bo sicer njen interes, toda vse to do one meje, ki je potegnjena od občega mednarodnega javnega prava. Še bolj točno je odločanju države začrtana meja, ako je ta država v obliki mednarodne pogodbe ali običaja prevzela nasproti drugi državi obveznost, da bo z njenimi državljani-izseljenci postopala na določen način.

Pravni predpisi, ki urejajo položaj izseljencev v tujih državah, so vsebovani poleg v notranjih pravih posameznih držav in v občem mednarodnem javnem pravu, zlasti še v partikularnem mednarodnem javnem pravu, posebno v mednarodnih pogodbah. Vrste mednarodnih pogodb, ki vsebujejo predpise o položaju tujcev in ki se praviloma morejo izvajati tudi na izseljence, v kolikor so tujci, so v glavnem sledeče: mirovne, prijateljske, trgovinske, o naselitvi, o kapitulacijah, konzularne, o izročitvi, rapatriranju, državljanstvu, delu in o plovbi. So pa tudi posebne mednarodne pogodbe, ki so posvečene izključno vprašanjem izseljevanja in vseljevanja.³⁰

³⁰ Gl. Britsch, l. c., str. 61 in d. — Varlez, l. c., str. 317 in d. Besedila notranjdržavnih predpisov posameznih držav in mednarodnih pogodb o izseljevanju in vseljevanju zadnje dobe so ponatisnjena v F. Srbik, *Die Auswanderungsgesetzgebung, I. Die Grundsätze der wichtigsten Europäischen Auswanderungsgesetze (mit Berücksichtigung der beiden österreichischen Entwürfe). II. Die wichtigsten Europäischen Auswanderungsgesetze (mit Berücksichtigung der beiden österreichischen Entwürfe) und ihre wichtigsten Vollzugsvorschriften.* Wien, 1911. — Bureau International du Travail: *Emigration et Immigration, Législation et Traités.* Genève, 1922. Vsebinska določb nekaterih mednarodnih

III. Nujnost, spopolniti sedanjo mednarodnopravno ureditev v obliki multilateralnih mednarodnih pogodb.

Sklepanje mednarodnih pogodb sploh in istotako onih v zaščito izseljencev izvira iz nujnosti, da se prizadete države sporazumejo glede takih vprašanj, katerih vsebina ne zadeva samo ene, ampak redoma dve, a včasih celo več držav. Neureditev teh vprašanj često daje povode, da nastanejo med državami trenja, ki vodijo do sporov. V primeri z interesi držav so interesi izseljencev mednarodnopravno nezadostno zaščiteni.

Države morejo v obliki mednarodnih pogodb urediti vprašanja, ki nastanejo zaradi izseljevanja in vseljevanja, na način, da se ne samo jasno dogovorijo o položaju, ki so ga države zavezane zagotoviti tujcem-izseljencem že po občem mednarodnem javnem pravu, ampak da obojestranskim izseljencem zajamčijo izvestne pravice preko te meje. Kot je že zgoraj poudarjeno, države po občem mednarodnem javnem pravu niso zavezane, da dopustijo, da se tuji-izseljenci na njihovem ozemlju za stalno naselijo in da tamkaj izvršujejo svoje poklice, pri čemur da bi jim bili zajamčeni primerni življenjski in delovni pogoji. Nadalje države niso zavezane, s tuji-izseljenci enako ravnati kot z lastnimi državljani in tudi ne, zagotoviti izseljencu in njegovi domači državi izpolnitev njihovih posebnih interesov, ki so predvsem socialnega, kulturnega, verskega, gospodarskega in finančnega značaja in ki gredo preko okvira zgoraj omenjenega minima pravic do človeka vrednega življenja. Poleg tega je cela vrsta vprašanj in problemov, ki nastanejo od trenutka, preden izseljenec v domači državi podpiše delovno pogodbo, dokler ne pride na kraj zaposlitve in vse dotlej, dokler se ne vrne v domovino. Za izseljenca je življenjskega pomena, da se morejo pošiljati njim ali drugim upravičencem v domačo državo raznovrstne rente iz tuje države. V vseh teh in drugih primerih je treba, da države v obliki mednarodnih pogodb zaščitijo izseljence pred raznovrstnim izkoriščanjem in jim zajamčijo primeren položaj.

pogodb je navedena v D. N. Jeremić, O problemu emigracije i imigracije i o medjunarodnim sporazumima za njeno uredjenje, Beograd, 1928.

Država bo pravno zavezana, nuditi zaščito izseljencem — tujim državljanom, ki so se naselili na njenem ozemlju, v pogledu njihovih gospodarskih, kulturnih in drugih posebnosti, do katerih ta država ni zavezana po občem mednarodnem javnem pravu, le kolikor sta se obe prizadeti državi sporazumeli v obliki mednarodne pogodbe. Brez odgovarjajoče mednarodne pogodbe se intervencija s strani domače države, ki bi bila napravljena z namenom, da zboljša položaj svojih izseljencev v tuji državi preko meje, predpisane od občega mednarodnega javnega prava, ne bi dala spraviti v sklad s suverenostjo tuje države. Domača država bo mogla učinkovito uveljaviti od tuje države posebne pravice za svoje izseljence le, kolikor se bo mogla sklicevati na pogodbeno obveznost, ki jo je tuja država prevzela nasproti njej.

V teh pogodbah se more predpisati načelo enakega ravnanja z izseljenci, in sicer bodisi v primeri z domačimi državljanji, bodisi v primeri z državljanji tretje države, ki uživa največjo ugodnost, ali pa z enimi in drugimi. Važen pomen imata pri tem klavzula o vzajemnosti in o retorziji. Vprašanje enakosti ravnanja z izseljenci, ki se pravno more urediti le s pogodbami, je izrednega praktičnega pomena: gre namreč lahko za enakost pred zakoni, za enakost glede delovnih pogojev, v zadevah socialnih zavarovanj in v pogledu odškodnine za primer nezgode pri delu. Končno bi se moralo stremeti za tem, da se položaj tujca-izseljenca in domačina popolnoma zenačita.

V podkrepitev nujnosti, tovrstna vprašanja urediti v obliki mednarodnih pogodb, se poleg razlogov socialno-politične narave navajajo še razlogi pravne narave. Kajti načela in pravila občega mednarodnega javnega prava so nedoločena in nejasna, pri njih pojmovanju obstojajo med državami različna mnenja, zaradi česar so države pri izvajanju teh načel in pravil večkrat v negotovosti. Sicer obstoja obsežna praksa držav glede mnogih problemov. Vendar za jasno in nedvoumno rešitev teh problemov ne zadoščata obče mednarodno javno pravo in praksa držav, ampak je potrebna mednarodnopogodbena ureditev. Normativne mednarodne pogodbe pa kristalizirajo načela in pravila občega mednarodnega javnega prava in odstranjujejo nejasnosti in

pravno negotovost v mednarodnih odnosih.³⁷ V obliki večstranskih ali celo obćih mednarodnih pogodb bi se moglo doseći, da bi države koordinirale svoje ukrepe glede izseljevanja in vseljevanja. S tem bi se prišlo do enotnejše ali celo enotne pravne ureditve vseh teh vprašanj, katera ureditev bi bila v korist prometa in sploh vzajemnega razmerja med prizadetimi državami.

Z vprašanjem mednarodnopravne ureditve teh vprašanj se je obširno bavil Institut za mednarodno pravo na svojem zasedanju v Kopenhagenu l. 1897. Dne 1. IX. 1897 je Institut formuliral v 10 členih načela, ki jih je priporočil za sklenitev mednarodne pogodbe, in v 14 točkah mnenje s predlogi glede izseljenskega vprašanja.³⁸ Institut je stremel za tem, da se izseljenske zakonodaje posameznih držav zenačijo in da se države sporazumejo v obliki mednarodne pogodbe glede določenih pojavov modernega izseljevanja in vseljevanja.

Prizadevanja, da se v zaščito izseljencev sklenejo multilateralne pogodbe, so rodila nekaj uspehov posebno izza svetovne vojne 1914—1918, in sicer pod okriljem Zveze narodov in Mednarodne organizacije dela.³⁹ Da navedem najvažnejše primere.

Da se osebam, ki se izselijo iz Evrope preko oceana, olajša prehod skozi druge države in naselitev v tuji državi, se je prizadevalo, ukiniti konzularna viza ali vsaj zmanjšati na minimum izdatke izseljencev in poenostaviti formalnosti. V ta namen naj bi se konzularna tranzitna viza nadomestila s posebnimi kartami za prehod, ki bi jih podarile izseljencem broderske družbe, ki imajo dovoljenje za prevoz izseljencev. Za ureditev tega vprašanja se je vršila posebna evropska konferenca pod okriljem Zveze narodov v Ženevi od 10.—14. VI. 1929. Dne 14. VI. 1929 je bil podpisan mednarodni dogovor o ustanovitvi tranzitne karte za izseljence, ki je stopil v veljavo in do 31. XII. 1938 dobil 13 ratifikacij, pristopov in podpisov.⁴⁰ Države streme za tem, da zagotove

³⁷ Gl. Britsch, l. c., str. 102 in d.

³⁸ Gl. Gargas, l. c., str. 281 in d.

³⁹ Gl. Varlez, l. c., str. 320 in d.

⁴⁰ Prim. E. Reale, *Le problème des passeports*. Recueil des Cours de la Haye, 1934, IV., str. 136 in d. — *Petit manuel de la Société des*

izvajanje svojih predpisov o izseljevanju tudi tedaj, ko njihovi izseljenci potujejo v druge države na tujih ladjah. Predvsem gre za jamstva o varnosti in hitrosti ladje, o zdravstvenih pogojih ter o prehrani in prenočišču izseljencev. V to svrhu si države pridržujejo pravico, da dovolijo prevoz svojih izseljencev po morju le na določenih ladjah in pod določenimi pogoji. Kot prve poskuse mednarodno-pravne ureditve teh vprašanj je navesti čl. 12 statuta o mednarodnem režimu pomorskih pristanišč, dodan ženevskemu dogovoru od 9. XII. 1923, in poseben mednarodni dogovor, sklenjen med Italijo in Španijo 25. XI. 1925.⁴¹ Nadalje se smatra, da bi mednarodnopravna ureditev izseljevanja mogla preprečiti trgovino z ženskami in otroci. V smislu čl. 6. mednarodnega dogovora o zatiranju trgovine z ženskami in otroci, podpisanega v Ženevi 30. IX. 1921, naj bi pogodbenne stranke izdale predpise in ukrepe v svrhu, da zagotovijo zaščito žensk in otrok, ki iščejo dela v drugi državi, in da zatirajo trgovino z njimi.⁴² Na mednarodni konferenci za progresivno kodifikacijo mednarodnega prava v Haagu so 12. IV. 1930 bili sprejeti štiri načrti pogodb: protokol in posebni protokol glede brezdržavljanstva, o konfliktih zakonov o državljanstvu in o vojaških obveznostih v določenih primerih dvojnega državljanstva.⁴³ Mednarodna konferenca za delo je sprejela celo vrsto načrtov mednarodnih dogovorov, ki se nanašajo na izseljevanje in vseljevanje in od katerih je mnogo ratificiranih od strani posameznih vlad.⁴⁴ Posebno pomemben je načrt mednarodnega dogovora o enakosti ravnanja z domačimi in tujimi delavci glede odškodnine za primer nezgode pri delu ter o ohranitvi pravic pri

Nations, Genève, 1939, str. 351. Istotam str. 352 glej dogovor v mednarodnem statutu beguncev od 28. X. 1933.

⁴¹ Prim. P. Fedozzi, *La condition juridique des navires de commerce*, Recueil des Cours de la Haye, 1925, V., str. 127 in d.

⁴² Ta mednarodni dogovor je stopil v veljavo in je do 31. XII. 1938 dobil 49 ratifikacij, pristopov in podpisov. Gl. Petit manuel, l. c., str. 352. Prim. C. Vitta, *La défense internationale de la liberté et de la moralité individuelles*, Recueil des Cours de la Haye, 1933, III., str. 629 in d. — Gargas, l. c., str. 505 in d.

⁴³ V koliko so ti načrti postali mednarodni dogovori in stopili v veljavo, gl. Petit manuel, l. c., str. 348.

⁴⁴ Gl. Petit manuel, l. c., str. 114 in d.

zavarovanju za invalidnost, starost in smrt. V dneh 15. do 31. V. 1924 se je vršila v Rimu posebna mednarodna konferenca za izseljevanje in vseljjevanje, ki je postavila obsežen program in povečala zanimanje vlad za te probleme.⁴⁵

Države ameriškega kontinenta, ki so bile in so v večini primerov še vedno države, kamor se vrši izseljevanje, so v posebnem položaju, radi katerega imajo posebne težnje.⁴⁶

Iz navedenega izhaja, da je sorazmerno mal del izseljenjskih in vseljenskih problemov urejen z mednarodnimi pogodbami. In še to samo v obliki maloštevilnih bilateralnih in zelo redkih multilateralnih pogodb med nekaterimi prizadetimi državami. Kolektivni mednarodni dogovori se niso sklenili predvsem iz razloga, ker imajo države različne in tudi nasprotujoče si interese, ki otežkočajo, da bi se našla taka pravna rešitev teh problemov, ki bi zadovoljila vse prizadete.⁴⁷ Dosedanja delna mednarodnopravna ureditev pa more služiti kot izhodišče za širši in uspešnejši razvoj. Predvsem je stremeti za tem, da se uredijo vsa vprašanja, kjer si koristi prizadetih ne nasprotujejo. Pa tudi glede problemov in vprašanj, pri rešitvi katerih imajo poedinci, države in mednarodna zajednica nasprotujoče si koristi, nujnost mirnega sožitja narekuje, da se države sporazumejo v obliki kolektivne mednarodne pogodbe, v kateri naj bodo interesi vseh prizadetih pravično upoštevani.

⁴⁵ Gl. Varlez, l. c., str. 324 in d.

⁴⁶ Prim. A. Alvarez, *Le Droit international americain*, Paris, 1910. — Prim. sklepe VIII. panameriške konference v Limi decembra l. 1938., v *La Documentation Internationale*, Paris, 1939, št. 61—62, str. 73 in d.

⁴⁷ Gl. Gargas, l. c., str. 509. — Morgner, *Auswanderung*, l. c., str. 91 in d.

Résumé.

L'émigration et l'immigration au point de vue du droit international public.

Par Ivan Tomšič. Professeur à la Faculté de Droit de l'Université de Ljubljana (Yougoslavie).

L'auteur démontre l'importance de régler, d'une manière plus conforme à la justice, les problèmes soulevés par l'émigration et l'immigration des individus qui se déplacent surtout pour des motifs d'ordre économique.

En examinant le droit d'émigrer et d'immigrer ainsi que la situation juridique dans laquelle se trouve l'émigré résidant à l'étranger, d'une part à l'égard de son État national, et d'autre part à l'égard de l'État où l'émigré s'est établi, l'auteur se propose d'esquisser la réglementation juridique, et tout spécialement les principes et les règles du droit international public commun qui régissent la matière. Il en conclut qu'on y tient compte avant tout des intérêts des États en cause ce qui est compréhensible vu la conception de l'État contemporain.

Pour des raisons de nature sociale — politique et juridique il serait nécessaire, d'abord, non seulement de concrétiser mais aussi de compléter les principes et les règles du droit international public commun relatifs à l'émigration et à l'immigration, et cela moyennant des traités internationaux multilatéraux et bilatéraux à conclure par les États intéressés. L'auteur signale toute une série de problèmes dont la réglementation s'impose. En même temps, il serait nécessaire de s'efforcer que cette réglementation internationale conventionnelle satisfasse aux besoins hétérogènes de tous ceux qui y sont intéressés. On devrait alors convenir d'une réglementation qui tiendrait compte non seulement des intérêts de l'État quitté par l'émigré et de l'État où celui-ci s'établit, mais aussi bien des intérêts de l'émigré qui sont surtout d'ordre social, culturel et financier. Une solution pareille est exigée également par le besoin d'assurer la coopération des États en matière donnée, en vue du bien commun.

Znanstvene razprave objavljene v Zbornikih I. — XV.

1. Pravnozgodovinske:

DOLENC: a) Pravosodstvo pri novomeškem inkorporiranem uradu nemškega viteškega reda v letih 1721 do 1772 (Zb. I); b) Pravosodstvo cistercijske opatije v Kostanjevici in jezuitske rezidence v Pleterju od konca 16. do konca 18. stoletja (Zb. III); c) Pravosodstvo klevčevške in boštanske graščine od konca 17. do začetka 19. stoletja (Zb. V); č) Pravni institut »Klausel des allgemeinen Landschadenbundes« v slovenskih deželah (Zb. VII); d) Osebnost in rodbinskopravna vprašanja v pravosodstvu slovenskih ljudskih sodišč (Zb. X); e) Pravne razmere v Brežicah od l. 1585. do l. 1651. (Zb. XII); f) Pravnozgodovinski prikaz dokaznega postopanja pri sodiščih slovenskega ozemlja s posebnim ozirom na ljudska sodišča (Zb. XIV).

JASINSKI: a) Kaj je najpotrebnejše za slovansko primerjalno pravno zgodovino? (Zb. I); b) Kada i na koji način je bio sastavljen kastavski statut? (Zb. III); c) Prehod od ustnega običajnega prava k pisanemu zakonu (Zb. IV); č) Zakoni grada Veprinca (statut Veprinački) (Zb. V); d) Iz istorije Kastavskog statuta (Zb. VI).

KOROSEC: a) Sistematika prve hetitske pravne zbirke (K Bo VI 3) (Zb. VII); b) Usoda rimskega prava v Angliji (Zb. IX); c) Novi odlomki Gajevih institucij (Zb. X).

KREK: Pomen rimskega prava nekdanj in sedaj (Zb. I).

POLEC: a) Razpored sodnih instanc v slovenskih deželah od 16. do 18. stoletja (Zb. VI); b) O odpravi nevoljništva na Kranjskem (Zb. IX); c) Prevedba zakupnih kmetij v kupne na Kranjskem ob koncu 18. stoletja (Zb. XIII).

2. Cerkvonopravne:

KUSEJ: a) Codex juris canonici in njegov pomen za cerkev in državo (Zb. I); b) Posledice državnega preobrata na polju patronalnega prava (Zb. II); c) Vera in bračna vez v naši državi de lege lata in de lege ferenda (Zb. IV); č) Pasivna asistenca pri mešanih zakonih po prejšnjem in po novem katoliškem pravu (Zb. V); d) Katoliška cerkev in njeno pravo v povojni dobi (Zb. VII); e) Bračna pravila srbske pravoslavne cerkve (Zb. X); f) Mešani braki v bračnih pravilih srbske pravoslavne cerkve (Zb. XI).

3. Kazenskopravne:

DOLENC: a) Kriminalnopolitična presoja določil zadnjega odstavka čl. 12 Vidovdanske ustave (Zb. II); b) Problem izvrševanja kazni na prostosti v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Zb. IV); c) Zločinec iz prepričanja (Prinos k vprašanju o smotreni določitvi kazni) (Zb. VI); č) Opredelitev kriminalne in civilne prevare (Zb. IX); d) Naklep in namen v kazenskem zakoniku kraljevine Jugoslavije (Zb. XI); e) Odnos med glavnimi in stranskimi kazenskimi zakoni (Zb. XIII); f) Vrednotenje dokazov v sodnem kazenskem postopanju (Zb. XV).

MAKLECOV: a) Zmanjšana vračunljivost v načrtu za edinstveni kazenski zakonik kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (Zb. VI); b) Osebnost zločinca v modernem kazenskem pravu s posebnim ozirom na kazenski zakonik kraljevine Jugoslavije (Zb. VII); c) Pravna narava odredb zoper otroke in mlajše maloletnike v kazenskem pravu kralje-

vine Jugoslavije (Zb. IX); č) O pojmu in nalogah kriminalne politike (Zb. X); d) Pravna narava prisilne objave sodbe (Zb. XI); e) Jugoslovanska judikatura o očevalnih odredbah (Zb. XII); f) Kazenskopravna veda in kriminologija (Zb. XIII); g) Tipologija zločincev (Zb. XIV); h) Kriminalna etiologija (Zb. XV).

4. Državljskopravne:

LAPAJNE: a) Današnje kondicije (Zb. V); b) Spori o osnovnih pojmih prava zastaranja (Zb. VII); c) Regresni zahtevki našega državljskega prava (Zb. IX); č) Spori za mejo (Zb. X); d) Spori v pogledu vzročne zveze (Zb. XI); e) Načrt odškodninskopravnih določb za jugoslovanski državljski zakonik (Zb. XIV); f) Načrt priposestovalno- in zastaralnopravnih določb za jugoslovanski državljski zakonik (Zb. XV).

5. Negmotnopravni:

ŠKERLJ: a) Uredba o zaščiti industrijske svojine (Zb. I); b) O izumu, stvarjenem v »službi« (Zb. V).

6. Trgovinskopravna:

ŠKERLJ: Članstvo v gospodarski zadrugi. (Zb. XV).

7. Pravdnopravni:

SKUMOVIČ: O dokazni moči trgovskih knjig (Zb. I).

SAJOVIC: Prvenstvene terjatve v poravnalnem postopku (Zb. XI).

8. Državnopravne:

KUSEJ G.: a) Kraljevska oblast in njen obseg po Ustavi kraljevine Jugoslavije z dne 3. septembra 1931 (Zb. XI); b) Kratek oris značilnih potez avstrijske zvezne ustave 1934 (Zb. XII); c) O razmerju med državo in veroizpovedni po jugoslovanski verski zakonodaji (Zb. XIII).

PITAMIC: Državno in meddržavno pravo pod vidikom enotnega sistema (Zb. II).

TASIČ: a) Da li država može činiti protipravne radnje (Zb. III); b) O teoriji narodne suverenosti, naročito u Francuskoj, i o jednom skorajšnjem pokušaju tamo (Zb. IV); c) Jedan pokušaj podela državnih funkcija u formalnom i materijalnom smislu (jedno metodološko izučavanje) (Zb. V).

9. Upravnopravne:

JURKOVIČ: a) Javni interes (Zb. IX); b) Svobodni prevdarek (Zb. XII); c) Javnopravna pogodba (Zb. XIII); č) Ničen upravni akt (Zb. XIV).

TASIČ: Jesu li ministri činovnici? (Zb. VI).

10. Narodnogospodarske, gospodarskopolitične, statistične:

BILIMOVIČ: a) Nekoliko misli o narodnogospodarski vedi (Zb. I); b) Pojem statike in dinamike v narodnogospodarski vedi (Zb. III); c) Nekoliko podatkov o delniških družbah v Sloveniji (Zb. IV); č) Položaj delavcev v Jugoslaviji po poročilih inspekcije dela (Zb. V); d) Nove metode proučevanja konjunktur in gospodarska prognoza (Zb. VI); e) Racionalizacija gospodarstva (Zb. VII); f) Nauk o konjunkturah (Zb. VIII); g) Oblike obrtnih in industrijskih obratov (Zb. XI); h) Načrt združnega zakona (Zb. XII); i) Organizacija ekonomskega pouka na visokih šolah glavnih evropskih držav (Zb. XIV); j) Agrarna struktura Jugoslavije (Zb. XV).

OGRIŠ: a) Statistika kreditnih zadrug v Sloveniji za poslovno leto 1926 (Zb. VI); b) Delniške družbe dravske banovine v desetletju 1919 do 1928 (Zb. VII).

11. Finančno-pravna:

SAVNIK: Pravna funkcija številke v budgetu davčnih dohodkov (Zb. V).

MURKO: Nekateri krivičnosti v sistemu naših neposrednih davkov (Zb. XV).

12. Mednarodno- in medpokrajinskopravne:

LAPAJNE: a) Kolizijske norme civilnega medpokrajinskega prava v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Zb. I); b) Meddržavno in medpokrajinsko stečajno pravo kraljevine SHS (Zb. II); c) Kaj je in kaj ni meddržavno zasebno pravo? (Zb. III); č) Občni del k mednarodnemu zasebnemu pravu (Zb. IV); d) Izenačeno mednarodno zasebno pravo za slovanske države srednje in južne Evrope (Zb. XII).

ŽOLGER: Kršitev mednarodnih obveznosti in njena pravna posledica (mednarodna krivica) (Zb. II).

TOMSIČ: a) O najnovejših naporih, da se vojna odvrne (Zb. X); b) Sveta aliansa in Zveza narodov (Zb. XI).

13. Pravnofilozofske, občepravne, sociološke:

FURLAN: a) Problem realnosti prava (Zb. IX); b) Teorija pravnega sklepanja (Zb. X); c) Filozofske osnove pojma nevarnosti v kaz. pravu (Zb. XII); č) Problem pravne kavzalnosti (Zb. XIV).

JURKOVIČ: O pojmu prava (Zb. XI).

KOSIČ: Novi tipični poskusi konstituisanja sociologije (Zb. III).

PITAMIC: a) Nove smeri v pravni filozofiji (Zb. I); b) Kritični pogledi na juridično osebo (Zb. IV); c) Pomen človeških in državljan-skih pravic (Zb. V).

SPEKTORSKIJ: a) Usoda ideje naravnih zakonov v socialni filozofiji (Zb. IX); b) Nastanek konstruktivne metode v pravoznanstvu (Zb. X); c) Pojem univerzalnega prava v XVII. stoletju (Zb. XI); č) Historični problem pri racionalistih 17. stoletja (Zb. XII); d) Osemdesetletnica Rudolfa Stammlerja (Zb. XIII); e) Tönnies in Michels (Zb. XIV); f) Tri pravne teorije (Zb. XV).

TISKARNA »SLOVENIJA« V LJUBLJANI
PREDSTAVNIK A. KOLMAN